НИВА

місячник присвячений церковним і суспільним справам

Ч. 10. Львів, за жовтень 1925. Рік XX.

Principiis obsta.

Здавалося, що рух протестантських сект у нашій церковній провінції ослаб. Шумні реклями презвітеріян, приїзд їх „епископа“ в Галичину якось оставали без наслідків. Презвітеріяни не здобули ні одного нашого українського часопису, хоч на всі штурмували. Між своїми рядами не мали ні одного чоловіка, котрий був би для нас небезпечний — хочби тільки як фірма. По містах і по селах вештались тільки незвісні, або малозначні їх аґітатори—нещасний експорт Америки. Але се тільки так здавалося доти, доки не виявилося, що в укриттю коїлось. Нині вже маємо „отверті карти“, і гра зачинає бути поважною.

В Америці презвітеріянським „прічером“ (проповідником) став Др. Л. Цегельський, б. наш посол, звісний чоловік у нашій суспільности. Щойно стало звісне, що Михайло Грушевский, б. професор української історії на львівському університеті, б. голова Київської „Центральної Ради“, людина либонь найбільш звісна в цілому українському народі, також став — бодай письменним — „прічером“ протестантизму.

Його книжка „З історії реліґійної думки на Україні“ написана з протестантського становища і видана протестантами (гл. „Нива“ ч. 9. з с. р. стр. 293—301). А сего літа пристав до протестантів вже й один наш священик (зі станислав. епархії) о. В. Федів.

Щоби скомплєтувати свою акцію, протестанти почали від вересня с. р. видавати свій місячник „Віра і наука“.

Хто має нічим незапоморочену душу й свіжі інтуїції, які схоплюють глибокий сенс дійсности, а він є вірним сином катол. Церкви, сей здрігається на такі зловіщі прояви. Правда, наш нарід консервативний, зі своєю історичною Церквою тисячними нитками звязаний. А сухий протестантизм не підходить під вдачу наших людий. Маючи се на увазі, деякі маловажать собі протестантський рух, мовляв, „нічого нам не зроблять“. В дійсности воно ще до недавна

ЛБ АН УРСР
Ж. №

так було, але нині вже не можемо бути такі певні себе. Так було ще в 1919—20 роках, коли загал нашого народу в Галичині був занятий виключно визвольною боротьбою, коли сотки наших священиків сиділи в тюрмах, через що наша Церква наглядно виступала перед народом як національна твердиня і святиня. А наші Американці тоді ще не повертали „до краю", і не було кому псувати сього загального святочного настрою. В инших европейських краях і народах американські секти вже виходили на верх, а ми мали — під тим оглядом — святий спокій.

А нині? Протестантський рух говорить сам за себе. Чи він у нас має сприятливе тло? — Видно що так, коли поширюється.

Якщо зостановимося над тим, то легко відкриємо: в чому полягає приятливість для акції протестантських сект. Насамперед одна анальоґія. В спокійних часах большевицька революція ніяк не могла би була вдатися. По перше тому, що добре зорґанізована держава стломила би революцію вже в зародку. Ленін, Троцький і т. д. в спокійних часах пречінь не могли пробувати в Росії. По друге: для такої революції, як большевицька, треба було відповідної психічної почви — треба було захитання звичайної традиційної суспільної ідеольоґії. Таке захитання принесла щойно світова війна. Війна довго тревала, нужда і невдоволення росли, маси народу хотіли чим скорше кінця і кожда душа погодилася з тим, що мусить статися щось великого, щось незвичайного, щось нового... Ось се психічне тло, на якому западається старий світ, а витворюється новий після диференціяції сил, що остались на верху. Хто більш напружується, хто більше кричить і обіцює, сей переможе.

Тепер запитання: чи в нашому народі не є нині подібне психічне розположення? Війна і повоєнні події сильно захитали довоєнну ідеольоґію нашого народу. Війна показала, що в світі може бути велике нове — атже змінилася мапа Европи, і ми опинилися в новій державі: большевизм безнастанно учить ще більш радикального нового; загальна нужда примушує шукати якогось виходу, бодай у думках. Всі бачать, що нинішний стан Европи — особливо на сході — не є окончений, і всі чекають чогось нового, великого, незвичайного. Про те, що тепер є, є коротка загальна фраза: „так не буде!"

Довоєнна ідеольоґія нашого народу захитана. Тряса-виця в душах. Почва придатна для приняття всякого „нового" чито в сфері національній, чи в соціяльній, чи в реліґійній. Перші дві сфери під охороною війська і поліції: вони здушують усякий новий рух. Але реліґійна сфера стоїть отвором... А є й такі, котрі хочуть завалити „старе".

і збудувати „нове“, і напружуютьс я, кричать і обіцюють, сиплють долярами - протестантські сектярі. До того по нашій стороні незгода ізза реформ, які трасавицю ще побільшують, поширюють невдоволення, дають причину до всяких наклепів, побоювань, ненависти. Тай те, що на Великій Україні повстають нові церкви, нові віри, не є без впливу на наші широкі маси в Галичині. Приміри заразливі! Ось такий наш нинішний стан. Невеселий! Дійсно є чому здрігаться. Приаиджується марево — американська дійсність, яку змалював нам Др. Осип Назарук (у своїх статтях під заг. „Релігійний хаос у Новім Світі“ в „Україн. Голосі“ чч. 28—32 з с. р.): село з населенням 1.500 душ і з 12 ріжноконфесійними церквами...

Се правда, що наш нарід не має спеціяльного нахилу ні до одної з протестантських сект. Але саме тому рух протестанських сектярів для нас тим більш траґічний. Якщо не зліквідуємо його, то наша Церква виглядатиме наче молями подіравлена одежа: куди не глянеш, там діра.

Доки протестантизм проповідували тільки незнатні світські люди, доти ще була „байка“. Але нині проповідують його такі корифеї, як Мих. Грущевський, і бувший наш священник В. Федів. Либонь ніяка „нова віра“ не може сильно загрожувати, доки не пристануть до неї священики „старої віри“. А коли вже й ряди священиків зачинають виломлюватися, тоді „periculum in mora.“ Зачинає ділати злий примір, соблазнь, знакомства, „нова віра“ через те більше „освячується“, входить у гру „фаховість“. І небавом за одним ідуть йому подібні.

„Устє над Прутом, повіт Снятин. Студент богословії третього року з станіславівського семинара Д. Р. відмовився шлюбавати целібат і перейшов на „евангельське“. Ось так анонсує „Віра і наука“ (ч. 1 на ст. 25) відступництво б. нашого богослова, бо се „своє робить“. Протестантський прічер має улекшену арґументацію: „А ось ваші ксьондзи пристають до нас!“

Що як що, але протестантский часопис „Віра і наука“ може для нас стати крайно шкідливим *). Не був би він таким шкідливим, якщоб ідеольоґія нашого народу не була захитана. Редактори „Волі і науки“ се добре розуміють, і доцільно хочуть використати отсе психічне розположення народних мас. Не виступають вони з такими фанта-

* Повний титул сього часопису такий: На окладинці „Евангельський релігійно просвітний часопис“, на 1. сторінці „Віра і наука — евангельський часопис присвячений духовному, культурному і економічному життю українського народу“. Видає і редаґує редакційний Комітет. Одначе на останній сторінці напечатане, що „видає і за редакцію відповідає: Леонід Ґапончук“. А „всякі посилки і письма звертати на адресу: К. Мандичевська, Станіславів, ул. Липова ч. 8.“

зіями хорої душі, як пр. „Вартова башта“ і ин. сектантські публікації. Наче клин хочуть вдертися в розхолітану душу, щоби її цілковито розбити, а потім переробити на „своє“. Вмовляють в народ, що наша греко-католицька і православна церква переходять радикальну кризу так, що їм годі буде остоятися. Ставлять альтернативу: або латинство — або протестантизм. Нас, що боремося за історичний грекокатолицизм, вони називають „старо-уніатами“, або „передвоєнною гр. католицькою ідилією“, і призначують нас на смерть. Наші епископи „виразно бачуть, що війна з її досвідами та сусідня революція з її протицерковною пропаґандою уже зробила перелом в думках та поглядах нашого селянства“, і тому вони творять „другий відлам у нашім церковнім калейдоскопі“ — відлам, котрий змірає до златинщення нашої Церкви. Покликуються на те, що еп. Хомишин назвав „більшою духовністю“, і обіцюють (ох, ті обітниці!), що тільки протестантизм дасть нам ту „вишу духовність“: „коли Евангелії Правди і Любови не дають народові стари церкви, її принесла йому Нова Церква!“ — Ласим на „нове“ легко обіцювати, що якась „нова віра“ принесе все те, чого душа потрібує, бо плоди сеї „нової віри“ ще незвісні народови.. Так і большевики обіцювали „рай на землі“! Біда саме в тому, що нарід нині, захитаний у душі, ласий на „нове“. Але щоби був лекший перехід від „старого“ до „нового“, протестантські редактори кидають позірний міст. На окладинці „Віри і науки“ нарисований великий трираменний хрест, з лівого боку вид нашої галицької історичної деревляної церкви з трираменними хрестами на вежах, низше Св. Кирило і Методій у святительських ризах, св. Володимир Великий з хрестом у руці, Ф. Скорина, Г. Сковорода, П. Куліш, Т. Шевченко, М. Костомарів і М. Драгоманів (а сей атеїст чого тут виступає?)... Значить, що ніби то наші протестанти не зривають з церковною традицією, але тільки доповнюють її. Вступна стаття „Хто ми“ заосмотрена цитатом зі св. Письма:“

„Не думайте, що я прийшов знівечити закон або пророків; не прийшов я знівечити, але сповнити“.

Певна річ, що в наслідок таких писань наших протестантів зараз не відпадуть від Церкви тисячі душ. Але протестантська преса, яку розсилатимуть навіть даром, бо мають фонди на се, буде щораз більш вїдатися в захитану, розхолітану душу широких мас, підкопуючи традиційну віру в народі... Молі в праці!... Є чому здрігатися!

Кидаємо клич: А що ми зробили, що робимо, щоби нашу Церкву охоронити перед тими молями?

Principiis obsta!

Є деякі між нами, що засліплені своєю вузькою абстракцією, нарікають на нашу суспільність: у нас нічого не можна зробити, бо наша суспільність така! наша інтеліґенція мало реліґійна! наш селянин мало просвічений у реліґії! і т. ин.

Але — щоби иншого не казати — не забуваймо, що Апостоли мали перед собою поган і жидів, а преціньздобули світ! Миж маємо до діла вже з християнами-католиками. Чи не лекша річ задержати вірних при Церкви, як навертати безвірних?... Так, алеж Апостоли були правдивими Апостолами. А ми? Рішуче треба зачинати ревізію від себе, а не від суспільности. Ще такого на світі не було, котрий на своє оправдання не вмів би нічого навести, щоби тим заслонитися. Одначе не слова, але діла свідчать про чоловіка — по засаді Христовій. Правдивих Апостолів завсіди можна було пізнати по тому, що вони здобували світ, були „душехватами“ (як пр. Св. Йосафат), помножували Церкву Христову. Всі инші рації „байка або привид“, а се рішаюча рація.

Тому місію апостольства вірно сповнимо тільки тоді, коли відкинемо від себе те все, через що ми не є „душехватами“, але саме чимсь противним. Треба нам і більшої ревности і більшої самопосвяти і більшого взаїмного зближення і більшої любови і більшої покірливости і більшого первоапостольського творчого вогню, аніж сухих форм. Гуртом зробимо все — розбиті нічого.

Розважте се, найвисші і найнизші! Майбутність домагається від вас відповіди. Наша Церква в небезпеці! Periculum in mora!

Principiis obsta!

Редакція.

Українське католицьке паломництво до Риму в святім році 1925.

Кождий 25-тий рік в Католицькій Церкві є роком ювілейним або святим. Того року Церков подає вірним в особливший спосіб до використання ті безмежні скарби духовні, на які, як відомо, складаються заслуги Спасителя, Пречистої Діви Марії і всіх Святих, тай роздає їх щедрою рукою. Духовна користь, що дістається християнській душі поєднаній з Богом через аплікацію отих заслуг або відпустів, се оден з найкращих вислідів т. зв. Спільноти Свя-

тих (Communio Sanctorum). Життя правдиво соціяльне розвивається в Церкві: чоловік — одиниця чує, що не є полишений сам собі перед Богом, але чується злученим з иншими членами Церкви, бере участь у їх життю, і хоч сам він є нужденний та вбогий перед Божою справедливістю, одержує поміч від других для спасення своєї душі. Поза тим Церков дає нагоду всім католикам, щоб вони зійшлися в центрі католицького світа та немов наглядно почули свою связь з Апостольським Престолом, на котрім засідає Христовий Намісник. Сотні тисяч католицьких паломників відвідують в ювілейнім році столицю католицького світа, щоб користати з тих духовних скарбів, які так щедро роздає Апостольський Престол.

Таким ювілейним роком є і сей 1925 рік.

Проголошення ювилею через св. Отця Пія XI приняли всі католики з одушевленням тим більшим, що заповіджено на сей рік також світову місійну виставу. В кождім краю потворились національні комітети для орґанізації паломництв. У самім Римі утворився Центральний Комітет для Святого Року, який приймав зголошення поодиноких паломництв, приготовляв приміщення, призначував послухання в Св. Отця. Коли католицькі Іспанці і Французи майже в кождім селі орґанізували осібну паломничу ґрупу, а католицькі Німці заповіли в Римі, що кождого тижня від лютого до падолиста приїде спеціяльний поїзд з паломниками, католицькі Українці мимо деяких оправданих жалів політичної натури також не могли не зазначити своїх католицьких почувань.

І от за почином Марійського Тов. Молоді утворився „Український Комітет для Ювілейної подорожі до Риму“ під протекторатом Екси. Митр. Андрея. Предсідником Комітету вибрано надрадника З Лукавецькаго, ґенер. секретарем адв. Д-ра А. Надраґу, а технічним провідником паломництва о. Д ра І. Бучка. Завдяки інтервенції Апост. Нуніцятури у Варшаві удалось Комітетови побороти величезні паспортові трудности зі сторони міністерства внутр. справ, яке ніяк не хотіло узнати окремішности нашого Комітету, та заки то сталось, паломництво не могло відбутись в заповіджепім квітневім речинци — Одержано дозвіл на пільгові паспорти тільки для 120 паломників, і рішено поділити паломництво на 2 ґрупи, з яких перша вибралась до Риму 15. липня с. р., а для другої ґрупи призначено речинець 17. вересня. На жаль, не всі зголошені до другої ґрупи могли виїхати, бо дня 31. серпня мін. скарбу заборонило видавати пільгові паспорти для паломників.

На тім місци хочу подати коротенькі спомини про подорож І. ґрупи паломництва, яка виїхала зі Львова дня 15. липня о год. 6-го веч.

Перша ґрупа складалася з 52. осіб (в тім 24. осіб жіночого пола). Се сама інтеліґенція: 8. священиків, 3. лікарів, 4. адвокатів, 3. судіїв, 3. проф. ґімназ., 3. нар. учителів, 4. студентів.

Приміщені в окремім ваґоні тзв. пульманівськім незвичайно вигідно, ми творили немов одну родину. Настрій бадьорий. Правда, переважну часть паломників становили такі, що вже подорожували у світі, однак дуже мало було таких, що мали щастя бачити Рим, той вічний Рим, який є немов великанським музеєм безчисленних памяток. На згадку, що ось ось побачимо столицю католицького світа і то ще в ювілейнім році, коли всі памятки відкриті для паломників, що будемо могли станути перед Намісником Христовим і одержати з його руки Апостольське благословення, серце забило живійше в грудях, а страх перед італійською спекою щезав. — По 17-ти годинах їзди приїхали ми щасливо до Відня в четвер о год. 11.30 рано, замешкали, в замовленім наперед готелю Belvedere при Landstrassegürtel недалечко від Ostbahn, звідки в суботу рано мали виїхати в дальшу дорогу. За той час мали ми нагоду побачитись з нашими еміґрантами, які не жалували жадних трудів, щоби побут паломників у Відни упримнити, опроваджуючи їх ґрупами по віденських церквах, музеях, Пратері. Сердечну подяку і на тім місци треба висловити всім, а особливо Всесв. о. Др. Горникевичови і Вп. Сінґаловичови за їх посвяту. В пятницю рано о год. 9. вислухали паломники служби Божої відправленої Впр. о. Прал. Войнаровським при мощах Св. Йосафата в церкві св. Варвари.

В суботу рано год. 7.15 виїхали паломники приміщені в тім самім окремім ваґоні з Südbahn через Tarvis до Венеції. Переїзд через Альпи в чудовий літний день був для паломників справдішною насолодою, яка не скоро забудеться. На італійській границі в Tarvisio мусіли паломники з жалем попрощатися з вигідним пульманівським ваґоном, що привіз їх сюди зі Львова. Італійці боялися пускати його у свої безчисленні тунелі, бо він трошки заширокий. Вправді дали нам свій ваґон, та мимо того, що місця в нім дуже много, всеж таки тут не почувались всі так вигідно, як у тамтім.

Пізною нічю в суботу около 11.30 приїхали ми до Венеції Пізна пора приїзду, умучення з дороги спеціяльність в комунікації у Венеції трошки відємно вплинула на гумор паломників, бо й приміщення в готелях не знайшлось такого, про яке мріялось. Та вже раненько той гумор цілком змінився на краще, а в часі збірки паломників перед церквою св. Марка о год. 9. рано на усіх лицях видно було радість і вдоволення. Впр. о. Пралат Войнаровський

відправив Службу Божу для паломників при головнім престолі. Товпа цікавих Італійців пхалась наперід, щоби ліпше придивитися нашому богослуженню.

На огляданню Венеції, проїздках морем лодками і купелях на Lido скоренько минуло два дні. і в понеділок вечером о год. 8. виїхали паломники через Больонію і Фльоренцію до Риму, куди приїхали о год. $1^1/_2$ по пол. Тут примістились у двох пансіонах в найбільше затишній стороні міста, а то в пансіоні „Альбіон“ при вул. Сицилія 164 і в пансіоні бувшого посла УНР. Евгена Онацького при вул. Corso d'Italia. Побут в Римі після пляну мав тревати до неділі 26.VII. включно. Лишалось мало часу на відпочинок. Той короткий час треба було використати на сповнення условин осягнення повного ювілейного відпусту та на оглядання цінних памяток так церковної, як світської історії. Слід подякувати на тім місци Впр. о. Ректорови Березовському, Впр. Ректорови Головецькому ЧСВВ тай питомцям української колеґії в Римі — що служили паломникам своїм проводом. Паломники поділилися на маленькі ґрупи, розійшлися оглядати одні — церкви, другі — катакомби, а ще инші величаву місійну виставу, яка в тім ювілейнім році була такою сильною атракцією паломників до Риму. І справді хто мав щастя бачити ту місійну виставу, що в немов ретроспективною історією місій від Апостольських часів до нині, хто бачив ілюстрації геройських діл безчисленних місіонарів — мусів вийти скріплений в переконанню о правдивости, святости, соборности і апостольськости римської Церкви, яка так досконало сповняє заповіт Христа: „Шедше научите вся язики...“

Третого дня побуту в Римі в четвер 23.VII. паломники були приняті на авдієнції у Святійшого Отця одержали від Нього (кождий) ювілейний срібний медалик і апост. благословення. По авдієнції всі спільно відфотоґрафувалися при вході до церкви св. Петра.

Час побуту в Римі зійшов так скоро, що паломники навіть не оглянулись. В пятницю до полудня відвідали паломники містечко Тіволі (старе Tibur) з його славними водопадами, 4 милі від Риму. В суботу по пол. відправили св. Сповідь, з прикрим почуванням прийшлося прощатись в понеділок раненько з вічним містом а заразом і зі спільним життям паломництва. Вправді ще спільно заїхали до Неаполю, але тут уже кождий мав право сам собою рішати про пляни дальшої своєї подорожі і повороту. Частина паломників виїхала на Капрі, частина до Помпеїв, а відси вже кождий вертав до дому, задержуючись по дорозі чи то в якійсь купелевій місцевости на якийсь час, чи то у славнійших містах Італії, щоб оглянути замітнійші памятки. *Учасник.*

О. БЕРЕСТ РОМАН.

Нові завдання душпастирства відносно сект.

Довголітна воєнна хуртовина непомітно, але безупинно і доцільно переісточила душевне обличчя українського народу; многі з нас не помічали, що вкупі з матеріяльним зубожінням і воєнною деправацією народніх мас почав вкрадатись невидимий ворог: З одної сторони релігійна байдужність — з другої дух сектанства. Оці дві могутні мутні струї намагаються звалити і затопити правдиве духове обличчя віруючих мас. Непомітно, але безупинно з країни всесильного доляра, разом із долярами, йде мутна хвиля сектантських летючок, які вдираються до всіх закутин нашої землі. Та хоч вона не всюди вже являєсь та не загрожує безпосередно всім місцям, нам не можна оставати байдужими на близьку небезпеку; здатним підложжам у найблизшім майбутнім для цих „євангельських новин" може в нас стати кожде село. Длятого, ще заки ця руйнуюча акція не обняла покищо ще ширших кругів, слід буде познакомитись нам з метою і способом борби з новітними сектами.

„Євангельська" кириня зачинаєсь у нас звичайно від того, що на адреси давних американських еміґрантів, починають напливати даром, часом інтересно редаґовані релігійні часописи в українській, або польській мові („Вістун Тисячліття", „Boża rola" і инші). На перші числа не звертають звичайно уваги, з часом збільшаєсь заінтересування і подив читача в міру того, як вона зачне давати катеґоричні розвязки важних життєвих питань, про які наш селянин мало, або й нічого не чував. Ідь непомітно всякає в розбиті воєнним лихоліттям душі; збіраються гуртки, які прочитані релігійні „новинки" починають на свій лад розяснювати. Якщо ґрунт в селі підготовлений, являєсь аґітатор. Наймає хату, та при кождій нагоді зібраним цікавим людям починає безплатно вияснювати „правдивий змисл" святого Письма і ніким доси „незрозумілий" плян Божого відкуплення. Маркантним рисом їх аґітаційної методи є розкидання грішми на всі сторони, з яким не числяться. Сам аґітатор платить за винайм гарних саль (по містах наймають кіно-театральні салі — як у Варшаві, — парні — як у Кракові на „Подґужу" - та инші вигідні приміщення), стараєсь о світлення, огріття та инші видатки так, що слухачів це все нічого не коштує — противно, кожда „навернена" душа одержує в нагороду по кільканайцять долярів.

Ось перше і найголовнійше оружжя, яким оперують „евангельські“ аґітатори; вони знають, що кождий дарований доляр говорить більше, як найбільш переконуючі арґументи. Щоби зацікавити слухачів, проповідають на селі найцікавійші теми, приміром: „Де є померші?“, „Чи можна розмовляти з помершими?“, „Міліони людий нині живучих ніколи не умруть!“, „Що говорить св. Письмо о пеклі?“ і т. ин. Починаєсь наука; якаж вона принадна і лагідна! Дарма, що ті вчителі, посідаючі „неошибочний ключ Божого розуміння“, не в силі ясно і льогічно боронити своїх тверджень, це маловажна річ, на таких дрібничках спрагненому ученикови не треба спинятись. Вож як не слухати такої науки, що потурає широкій людській природі? „Чоловік не має душі — є тільки душею“; „теперішне життя, то не час проби — буде ще друге, краще вічне життя на землі!“; „Душа по смерти не жиє — а спить!“; „Немає Церкви, обрядів, св. Таїн, отже нема сповіди і супружжя!“; „Бог є лагідний — за гріх не карає пеклом, (бо його немає) але наступає аннігіляція грішних душ!“ Одним словом показують людям примари розкішної будуччини та впевняють всіх (на основі св. Письма!), що кождий, хто не схоче, піде просто до неба!

Сектантські аґітатори, то люди звичайно говійні; вони моляться, розважають, жиють примірним семейним життям (хоч сам основник секти Руссель, без причини покинув законну жінку), читають св. Письмо, підпомагають в потребі „братів“ і „сестер“ — одним словом, наче оживає між ними дух перших христіян. Забувають бідаки, що те все вкрали вони зі скарбниці католицької Церкви! Знаний мені один випадок, як то в однім сектантськім селі Зборівського повіту переходив вулицею їхній похорон; підмовлені школярі обкинули їх камінням. Вониж на се спокійно відповідали: „Христа били і переслідували, так і ми все перетерпимо Христа ради!..“

З того приміру бачимо, що над методами навертання таких блудних овечок треба поважно застановитись, щоб не підходити до них... з камінням, але з Божим натхненням, терпеливістю і научним підготовленням. Людські душі в небезпеці! Щоб їх можна було ратувати, треба наскрізь знати їх психічну структуру, їх науку і причини, через що шириться єресь у даній околиці. Навязуючи гадки до статті о. Ю. Гірняка, вважаю, що в тих випадках індивідуальний спосіб навертання є найпевнійший і найкращий. В бесідах з поодинокими особами маємо більшу перевагу через се, що ніхто з инших людий не перебиває льогічного порядку думання; зноваж практика виказує, що офіційні численні диспути більше розятрюють уми, як успокоюють; ось в Кракові 10. VIII. 1922 р. велась така

офіціяльна диспута з чоловими людьми з секти „Дослідників Письма св.“ і Єзуїтами. Після двогодинної диспути Єзуїти „з браку часу“ засідання перервали... Як опісля Єзуїти в „Голосах Католіцкіх“ почали трубіти на побіду, „дослідники“ видрукували стенографічно писану диспуту (бо обі сторони мали своїх стенографів), та виказалось з тої публікації, що Єзуїти булиб краще зробили, якщоб там цілком не показувалися.

Заходить питання, як з тими сектярами вести борбу? Перш всього, не треба їх собі легковажити; не треба рівнож дати себе вивести з рівноваги. Не криком і погрозами чи лайками треба проти них воювати, а холодною душевною рівновагою. Треба дослідити, звідки єресь має своє джерело, і в зародку його здавити; треба так уладитися, щоби не доходили жадні єретичні часописи, чи брошури до села. В проповідях пояснити шесту заповідь церковну і виповісти „хрестоносний похід“ на таку лектуру. Людям треба розяснити, що крім св. Письма є ще Традиція, без якої зрозуміння Божої науки є неможливе. В катехитичних проповідях треба велику вагу класти на основання Церкви і установлення св. Тайн; не поможе тут сама наука. Людий треба заохочувати до щомісячного св. Причастія; це буде джерелом обнови християнського духа в громаді. Так після моєї гадки повинен виглядати вступ до властивої борби; найтяжша праця жде священика в апостольській праці над навертанням одиниць. На першу чергу священик мусить звернути увагу на крикунів і демаґоґів; після основного пізнання їхньої науки та відновлення своїх богословських відомостий треба втягати в приватні розмови таких людий, яких навернення малоб значний вплив на свіжо збаламучених вірних.

Будівлю їхньої віри бурити треба починаючи від даху, не від основи; непотрібно з самого початку братись до апольогії о пеклі або безсмертности душі, бо це дві точки, які їхні доґматисти з рафінованою прецизією по своєму опрацювали. Братись треба до таких їхніх доказів, які можна відперти на основі історичних фактів. З історичного боку легко опрокинути слідуючі їх твердження (подаю виїмки): „Власть папів датуєсь від 539 р.“; „хрестів як знамен, почали уживати від 680 р.“; „Честь для образів наказано 783 р.“; „Канонізація святих датується від 990 р.“; „Сповідь затвердив (отже не установив!) Собор Лятеранський 1116 р.“; „Мощі приказано почитати 1563 р.“; „Тайни супружжя, священства і миропомазання установлено 1563 р.“ і т. д. Є смішною річю, що апостати не узнаючи неомильности папи, самі велять своїм вірним вірити в цілком недоказані апріоричні твердження! Пастор Руссель locutus, causa finita! Власне до тих наївних єретичних тверджень

мусить взятися священик. Як вдасться йому доказати фальшивість повисших тез, половина праці зроблена; тих тез „дослідник", хочби який мудрий, не зуміє боронити з цеї причини, що ціла „евангельська" наука лиш так твердить, але не дає ніяких доказів. Якщо вдасться першим разом в такім „досліднику" хоч в части захитати його переконання, незамітно переходиться до бесіди на инші світські теми; при прощанню попрохати його приязно, щоб ще коли заглянув до вас. Добре вимірена стріла, хоч повільно, мусить своє зробити. Підчас другої розмови можна братись до доказів істнования пекла і безсмертности душі; на вступі муситься „дослідникови" вияснити, що крім св. Письма є ще св. Передання та що на основі тих джерел можемо ясно і певно найти дійсну правду. Виразно зазначую, що оборона останніх тез являєсь дуже трудною. Тому заки священик возьметься до диспути, нехайже добре приготовиться. Дослідники збиваючи істнования пекла та безсмертности душі, вживають виключно католицьких текстів та намагаються побити нас таки власним оружжям. Це кілька слів про спосіб борби з сектантами; на останок змалюю два основні типи, які находяться між сектантами. Перший та найгірший тип сектанта, це тип сфанатизованого хлопського „фільософа"; такі одиниці не то що не будуть собі нічого робити з усиль священика, але будуть старатись ще і його „навернути". Борба з таким елементом майже завсе безуспішна. Другий тип сектантів, це люди звичайно без характеру і переконань, що дались склонити до апостазії з огляду на матеріяльні користи та з ненависти до „попа-буржуя". Ворожі аґітатори, щоби зєднати собі населення, роздувають приспані звірські інстинкти клясової ненависти та цькають нарід проти духовенства і „Вавилонської повії". Звісно, що після таких погромових настроїв „навернення" наступають скорим темпом. Щоби більшовицький настрій села зменшити, повинен священик якнайменше показувати на публичний вид „гори" трини і полови, а злишне поле роздати на спілку таким спільникам, які дадуть хоч моральну ґваранцію, що будуть спокійні. В инший спосіб священик либонь не в силі розвязати соціяльного питання на селі, бо не є ані більшовицьким комісарем, ані „Уженцом Земскім"...

Остає ще найважнійша частина душпастирського обовязку: ізоляція решти вірних від сектантів. Священик мусить принайменше ратувати ті душі, які ще не заражені трійлом. Одиноко стан освящення, дух саможертви, молитви і твердий спосіб життя може поставити ту незрушиму гать між стадом своїх вірних а єретиками. Иншої дороги нема! Треба самому горіти вогнем саможертви, щоб у хитких серцях зажегти вогонь Божої постійности

в вірі. Памятаймо, що Церков в нинішній хвилі не потребує священиків ремісників та „книшоїдів"—але Божих слуг, які совісно і ревно сповнятимуть свої обовязки. Церков висилаючи нас на пильнування трьох твердинь: Божого храму, школи та читальні, жадає від нас трьох чеснот: побожности, науки і ревности. Нинішний час такий, що без огляду на се, чи ширіться в селі сектантизм, чи ні — потрібно розвести над вірними стан чуйного поготівля. Завчасу треба вщіпляти в байдужі серця любов і знання Христа. Працю в першій мірі треба зачати від школи. Всі школярі, почавши від другого року науки, повинні щомісячно приступати до сповіди і св. Причастія. З одної школи буде їх звичайно до 70, з двох приблизно 150. Кождої першої суботи в місяці пополудни діти висповідати, а в неділю раненько запричащати на тихій Сл. Божій (вистаратись о ius binandi). Сповідання дітий в першу пятницю або неділю є майже неможливе з огляду на сповідь старших; на тижни пополудни непрактично діти сповідати, бо після св. Причастия в день науки роблять собі діти свято. Звичай щомісячного св. Причастия дітий завів я в себе від двох літ і мушу признати, що вплив такої практики добрий.

На конець мушу зазначити, що тих кілька субєктивних уваг поданих в отсій вступній статті (бо думаю ще більш про се писати) нікого тай до нічого не обовязують, а кождий на свій спосіб може робити лиш се, що в даних обставинах уважатиме за відповідне.

Завваrа Редакції. Не можемо зі спокійною совістю поручити цілому духовенству практику щомісячної сповіди шкільної дітвори, хоч се ще не значить, щоб ми осуджували ту практику в поодиноких випадках. В літі с. р. мали ми нагоду (в Югославії) бачитися з одним єзуїтом Словаком, який щойно перейшов на наш обряд і практикував в одній нашій парохії (в Руському Керестурі). Бачучи зблизька наш обряд, він твердив, що се неможливе, щоби о д и н священик що неділі і свята відправляв всі наші недільні богослуженння з проповіддю — бо се надто утяжливе... Ми священики, що й родились у греко-католицизмі, усміхались на се, та вспокоювали його, що всежтаки се можливе, бо так вдійсности є. А однак сей священик, що привик до латинського обряду, сказав велике слово правди. В нашій Церкві лучаться дві найтяжші річи:

Грецькі довгі і висилюючі відправи тай утяжлива латинська практика (проповіди, часта сповідь, щоденна Служба Божа). Чи маємо ту подвійну утяжливість ще тим побільшити, щоби заводити звичай щомісяч-

ної сповіди всіх школярів? Навіть у латинян того нема. Заважке се було би для душпастиря, але й для дітий. Бо тільки треба уявити собі щомісячну сповідь всіх школярів в зимових місяцях на селі, де сповідає 1 або щонайбільше 2 священики. Така сповідь тревала би бодай пів дня, а бодай половина школярів перестудилася би... Годіж нам гіперболізувати одну лінію в душпастирстві — чито один спасаючий середник, бо так роблячи прийдемо до того, що поповнимо блуд середних віків, і будемо уряджувати свойого рода „хрестоносний похід дітий“... На се Христос Господь установив ріжні спасаючі середники в своїй Церкві, щоби всіх — благорозумно — уживати. Священик, котрий своєю апостольською наукою, батьківським серцем і примірним життям привяже до Христа й до себе своїх парохіян (молодших і старших), не потребує хапатися ніяких надзвичайних, утяжливих спасенних середників. Зноваж без такої праці й життя ніякі надзвичайні середники не поможуть. Ось се головне і — вічне, що ніколи не переживається.

Берестецьке поле.

Прадавне овруцьке Полісся не завжди було таким глухим, як-то тепер стало. Колись, за давних князівських часів, такі міста, як Овруч, або маленьке тепер місточко Іскорость, були славними осередками цілої Деревлянщини. В ті часи, коли князь Володимир Київський задумав збудувати, на честь святого Василія пишну церкву, Овруч уже славився не тільки-що своїм внутрішним багатством, але й зовнішньою красою.

Будувалася ця церква спеціяльно прикликаними грецькими будівничими і була так збудована, що могла рівнятися з кращими зразками инших грецьких церков на Україні. Однак, через якийсь час, Овруч став підупадати і чудово вибудувану церкву св. Василія спіткала така сама доля, яка спіткала й инші тодішні церкви на Волині. В 1240 році на Овруч напали Татари, зруйнували його, а в тім не пожаліли славної церкви. Пізнійші княжні нащадки відбудували її знову, прикрасили образами й визолотили баню, через що саме стали її називати „золотоверхою“. Але не судилося довго так їй бути, бо литовський князь Гедемин, підчас свого боєвого походу на Україну, знову зруйнував її і то так, що з того часу вона стала одною сумною руїною і так стояла цілі віки. Овруч підупав

остаточно, політичне-громадське життя перейшло до инших центрів і за відбудову церкви вже не було кому братися, тим більше, що це вимагало не тільки важкої праці, але й величезних коштів. Аж тільки вже в останні рокі перед Великою Війною, з ініціятиви місцевого „Володимиро-Василівського Братства", задумали Волиняки відбудовати цю церкву так, щоби вона мала той самий вигляд, як-то мала перед віками.

Тоді овруцьке брацтво випросило у Синода дозвіл збірати жертви і вжеж у 1908 році було зібрано більше тридцять трьох тисяч карбованців з дрібних пожертв, поза тим Волинське Губ. Земство дало 21 тисячу карб., а Синод від себе дав 20 тисяч. Крім того були ще й такі жертводавці, як от князь Волконський, який дав 9 тисяч та наслідники Терещенка, які дали 4 тисячі. Все-ж таки більше всіх дав на цю справу сам волинський народ, бо він таки й справді любить свою старовину і радіє нею, коли вона відживає.

Будову доручено доброму знавцеві старовини, відомому архитектові Щусєву, який положив тут чимало своєї дійсно мистецької, пильної праці. Подякою за це було загальне признання, що церква стала дійсно такою, як-то була у княжі часи.

Коли взяти на увагу те, що зі старої будови зберіглося тільки дві бічних частини, а решта вся була в руповищах, то буде цілком ясно, як важким було завдання архитекта. Однак, розчистивши груз, він знайшов ще цілу підмуровку і встановив підвалини церкви. По тих старих слідах, та ще по старовинних зразках инших княжих церков на Волині, утворив гарну й величаву церкву, якою тепер хвалиться ціле овруцьке Полісся. Хоча ця церква схожа на грецьку базиліку, але в дечому має вона щось і наше, що видно з орнаментальних окрас.

Церкву в середині розмальовано й прикрашено численними фресками на зразок старовинних фресок XII віку у Новгородському соборі Спаса, а з дозволу Синода для іконостаса придбано навіть образи із того ж таки Спаса. Фрески й образи на стінах та варцабах малювали учні та учениці петербургської школи академика Блазньова під його безпосереднім доглядом.

При реставруванню незруйнованих стін знайдено якісь написи, але перед тим, як мали розмальовувати стіни, ті написи перезнято на деревляну огорожу коло церкви, а пізнійше було відбито на осібних цинкових плитках і передано на збереження до церковного волинського музею у Житомирі.

Отак то Волиняки пробували підіймати свою славну бувальщину з мертвих руїн і те, що вже вдалося зробити, не можуть знищити ніякі сучасні негоди.

Натомісць, дуже смутне враження справляла могила князя Ігоря, що у трьох верствах від Овруча. Це досить висока й широка могила, на якій стоїть старий деревляний хрест, зрізаний написами відвідувачів. Могила ця була обгорожена деревляними штахетами, які в часі війни цілком погнили й розсипалися, через що історичну княжу могилу, разом із туристами, відвідувала й худобина, від чого, звичайно, могила тратила свій мальовничий вигляд. Це вже було просто соромом для Овруча, але, як кажуть, весною 1920 року на могилі несподівано зявився новий хрест, а на нім польський напис, який свідчить про те, що його поставили тут якісь польські леґіонери, йдучи на Київ.

Справді повчаючий приклад!...

* * *

Багато є таких історичних місцевостей на нашій Волині, що варті пильної уваги, а всеж таки ні одна із них не має такого національного значіння, як Берестецьке поле, що над рікою Пляшевою, Дубенського повіту. Однак, не зважаючи на свою славну минувшину, воно довго перебувало майже у цілковитім забуттю, подібно до того, як-то було забуто могилу князя Ігоря, що коло Овруча. Так то воно було із Берестецьким полем, де 30.000 славних лицарів зложили у нерівнім змаганню з ворогом свої чесні голови. Памятне мусить бути це поле кожному із нас, бо то-ж про нього з таким сердечним болем говорив наш славетний Кобзар:

„Ой, чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
— Почорніло я од крови
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка,
На чотирі милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили"...

І, от віки за віками минали, і там, де колись були непролазні багнища, стало цілком сухо. Навіть вода у Пляшевій спала настільки, що ті місця, які були загачені козацьким тілом, стали родити золоту пшеничку... Отже, було так, що вже не один рік виходив на це поле з плугом наш злиденний гречкосій і спокійно собі дивився на те, як блискучий леміш виорював на верх цілі гори жовтої прапрадідівської кости. Ще майже перед самою війною згадували: „Було, отак вийдеш собі на поле орати, заставиш у борозну плуга, так він тобі аж гарчить, так по кістках скаче, перескакує... Нераз ці леміші повищерблюються, так

важко орати було"... Але орали, бо чого то тільки біда не звелить робити? І так, рік у рік, чим далі, тим усе більше й більше виорювалося тих прадівських костей, які скрізь і всюди валялися собі і тільки одні осінні вітри тужили над ними, та ще — плакало одне хмарне небо над ними...

Так було довго, дуже довго, аж доки не настав такий час, коли волинський народ з пошаною схилився перед тим, що такий час тільки сліпо нищив. Сталося пробудження й почувся на могилах частий гомін прочанських юрб, полинули до неба тихі шепти поминальних молитов, що вирвалися не стільки з уст, скільки із самих сердець наболілих. Зібрано роскидані скрізь і всюди прадідівські кости й покладено їх в одну братню могилу, щоб уже віки вічні могли там спокійно спочивати. З того власне часу, як так стало, віджили всі дороги й доріжки, що йдуть до козацьких могил під Берестечком, бо вже нема такого села на Волині, деб не знали про них і деб не хотіли піти до них. Отже, сталося так, як-то в святім письмі кажеться, що — що „праведник не буває поруганий", але, всеж таки, дивно трохи сталося воно це все...

Почалося з того, що на Козацькі могили під Берестечком звернув якось свою увагу відомий своєю „чорною" діяльністю, архимандрит Почаївського монастиря, о. Віталій. Звичайно, говорячи про Віталія, можна багато дечого згадати ще й про „Союзъ Русскаго Народа", з яким він ніби-то був у згоді, але незаперечеиим фактом є те, що для справи національного пробудження Волині він зробив далеко більше, ніж уся передвоєнна волинська інтеліґенція...

Отже фактом є те, що архимандрит Віталій перший заспівав над козацькими могилами „Вічную Память" і перший вдався до Волиняків із такими словами „Дивіться, ось ваша найбільша святиня!.."

Добре він зробив, чи зле, коли сказав ці слова, але вони мали своє значіння навіть тоді, коли Волиняки, прокинувшися від гомону революції, лицем до лиця стали проти того, з ким боролися прадіди. — Одностійність виборчої акції походить від Козацьких могил, що під Берестечком...

Перше, ніж узятися за справу впорядкування Козацьких могил, архимандрит Віталій постарався зробити їх власністю самого волинського народу, що було не так легкою справою.

До того ж часу Козацькі могили належалися приватним власникам, а саме:

1) Манастирщина — велика піскувата могила біля самого села Острова, — належала сільській громаді с. Острова. 2) Волиця — мірою 22 десятини, — належала окремому

власникові. 3) Журалиха, а між нею і Волицею широкий луг, належали дідичці.

Манастирщина — була розділена острівською сільською громадою на вузесенькі смужечки, на яких косили сіно, а частково сіяли й збіжжа. Піскувата могила повільно розсувалася і ті кости, що були в глибині, весь час виходили на верх. Тут же, на яких пів метра в землі, цілими рядами лежали козацькі кістяки, поховані в спільній могилі, головами на схід. З одного боку Манастирщини проходить р. Пляшева, а з другого — пізніше прорізаний — широкий рів, який тепер має стільки води, що протягом цілого літа меле млин. Земля на Манастирщині пісна, а тому мало користна. Через це саме селяне охоче згодилися на те, щоби припинити дальшу оранку, а рівнож віддали й сусідні болота, сіножаті, взамін чого одержали такий же шмат придатної землі.

Волиця — це два лісові острівці, що належали галичанинові Ліскові і знаходяться між старою рікою Пляшевою і новим прорізаним ровом. Перший острівець є неначе продовженням Манастирщини так, що відділюється від неї тільки невеличким лужком. Берестецькі діди пригадують, що там колись протікала річечка. Цей острівець, кажуть, є таким, яким був підчас побоєвища, бо, на щастя, заріс густим лісом. На другім острівці також був колись ліс, але його вирубали, а земля на нім, як і на Манастирщині, мало користна. Обидва ці острівці, ще в 1909 році, куплені у їх власника за 4.200 карбованців.

(Докінчення буде)

Нові книжки.

Св. Тома з Аквіну і схолястика. Написав о. Др. Йосиф Сліпий, проф. теол. Видання „Богословії“ ч. 4. Відбитка з „Богословії“. Львів 1925, стр. 76. З портретом св. Томи. Автор написав отсю свою розвідку з нагоди 600-літніх роковин канонізації Томи з Аквіну. В той спосіб память, імя і працю великого вчителя католицького Заходу звеличав він також у нашому народі. Не є се принагідний панеґірик для Томи з Аквіну, але глибша студія, яка кидає світло на розвій схолястики, на її „золотий вік“, на тодішні напрями в фільософії і теольоґії, а під конець на вплив св. Томи з Аквіну на теольоґію Сходу. Розправа написана легко і займаючо. На кінці подано „показчик імен“.

Розвідці Автора нічого поважного не маємо закинути. Однак, якщо ходить о субтельности концепції, то либонь оправданий буде наш заміт: що Автор надто строго при-

держувався історичної перспективи. Освітлює історію, а розвідка вийшла би ще цікавійша і більш повчаюча, якщоб він тут і там підніс деякі характеристичні подробиці, які загалови читачів незвісні, а які нам, нинішним людям (католикам), казали би порівнювати себе з Томою. Годіж тільки оправдувати — шліфувати — св. Тому, треба оправдувати й нас, щоб ми зорієнтувалися: де ми є в филях життя? Так пр. Автор в „Закінченню“ тільки загально згадує, що „ті заслужені признання для св. Томи не повинні однак бути переціновання його заслуг і спонукувати тільки до безкритичного присвоювання собі його науки“,— але для читачів з певністю було би дуже повчаюче, колиб Автор подав зразок бодай головнійших таких поглядів Томи, які нині вже перестарілі.

На стр. 59 згадує, що паріський епископ „Стефан Тампіє осудив на паріськім синоді (1277) 219 тез аверроїстів, а між ними й кілька Томи (principium individuationis)“. І тут дуже цікаво було би для читача знати: які се були тези? — Вдійсности еп. Тампіє мав повну рацію. Осуджені ним тези Томи були (між иншими):

n. 81: Quod quia intelligentiae non habent materiam, deus non posset facere plures ejusdem speciei. n. 96: Quod deus non potest multiplicare individua sub una specie sine materia. n. 191: Quod formae non recipiunt divisionem nisi per materiam. — Усі ті твердження основуються на змішанню льоґічного ряду з річевим, і виразно противляться св. Письму, бож св. Письмо говорить про Херувимів, Серафимів і т. д., ділячи ангелів на ріжні species, але в кождій species згадує множество осібняків, а св. Тома завсіди і всюди твердить: „Quot angeli,tot species“ (в одній species може бути тільки один ангел).

До того Автор — задля надто реверенціяльного оправдування Томи — затаює правду, й невірно представляє його науку про непорочне зачаття Преч. Діви. Він пише (на стр. 68): „В доґмі непорочного Зачаття Тома не дав розвязки, але в нього є вже елєменти пізнійшої скотівської арґументації“.

Та вдійсности Тома розправляв про сю проблєму (Quaest. quodl. VI, art. VII) з виразним заголовком (квестією): „Utrum liceat celebrare conceptionem Dominae nostrae?“

І відповідає, що ні. „Beata Virgo, quia nata fuit per commixtionem sexuum, sicut et ceteri; et ideo concepta fuit in originali peccato, et inde includitur in universitate illorum, de quibus Apost. dicit ad Rom. V, 12: In quo omnes peccaverunt... creditur tamen in utero fuisse sanctificata, antequam nata..“ Чи се ще не є розвязка квестії?: Чи можна яснійше вчити чогось? — Повинен був

отже Автор, якщо вже хотів також тут оправдувати Тому, навести: з яких приводів св. Тома так учив?

Наводження таких характеристичних подробиць було би для його розвідки — бодай на мою думку — більш корисне, чим ті численні й старанні нотки (які — бодай у нашій суспільности — відстрашують від читання книжки).

Одначе ті заміти не зменшують вартости студії, в яку Автор безперечно вложив богато праці й умілости.

Вона являється дуже побажаним збогаченням нашої літератури, в якій дотепер ще не було книжки про Тому з Аквіну.

о. Костельник.

Libri et documenta recentiora de Oriente. Видання „Orientalia christiana" (Pontificio Istituto Orientale). Num. 16 за липень 1925. Стр. 283. Містить у собі цікаві для нас статті: Совітська родина (J. Schweigel S. J.); Географія Совітів (M. D'Herbigny .S J.); Большевицька інвазія в Азії (Belloy S J.); Найновійша орієнтальна церковна історія (G. Hoffmann S. J.); Documenta romana; Pont. Inst. Orientalium Studiorum: Programma examinum 1925.

Michael D'Herbigny S. J.: Après la mort du patriarche Tykhon. (По смерти патріярха Тихона). Видання „Orientalia christiana". Num. 15 за червень 1925 Стр. 166 Говориться тут про „царгородський і московський патріярхат", про „проєкт анґліканьско-православного вселенського собора" та про „Греків і Москалів в Европі і в Америці".

Як бачимо, Орієнт. Папський Інститут під председательством D'Herbigny-я поважно працює, та — на жаль — *його орієнтація є радикально москвофільська, а не україно*фільська. Про се матимемо нагоду поговорити в „Ниві" в 1926. році.

Александер Барвінський: Заснування катедри історії України у львівському університеті. У Львові 1925. Відбитка з „Ювілейного Збірника Наукового Товариства імени Шевченка у Львові в пятьдесятиліття основання". Стр. 18.

Політика, *двотижневий огляд національного життя.* Виходить у Львові 10 — 20 і 25 го кождого місяця. Видає: В. Панейко. Редаґує Комітет. За редакц. відповідає: Ю. Мудрак. Доси появилися два перші числа. Як видно з тих чисел, Редакція а) заступає радикально антибольшевицьку орієнтацію, б) її ціллю є не так політична боротьба, як політичне усвідомлення народніх верств. До реліґії ставиться *з пошаною*; зі статтий загалом пробивається критичний консерватівізм.

Стара Україна часопис історії і культури. Ч. VII—X. Часопис гарно видаваний і редаґований. В сьому числі є дуже інтересні статті про відкриття середньовічних фресків у вірменському соборі у Львові, про повстання і ево

люцію форм трехдільнього заложення української церкви XII — XVII ст., про малярство закарпатської України (XIV—XIX ст.) і ин.

„Правда" ч. 4. Чиїм ділом Церков. Накладом Марійського Тов Молоді, Львів 1925. ст. 36.

Є це дальший випуск цілої серії брошурок науково-апольоґетичного змісту. Сей випуск — це переклад з Apolog. Volks-bibliothek № 41. і воює дуже успішно і переконуючо з усіми сектярами, котрі навчають, що Христос не оснував Церкви та на основі історичних свідоцтв доказує, що Церква істнувала вже в апостольських і поапостольських часах і що основником тої Церкви є ніхто инший лиш Христос.

Joseph Weigert „Bauernpredigten in Entwürfen", Herder u. Co Verlagsbuchhandlung, Freiburg im Br. 1925., ст. 165, 8°.

Се збірка начерків проповідий для селян.

Василь Кучабський. Большевизм і сучасне завдання українського Заходу. — Національно-політичні замітки. Львів 1925. ст. 125.

У своїй солідній студії, названій скромно національно-політичними замітками, розкриває перед нами автор усю суть большевизму, його відношення до державности і націоналізму загалом а до українського зокрема, широко розписується про підбій України московськими большевиками, про наше державництво на Радянській Україні і ин. Автор, стоючи на укр. національно-державницькому становищі, вірно оцінює цілу большевицьку проблему, її ідеольоґію, її тактику, її відношення до України і старається сильними арґументами отворити очи усім національно думаючим Українцям на ту велитенську грозу, яка зі сторони большевизму гряде на Україну, — та примусити їх глядіти з погляду рації істнування Укр. нації на большевицьку Росію не інакше, як на колишню царську. Завданням укр. Заходу — це не „орієнтація на Радянську Україну", а творення й кристалізація укр. державництва, як тої реальної сили, котра в свою чергу принесе матеріяльну і обєктивну можливість здобуття української держави.

Усім слабодухам, усім, що шукають лиш нових „орієнтацій", усім, що задивлені у „велич" наших гнобителів, радимо сю книжку конечно перечитати.

„Хліборобська Україна", книжка пята. Рік 1924—1925 ст. 397. Відень, Видання Укр. Союза Хліборобів Державників.

Зміст: 1. С. Шемет: Мікола Міхновський. Посмертна згадка. 2. Уривок із „Споминів" гетьмана Павла Скоропадського. 3. Вячеслав Липинський: Листи до Братів—Хліборобів IV. 4. Проф. О. Одарченко: Основи номінальної валюти. 5. Генерал П. Залєський: Зав-

дання розумного і чесного правительства на Україні. 6. Вячеслав Липинський: З приводу статті ґен. Залєського. 7. Д. Д—ко: Єлисавета Івановна з Скоропадських Милорадович. 8. Ір. Адам Монтрезор: „Дух нації“ і „дух землі“. 9. Вячеслав Липинський: Покликання „Варягів“ чи орґанізація хліборобів? 10. З минулого: Домет Олянчин: Два листа Гетьманів Богдана Хмельницького і Івана Виговського до Курфірста Бранденбурґського Фрідріха Вільгельма 11. Посмертні згадки 12. Біжучі вісти.

Всячина.

Кардинальський капелюх для нашого Митрополита. Довідуємося, що вістки про майбутню номінацію нашого Митрополита на кардинала мають поважну підставу. Додаткові вістки кажуть, що папа заміряє повірити нашому Митрополитови, як кардиналови, головний провід в акції зєдинення церковного Сходу з Римом. Митрополит мав би осісти в Римі Певна річ, що така особа на такому становищі була би дуже бажана. Одначе, оскільки знаємо, Митрополит не згодиться на се, щоби покидати свою митрополію. А ми цілою душею за тим, щоби нас не покидав. При нинішній констеляції Митрополит — для загального інтересу Церкви — більш потрібний тут, де унія є, ніж там, де про унію щойно розправляється.

Инша річ, що нашому Митрополитовв кардин. достоїнство вже віддавна належиться. І колиб не такі політичні обставини, то він уже давно був би кардиналом. З огляду на те, що варшавський православний митрополит став „автокефальний“ (бодай de nomine), наші уніятські львівські митрополити властиво повинні би бути перманентно кардиналами. Тим престіж унії піднісся би в очах православного Сходу. Обосноване було би се ще й з того боку, що пересічно припадає 1 кардинал на 4½ міл. вірних. А що всіх уніятів є понад 8 міл., то вони — ясна річ — повинні би мати одного перманентного кардинала.

Новий шк. рік на нашому Богословському Виділі у Львові розпочався 16 X. з торжественною Службою Божою. На І рік принято аж 60 питомців. Року 1920. обняли ОО. Василіяни — з о. Дром Т. Галущинським, як ректором, на чолі — управу духовної львівської семинарії на протяг 5 літ. Сього року скінчився їх термін. Переговори з Митрополитом про дальше ведення дух. семинарії — не зна-

ємо, з яких причин — не довели до позитивного результату. ОО. Василіяни уступили зі семинарії. Покищо остав тільки о. ректор. Т. Галущинський, доки не буде іменований новий ректор. Через тих 5 літ, в незвичайно тяжких і складних обставинах, під проводом Впрепод. о. Галущинського, ОО. Василіяни — се можна без пересади сказати — вели семинарію примірно, з питомцями обходилися по батьківськи, з ОО. Професорами дружно, і певно остануть у приємній памяти як питомців, так ОО. Професорів.

На тимчасового віцеректора семинарії іменований о. др. І. Бучко, ректор „малої семинарії“ ; на духовника — о. Ст. Рудь, парох з Закомаря. Склад професорів зі світського духовенства остав той самий (за виїмкою о. сов. В. Садовського, котрий викладав обряди, які тепер викладає духовник о. Ст. Рудь). Спеціяльна доґматика, яку викладав о. П. Кисіль ЧСВВ, б. віцеректор, покищо vacat.

Тиждень зєдинення церков У Brüssel-і (в Бельґії) від 21. до 25 вересня с. р відбувся „тиждень зєдинення церков“. Взяло в ньому участь богато визначних личностий, котрі виступали як промовці зг. референти (кард. Mercier, православ. російський ґраф Петровський, єзуїт Тишкевич і ин.). Між ними був також наш Митрополит Андрій. Він відправляв для учасників Службу Божу і мав промову (третього дня), в якій підніс, що „Апостоли зєдинення повинні дбати про се, щоби Схід пізнав Захід, а Захід — Схід“, як також се, що православні церкви, зєднившися з Римом, не то, що не зречуться свойого православія, але тим саме спрецизують його і доповнять“. Перший бесідник, Balduin, говорив про методу зєднення, і покликався на те, що ту методу папи (особливо Лев XIII) означили: не треба поширювати між східними л а т и н і з м у, тільки к а т о л и ц и з м, і треба їм полишити їх практики, звичаї, мову, культуру...

З отсим числом розсилаємо відозву Земельного Банку у Львові до громадян, щоби зложили — як „conditio sine qua non“ потрібне для нього доповнення капіталу. Відозва говорить сама за себе, подрібно ясуючи справу. Ми зі своєї сторони поручаємо отсю справу нашому патріотичному духовенству.

В справі священичого товариства. Повідомлюємо широкі круги духовенства, що апеляція проти розвязання (поліцією) Т ва св. Ап. Павла ще доси не поладнана. Давний Виділ Т-ва робить старання (через послів до сойму), щоби по можливости реактивувати давне Т-во. Се був би найбільш бажаний вихід із ситуації, бо заснування нового Т-ва натрафляє на деякі трудноші. Також справа отсього нового Т-ва (св. Т. Андрея) є в ході, а що протягається, се не є вина членів основників. Зрештою всі важнійші

справи тут у центрі, які мало би полагодити Т-во св. Ап. Павла, полагоджувались доси і полагоджуються під иншими титулами (з рамени инших орґанізацій).

Отже нарікання на днях у „Ділі“ на львівське духовенство, начеб ніхто не журився справою станового священичого Т-ва, оправдане лише постільки, що отся справа дуже довго протягається.

На запити з провінції відповідаємо, що т. зв. „Орґанізаційний комітет“ у Бишках (т. є. о. Роман М. Берест), який по всіх деканатах розіслав свою „Інструкцію ч. 1.“, не має ніякої повновласти зі Львова (ані від Ординаріяту, ані від львівських священиків). У Львові ніхто поважно не бере тої „Інструкції ч. 1“. О. Роман Берест зачав видавати „Ластівку“ (про яку була згадка в попередному числі „Ниви“). Отся справа инша (вона похвальна і могла би вдатися, якщоб її вміло вести), а справа „Орґанізаційної Комітету“ в Бишках знов инша, яка не видержує ні поверховної критики.

Податки. Пишуть нам деякі священики з провінції, що „санаційні“ податки переходять усякий резон, і просто роблять життя неможливим. Так н. пр. один наш парох, який має 66 морґів ерекц. поля разом з городом, заплатив в липні с. р. 986 зл. як окончечно установлену суму податку. На се продав він 2 морґи ерекц. поля. А в вересні дістав другий наказ, після котрого має ще заплатити 4609 зл. 14 с. (чотирі тисячі шістьсот девять зл.)...! Значить, треба би продати яких 6 морґів ерекц. поля, — разом 8 морґів від 66 — однорічний податок! (За 8 літ в такий спосіб парохія остала би „чиста“..). Що тут робити? Куди рекурсувати? Як?

Наша редакція, на жаль, не має фахових людий від нинішної „системи“ податків. Тому відкликуємося до ширших кругів духовенства, щоби ті, котрі визнаються на таких справах, порадили своїм братам: як і що робити, дописуючи або до „Ниви“, або, якщо справа нагла, до „Діла“. Дбайте один за всіх, а всі за кождого! При сій нагоді мусимо висказати свій жаль і счудування, що в останньому часі з провінції не маємо ніяких дописів про біжучі справи, про соборчики і навіть про місії. Чи життєва апатія аж так далеко доходить? У таких скрутних часах, той виходить на верх, хто більше напружується і не подається під ноги тягарів. Отже..

Оригінальний документ про Мойсея? В 1905 р. відкрив славний археольоґ Flinders Petri на горі Синай в руїнах старої єгипетської святині камяні таблиці, що походять з 1700. р. пер. Хр. Тому, що ті таблиці годі було перевести до Европи, зроблено точні їх фотоґрафії. Щойно в 1916. р. попали вчені на ключ для їх відчитання. Зай-

мались ними професори Sethe, Eisler і Grimme. Недавно реферував у Берліні проф. Grimme вислід своїх студій. На його гадку синайські таблиці писані єврейським язиком. На одній з таблиць у трех лініях міститься речення: „Настоятель святині дякує Гатхенфут, дочці фараона, за те, що його витягнула з Нілю і обсипала ласками". Сей настоятель подає також своє ім'я, яке звучить: „Мозес". Др. Grimme припускає, що сей напис походить від біблійного Мойсея.

Якщоб се справдилося, так се був би перший оригінальний документ про Мойсея, і мав би неабияке значіння для св. письма Ст. Завіта.

Урочисте визнання автокефалії православної церкви в межах Польщі. Дня 17. вересня с. р. відбулося в Варшаві урочисте визнання автокефалії православної церкви в Польщі. На сю урочистість приїхали до Варшави відпоручники царгородського і румунського патріярхів (інші православні церкви абсентувалися). „Томос" (декрет) царгородського патріярха згадує, що київська митрополія канонічно ніколи не підлягала московському патріярхови. В 1668 р. московський уряд підкупом добився від патріярха Діонисія відступлення Москві прав зверхности над українською церквою, чого наступні патріярхи не визнавали, але нічого не могли зробити проти фізичної сили.

Тепер царгородський патріярх визнає православну церкву в Польщі автокефальною, накладає одначе на неї обовязок, що Святу Хризму (Миро) має брати від царгород. патріярха. Так реферує справу „Духовна Бесіда" (часопис Митрополита Діонизія). І ч. 19-20 ціле присвячене тій події і переповнене ілюстраціями з урочистости. Але часопис „На варті" (ч. 9-10), який є речником чистої української православної церкви (проти обмосковлючої політики православних єрархів) закидує сій автокефалії, що вона канонічно не є обоснована.

Царгородські патріярхи два рази (1620 р. і 1685 р.) продали свою зверхність над українською церквою Москві. Отже „non dat qui non habet". Українські епископи в межах теперішньої Польщі від віків підлягали Київському митрополитови — отже треба було дістати згоду на автокефалію від сього митрополита. Тай треба було підтвердити автокефалію ухвалою Церковного Собору. Цікаво коментується тут наложений обовязок побирання мира від царгород. патріярха.

„До сього часу Св. Миро для наших церквів варилося у Київі, при Митрополії, і це було доказом її фактичної незалежности. Тепер це право присвоїв собі Константинополь, знов таки без згоди Митрополита Київського, який може протестувати проти цього на підставі канонів (8 прав.

III Всел. Соб; 39 прав. VI Всел. Соб.; 81 пр. Карфаген. Соб.). Чому Константинополь висунув таку умову — зрозумімо, пригадавши історію запровадження автокефалії у Босно-Герцеговинській Церкві 1880 року. Тоді також Константинополь виговорив собі від австрійського уряду право на достарчання Св. Мира, і побирав у цей спосіб 58000 піястрів щорічної контрібуції. Православного населення тоді було у Боснії і Герцеговині в 8 раз менше, ніж тепер у Польщі (673000 православних у 1895 р.), — тож знаючи фінансову скрупульозність Греків, можемо сподіватися, що тепер контрибуція буде пропорціонально більша."

Царгород, як історія свідчить, завсіди робив добрі інтереси на всяких автокефаліях...

III. Всемосковський церковний Собор у Москві. Його обради почалися 1. жовтня с. р. і тревали кілька тижнів. На Собор прибуло 327 делеґатів, з яких тільки 88 епископів. Метою скликання собору було стремління обєднати ріжні течії московської православної церкви.

Собор дискутував над питанням висшої церковної управи і приняв резолюцію митрополита Серафима про цілковите зліквідування патріярхату в Московщині. Висшим правлячим органом церковної влади в Московщині, згідно принятій резолюції, має бути Церковний Собор. Серед важних питань, вирішених III Всемосковським Собором, є також постанова про затвердження автокефалії Української Православної Церкви, проголошеної в травні місяці с. р. в Київі.

Собор виніс крім сього постанову оголосити у всіх церквах Московщини анатему автокефалії Православної Церкви в Польщі.

Конференція православного духовенства балканського півострова На Атоні в скорому часі має відбутись конференція православнаго духовенства балканського півострова. Мета конференції: зближення балканських народів через церкву, спільний фронт проти большевицького атеїзму і боротьба з ріжними сектами.

Червоний кат примірно покараний. В одному паризькому часописови помістив (у вересні с. р.) свої вражіння з подорожі по совітській Росії звісний публіцист N. Beraud. Мав він нагоду стрінутися з Дзержинським, б. начальним комісарем Чека, якого весь світ знає як „червоного ката". Та стріча відбулася в психіятра. Особу Дзержинського Beraud так описує: „Се чоловік вповні подібний до инших людий, тільки вираз його лиця дещо більше солодкий. Його губи виражають велику ввічливість — подібно, як ціла його стать, трохи похилена. Мав він у погляді отсю діточу ясність, котра питома правдивій жорстокости без первнів розкошування і без первнів милосердя, жорстокости абстракційній, жорстокости фанатика. Очи князя Альби.

Над очима чашка сплощена майже поземно з вершками вух і так сказати би, що його комуністична віра і ревність ката звалились йому колись на голову наче цегли. Дискутував без пристрасти, певний своєї віри".

Дзєржинський спокійно оповідав при чаю про свої діла. „Через чотири роки міг вступати з найбільшим спокоєм, до тюрем, де цілі родини просто вили і заломлювали руки. Міг вступати, нічого не відчуваючи, крім вдоволення невмолимо фанатичного сумління." Ніколи не відчував ні жалю, ні тревоги, ні викидів совісти. Але раз сталося щось такого, що потрясло його душею — так, що вже не може позбутись того страшного враження. Було се „одного рана другої зими". Супроводив під „стєнку" сиву женщину, котра весь час безнастанно плакала і благала його о ласку. Просто „боялася смерти". В моменті женщина впала на коліна, хопила долоню Дзєржинського і обціловувала її. Піднесли її насильно і пігнали в дальшу дорогу. Ішла, ридаючи без перерви. Але в тому моменті Дзєржинський завважав нагло, що женщина була дивно подібно до його матери. Всежтаки не завагався ні на хвилинку і велів її розстріляти.

„Від сего часу — реферує справу французький публіцист — отся женщина переслідує його. Він не може відорвати її від свойого життя; вона завсіди перед ним, супроводжає його на кождім кроці. Не може спокійно ані спати, ані працювати":

„Ось саме тому — пояснював Дзєржинський — тепер завсіди ходжу до лікаря." В тому місці хтось із десятьох присутних кинув запитання: „Може се викиди совісти?„ А Дзєрж. відповів з нахабністю: „Ні! я тільки хорий. Я не маю викидів совісти. Якби треба було, я зділав би ще раз те саме. Але, докторе, благаю вас, звільніть мене від тієї змори". — По вислуханню того д. Beraud, як сам оповідає, вже не міг подати руки Дзєржинському, і вдав, що не бачить його простягненої долоні...

Cui bono? — Читаємо число „Народної Просвіти" (ч. 7. Львів, вересень 1925), орґану Тов-а Просвіта" і не можемо вийти з дива. Питаємо себе, для кого властиво цей орґан редаґується? Миж все були переконані, що так, як і саме Тов-о „Просвіта" має на меті гуртувати коло себе якнайширші круги передусім селянства, так рівнож і орґан цего Товариства повинен все мати на увазі ці круги. Та одначе бачимо дивну і незрозумілу для нас в цім зглядї — скажім — непослідовність! Бо і як инакше назвати факт, що пр. Тов-о „Просвіта" поручає своїм читальням на рати бібліотеки, із готовими вже списами книжок, між якими находяться видання таких авторів як: Кунов, Кавцький, Ахеліс, Лункевич та инші. Якщож додамо ще, що у всіх

навіть мініятурних бібліотечках (ціна до 25 зол.) ці видання є „обовязково" уміщені, так справді не знаємо, в якій ціли це робиться?!

Годіж преціпь тут припустити звичайний тільки недогляд!

Чиж реклямування і то між селянством таких творів, які своїм змістом та формою нагадують такі науково-доказані мудрощі, як „був час, коли на світі не було ані релігії, ані Бога" — лежить в інтересі Тов-а „Просвіта" і покривається із світоглядом цих мас, які має заступати це Товариство? — Чи може в лоні Управи Товариства наступила яка „перегрупіровка" світогляду, — чи може ці книжки поручається сільським читальням тільки тому, що вони припадають на складі порохом, бо ніхто їх у місті вже не хоче читати?! Якщо так, то передусім Тов-о „Просвіта" повинно закинути методу йти „на село людий дурити", а між поручуваними собою виданнями, повинноби помістити також і видання от хочби й найбільше поширеного у нашому народі Марійського Тов-а молоді, так як не забуло помістити і инші видання, призначені для молоді, із дописком „необхідні у кождій читальні". X.

Авторекляма. Виписуємо слідуюче місце з православної „Духовної Бесіди" ч. 15 — 16 з с. р. без усяких змін тексту:

„Римо-католицький біскуп кс. Міхалкевич півтора місяця обїзжав Волинь, яка уявляє собою суцільне православно-українське море, серед якого лише де-не-де попадаються маленькі католицькі острівки. Півторамісячне перебування католицького біскупа серед православного моря.. це дуже знаменне й цікаве явище. І тому не дивно, що співробітник газети „Kurjer Warszawski" цею подоріжжу дуже зацікавився і звернувся до біскупа Міхалкевича з запитанням, як поводилася православна людність підчас його візитації. Відповідь біскупа Міхалкевича співробітник „Kur. Warsz." передає так:

„Поведінка православної людности, як і православнаго духовенства перейшла найбільші мої надії. Процесіями виходила ця людність мені назустріч. Сільські вулиці висипані піском, тріумфальні брами, на рантухах і килимах ікони. Православна дітвора співає „Rotę", і „Jeszcze Polska nie zginęła". Чи чув хто щось подібного?! **Не легко було промовляти до православної людности.** Вистерігався я робити пропаганду. Слухали переймаючися проповіддю.. **Уніі вже тамошні люде не хотять З певністю вже до неї не вернули би.** Тамошний православний нарід, склонюючися до повороту віри своїх батьків (?!!) або взагалі „ciążący" до католицької релігії (?!) бажає **чистого** (щоб так виразитись) **католицизму** (!!). „На польську віру" — так кажуть, а знаємо ми, що це зна-

чить. То вже не унія. Майже всі церкви в візитованих мною околицях—то бувші католицькі косцьоли. **Думаю, що не довго вже удержаться вони як православні церкви** Тяжіння тамошньої православної людности до **чистого католицизму** є аж надто очевидне (!!!). Повторюю: я вистерігався (?) з найбільшою скрупулятністю всякої пропаґанди. Зрештою непотрібна вона. Я говорив: Моліться, щоби як найскорше Господь дав світові одну вівчарню і одного пастиря. І тільки всього".

Отож то раз те „сіяженіе"... Чи не засильне воно, і ще готове роздусити?..

Ми певні, що при тих привітах, тріумфальних брамах т. д. жандарми мали богато роботи.

Мадяри в Югославії вертають до поганства. З Югославії повідомляють, що в комітаті Бараня, яка перше належала до Угорщини, а тепер належить до Югославії, населення повертає до поганства. Сталось се через те, що Серби прогнали звідти протестантських проповідників Тепер населення почитає сонце за Бога, як тому 1000 літ. Також божкови Гадурови приносять в жертву білі коні. Провідником обновленої поганської віри є Мадяр Юрій Оош.

Мадярське міністерство довідавшися про се, інтервеніювало в Білгороді, щоби лихови зарадити. От до чого нині доводить шовінізм у політиці!

Рух проти многоженства між Турками. Часописи подають з Константинополя, що до турецького парляменту внесено проект про знесення многоженства.

Жидівська статистика. На підставі найновійшої статистики виходить, що Жидів на цілому світі є 14.163.542 (1% цілого людства). В Европі є їх: 9,232.576 (або 2·1%), в Азії 596.622 (або 0·1%), в Африці 425.253 (або 1%), в Америці 3,844 089 (або 2·1 %), в Австралії 24.002 (або 0.4%). В поодиноких европейських державах найбільший процент Жидів: в Польщі 10·4%, на Україні 6·9%, на Литві 7·6%, в Румунії 4·8 %, в Німеччині тільки 1%, в Австрії 4·6%.

Проповіди! В слідуючому році хочемо дальше печатати проповіди в „Гомілєтичній частині", додаткови до „Ниви". Просимо, щоби нам уже тепер присилати красші зразки проповідий чито принагідних чи цілі циклі. Добре уложені й викінчені проповіди будемо—по можности—ремунерувати.

Гроші! Гроші! і ще раз гроші! Не просимо о ніякі надзвичайні датки — хочемо і домагаємося, щоби кождий наш передплатник вирівнав свої залеглости (виказ — на чеку—залучений до сього числа). Наша каса зовсім порожна! Саме тому примушені ми відложити печатання ч. 11 – 12 „Ниви" аж на грудень у надії, що доти призбираємо стільки гроший, щоби покрити кошти.

Адміністрація.

Від Управи свящ. кооп. „Власна Допомога“ у Львові.

1) Поклик до всего П. Т. нашого Духовенства.

Всечесні і Високопреподобні Отці!

Ідучи на зустріч Вашим бажанням готовимося до великих транспортів церковного світла на різдвяний сезон— з виключенням всяких посередників, прямо з фабрики. Тому зголошуйте негайно Ваші замовлення, — замовляйте всі, бо в спільноті сила!*)

В замовленнях треба подати: а) які свічки пожадані (стеаринові, піввоскові чи воскові?), б) в якій скількости kg., і в) якої величини (2, 3, 4, 6, 8, чи 12 на 1 kg). Докладних цін іще не можемо подати; по можности будуть вони найнижші, а в кождім разі не вищі, чим де інде. Просимо о грошеві задатки!

Всі замовлення будемо реалізувати прямо з фабрики за післяплатою - по відчисленню присланого задатку.

Приступаємо до діла з повною надією, що Всч. і Впр. Отці будуть зі світла і нашої обслуги вдоволені. Колиби однак мимо волі, винятково, трапилася в транспортах яка неточність або й похибка, тоді чим скорше просимо віднестися до нас, а ми вже полагодимо справу. Замовлення приймаємо найдальше до 25. падолиста с. р. Тому конечний поспіх!

2) Членські справи:

Всіх Всч. і Впр. Отців, які ще не є нашими членами, запрошуємо конечно вписатися до нашого Товариства. Вписове 5 зол., членський уділ 20 зол. платний в разі потреби в довільних ратах. Підписуйте декларації і присилайте їх чим скорше! Друки декларацій на жадання висилаємо.

Уділову книжечку вислали ми вже кождому членови, який в цілости або бодай до половини вплатив деклярований уділ. Хтоби однак до тепер її не одержав, зволить

*) Неслушні є заміти деяких душпастирів, що їм не потрібне супроваджувати світло, бо їх парохіяни покривають самі світляне запотребовання церкви жертвами в готових свічках. Таких парохіян треба повчити, щоби вони, не розуміючи інтересу, не переплачували за лихий товар, не давалися визискувати чужим або й ворожим для нас торговцям і сим не ділали на шкоду нашого власного економічного дорібку. Гріш, киданий непотрібно в чужі кишені, нехай красше остане в місцевій кооперативі або й у власній захристії, яка також може продавати вірним свічки на жертви. Тут не будуть жертвуючі визискувані, гріш остане в наших руках, а церква дістане солідне і порядне світло. Сій орґанізаційній пряці треба вже раз дати почин.

віднестися до нас. Рівнож просимо справдити, чи ціла вплачена сума зазначена в уділовій книжечці. В противнім разі просимо вступити з книжочкою до нашого бюра в цілі вписання решутючої квоти.

Всіх наших членів, які вплатили щойно половину деклярованого уділу, просимо о вирівнання заляглючої другої половини.

3) Виказ членів (дальше):

4. о. Олександер Бучацький, Львів.
5. о. Маріян Ярема, Львів.
6. о. Др. Ярослав Левицький, Львів.
7. о. Ілярій Олянович, Лисиничі.
8. о. Симеон Біленький, Львів.
9. п. Роман Левицький, Львів.
10. о. Володимир Домет Садовський, Львів.
11. о. Дмитро Семчишин, Львів.
12. о. Іван Туркевич, Львів.
13. Др. Мирослав Янкевич, Львів.
14. о. Корнило Загайкевич, Рудно.
15. о. Іван Голічек, Осердів.
16. о. Теодор Савойка, Селиска.
17. о. Онуфрій Чубатий, Шили.
18. о. Микола Щепанський, Шляхтова.
19. о. Петро Казанівський, Нивиці.
20. о. Іван Винницький, Залісці.
21. о. Лукіян Січинський, Мшана.
22. о. Юліян Дзерович, Львів.
23. о. Омелян Горчинський, Львів.
24. о. Володимир Ясеницький, Радиничі.
25. о. Михайло Лада, Львів.
26. о. Іван Шевчик, Болохівці.
27. о. Олександер Зубрицький, крил., Перемишль.
28. о. Лев Курманович, Запитів.
29. о. Др. Гавриїл Костельник, Львів.
30. о. Богдан Еліяшевський, Зашків.
31. о. Євстахій Слівінський, Перемилів.
32. о. Іван Тимків, Рахиня.
33. о. Дмитро Гординський Антонович, Кульчиці.
34. о. Єронім Моравський, Орове.
35. о. Лев Юрчинський, Добромірка.
36. о. Теодор Серединський, Биків.
37. о. Ізидор Ганкевич, Устє еп.
38. о. Юліян Галькевич, Рожанка.
39. о. Северин Метелля, Люблинець.
40. о. Олександер Хтей, Доброгостів.

4) Видавництво:

На л. Замовлення висилаємо слідуючі книжки:

а) **„Історія христ. Церкви"**

о. Д-ра Я. Левицького, учебник для середних шкіл, ціна 2·80 зол.

б) **„Біблійні Образки — перші початки науки релігії"**

о. С. Біленького, для I і II кляси народних шкіл, ціна 1·25 зол.

в) **„Наука віри в біблійних оповіданнях"**

тогож автора, для III кляси народних шкіл, ціна 2·50 зол.

При гуртових замовленнях даємо опуст.

Замовлення, письма і гроші слати на адресу:

Кооператива „Власна Допомога"
ЛЬВІВ,
вул. Домініканська 11. II поверх.

Позволяється печатати.
Львів, дня 30 жовтня 1925. Бачинський ґен. вік.

Кравецька робітня

Теодора Ґоліяна

спеціяліста в роботах для одягів духовенства.

Поручаємося П. Т. Духовенству при обнові зимового одягу.

Львів, вул. Куркова 25

II поверх.

Редактор-видавець **О. Д-р Гавриїл Костельник.**

З Друкарні Ставропіґійського Інституту.

НИВА

місячник присвячений церковним і суспільним справам

Ч. 11 12 Львів, за листопад і грудень. 1925. Рік XX.

ЯК ЇМ ТРЕБА.

Се в нас загально і не віднині звісне, що польські ідеольоґи так про нас пишуть, як їм треба.

Ідеольоґи політичні і церковні — без ріжниці. Ми подрібно знаємо отсю їхню ідеольоґію, знаємо її властиві мотиви, і вже навіть не реаґуємо на поодинокі нові виступи її речників. Бо і пощож? Для нас се непотрібне, бо й без того „все" знаємо й розуміємо. А для польських ідеольоґів? Маємо про них утверджену думку: що вони своїх поглядів не змінять, хочби й ангел з неба проговорив... Отже шкода паперу!

І тепер ми не звертали би уваги на один такий новий виступ, якби він не був „перед заграницею".

В празькому німецькому „Katholiken — Korrespondenz" в ч. 10. з с. р. на стр. 213 — 217 є стаття „Kirche und Schisma in Polen und Russland", яку написав Ks. Dr. Jan Korzonkiewicz з Кракова. Що становище польського ідеольоґа не може бути для нашої церкви прихильне, се для нас самозрозуміле. Але сей автор у своїм заслїпленню іде аж так далеко, що нашу церковну унію не уважає за унію (коли слово „унія" відносить до нашої церкви, то завсіди його пише в знаках наведення).

* * *

Пригляньмося арґументації польського ідеольоґа за порядком. Передаватимемо зміст його статті зовсім вірно, характеристичні вирази, звороти, речення й цілі уступи перекладатимемо таки слово в слово. Насамперед заявляє автор, що справа навернення схизматиків (автор завсіди так їх титулує) є саме тепер в актуальному стадіюм. З яких причин? 1) Тому, що схизматичні церкви під большевиками є в стані поступаючого розкладу, і здається, що вже недалеко той час, коли вони, знесилені, під ударами большевицького терору і большевицького лукавства розпадуться в порох. 2) В широких масах схизматиків, особливо тих, що заселюють „креси" Польщі, дальше жиють католицькі традиції, де вони під грузю і попелом вимушених схизматичних форм дальше жевріють, і тільки треба привуку дати, щоби це

ЛБ АН УРСР

Ж. №

живе бажання повороту до обнять правдивої Христової церкви розгорілося в огонь рішучого навернення.

Наші завваги: 1) В дійсности годі говорити про цілковитий розвал православних церков під большевиками. Тільки історична православна церква розвалилася, а на її місце приходять інші церковні організації, які на жаль не зближуються до католицької церкви, але саме віддалюються. З того видно, що в дійсности в Росії між православними нема нахилу до католицької церкви, бо якщоб був, то консолідація по розкладі історичної православної церкви повернулась би в напрямі до катол. церкви. А доля катол. церкви під большевиками зовсім незавидна. Католики, як доносять часописи, позбавлені духовенства, а православні під тим оглядом лекше ратуються. Отже всі шанси на поширення католицизму в Росії і на Україні можуть бути обчисленні тільки на тих катол. місіонарів, що прийдуть „ізовні". Але большевики не хочуть впускати катол. місіонарів, і є питання: який російський уряд їх впустить — особливо польських місіонарів? Ось у тому „суть річи". Радше отже про сю кардинальну трудність повинен був автор. „фаховець" від східного церковного питання, поінформувати западні катол. круги, чим дурити їх польським „mierzyć siłę na zamiary".

2) Автор, як йому треба, признає католицькі традиції навіть широким масам православних... А коли йому инакше треба, то навіть нам уніятам відмовляє катол. традицій (зри низше!).

Таки по дурному говорить він про „вимушені схизматичні форми" (т. є. обряд), бо грецький обряд був „іскони" обрядом Руси, а уніятам московські царі накидували тільки православну віру, але не обряд. Нельогічність автора оправдує лиш те, що він говорить із темного незнання і з „освяченої" ненависти до грецького обряду. (І — подумайте! — саме такий чоловік виступає в ролі ідеольога поширювання „унії"!! Як він глибоко співчуває з інструкціями Апост. Престола, що місіонарі між східними мають визначатися глибокою пошаною східного обряду і любовю...)

Отже поле до праці вже отверте. А хтож має працювати на ньому? Очевидно, що польське духовенство — „в першій лінії".

(Переповідаємо дальше зміст статті автора).

За тим усе промовляє: і ґеоґрафічне положення і племінне посвоячення і дійсні відносини. Хто вірить, що доля народів залежить від божого Провидіння, сьому трудно не згодитися на се, що боже Провидіння також тому помогло. Полякам знов осягнути свою незалежність, щоб вони стали

свідомі свойого історичного посольства: бути носіями світла для Сходу. Католицький клир Польщі вірить у се, має якнайліпшу волю, і кличе: Ecce adsum!

Доси не повинно би бути (як думає автор) ніяких ріжниць у поглядах на справу місіонування схизматичного населення Польщі і совітської Росії. Але инакше справа стоїть, коли розходиться про середники і шляхи до цїли.

Тут автор подає одну замітку, яка для читачів у Польщі була би вповні зайва (як він сам каже), але для читачів зовні Польщі вона потрібна. Зовні Польщі часто порушується т. зв. руське або українське питання, одначе майже тільки під національно-політичним оглядом, а воно заразом включує в собі також визначно релїґійну, зглядно віроісповідну проблєму. Здається, що забувається, що Русини (Українці) з польської провінції, котра колись звалася „Східна Галичина“, майже виключно належать до грекокатолицького обряду, так звані уніяти, т. зн. вони є католиками, котрі признають папу і покинули схизму, але задержали греко-славянську літурґію, юліянський календар, жонате духовенство тай инші многі звичаї зі своєї схиматичної минувшини. (Отже памятайте, браття, що в очах сього ідеольоґа католицизму наша грецько-славянська літурґія се схизматична решткa.. Для нього все в нашій церкві схизматичне, що не є латинське.)

Дивуватися треба, що Рим не засуспендує такого письмаки, котрий явно важиться противорічити всім енцикликам і буллям наслідників Ап. Петра. Автор підозрівав, що на „Западі“, скільки разів говорять про отсю греко-уніятську церкву, завсіди піддаються маленькому обманови, начеб ся церква ген наскрізь у всіх частях, у всіх подробицях зрівнялася з латинським Западом. З того приводу часто повстає змішання понять, бо в Польщі, коли про „унію“ пишуть і говорять, то мають на думці саме оту греко-русько українську форму сполуки з Римом, а на „Западі“ під „унією“ схильні розуміти сполучення з Римом наскрізь у всіх подробицях. Видно, що принята термінольоґія не є доволі точна. Галицька „унія“ радше заслугує на назву „асиміляція“. І тому, коли якийсь Поляк пр. скаже, що він не є приклонник „унії“, причім він. звичайно, може розуміти тільки оту українсько-руську форму унії, то на Западі дуже легко можуть його так зрозуміти, начеб він загалом був ворогом якогонебудь сполучення Сходу з Римом.

Наші завваги: О, бідний той „Запад“, коли йому такі лекції дають!.. На Западі хиба тільки темний хлоп не знає, що греко-уніятська церква чи в нас, чи в самій Італії, чи в Румунії має свій питомий обряд, і що воно

і з природи річи і на підставі відвічних папських рішень саме так має бути, а инакше не може бути. Знає про се й Ks. Dr. Korzonkiewicz, і саме тому на тім місці дуже крутить: „es will nämlich scheinen", „man scheint", „mir will nun stets der Verdacht aufsteigen"... Але се тільки гра для нього, а ціль: вмовити в Запад „хоробу" — себто: польський погляд на унію. Насамперед вмовляє в Запад, що унія могла би чи повинна би бути те саме, що латинство (бо ніби так собі Запад унію уявляє...). Зараз додає, що наша галицька унія не є то саме, що латинство. І з того заключає: що наша унія не заслугує на назву „унії", тільки „асиміляції"...

Значить, що наша церква не є наскрізь католицькою, що ми є тільки півкатоликами і т. д. Отже Запад не повинен дивуватися, що Поляки є ворогами такої „унії"... Се пісня для нас не нова!

Одначе нове для нас, що польські ідеольоґи відмовляють нам уже не тільки назви „католик", але й „уніят"... а оставляють тільки назву „асимілянт" (вониж неструдимі в вишукуванню щораз нових назв для нашої церкви!)

Ми знаємо: чому. Їм треба назви „уніят" для нового стилю уніятів на Підляшу...

Обрядові ріжниці істнують у Христовій церкві від апостольських часів. До східного роздору була єдність між церквами тільки в справах віри і обичаїв, а не і в обрядах. На всіх уніонних соборах, у всіх декретах папів, у всіх доґматиках під унією розуміється єдність у справах віри і обичаїв, а не також у обряді: „non ut latini, sed catholici fiant" (Лев XIII) Аж по 1800 + х літах Ks. Dr. Korzonkiewicz вишукав помилку у Христовій церкві, і навчає, що для поняття й факту унії треба взяти нове мірило: не єдність у вірі, але єдність у обряді. Єдність у вірі з задержанням свойого обряду — се тільки „асиміляція". Щойно єдність у обряді — се унія. Значить, що автор ставить обряд понад усе в релїґії, що суть католицизму міститься в обряді. А се вповні виразне обрядове ідолопоклонство... І такий автор (небавом до сього прийдемо) має лице називати нас Українців „обрядовими ідолопоклонниками"!... Сказано: пишуть про нас, як їм треба.

По такім „переконуючім" зясуванню справи автор уже отверто признає, що вдійсности в Польщі є такі круги, котрі явно і без обиняків виступають проти такої „унії", якою є наша, і заявляються за тим, щоби схизматиків, замість щоб з них робити греко-руcько-українських уніятів, зараз і безпосередно навертати на латинський обряд. Як доказ для оправдання сього становища наводять, що схизма переповнена такою ненавистю до Риму (ов! а „ка

толицькі традиції“ де поділись?!... як їм треба!), що без основного внутрішного перевороту навернення не дається подумати, а сей внутрішний переворот тільки латинський обряд може спричинити.

Тай говорять (каже автор слово в слово) проти унії схизматиків через ту „унію“ деякі дисонанси, котрі не допускають до переведення повного і зовсім внутрішнього сполучення тих решток „унії“, які заселюють колишню Східну Галичину. (Отся штучна і неграматична мова значить стільки, що наша унія й сама не є унією, що в ній є „дисонанси“, які не допускають до повного златинщення нашого обряду; як отже через таку „унію“ навертати православних на правдиву унію т. є. на латинський обряд?).

Перший з тих дисонансів. котрий є дійсно характеристичною ознакою всіх церков Сходу, міститься в переціновану обрядів. Доґма там уявляє собою тільки щось підрядного, а за суть реліґії уважається обрядовість. У западній церкві з розвоєм реліґійного життя повстають також нові відправи та форми культу, а перестарілі й пережиті несущні культурні звичаї вимирають. А в східних церквах реліґійне життя втілене, ба навіть закостеніле в прадавних формах, і кождий східний обряд уважає се за свій найвизначнійший обовязок: заздрісно пильнувати чистоти й ненарушимости обряду. Отсе своє обрядове „ідолопоклонство“ схизматики, коли навертаються на „унію“, задержують дальше. З того пояснюється той ляк і страх, який часто спостережується при „уніятах“, щоби тільки забогато римського не влізло в „унію“ і щоб їм не занечистило обряду. Богато Русинів-уніятів підчас світової війни, коли знайшлися в Росії, почувалися куди близшими схизмі, як латинській церкві, бо вони бачили там подібний обряд до свойого.

Наші завваги: І знов тільки сліпа ненависть до східного обряду і темне незнання оправдують автора, що він змішує, чого доктор теольоґії не сміє змішувати. Щось иншого є розвій мови, творення нових слів (після потреби) з елєментів і в дусі тоїж мови; а щось иншого є перемога сусідської мови над даною мовою (пр. коли наші прості люди замісць „нині“, „тепер“, „вже“ говорять „дзісяй“, „тераз“, „юж“; а польські хлопи по наших селах коли говорять „оґєркі“ замісць „оґуркі“ і т. ин.). Така мова, котра підпала під депресію сусідської мови, є в стадієви ломання, немічного конання, а не розвою*). Анальоґічно річ мається з обрядами. Вірменський обряд у Галичині тому, що під депресією латинського обряду цілком

*) Запозичуємо собі сей повчаючий примір з „Діла“ ч. 255 з с. р.

засимілювався з латинським, через те не розвинувся, але вироДився, упав.

Польський ідеольоґ називає нас „обрядовими ідолопоклонниками“ з того приводу, що ми ще настільки дорожимося грецьким обрядом, що не хочемо піти за галицькими Вірменами аж до останньої мети... Дивні претенсії! Се якесь таке, як колиб якийсь китайський ідеольоґ називав і. ; опейців „расовими ідолопоклонниками“ з того приводу, що Европейці не хочуть щоби їх „біла раса“ перетворилося в „жовту“.. Га, трудна рада! Европейці зжилися зі своєю расою, і життєвий закон каже їм боронити своєї раси, чи їм добре з тим, чи ні — але то прецінь їх річ!

Якщоб придержуватися мірила, яке видвигнув польський ідеольоґ унії і католицизму, то не знати: хто випшов би більшим „обрядовим ідолопоклонником“ — Схід чи Запад? Певна річ, що сам Ks. Dr. Korzonkiewicz є визначним „обрядовим ідолопоклонником“, як се ми вже вказали.

А як справа мається з латинським Западом? Вправді, в перших віках християнства Запад брав літурґічні форми від Греків. Одначе тоді обряди щойно витворювалися в церкві, і така улягливість Западу супроти Сходу зрозуміла. Брав жеж Запад від Греків весь культурний їх дорібок, форми світської поезії і фільософії і т. ин., отже нічого дивного, коли й у церковному життю Запад взорувався на Греках.

Але відколи латинський обряд скристалізувався і вистилізувався, то він, щоби послужитися словами автора, „заздрісно пильнує своєї чистоти“. Не бере з грецького обряду нічого, хоч було би що брати. Атже грецький культурний дорібок загалом є „копальнею золота“ для Западу, а скарби грецького обряду є плодом того самого грецького духа. Чому н. пр. не приняти би латинському обрядови благословення Найсв. Тайнами підчас Служби Божої, величавого обряду йорданського водосвяття, чудових великопостних відправ, акафистів (замісць сухих літаній), панахид, або хочби тільки „вічная память“, „плотію уснув“, „Христос воскресе“ і т. ин.?

Виходило би після мірила автора, що на Западі — sit venia verbo — панує не менше обрядове „ідолопоклонство“, як на Сході... Та ні, бо автор має своє польське „to co innego“. До латинського обряду він відносить зовсім инше мірило: не щоби один обряд брав елєменти й форми з другого обряду, але... що латинський обряд сам у собі розвивається. Се правда, одначе під тим оглядом нам, галицьким уніятам, безперечно належиться вінок першенства. У нас — саме тому, що таким ідеольоґам, як Ks. Dr. Korzonkiewicz, удалося „вмовити недугу“ в давнійший, а по-

декуди і в теперішний наш клир — вічно товчеться питання: що би нам ще нового ввести в обряді — не тільки своєрідного, але й латинського? І в двох останніх століттях введено (а опісля деякі знов усунено) в нас мабуть більш як 100 інновацій.. А однак сей пливкий стан ми вважаємо за слабість, яка загніздилася в нашій церкві, а латинську церкву хвалимо за те, що її обряд наче з ґраніту, і не уступає хочби як сильному подувови вітру.

Після немудрої (а властиво нещирої) засади автора виходило би, що найсовершенійшими християнами є протестанти, бо в них властиво нема літурґічного обряду, і що неділі співають собі нові пісні... Ог скільки дурниць наплів автор у кількох реченнях! Але се привилей незнання і сліпої ненависти.

А хочби взяти й історію, то й тут виходить справа цілком навпаки. Поляки, хоч були під Росією більш як 100 літ, нічого не приймили з грецького обряду. А Українці під Польщею? Навіть православні (митрополит Могила) приймали деякі латинські обрядові елєменти та форми — про уніятів і не говорити. Хто отже більш „заздрісно пильнує чистоти свойого обряду"? Хто більший „обрядовий ідолопоклонник" ?...

Здаємо собі справу, що наші висновки з преміс автора зовсім не є по його думці. Для латинського обряду він має зовсім инше мірило, як для грецького (звичайна річ у таких ідеольоґів). Грецькому обрядови він не признає права жити, і саме тому проголошує його за „обрядове ідолопоклонство". Ось про се йде!

Другий з тих дисонансів (продовжує автор) бачуть инші у тому, що в „унії" мається тільки імлисте й неясне поняття про примат папи.

На думку богатьох Русинів унія є властиво союзом між двома рівнопоставленими, але ніколи поворотом блудної овечки під правову батькову силу. Папа се майже те саме, що володар двох самостійних держав, котрі є сполучені персональною унією: св. Отець вправді є головою також уніятської церкви, але під условієм, що він має зберігати (achten) її обрядову і дисциплінарну автономію. Вони є вправді католиками, але з застереженням, що вони в наслідок (своєї) унії не почуваються звязаними (підчиненими) в тій хвилі, колиб папа не придержувався поставлених ними условій. На підставі такого поняття про примат слідує той безуслівний сепаратизм на полі церковного законодавства і літурґічного життя.

Наші завваги: Щось є на річи в тім, про що тут автор говорить. Але се не є наслідком нашого поняття про папський примат, тільки наслідком рішень самих

папів. І автор, замісць щоб нас очернювати перед католицьким Западом, повинен би властиво звести боротьбу в самому Римі з самим Апост. Престолом, щоби він змінив своє правне відношення до нас східних католиків... Атже самі папи і вселенські собори називають і уважають нашу унію правдивою унією — проти волі і розуміння Ks. Dra. Korzonkiewicza з Кракова! Папські декрети на вічні часи затвердили обрядову і канонічну автономію східних церков. І коли в канонічному кодексі пише, що канони, які не є загальної природи, не відносяться до східних церков, так се не ми, східні, диктуємо Апост. Престолови, але сам Апост. Престол про се рішає. А чому саме так рішає, а не в дусі Ks. Korzonkiewicza?

Се має свою добру рацію. Виходило би з писання Ks. Korzonkiewicza, що папський примат (повнота власти) є звязаний обрядовою і канонічною автономією східних церков, бо св. Отець є признаний головою тих церков під „услівям, щоб він зберігав їхню обрядову і канонічну автономію". Позволимо собі ставити запитання: Чи Св. Отець не є анальоґічно вязаний супроти латинської церкви? Чи западна церков не ставить папі ніякого услівя перед тим, заки його признає за свою голову і піддасться йому? А щож значить ісповідання віри папів при їхній інтронізації? Значить, що папи зобовязуються боронити єства церкви, т. зн. віри і будови церкви, а до будови церкви належить також обряд *).

Вдійсности се услівя не так людське, як річеве (сього сама річ домагається). Без католицької церкви нема папи, а католицька церква на Западі орґанічно від віків злучена з латинським обрядом — так, як на Сході християнські церкви злучені зі своїми східними обрядами. Отже?... Грецький обряд у відношенню до папи є з природи річи на рівних правах, як і латинський: мають вони своє святе право буття-життя. А папи не є на те, щоби котрийнебудь з них руйнувати, але саме противно: щоби їх зберігати в їх стилю і чистоті. Ба, але Ks. Dr. Korzonkiewicz не хоче видіти грецького обряду, і саме тому скрито висуває вимогу, що папа титулом свого примату не є обовязаний зберігати грецького обряду...

А колиб отсю вимогу віднести також до латинського обряду? Авжеж, що вийшло би horrendum... Отже? Навіть божа повнота власти має свої обмеження: що грішне або немудре, сього Бог не може зділати. Анальоґічно всякий

*) Вправді папа ставться головою церкви тим самим, коли заявить згоду на свій вибір. Одначе се *inclusive* розуміється, що він уже тепер має ту віру, якої ісповідання зложить при інтронізації (атже некстолик не може бути вибраний на папу).

людський суверенітет є обмежений — не людьми, але р і ч а м и.

Ks. Dr. Korzonkiewicz пише дуже нещиро, доцільно неясно — щоби „в мутній воді риби ловити". „Wenn es nach der Meinung so manches Ruthenen ginge, so wäre Union eigentlich ein Vertrag zwischen zwei Gleichstehenden, mit nichten aber eine Rückkehr verirrter Schäflein unter die rechtmässige väterliche Gewalt".

Точний інтенціональний сенс автора без усякого сумніву є такий (про се свідчить цілий тенор його статті): Русини думають, що їм унія дає якісь своєрідні права супроти папи, а вони є тільки блудною овечкою, яка не має нічого до говорення..

Требаж було, о. авторе, ясно (щиро) говорити, і справа для кождого була би зараз зрозуміла. А так, от бачите, скільки треба писання, щоби річ прояснити !... Автор підсуває нам, що ми про себе (чи може про наших епископів, що заключали унію) думаємо, начеб ми були „рівнорядні" з папою.

Ну, таких немудрих у нас нема, котрі не розуміли би, що папа є на світі тільки один, а ми є його підданими в церкві. А коли ми є підданими, то як можемо бути рівнорядними з ним? Ми не привикли думати навіть суперечними в собі категоріями — для потреби... Зате в нас усі без виїмку думають, що наш обряд є рівнорядний з латинським супроти папи, як се самі папи в своїх декретах завсіди признають, а ми з правного боку се вже пояснили. Але в Кракові, як показується, думають, що папа є виключною власністю латинського обряду, і тому грецький обряд — ніби за посередництвом „примату папи" — повинен піддатися латинському як „блудна овечка"...

От у тому між нами ріжниця ! А ми, як показується, доходимо до неї всіми дорогами, якими веде нас автор у своїй статті.

Дальше наводить автор ще дві слабости „Унії".

1) Русини твердять, що „такий сепаратизм" (розумій: задержання грецького обряду в катол. церкві) є конечний, бо саме він відбирає схизматикам страх, начеб навернення до Риму означало заразом златинщення (обряду). Та на жаль, як підчас московської окупації Східної Галичини показалося, саме подібність обряду улекшувала „Massenabfall der „Unierten" (і духовенства і світських).

2) „Ferner könne der geistige und sittliche Zerfall innerhalb der ruthenischen Kirche über den der hochwürdigste Herr Bischof Chomyszyn von Stanislawow in seinem letzten Hirtenbriefe in so bewegten Worten Klage führt, als Beweis angeführt werden, dass die sogenannte Union wenig Dauer und

Nutzen verspreche". (Розуміється, сей „атут" не смів хибувати!).

Про одно й друге в нас (авжеж і в „Ниві") уже так богато писалося, що зі спокійною душею ідемо дальше. Доходимо до заключення автора, яке він перебирає з „Gazet и Kościeln-oї" (ч. 26 з 1925 р.), що уніонні змагання польського клиру „можуть і повинні поступати тільки по лінії латинського обряду".

А тепер — по такім „юридичнім" викладі — автор хоче подати пояснення біжучих фактів. В тій цілі перебирає він статтю з варшавського „Przegląd Katolicki" (ч. 32 з с. р.), який, як автор каже, виходить під оком кард. Каковського. Там згадується, що порішення щодо методів католицької місії між православними залежить від Апост. Престола. Ми (т. зн. Поляки) не сміємо a priori бути проти так званої „унії", якщо св. Престол буде за нею. Зрештою св. Престол може, оминаючи лятинізм і „унію", вказати катол. клирови ще й иншу дорогу. Здається, що теперішний св. Отець вказав на таку дорогу, даючи нашим епископам на кресах відповідні вказівки і повновласти. (Все, що діється під церковним оглядом на кресах, тут хитро-мудро приписується св. Отцю, начеб то дійсно все випливало з його „motu proprio". І сей арґумент „не завадить"!).

Нова форма сполучення схизми з церквою (читаємо дальше в статті) мала би полягати в тому, що поодинокі схизматичні парохії, коли вони навертаються до св. церкви, інкорпоруються під юрисдикцію одної з тамошних латинських епархій при повнім збереженню їхнього східно-славянського обряду.

Латинський епископ поставить за пароха в такій парохії конвертита священика того самого обряду. В той спосіб сполучено з католицькою церквою вже богато парохій (як твердить автор), а се звязь, яка обіцює бути куди сильнійшою, ніж була би т. зв. „унія". Отся нова форма унії (се вже правдива унія, й тому автор не пише її в знаках наведення!) супроти тої другої настільки кориснійша, 1) що вона новонавернене, колись схизматичне населення хоронить перед погубними фільоукраїнськими політичними тенденціями русінського духовенства (отож тото!) і 2) заразом ділає на російські маси народу (russische Volksmassen) притягаючо, бо вони просто фанатично привязані до свойого обряду, „wogegen sie dem ruthenischen Ritus wenig Vertrauer und Gefallen entgegenbringen, da derselbe von den Vorschriften und Zeremonien der russischen Kirche be-

deutend abweicht". (От чого ми дочекалися! І се для нас нове!

Поляки, які перед Западом від віків оскаржували нас, що ми не є правдиві католики, бо не хочемо допустити до цілковитого злятинізування нашого обряду, тепер — бо так їм тепер треба — оскаржують нас, що наш обряд не має притягаючої сили для православних тому, що він злятинізований! Над тим треба нам глибоко призадуматися!.

Дальше читаємо в статті, що ідея місіонування виключно в латинському обряді не є на місці. Схизматики так упереджені до латинського обряду, що „треба буде ще богато підготовлюючої пояснюючої праці, заки широкі маси схизматиків піймуть красу і глибину латинської літурґії".

І ось остаточна ціль: перетягнути православних на латинський обряд, щоби їх спольонізувати.

Про унію Поляки від віків мріяли і тепер мріють тільки як про місток до тої їх остаточної ціли.

Наша галицька унія перечеркнула їх рахунки, тому вона для них не є правдивою унією. А на нову форму унії, яку тепер стали практикувати на кресах, покладають усі надії, що вона буде таким містком!.. що вона є тільки „підготовляючою пояснюючою працею"... Тому вона добра і висша від нашої унії.

Під конець статтяя згадує, що деякі круги на Заході є тої думки, що Поляки є головною перешкодою при навертанню східних схизматиків тому, що вони мріють тільки про лятинизацію і послідовну польонізацію тих схизматичних словянських племен. Стаття збувається того закиду тим, що твердить, що отся думка є ложна, (сеж найлекший спосіб опрокидання!), як також тим, що радить польським кругам так поступати, щоби не давати позорів, які оправдували би отсю думку...

Алеж у дійсности буває зовсім инакше! От у часописови „Przegląd Wileński" ч. 18 з с. р. в статті під титулом „Dzikie obyczaje" ks. Wincenty Godlewski, білоруський священик лат. обряду, нарікає на польських священиків у Виленщині, що вони так бойкотують білоруських катол. священиків, що не хочуть разом з ними сидіти при столі навіть на празнику в чужому домі... Тут не може розходитися про обряд, отже про що розходиться польському клирови?

Стаття, яку Dr. Korzonkiewicz перебрав з варшавського „Przegląd Katolicki" кінчає закидом проти польського правительства, яке утруднює місійну роботу між схизматиками тим, що „схизму на кресах бере в оборону"!

Хто би таке подумав?... А однак з того видно, що польський клир має охоту ще більш радикально взятися до навертання православних, як правительство. Ми поважно сумніваємося в трівкість і користь такої унії, котра повстала би методою політичного „видушення", а не: духового навернення.

Конець кінцем ціла стаття, якою виступив Ks. Dr. Korzonkiewicz перед заграницею, недвозначно утверджує правдивість тої думки, яку стаття назвала „ложною". Все инше тільки гра слів, для якої нічого не значить оперувати навіть противорічностями, якщо головна ціль каже, що „так треба".

Редакція.

Боротьба проти словянського богослуження.

(Історичний фраґмент).

На кождій проскомидії поминаємо між иншими Святими також св. словянських Апостолів Кирила і Методія. На жаль не у всіх наших богослужебних книгах випечатані в литийній єктенії сі два великі імена. А однак не повинно би їх хибнути побіч імени св. священномученика Йосафата. Бо як каже проф. Возняк, діяльність ґеніяльних братів Кирила і Методія є епохальною в історії Словян, особливож нас Українців. Вони то дали початок нашому словянському богослуженню, від них датується розвій словянського письменства на українських землях — очевидно — з введенням християнства.

Здавалосяби, що поширенню християнської віри між поганськими народами будуть пособляти в першій мірі наслідники тих, що до них сказав Ісус: „шедше убо научите вся язики..." На жаль, в історії словянських Апостолів бачимо саме противне. Якась незрозуміла ненависть заволоділа людьми, навіть церковними єрархами; святителі стали богоборцями в фанатичній боротьбі проти словянського богослуження.

Звісно, що властива апостольська діяльність двох солунських братів зачинається на словянських областях около 863 року. Тоді то саме князь велико-моравської держави Ростислав післав послів до византійського цісаря Михаїла III з просьбою, щоби сей прислав йому місіонарів, які навчили би моравський нарід християнської віри в зрозумілій

для них мові. Можливо, що Ростислав міг мати побіч реліґійних цілий ще й політичну. Моравія під церковним оглядом зависима була від пасавського епископа, а під політичним оглядом князь з ріжним успіхом боровся проти зависимости від франконського короля Людвика Німецького. З Баварії приходили німецькі місіонарі; однак нарід не горнувся до них, бо не розумів латинського богослуження. Отже можливо, що Ростислав бажав мати не лише своє, дома вчене духовенство, але також богослуження на рідній мові, яке ставилоби запору припливови духовенства з Німеччини. А попасти в нову зависиміть не було чого побоюватись; Византія була толерантнійша, бо не накидувала грецької мови, ані при церковній звязи якогось народа не посягала по політичну зверхність над ним. Зрештою Византія була далеко від Моравії.

Вибір впав саме на двох солунських братів. Оба вони знані були на цісарськім дворі. Старший Методій по десятьлітній військовій служби постригся в черці. Молодший Константин одержав високу освіту в Царгороді; там став учителем реторики в найвисшій школі. Оба вони опісля були вислані до Хозарів на Крим як місіонарі. Значить, місійна праця не була їм чужа. Але для них ясним було, що успішна діяльність між Словянами вимагає того, щоб до них звернутись у словянській мові. А що вони знали добре мову Словян, серед котрих жили, себто солунський говір болгарської мови, то ж на тій мові задумали вони покласти початки словянського письменства*). Треба було передовсім утворити словянську азбуку. Звісно, що її утворив Константин. Дуже імовірне, що се була кирилиця, а не т. зв. глаголиця. Опісля переклав Константин евангеліє т. зв. апрекос, апостола, парамейник та ще може дещо. І з тим вибралися брати у велико-моравську державу. Перша доба їх епохальної діяльности тревала около 3 і пів року. Т. зв. панонські житія Кирила і Методія (написані імовірно котримсь з їх учеників) і італійська леґенда Vita s. Cyrilli згідно оповідають про їх діяльність в Моравії, що вони „coeperunt parvulos eorum litteras edocere, officia ecclesiastica instruere...“ Значить, вони були справдішними учителями, ширили просвіту, гуртували учеників в школі, де не лише parvuli, але й дорослі училися словянського письма. Та школа мала дати і ширше образование, а не мала виключно на ціли приспособлювання кандидатів до духовного стану, бо тільки малу їх часть опісля свячено в Римі. Певна річ, школа, яку оснували Кирило і Методій у Моравії, а опісля і в Панонії, коли перебували там гостями в князя Коцеля,

*) Михайло Возняк: Старе українське письменство.

стояла на церковній основі; на церковних книгах учили читати, як і у нас давнійше вчили на часослові і псалтирі. Окрім того учили вони також своїх учеників церковної відправи. В житію Кирила читаємо: въ скорѣ же късъ цѣрковьныи чинъ прѣложь наоучи оутрьница, часоколъ, вечерьни, павечерьница и таинѣи слоужьбѣ.*) Очевидна річ, треба було вже там на місци довершити перекладу прочих церковних книг, щоби було можна звершати згадане цілодневне богослуження.

Ся богоугодна діяльність стала сіллю в очах латинського (німецького) духовенства в сусідній Баварії. Почалось від відомих метод: доноси, наклепи і очернення перед апостольською Столицею на солунських місіонарів. Audacter calumniare semper aliquid haeret. Тодішний папа Николай I. візвав обох мужів до Риму, щоб справу вияснити. Рівночасно і політичні обставини в моравській державі несприятливо складались для діяльности Кирила і Методія. А саме король Людвик Німецький за благословенням папи вирушив походом проти Ростислава, поконав його так, що Ростислав мусів признати над собою зверхність Людвика. Очевидно, тепер в його державі взяли верх впливи німецькі, неприхильні словянському богослуженню. І серед таких обставин годі було думати про яку-таку нову церковну орґанізацію.

В межичасі, як браття були в дорозі, помер папа Николай. Його наслідник Адріян II. приняв обох братів дуже торжественно, як згідно оповідають панонські житія та італійська леґенда, бо вийшов аж за місто з множеством народа їм на зустріч. Вониж принесли зі собою мощі св. Климентія. Та не лише св. мощі були причиною такого торжественного приняття. Були ще инші. А саме в Царгороді по замордованню цісаря Михаїла III 867 р. його наслідник старався знова навязати з Римом зносини, зірвані Фотієм. Отже усунув Фотія, а Ігнатія привернув на патріярший престол. І тепер новий цісар посилає делеґацію до Риму зі звідомленням про новий стан річий в Царгороді. Дуже імовірно, що оба солунські брати прибули до Риму разом з цісарським посольством. Ся обставина вияснялаби нам те незвичайне приняття, якого брати зазнали в Римі. „Без сумніву се посольство крім акту формальної куртуазії мало на меті поладнання деяких важних спірних питань між обома церквами, що лишилися по усуненню Фотія. Також одно зі спірних питань доторкало Болгарії“.*) А саме там князь Борис по офіціяльнім принятю христіянства був підчинений зверхности папи. Папа вислав був там двох леґатів.

*) Jagić Entstehungsgesch. d. Kirchenslav. Sprache.

*) І Франко: Св. Климентій в Корсуні, записки Н. Т. ім. Ш. том 60.

Але ті занадто самовладно поводились, проганяли з краю грецьке духовенство тому, що воно жонате... На зажалення князя папа відкликав їх звідтам. Але при іменованню нового архієпископа прийшло знов до непорозуміння між папою і князем так, що сей задумав відмовитися від зверхности папи, а звернутись до Царгорода. Значить, при поладнанню дразливих питань залежало папі мати якнайбільше прихильних людий, а тим більше таких впливових, якими без сумніву були Кирило і Методій. І в тій то атмосфері, так би сказати, взаїмних уступств папа Адріян II узнав обох братів проповірними і одобрив словянське богослуження, хоч що правда, з деяким обмеженням. „Unus vero hic servandus est mos, ut in missa primum apostolus et evangelium legantur lingua romana, postea slovenica". (Jagić op. cit.) Так отже память св. Кирила і Методія на завсіди і нерозривно звязана з першим виступом словянського писаного слова на всесвітну сцену, з першим затвердженням його рівнорядности з „великими язиками", як сказав цісар Михайло в листі до Ростислава, себто з культурними мовами Европи.*)

Звісно також, що Кирило властиво Константин, вступив в Римі в монастир прибравши імя Кирила і там в коротці помер 869 р. Методій лишився сам. Байдужа для нас річ, чи папа тепер висвятив Методія на епископа, чи трохи пізнійше, а саме на просьбу панонського князя Коцеля, що мав свою столицю десь над Болотним озером в нинішній захід. Угорщині. Бо і в Панонії апостолував Методій. Річ характеристична, що хоч там були німецько-латинські священики, були латинські костели, ба, історично певні дати є, що в р. 865 сальцбурський епископ Адальвін був на дворі князя Коцеля та тогож року посвятив богато костелів в полуд. Панонії, то вкоротці по тім Коцель дуже радо витає в себе Методія та допомагає йому до поширення словянського богослуження в своїй державі. А яким кривим оком дивилось на сю діяльність Методія німецьке духовенство, видно з письма з року 870. призначеного для франконського короля. Се так зв. авґсбурський анонім, в якім застерігається право авґсбурської дієцезії до Панонії. Незвісний по імени автор пише між иншим таке: „quidem graecus Methodius nomine, noviter inventis schlavinis litteris, linguam doctrinamque romanam atque litteras auctorales latinas philosophice superducens vilescere fecit"... А далі „nova orta est doctrina Methodii philosophi". [Цитую за Яґічем op. c.]. Значить, мусіло дуже поширитись словянське богослуження в Панонії від першої гостини обох ще братів у князя Коцеля, як то вони щойно перший раз удава-

*) І. Франко, op. cit. стр. 240.

лися до Риму, бо тільки жовчи напсувало якомусь благочестивому ревнителиви „отеческих преданій“. Тепер же, коли Методій прибув до Паноніі в характері епископа, латинські епископи постановили насильно знищити його. Те, що читалось дотепер в панонських житіях, а саме про негідні напасти на Методія та про його увязнення, бралося „cum grano salis“. Але віднайдені перед трийцяти літами т. зв. льондонські папські regesta*) не то що потверджують вістку подану в житію, але ще докладнійше малюють нам тернистий шлях, яким мусів ступати Методій в поширюванню Божого слова серед Словян у зрозумілій їм словянській мові. З тих то реґестів довідуємося, що Методія, мимо того що він був висланий апостольською Столицею, баварські епископи безправно увязнили, вивезли до Баварії і насильно держали його у вязници через три роки. Папа Іван VIII. висилає 873 р. леґата Павла, епископа з Анкони, до баварських епископів, витикає їм остро їх несправедливе поступовання супроти Методія, жадає привернення його знов на його епископський престол, а їх самих суспендує, аж доки вони лично не оправдаються в Римі. Дальше довідуємося з тих реґестів, що в тімже році папа вислав письмо до пасавського еп. Германріха. В тім листі називає його бішеним за се, що той епископа Методія мучив вязницею, держав його серед острої зими і непогоди під голим небом, а на зібранню епископів побив його батогом!! Справді, сумна картина нетерпимости німецьких епископів. Рівночасно папа перед королем Людвиком застерігає для апостольського престола виключне право до панонської дієцезії.

Побіч тої ворожнечі епископів склались і політичні події, не сприяючі діяльности Методія, бо король Людвик вдруге вирушив війною проти Ростислава. Сей спершу боровся успішно, але пізнійше його близький свояк Святополк в зрадницький спосіб видав його Німцям. Король засудив його на смерть, але „в дорозі ласки“ лише осліплено його і запроторено в монастир, де він і помер. Сі події сталися ще перед увязненням Методія. Може саме тому баварські епископи важились на той насильний акт, що не стало могучого Методієвого покровителя. Святополк віддав цілу Моравію Франкам чи там Німцям. Ті понасаджували всюди своїх урядників та військові залоги. Але Святополкови таки не довіряли; тому держали його осторонь від рідного краю. Тимчасом у моравській державі зачав змагатися народний гнів проти наїздників; в кінці вибухло явне повстання проти Франків. Провідником того руху став якийсь духовник Славомир. А не малу ролю відограло також релі-

*) Archiv f. slav. Philologie. IV.

тійне питання, коли панонський переказ каже, що Моравяни нѣмьчьскыѧ попы, иже жикаѫу къ нимъ, не приимуще нимъ, нъ кокы коующе на нѧ, изгнаша вьсѣ. (Jag. o. c.). Се був відрух проти нахабности чужого духовенства, що ворожо відносилось до словянського богослуження. Тепер позволили Франки вернути Святополкови до вітчини надіючись, що він опанує ситуацію в краю. Однак запах рідних піль та борів поділав на нього наче чарівне евшан-зілля; він станув на чолі Моравян і прогнав Франків з краю.

Саме десь в тім часі Методій вернув з вязниці на свій архієпископський престол. І він далі ревно став продовжувати апостольське діло, а його противники свою роботу робили: знова висилали доноси до Риму на Методія, піддаючи в сумнів його правовірність, а рівночасно в краю очорнювали його та підкопували його повагу. Таким робом знов втягнено папу в круг боротьби проти словянської літурґії. Хиткий Святополк був нерішений, по чиїй стороні станути. Тому він висилав від себе до Риму якогось пресвитера Івана, щоб поінформувати папу про реліґійну боротьбу в його державі. Сей презвитер був родом з Венеції і очевидно приклонник латинського обряду. Легко догадатись, в якім освітленню він представив папі діяльність Методія. Впрочім се видно з листів, які після того папа вислав до князя Святополка і до самого Методія. В листі до князя між прочим папа остерігає, щоб твердо стояти при науці, якої учить sancta romana ecclesia, а не давати послуху жадному иншому навчанню. „Si autem aliquis vobis, vel episcopus vester vel quilibet sacerdos aliter adnunciare aut praedicare praesumpserit,... falsam doctrinam abicite.“ А дальше папа таки поіменно каже, про чию правовірність побоюється. „Quia vero audivimus, quia Methodius vester archiepiscopus ab antecessore nostro, Adriano scilicet, ordinatus vobisque directus, aliter doceat, quam coram sede apostolica se credere verbis et litteris professus est, valde miramur“. Значиться, йому самому видаються дивними всі наклепи на Методія. Тогож таки року, се є 879, папа вислав до Медодія лист, в котрім читаємо: „Audivimus, quod non ea, quae sancta romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit et cotidie praedicat, tu docendo doceas et ipsum populum in errorem mittas. Audivimus etiam, missas cantes in barbara hoc est in sclavina lingua. Unde iam litteris nostris per Paulum episcopum anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in ea lingua sacra missarum solemnia celebrares sed vel in latina vel in graeca lingua. (Jag. op. cit стр. 57.)

Неясною є отся заборона з покликанням на мнимий лист папи до Методія з року 873, бо в реєстрах ніде нема згадки про такий лист. Можна би хиба догадуватися, що тоді, коли папа так енерґічно унявся за Методієм у ба-

варських епископів. Методій зложив папі через згаданого епископа Павла якісь приречення в справі словянської літургії. Але крім того Методієви закидується ще якісь єреси. Чи каменем „преткновенія“ було Filioque, не знаємо напевно. Досить, що такпише papa male informatus. Очевидно, взиває Методія якнайскорше удатись до Риму, щоби там оправдався із зроблених йому замітів.

Методій се зробив. Там перед папою Іваном VIII. coram fratribus nostris episcopis — як читаємо в листі папи до Святополка з р. 880. - визнав символ віри так, як сего учить св. церков і як передали шість вселенських соборів. І папа одобрив правовірність Методія та відсилає його назад в мирі ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei. А що до словянського богослуженння, то так само одобрив, хоч з певними обмеженнями, як се вже зробив був його попередник. „Litteras denique sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes resonant, iure laudamus... Iubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terrae vestrae propter maiorem honorificentiam evangelium latine legatur et postmodum sclavinica lingua translatum in auribus populi latina verba non intelligentis adnuncietur..“ З другої же сторони папа зробив уступку латинській партії, бо завзятого противника Методія і словянського богослуженння. Віхінґа, висвятив на епископа з додатком: „Et si tibi et iudicibus tuis placet missas latina lingua magis audire, praecipimus, ut latine missarum tibi solemnia celebrentur“ — пише до князя на кінці згаданого листа.

Сей Віхінґ тепер на такім впливовім становищу ще більше підюджував Святополка проти Методія та підкопував його повагу як архіепископа в краю. А навіть допускався такого діла, що фалшував листи нібито від папи до князя, звернені проти Методія та його діяльности. Методій був змушений звернутись з зажаленням до папи на злобну роботу Віхінґа. Рівночасно просив папу о вияснення, чи справді папа писав який лист до Святополка, звернений проти нього, або чи давав які тайні інструкції Віхінґови щодо обмеження Методієсої діяльности. В році 881 папа в листі до Методія демаскує кертичу роботи Віхінґа, заявляючи виразно, що „neque aliae litterae nostrae ad eum directae sunt, neque episcopo illo palam vel secreto aliud faciendum iniunximus et aliud a te peragendum decrevimus“. (E. Caspar, M. G. Epp. VII) Отже ледви в рік по згаданім вище торжественнім папськім бреве, яке одобряло і словянське богослуженння і діяльність Методія, як архіепископа Моравії і Паноніі, сей мусів знова зводити тяжку, нерівну боротьбу з засліпленими ненависниками словянської літургії. Тим тяжша була отся борба, що противник не перебирав в середниках; кожде, хочби як негідне оружжя, було для нього добрим. Методій не

зражувався; він подорожував в місійних цілях поза границі моравської та панонської держави. Переказ каже, що Методій зайшов до якогось поганського князя, що княжив въ Висла̀хъ. Дальше в житію говориться, що Методій займався також літературною діяльністю. Він прибрав собі скорописців та переводив решту книг св. Письма, патерик та номоканон правдоподібно Івана Схолястика (захований в „кормчая книга"). Серед тої праці захопила його смерть 6. IV. 885. року (в Велеграді?).

Методій лишив своїх численних учеників, а своїм наслідником Горазда, родовитого Моравянина Але тому, що Святополк при кінці неприхильно ставився до Методія, то й не просив у папи апробати для Горазда. Очевидно, що Віхінґова партія змоглась ще більше, маючи вже рішучо по своїй стороні князя.

До того ще на папськім престолі наступила зміна. А саме в тімже році помер папа Іван VIII., а наступив Стефан V. (VI). Віхінґ, про якого знаємо, що не жахався жадного способу, коли ходило о поборювання словянського богослуження, зумів вже, будучи лично у нового папи, представити в відповіднім освітленню діяльність Методія і його учеників. У згаданих льондонських реґестах є захований лист папи Стефана під заголовком: Commonitorium Dominico episcopo, Ioanni et Stephano presbyteris euntibus ad Sclavos. Висилає їх папа до моравської держави для полагодження деяких справ. В тім письмі папа забороняє Горазду адмініструвати архиєпископією по смерти Методія. „ . . . Successorem, quem Methodius sibimet contra omnium sanctorum patrum statuta constituere praesumpsit, ne ministret, nostra apostolica auctoritate interdicite". В дальшім листі папа рішуче вже виступає проти словянської літурґії. Покликуючись на якусь мниму присягу Методія зложену попередникови supra sacratissimum corpus b. Petri, що залишить словянське богослуження, папа Стефан apostolica auctoritate penitus interdicit на будуче всяке словянське богослуження.*) *Правда, було трохи осолоди, бо позволено* — в дальшій части листа — промовити до живих людий живим словом, щоб пояснити їм прочитане евангеліє в чужій незрозумілій мові.

Рівночасно папа дає *леґатам* універсальний середник на всі можливі заміти зі сторони учеників Методія. А саме, коли ті хотіли би для себе шукати опертя в установах вселенських соборів, то леґати мали сказати: „Sancta romana ecclesia custos est et confirmatrix sanctorum dogmatum".

*) Ясно, що тут не розходилося о грецький обряд, тільки о церковну словянську мову, яка, як усе на світі, с п е р ш у мусіла собі силою здобути право життя і признання. Р е д а к.

Се нове папське розпорядження стояло в разячій суперечности з бреве папи Івана VIII. з р. 880. А ні звідки не відомо і нема жадного документу на се, що Методій мав під присягою обіцяти папі загалом залишити словянське богослуження. Того він ніяк не міг зробити; се було альфою і омеґою його діяльности; з тим він стояв, з тим падав. Годі припустити, щоби папа не знав про бреве з 880. р., як того хоче Fr. Snopek [1]). Радше треба приписати інтриґам Віхінґа, що вийшла згадана заборона. Хто знає, чи Віхінґ не предложив папі яких фалтованих листів ніби то від Методія до попереднього папи. Миж вище бачили, що Віхінґ в тім був мистець.

Тепер почалося безоглядне переслідування учеників Методія та словянського богослуження. В яких два літа опісля прогнано їх з моравської держави. Ті в більшій части удалися до Болгарії, де їх гостинно принято. Хотяй церковній орґанізації, яку започаткував Методій, зроблено конець, всетаки не викорінено зовсім словянського богослуження; воно плекалось дальше по деяких монастирях та відсталих місцевостях. А навіть по упадку моравської держави воно не зникло зовсім, бо в чеському князівстві в многих місцях процвітало, на пр. в славнім монастири в Сазаві. Але коли князь Вратислав II. звернувся з просьбою до папи Григорія VII., щоби позволив на словянську літурґію в Чехії, то папа рішуче не позволив на се ...„scias, nos huic petitioni tuae nequaquam posse favere“, каже папа з р. 1080. Помимо того словянське богослуження відправлялось дальше. Щойно 1092. р., коли в монастирі в Сазаві зайшло якесь непорозуміння, прогнано монахів зовсім, а монастир віддано латинським монахам, які найважніщим своїм обовязком вважали знищення словянських богослужебних книг. „Libri lingua eorum (sclavonica) deleti omnino et disperditi nequaquam ulterius in eodem loco recitabuntur“, читаємо в одній літописи сего монастира.

Більше податний ґрунт найшло словянське богослуження ще за життя Методія в полуднево-словянських краях над Середземним морем. Задля нетерпимости латинської єрархії симпатії населення клонились радше до Царгорода як до Риму. Лиш слабий відгомін дійшов до нас затяжної борби проти словянського богослуження, яке зі стихійною силою поширювалось в згаданих краях. Ось в році 879. папа Іван VIII. в листі до хорватського князя Бранимира хвалить його, що він знова як вірний син навернувся до папської столиці. Подібно говорить папа в посланію до хорватського народа, в якім то дає вислів своїй радости, що Хорвати знова вернули на лоно римської

[1]) Konstantinus u. Methodius die Slavenapostel. 1911.

церкви. А в листі до міщан дальматійських городів виразно пише, що возьме їх в оборону перед евентуальними закидами зі сторони Греків чи Словян. „Si aliquid de parte Graecorum vel Sclavorum super vestra ad nos reversione vel consecratione aut de pallii perceptione dubitatis, scitote pro certo, quoniam nos vos adiuvare auctoritate curabimus". (Rački, Monum.). З сего видно, що і симпатії їх епископів-земляків були по стороні словянської літурґії. Бо щоб тут ходило о якесь церковно-політичне зірвання з Римом, сего не можна сказати; радше цілим підкладом непорозуміння є саме ще словянська літурґія. Доказом сего є рішення собора в Сплеті (Спалято) в р. 924. звернені саме проти неї. Собор жадає, щоб священики „secundum mores sanctae romanae ecclesiae in Sclavinorum terra ministerium sacrificii peragant in latina scilicet lingua non autem in extranea". Та помимо рішення собора богослуженя не переставало. Згадати би ще про письмо папи Івана X. до хорватського короля Томислава. В тім письмі папа промовляє вже до амбіції. Між иншим пише: „Quis enim specialis filius sanctae romanae ecclesiae, sicut vos estis, in barbara seu sclavinica lingua Deo sacrificium offerre delectetur?"

Помимо того всього в тих краях словянське богослуженя ще довго удержувалось. А навіть там, де римський обряд і латинська мова витиснула словянську, задержалася ще словянська азбука т. зв. глаголиця. Папа Інокентій IV. в р. 1248. дає дозвіл на уживання в Дальмації глаголиці в богослужебних книгах. Але, як виходить з листа папи до одного з дальматійських епископів, то автором глаголиці вважали загально св. Єроніма. Папа пише: „Porrecta nobis petitio tua continebat, quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se hebere ab. Hieronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis .."

Словянське богослуженя вживається там аж донині, одначе з бігом часу обмежувано його щораз на менше число епархій.

Повоєнний дозвіл, який дав римський престол для Хорватів і Чехів, що можуть відправляти всі богослуженя в народній мові, крім св. Літурґії, є свідоцтвом на се, що в Европі — навіть у церковних кругах — утвердилося нове поняття про народні мови. Поняття про „святі" мови належить до пережитків. Всі мови є природні, а з тих одні є культурні, а инші некультурні. Тому, що всі мови нинішних европейських народів є культурні, відпадають усі рації, якими в минувшині войовано проти народної мови як літурґічної.

Тай романізація Европи т. є. часи, коли в цілій західній Европі урядовою мовою була латинська і могло здаватися, що всі европейські народи перетворяться в Романів,

пішла в життю в непамять, утративши всякий ґрунт під собою по витворенню новочасної націоналістичної психіки.

о. М. Н.

о. Др. Г. Костельник.

Моральне зло.

(Докінчення)

19. Моральні закони дані нам у такій формі, де плян закону відділений від екзекуції закону. Тому чоловік може сі закони переступати, як і людські закони.

А екзекуція? Якщо моральні закони є дійсно природними, божими законами, то ясне й неминуче, що отся екзекуція мусить бути.

Кождий чоловік є під моральним законом, отже кождого чоловіка неминучо жде екзекуція зі сторони Бога. А якже свідчить світ про сю екзекуцію?

Hume, скептик сензуалістичного покрою, приходить при тому предметі до таких софістичних висновків: „Чи є якінебудь познаки якоїсь вимірюючої справедливости у світі? Коли відповісте стверджуючо, то я заключу, що справедливість тому, що вона тут сповнюється (sich auswirkt), вже й своє закінчення знаходить. Колиж відповісте заперечуючо, то я заключу, що ви тоді не маєте ніякої причини приписувати богам справедливість у нашому значінні. Колиж ви будете придержуватися середини між твердженням і запереченням, твердячи, що справедливість богів сповнюється тепер (тут) лише почасти, а не в повному своїому обємі, то я відповім, що ви не маєте ніякої причини приписувати їй якийсь ширший обєм, як той, якого сповнення ви тепер (тут) бачите". [1])

Можемо на тому примірі переконатися, як марними арґументами воюють хочби й найбільші фільософи, коли запоморочаться якоюсь непевною метафізичною думкою, і весь світ насильно дострюють до неї. Такою думкою в Hume-а є погляд, начеб ми засади причиновости не розуміли, начеб отся засада була тільки „осадом" у нашій змисловости яко наслідок тих фактів, де по одній появі (причині) правильно слідує друга (наслідок). Отже після сього погляду ми ніколи нічого не можемо довідатися про таку причину (як н. пр. про Бога), котрої ми ніколи нашими змислами не спостерегли. Hume, яко сензуаліст, властиво зносить силу й значіння розуму, а признає

[1]) David Hume: Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand (переклад з англійського), Leipzig 1911. Стор. 166.

тільки змисли. Ось на тому основується його заключення, що ми не маємо ніякої причини приписувати божій справедливости якийсь ширший обєм, як той, якого сповнення вже тут на землі бачимо. Після Hume-а, щоби ми мали таку причину, мусіли би ми змислами спостерігати її.

Не будемо з Hume-ом подрібнійше перечитися. Виложимо своїм порядком низку думок про божу справедливість (екзекуцію) супроти людий, а з того стане ясно, що треба думати про софістичні висновки Hume-а.

20. Се від віків мучить людський рід: чому на землі нема повної справедливости? Співається про се в нашій народній пісні: „Нема на світі правди — правди не видати“... Жалується з того приводу вже старинний проповідник „Kochelet“: „ось бачив я сльози пригноблених, котрі не мають потішителя, ані сили, щоби уйти з рук тих, що їх гноблять“ (IV, 1). „Бувають праведні, котрим так діється, як колиб коїли діла безбожних; знов бувають безбожні, котрим так ведеться, як колиб творили діла праведних. І тому сказав я: І се марнота!“ (VIII, 14). „А що найгірше з усього, що діється під сонцем, що одно приходить на всіх“ — усі вмирають (IX, 3).

Ся несправедливість у світі після звичайного нашого погляду часто перевисшає всі міри. І часто стається вона причиною до утрати віри.

Отся несправедливість проявлюється між людьми з одної сторони яко фізичне та моральне зло, а з другої сторони яко тріюмф неправедника – гріха. А деж Бог подівся? — зітхає чоловік в такому тяжкому положенню. (Дуже богато таких місць є в поезіях Шевченка.)

Як Бог може на се глядіти? Як Бог може до сього допустити?

Але чи дійсно на світі зовсім не слідно божої екзекуції — божої справедливости? Саме в тому дивна річ, що є наглядні приміри такої божої екзекуції, а одначе нема її у всіх випадках. Що такі наглядні приміри є, се міг би заперечити лише той, хто всіх людий уважав би скрайними дурнями, і в своїй гордости помітував би всіми їх свідоцтвами, а сам над подіями власного життя ніколи щиро не застановлявся. Розуміється, трудно словами навертати таких упереджених людий (так н. пр. скільки Поляків удалося нам слівними арґументами навернути до нашої точки погляду в спірних нинішних політичних питаннях?) — звертаємося отже словами тільки до тих у котрих серце ще не закостеніло в наслідок односторонного упередження.

Хто зібрав би ті всі свідоцтва людий, ті всі історичні приміри, де божа екзекуція наглядно виступала на землі?

Kochelet, котрий так щиро говорить про душу й людську долю, котрий так глибоко порушує людське життя і схоплює такі субтельні прикмети людського життя, що з певністю нема другої книжки такого глибокого змісту, як його, —той Kochelet між иншими каже таке: „Бо не зараз виходить постанова на злі справи, длятого на тому ціле серце людських синів (с. зн. тому надіються люди на се, що за злі діла не зараз прийде кара), щоби коїли лихі річи. А хоч грішник сто разів зле робить, і відтягається йому, алеж я знаю, що добре буде тим, що бояться Бога“ (VIII, 11-12). „Тому веселися, молодче, в молодости своїй — але знай, що для всього того Бог тебе на суд приведе“ (XI, 9). Знаходимо тут також ту приповідку, яка поширилася по цілому християнському світі, а виповіджена вона ось в якій формі: „Хто яму копає, сам у неї паде; а хто розбирає пліт, того змия вкусить“ (X, 8). Можна тут вчислити й такі приповідки, як отся наша: „Без Бога ані до порога, а з Богом і за море“. Тут входить фраза про „палець божий“.

Такі приповідки, такі вискази не є — як то кажуть — виссані з пальця. Міліони й міліони людий були свідками таких фактів, котрих змисл — після совісної і всесторонної людської розваги — узагальнювали в приповідках. Так н. пр. наглядне потвердження приповідки „хто під другим яму копає, сам у неї паде“ знаходимо в книзі „Естир“: Аман построїв шибеницю, на котрій хотів повісити Мардохея, одначе на тій шибениці він сам повис.

З подібними фактами стрічається в житю кождий чоловік. Панує загальне переконання, що кривоприсяжників Бог наглядно карає. Декотрі хотіли би такі факти пояснити чисто психольоґічними причинами, одначе в деяких припадках се навіть позірно не вдається. Возьмім один такий припадок: трьох кривоприсяжників (в одній справі) гине до року: один повісився (се ще далося би пояснити чисто психольоґічними причинами); другий їде з ліса з дровами, на спадистій, скрутній дорозі піддержує фіру, паде під колеса, й гине розшматований колесами; а третього в лісі вбиває дерево самим вершком. Се історичний факт, а той, хто се мені оповідав, наводив місцевість, імена та всі подробиці. Зваживши всі ті обставини, як не сказати, що в тому „палець божий“?

Иншій примір: один жовнір (наш Українець) молиться що рана. Підглянув се другий жовнір (Мадяр), безбожник, і давай клясти побожного та насміхатися з нього: „Ти маєш Бога, молишся йому, а тебе очи болять! А я не маю Бота, не молюся — а здоров! і т. ин.“ — Зараз же на другий день рано збудився сей безбожний жовнір — недужий на очи куди гірше, чим той побожний. Вони оба

разом не спали, й не дотикались один другого. Склалося так, що й сам сей безбожний жовнір уважав своє занедужання за кару божу (й метав „до неба“ всім, що йому під руки попало). Се певний факт. Я довідався про нього таки від того побожного жовніра, котрий вже нині старший чоловік, дуже праведний.

Знаю, недовірок скаже: Ніде при тому Бога не було видно, тут ділали тільки самі фізичні причини. — Алеж якраз уложення всіх тих фізичних причин не дається инакше пояснити, як тільки так, що тими причинами кермувала висша доцільна причина — Бог, екзеквуючий моральні закони.

Щоби однак зрозуміти сю вишу причину, не вільно її a priori уперто заперечувати. Люди щирого серця для повної правди без ріжниці освіти та раси свято переконані про сей „палець божий“ у долі людського життя. Дуже мене вразило, коли мені один мій товариш — професор (Симон Б.), незвичайно чесний і розумний чоловік, жид по національности, так звірився: „Я глибоко віруючий чоловік. Яко студент я думав, як більшість нинішних студентів. Але відколи я оженився і маю діти, стався я глибоко віруючим чоловіком“. Цікаве для мене було довідатися, що сього чоловіка навернуло до Бога? І я запитав його про се. „Палець божий“ — була його відповідь. „Яко математик з заводу я вмію собі все обчислити, добре розумію матеріялістично-механістичну систему, однак се ще не вичерпує життя. Переконався я, що скільки разів прогрішився проти своєї совісти, завсіди — дивним ходом — прийшла на се відповідь з гори, дався мені знати „палець божий“.

Се певне понад усякий сумнів, що кожда людина, яка a priori не відкидає божества, коли не на инших примірах, то бодай на ходови подій свойого власного життя, котрі інтимно знає, відкриває дивно доцільні моменти, а автором сеї доцільности може бути тільки якась висша сила — божа доцільна екзекуція. Та як у доцільности в природі є виломи з тої доцільности, так і тут. Коли божа екзекуція моральних законів (чито одним словом „провидіння“) наглядно виступає в декотрих випадках, чому не у всіх? Що нам хоче сказати такий лад у світі? Чи може він загалом нічого не „хоче“ й не може нам сказати?

21. Як у книжках Старого Завіта, так у книжках Нового Завіта приходять такі вискази: „атже мудрість сього світа се безглуздя в Бога“ (І. Корин. 3,19); „бо написано: в нівеч оберну премудрість мудрих, а розум розумних відкину“ (І. Корин. І, 19-21).

„Вчені сього світа“ нераз ставлять на сміх отсі вискази, але також на тому справджується дивний змисл сих висказів.

Що немудре в людий, се премудре в Бога. Розуміється: се відноситься тільки до божого провидіння. Немудре нам здається се, що на світі нема повної справедливости, що моральні закони остаються на землі без повної екзекуції, що праведникам приходиться зазнавати тяжких кривд, погорди, всякого роду горя. А однак се вдійсности премудре, бо такий лад відкриває нам дорогу до остаточної нашої цілі. Якщоб ми вже тут на землі бачили повну екзекуцію моральних законів, то сей світ уважали би ми за абсолютну розв'язку людського життя. Отже світ хибно інформував би нас про нашу остаточну ціль.

А так, як є, кождого чоловіка, що має отверте серце для повної правди, світ доводить до ось яких заключень: На землі нема повної екзекуції божих (моральних) законів, отже вони мусить наступити „десь і колись“. Се „десь та колись“ буде по тілесній смерти чоловіка, в другому житю, бо инша можливість виключена.

Але яким правом люди так заключують, коли не бачуть тої повної екзекуції? — закидує нам Hume. — Яким правом? Правом незбитих фактів та правами в собі конечної льоґіки. Моральні закони без повної екзекуції не були би ніякими законами. А всі можливі свідоцтва свідчать, що моральні закони є природними законами, так конечними для людського життя, як і закони льоґіки. До того ще в богатьох випадках дається пізнати „суд божий“ уже тут на землі. Отже або треба цілу моральну сферу проголосити неєствуючою (та всежтаки тої сфери людський рід у житю не годен позбутися!), а тоді відпадає й віра в друге життя; або приймемо моральну сферу, а з нею разом і віру в друге життя, де наступить повна екзекуція моральних законів. Не мусимо сього другого життя аж бачити, щоби його признати єствуючим, як се діється й у річах сього світа. Розум се вичитує з певних познак. Так н. пр. Leverrier не бачив планети Нептуна, коли на підставі астрономічних обчислень прийшов до переконання, що на означеному місці на небозводі мусить бути ще якась незвісна планета, — а всежтаки се було правдою.

В переконанню про друге життя вдержує нас не тільки конечність екзекуції моральних законів, але також инші познаки, як інстинктовий страх перед смертю, інстинктовий гін до уявлювання собі нашого власного життя без кінця (наша природа противиться тій думці, що ми

колись абсолютно перестанемо жити), ненаситність нашої душі земськими добрами, наше стремління до пізнання абсолютної правди, надприродні появи у світі (боже обявлення, духи і т. д.).

Переконуємося, що моральні закони свідчать нам не тільки про се, що Абсолют розумний та свідомий, але заразом також про те, що нас жде ще одно життя — т. зв. „друге життя". Kant, котрий маловажив інші арґументи на ствування Бога, свою віру в Бога та в безсмертність душі опер на ствуванні моральних законів. На його гробі вириті його слова з глибоким афористичним змислом: „Зоряне небо наді мною, моральний закон у мені".

Се свідоцтво моральних законів про Бога та про безсмертність душі підносять ріжні велиги духа та вчені. Так Віктор Hugo говорив у французькому сенаті 1850 р.: „Чоловік, чим він станеться більшим, тим сильнійше повинен вірити". — „Смерть — се реституція. Всі закони в світі матерії основуються на рівновазі; а в світі духа — на слушности". — „Кінцем усього — Бог. Наше життя не представляє ніякої вартости, якщо маємо померти цілковито". — „Будуче життя для мене є чимсь більше реальним, аніж химера, як називаємо теперішне життя". [1]).

A W. Humbold („Brief an eine Freudin") так висказується: „Якщоб ми не були вже немов вивінувані сею свідомістю (безсмертности) на землі, то дійсно були би ми дуже нещасливі".

Кінчаємо цитатом з Ляктанція: „Якщоб не було безсмертности, то було би мудрим: зло ділати; а дурним: добро ділати".

22. Як при доцільности в природі саме виломи з доцільности дають рішаюче значіння цілій позиції тої доцільности, так і при доцільности в моральній сфері саме виломи з тої доцільности — тобто: моральне, як заподіяне, так відбиране зло — дають рішаюче значіння цілій позиції тої доцільности. Наведеного вже не будемо повторювати, а скажемо тільки те, що нам ще осталося сказати. Без сумніву головна наша задача в житті в тому, щоби собі чоловік своєю волею (свідомим та добровольним ділянням) надав якнайбільшу вартість. А фізичне й моральне зло є школою для волі. Каже Христос „хто не возьме хреста свого, і не піде за мною, сей мене не гідний". Моральне зло доповнює значіння фізичного зла в тій божій школі, де чоловік має

[1]) Цитоване в книжці: „Aleksander Mohl: W pogoni za prawdą" на підставі італійського оригіналу: „O. Gallerani: Il contravelleno religioso".

статись якнайподібнійший до Бога. Якщоб усяке терпіння, яке мала би наша воля поконувати, походило виключно від природи, то люди легко набрали би переконання, що люди ліпші, ніж Бог... Але коли чоловікови приходиться зазнавати найгіршого терпіння саме від людий, то чоловік очікує від Бога чогось ліпшого, як від людий, і заразом вчиться на тому, що гріх є причиною найгіршого горя й нещастя. Так гріх під ріжними зглядами стається погноєм для чесноти — огнем, у котрому обчищуються людські душі — не ті, що грішать і коли грішать, але ті, що ідуть по дорозі спасення.

Берестецьке поле.

(Докінчення).

Журалиха — належала ґрафині Ганні Граббе. Це найвища частина Берестецького поля, яка панує над цілою місцевістю що найменше на 14 верстов навкруги. Одним боком підходить вона стрімким обривом на р. Пляшеву, а другим єднається з полем. На ній також знаходилися кости, але не в такій кількости, як на Манастирщині, або на полях. Власниця Журалихи виявила себе остільки шляхотною, що охоче подарувала її під храм памятник.

В 1908 році, коли власне були перші поминки, берестецькі міщане поставили на Журалисі хрест, згодом вибудували ще й капличку, на місці якої стоїть тепер храм-памятник. Перед тим, як приступити до будови цього памятника, майже цілу Манастирщину та ще якусь частину Волиці було перекопано, а зібрані козацькі кости перенесено на Журалиху й поховано в одній братній могилі, яка стала його основою.

До війни на Козацьких могилах перебувало скількана-дцять черців та декілько робітників селян, які самі зголосилися до праці, бажаючи допомогти скоршій будові „Козацького Скиту". Завдяки цим добровільним робітникам, справа збудуванням памятника зацікавила широкі народні маси і зразу ж стала на реальний ґрунт. Будувався цей памятник після пляну архитекта-мистця А. Щусєва, який перед тим чудово відбудував овруцьку церкву св. Василія і придбав тим загальне признання майже всіх знавців нашої старовини. Загальний вигляд цього храму-памятника, як то він є тепер, свідчить про те, що Щусєв дав більше, ніж сподівалися. Передовсім гарно вражає сам фасад, який уявляє собою півкруглу, десять метрів вишини, вівтарну стіну, яка виведена після зразка т. зв., „Непорушної Стіни" св. Софії у Київі. Ця стіна вміщена між чотирьома рівними баштами, верхи яких закінчуються характерними украї-

ськими банями, а рівнож такою самою є головна (пята) баня, що стоїть над стіною, між цими (чотирьома) банями.

Військова хуртована, що так свавільно пронеслася над західною Волинню, батато чого накоїла й на Козацьких могилах, через що саме змінився трохи й сам храм-памятник. Передвсім кидається в очі, намальований шклянною фарбою на арцабі, образ Нерукотворного Спаса. В глибині храма-памятника, майже на цілу стіну, намальовано величезне Роспяття. Під Роспяттям зроблено критий вівтар. Іконостас зроблено черепяний, щоби міг витримувати дощ та сніг, длячого також розмальований шлянними фарбами. Збоку, коло башт, на метр заввишки зроблено два крилоси, через які входиться до башт. Башти сполучені довгою ґалерією, яка тягнеться навколо стіни і в якій зберігаються, знайдені підчас роскопок, ріжні старовинні річі, як от — зброя, кулі, посуд і т. и. Сюдою ж входиться до підземної церкви св. Пятниці, де знаходиться козацька усипальниця. Будова цеї церкви, враз із цілим памятником, обійшлася звиш 30.000 карбованців.

Перед самою стіною, метрів на півтора від іконостаса, стояла крипталева труна з козацьким кістяком, геть із всією вояцькою зброєю, а по чотирьох боках труни стояли постаті плачучих ангелів. Підчас війни ця труна була перенесена до підземної церкви, де стоїть до цього часу, але постаті ангелів навіть там не могли зберегтися.

За тим місцем, де колись була труна, зроблено поміст для духовенства, трохи осторонь — підвищення для архиєрея й иншого старшого духовенства. Це все є без усякої покривлі, лише обгорожене більцями, виключно для того, щоби підчас поминок, увесь народ міг чути службу Божу. Тут служиться тільки літом, а в инші частини року — у підземній церкві.

Помимо храма-памятника, стоїть ще на Козацьких могилах прастара деревляна церковця, яку перенесено сюди із села Острова. Відомо всім, що ця церковця була збудована ще до 1650 року, себ-то ще до Берестецької битви, а певний переказ каже, що у ній перед битвою козаки причащалися. Отже й справді славна памятка і добре зроблено, що перенесено її сюди і тим самим збережено від загину, бо острівська громада, вибудувавши собі нову церкву, думала її розібрати.

Днями поминок на Козацьких могилах установлено першу пятницю Петрівки, коли у м-ку Берестечку бував великий відпуст і 1-го вересня, коли богато прочан повертає із Почаївського монастиря зі свята Йова. Про те, скільки-то прочан відвідує тепер Козацькі могили, може свідчити пара останніх літ перед війною, коли на двох поминках було коло 50.000 осіб, а в 1914-го року, на одних

лише Петрівчаних поминках, не лічучи духовенства та війська, було зверх 100.000 осіб.

Маючи на увазі те, що згодом Козацькі могили могли стати самим оживленим місцем Волині, той-же архимандрит Віталій подав цікаву думку про заснування історичного музею і сам-же взявся за її переведення в життя. Для того власне на час роскопок був запрошений відомий історик, проф. Київського університету — Камянін, під керовництвом якого провадилися всі роботи. Провадячи роскопки, вишукувалося й відфотоґрафовалося все, навіть такі річі, як уяке черепя з мисок та горшків, а потім усе те ставилося для публичного оглядання. Величною і, разом із тим, надзвичайно страшною була фотоґрафічна знімка викопаних черепів, з яких було складено цілу гору, як-то є на відомій картині російського арт.-маляра Вєрєщаґіна—„Апотеоз війни". З вишуканої зброї склалося щось подібне на арсенал, але будучи вміло розміщеним у ґалєрії памятника, справляло глибоке вражіння. Сама ґалєрія храма-памятника, де містився музей, була гарно розмальована учнями Київської художньої школи, а помимо того, була ще оздоблена прегарними копіями таких картин, як „Запорожці" — Рєпіна, „Похід" — Шимоненка, „Козак Голота" — Васильківського, та величезною силою портретів ріжних осіб, що з часу Хмельниччини, та старих церковних образів, що є під зглядом народнього побуту. Поза тим було зібрано чимало давних священичих риз, шитих народніми узорами, килимів, рушників, народніх строїв, та вибійчатих ряден.

Тодіж було згадано про ту старовину, що знаходилася по ріжних старих церквах та палатах, а в тім чимало чого цікавого знайшлося у самому Почаївському монастирі, як наприклад, коло десяти велетенських, ліплених із ґіпсу, постатей ріжних святих, що уявляють собою незвиклу артистичну цінність. Особливо гарне натуральної великости Роспяття, зроблене в католицькому характері після італійської школи, але на голові, замісць тернового, лежить вінець із рож та барвінку. Сам хрест оздоблено різьбою в характері народніх узорів.

Отже, після того нищення старовини, яке довший час проводилося на Волині навіть за допомогою офіційних „чинників", це було світлим явищем, від якого можна було сподіватися багато доброго. Однак, не так склалося, як жадалося, бо налетіла військова хуртовина і з усієї музейної збірки зосталися одні лише спогади. Кажуть, що після того, як до Берестечка прийшло австро-угорське військо, богато музейних річей пішло до Відня, а ще більше запропастилося на місци. Чудом якимсь зберігся сам храм-памятник та ще деякі забудовання, в яких тепер

живе декілько черців та міститься діточий притулок, в якому виховується на будучих громадян двадцять шість українських сиріток.

Так, це справді найкращий памятник, який лише можна було поставити на могилах славних прадідів, що лягли головами, а не посоромили Землі Української!..

К. К—ський.

В справі маєткового податку.

На поклик в Ниві ч. 10 подаю кілька моїх гадок і як я поступив в справі маєткового податку.

При кінці червня 1925 дістав я наказ платничий около 350 зол. п. з поученням, щоби 1) постаратись о дозвіл на продажу частини ерекціонального поля зі сторони Консисторії і Земельного Уряду окружного у Львові на заплату того податку, 2) внести до Краєвої палати Скарбової (Izba Skarb., давна краєва дирекція скарб.), щоби почекали з уплатою того податку, доки поле не буде продане, і щоби до 31.VII. 1925 предложити скарбовій палаті посьвідку від земельного уряду, що внесено подання о продаж з усіми жаданими алеґатами.

Візване було до плачення маєткового податку гр. к. Пробоство Подання до земельного уряду (стемпель 2 злп. а на алеґатах по 40 гр) було коштовне, бо треба було поїхати хоч 2 рази і до суду і до урядового ґеометри по гіпотечні і катастральні викази і заплатити досить значні суми, особливо за катастр. викази. Я оголосив продаж поля на ту, урядом вимагану ціль, і зголосилися селяни, але давали замало, зглядно на рати, мотивуючи, що в сусідних селах К. і Н. дають морґ доброго поля за 475 злп. на 10 літний виплат, а хто дасть 100 злп. тепер, дістає зараз в посідання. До того селяни вже не мають долярів; декотрі купили поле, другі побудувалися, а деякі видали і на „бабські лахи“ ,як сказав один дотепний селянин. Мої сусіди дістали ири кінці вересня, а я щойно 6-го жовтня 1925 новий платничий наказ на дуже високу суму, бо попередна сума зістала помножена через 3·67 на підставі закона, бо рільництво не достачило 500 міліонів (великий промисл і велике купецтво мали дати 375 міл., а другі 125 міл., отже з рільництвом разом один міліярд золотих франків з маєткового податку). Рекурс проти сего наказу кінчився 7-го падолиста. Я написав до кількох осіб до Львова о пораду з фахових жерел, а дiставши її і прочитавши коротку але дуже добру пораду в „Свободі,“ вніс я прошення до скарбового

уряду (2 злп. стемпель) о уділення „підстав виміру усталених через оціночну комісію“ в ціли внесення відклику (§ 45 закона я. н.). Таке подання здержує термін рекурсу. Тимчасом дістав я 1) дальші приватні інформації, 2) в „Ділі“ поучення було для духовенства, і 3) Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskej з р., 1923, де є державний закон з 11. VIII. 1923 (позиція 746) і розпорядок міністр. з 15. XI. 1923 (позиція 996). Діставши „підстави виміру“, вніс я до відкличної комісії відклик на руки скарбового уряду (стемп. 2 злп.). Дневник законів польської держави мають у кождім громадськім уряді, де собі його можна визичити. Треба памятати, що маєтк. податок числиться після вартости майна (рухомого і нерухомого) в дни першого липня року 1923 (двайцять третього). Підвишка маєтк. податку зачинається від 5 го степеня (перші чотири степені не підлягають підвищці). А сей 5-ий степень маєтку представляє вартість 10000 фр. зол. до 12500 фр. зол., а процентова стопа 2; 6-ий ст. 12500 до 15000 фр. зол., а проц. стопа 2·2 і щораз то висша процентова стопа. Я мій відклик розділив на 2 части: I-а принципіяльна, що „пробоство“ не повинно платити, II-а якби евентуальна, що обчислення вартости зависоке. В I. части покликався я на артикул 3. II. буква „d.“[1] (zwolnenia przedmiotowe) закона і § 17[2]) розпорядку міністр. — Що пробоство служить виключно для цілий реліґійного культу, доказує нпр. тутешна фундація князя Авґ. Чарторийського воєв. руськ. з 1759 „aby chwała Boża w moich dziedzicznych dobrach nigdy nie ustawała, zapisuję dla proboszcza przy cerkwi tutejszej łan, sianożęć...“ А хвала Божа в церкві катол. і також правосл. (у лютеранів і т. д. ні) неможлива без священика, котрий виключно її виконує. Рівнож покликався я на новий конкордат, котрий не дозволяє такого надмірного обтяження духовних дібр, а також на славних цивільних каноністів Рітнера (Поляка, б. проф. унів. Львів., а потім міністра) і Верінґа[3]) (проф. унів. і автора Lehrb. d. kath. orient. u. protest. Kirchenrechtes).

В II части відклику — можнаби її назвати частю „господарською“ — узасадняв я відклик і на одержаних —як

[1]) Вільні суть від под. маєтк.: majątki lub ich części, które służą bezpośrednio celem kultu religijnego, oświatowym, naukowym, sanitarnym lub których dochody obracane są wyłącznie na powyższe cele.

[2]) Мається оподатковати тільки маєтки зга. повторяючіся ужитки, і świadczenia powtarzające się, а походячі з умов, тестаментів, даровизни або фундацій родинних, отже не можна до того вчислити „пробств“.

[3]) учений европ. слави, видавець „Archiw f.d. Kathol. Kirchenrecht“, vir catholicissimus, був проф. унів. в Чернівцах і Празі.

висше — підставах виміру, але головно основуючися на міністр. розпорядку, що поле високо почислене, що нема жадного інвентаря (тзв. залізних коров, коний), нема опалу, воду возиться з другого села, далеко від міста і від залізниці, з кождого поля під гору каменисту до села їдеться, будинки в дуже лихім стані, воєнне знищення було дуже велике [4]).

Рівнож додав я, що маю всего пару коний до веження води, дров і конечного виїзду, бо даю поле на спілку і що поле від 1914 не дістає відповідної скількости навозу, бо понищений 1914 і 1917. р. маю замало живого інвентаря. Взагалі другу часть рекурсу („господарську") трудно зробити, не маючи розпор. міністр. 15. XI. 1923 (мін. скарбу разом з мін. рільн.). Той розпорядок ділить державу на 5 економічних округів (według popytu na ziemię, gęstości zaludnienia i rozwoju przemysłu rolniczego) в цілі обчислення вартости ґрунтової посілости. Напр. до I округа належать з львів. воєвідства тільки повіти Ланьцут, Переворськ, Ряшів і Сокаль, а з тернопіль. і станіслав. воєвідства тільки повіт зборівський! В кождім окрузі економ. є инші ціни за гектар ріллі, сіножати, пасовиська і т. д. Кляси ріллі, сіножати і т. д. не австрійські. тільки спеціяльні в тім розпорядку міністр. [5]). Після арт. 47 закона уряд скарб. досліджує конкретні закиди відклику, робить доходження і доповнення і відсилає акти до відкличної комісії і подає внесення своє або оціночної комісії.

Арт. 48. Komisja odwoławcza jest właściwa do rozstrzygania w drugiej i ostatniej instancji odwołań i sprzeciwów.

Od decyzji komisji odwoławczej przysługuje tak właścicielowi jak i przewodniczącemu komisji odwoławczej prawo wniesienia skargi do Najwyższ. Trybunału Administracyjnego w mysl. ust. 3|8 1922 (Dz. u. RP. № 67 poz. 606.).

Гадаю, що скаргу до трибун. адмін. мусить вносити (згл. підписати) адвокат і на розправі перед триб. адм. у Варшаві заступати. Треба би завчасу пошукати адвоката одного для всіх і довідатися за приблизні кошти в случаю виграної і програної справи.

Й. Гкв.

[4]) § 11 розпор. мін. «dla przyznania ulgi w formie obniżenia szacunku majątku miarodajnym jest sam fakt zniszczenia — obojętnem, czy skutek trwał jeszcze 1. 7. 1923 lub nie.

[5]) напр. II. кляса ріллі. Dobre grunta pszenno buraczane, dające dobre plony pszenicy i buraków, nawet w drugiem stanowisku po oborniku; uprawa szlachetniejszych warzyw opłaca się przy dobrem nawożeniu obornikiem; koniczyna czerwona udaje się dobrze, plony lucerny już po trzech latach są niepewne.

VII кляса (найнижча) gruntu nieżdatne do uprawy polowej bądź dla swej lotności, bądź błotnistości, bądź zbytniej szkieletowatości, oraz inne grunty ak doły po żwirze, torfie, glinie i t. p.

Апостолят Східної Церкви
Ч. 7/25,

Львів, дня 5. грудня, а. 1925.
вул. Коперника ч. 36.

Ваша Достойносте!

Цілий католицький світ уряджує кожнього року від 10. до 25. січня „Восьмидневну Молитву", яка має на цілі випросити у Бога ласку навернення до католицької Церкви всіх незєдинених християн, всіх нехристіян, та всіх тих, які християнами є лише з імени, а в дійсности відносяться вони байдуже до католицької Церкви, її науки та практик.

Акція ця відноситься в особливий спосіб до нашого обряду, якому, по висказам найсвітлійших із Святійших Отців судило Боже Провидіння для наших незєдинених братів бути цим світлом у духовій темряві, яке має їх привести до католицької Церкви.

Св. Отець Пій XI., як і його попередники, апробуваючи Восьмидневні Молитви, благословив і поручив їх цілій Церкві, та сам возьме участь у них. Ексцеленція наш Митрополит Андрей поручаючи ці „Восьмидні", каже: „Коби це благородне діло могло випросити у Бога ласку зєдинення мойого цілого українського народу".

Якраз із цего згляду порішив і Апостолят Східної Церкви взяти участь у цих спільних молитвах враз із цілим католицьким світом і в тій цілі звертається до Вашої Достойности з уклінним проханням, допомогти Апостолятови до реалізації цеї найвеличнійшої ідеї Христа: Да всі будуть єдино!

Ми переконані, що Ваша Достойність радо жертвують для цеї високої ідеї свій труд та возьмуть у цих „Всесвітних Осьмидневних Молитвах" участь враз із цілою повіреною Вам парохією. Відбудуться вони в нашому обряді від неділі дня 17. до неділі дня 24. січня н. ст. 1926. На початок і кінець „Восьмиднів" вибираємо длятого неділі, щоби цим способом уможливити парохіянам взяти як найчисленнійшу участь.

Велику прислугу вчинять та багато ласк зєднають у Бога для самої справи Високопреподобний Отець, якщо будуть ласкаві використати проповідь першої і другої неділі „Восьмиднів" на вказання парохіям цих засобів, якими найуспішнійше можуть прийти з помічю всім незєдиненим, а якими є часті молитви у тому наміренню, приступлення в тому наміренню до св. Причастія та творення инших богоугодних християнських діл милосердя.

Лишаємо душпастирському розумінню та ревности Високопреподобного Отця, як уладити це торжество із усіми подробицями, щоби воно величаво випяло, як пр.

відправлення Служби Божої о умирення Церкви, проповіди, особливі молебни враз із виставленням Найсв. Тайн, участь шкільної молоді, приняття в часі „Восьмиднів" св. Причастія по відповіднім наміренню і т. п. При нагоді відправ „Осьмиднів" зволять Ваша Достойність зарядити збірку на цілі Апостоляту Східної Церкви.

У певности, що Ваша Достойність зволять своїм ласкавим попертям причинитися до звеличення та спопуляризования цего всесвітного торжества, просимо звертатися до нас за всякими в цій справі інформаціями по поданій в горі адресі.

Особливі наміренння на поодинокі дні:

Неділя 17. січня, помолімся: за поворот всіх заблуканих овець до стада св. Петра.

Понеділок 18. січня, помолімся: за поворот всіх незединених східних церков до св. кат. Церкви.

Второк 19. січня, помолімся: за поворот всіх протестантів Европи до св. католицької Церкви.

Середа 20. січня, помолімся: за поворот і підчинення всіх анґліканців під власть св. Апостольського Престола.

Четвер 21. січня, помолімся: щоби всі християни Америки стали зєдинені в вірі і єдности з Заступником Ісуса Христа.

Пятниця 22. січня, помолімся: за тревале навернення хитких у вірі католиків, за відступників і сектярів.

Субота 23. січня, помолімся: за навернення жидів до Христової віри.

Неділя 24. січня, помолімся: за навернення всіх поган до Христової віри.

Молитва: Господи Ісусе Христе, Ти молився на Тайній Вечері: „Да всі будуть єдино" і сказав своїм Апостолам: „Мир даю вам". Не гляди на наші гріхи, але зглянься на віру Твоєї Церкви і зволь дати їй по своїй волі мир і св. Єдність.

Яко Твоє єсть царство і сила і слава Отця і Сина і св. Духа нині і повсякчасно і на віки віків. Амінь.

За Управу Апостоляту Східних Церков

о. Н. Галянт — секр.

о. Др. Іван Бучко — предсідник.

Грецька літурґія у св. Петра в Римі.

З нагоди 1600-літньої річниці Першого Вселенського Собора 325 р.

В неділю 15. падолиста с. р. відслужено торжественно в храмі св. Петра „божественну літурґію св. Йоана Хризостома“ в присутности а радше при співучасти Святійшого Отця Пія XI., шести Архиєреїв, шести Архимандритів, десяти священиків і множества клириків, — приналежних до ріжних восточних церков. — Між Архиєреями находився гр.-к. епископ Крижевців Др. Діонизій Няраді, а між священиками, крім двох ОО. Василіян з Collegio rutheno в Римі, також Др. Мирон Горникевич, парох гр.-кат. прихода у Відні. — Як чинодійствуючий, „начальствуючий Архиєрей“ служив — на місці призначеного св. Отцем, а тим часом помершого в Дамаску (підчас французької бомбардації) Антіохійського патріярха Дмитра Каді, а відтак в заступстві хорого нашого Митрополита Ексц. Шептицького — румунський Митрополит з Альба-Юлія в Трансильванії, румун Василь Сучію.

Святу Літурґію відслужено в найчистійшому грецькому обряді, причім діякони, співали ектенії по грецьки, а Архиєреї і Архимандрити співали возгласи і читали молитви у своїх літурґічних мовах, отже: по грецьки, старославянськи і румунськи. Святійший Отець, як верховний архиєрей, по взірці присутствуючого патріярха або митрополита на богослуженнях — (папа при сім святі виступав як латинський, западний патріярх) уділяв всіх благословень і мирствував, а також благословив діякона перед читанням евангелія, молитвою — по грецьки.

Хором, зложеним з ріжних питомців і клириків та співаків, який співав тільки по грецьки, управляв о. Андрій Zimmermann, ректор папської грецької колеґії; — церемоніярхами були: для латинських співучасників Монс. Карло Респіґі, префект апостольських церемоній, а для „візантійської части“ (як в Римі залюбки хоч невірно, називають грецький обряд) — о. Плакид де Мейстер, професор літургіки в грецькій колеґії.

А що в Римі старалися се особливше свято відпразнувати з особлившою помпою і рівночасно з обрядовою вірністю, построєно було для сеї торжественної літургії особливший престол, довкола якого можна було обходити; замість іконостаса поставлено дві намісні ікони: Спасителя і Матері Божої, без Царських воріт, (бо ті підчас архиєрейської Служби і так цілий час отворені), а замість

храмових ікон поставлено ікони св. Кирила і Методія, апостолів Славян, очевидно як знаменну символіку. Перед сим імпровізованим і символізованим іконостасом по грецькому звичаєви поставлено по одній стороні, проти престола, сидження для священодійствуючих Архієреїв, а по другій приміщено рядом, із святійшим Отцем, латинських Кардиналів, Архієпископів, Епископів, пралатуру і капелю (хор). Окроме сього були ще осібні трибуни для дипльоматичного корпусу і для римського патриціяту, які дуже численно явилися. Вірних явилося на сім особлившім а рідкім святі звиш 30.000.

Отсе бувби вірний і повний образ сеї особлившої римської маніфестації в память 1600-літньої річниці Першого Нікейського Собора, маніфестації, яка мала засвідчити велике уважання католицького Риму для восточних обрядів в їх повній чистоті і красоті, задокументувати волю Святійшого Отця і Його особлившу охоту приняти в злуку з Римом всіх восточних до нині незєдинених, перевести в діло молитву Спасителя про одно стадо і одного пастиря. А щоби документно зазначити перед восточними вірними, як Римови залежить на сій злуці, то на особливше припорученя Святійшого Отця виготовив професор літургіки в грецькій колєгії о. Плакид де Мейстер повний церемоніял сього богослуженя на основі зразків чистого грецького обряда, який то для загальної інформації нашого галицького духовенства, бодай у короткім витязі подається.

— Восточні священослужителі вкладають на себе літургічні одежі в олтарі, Папа і його асиста в каплиці. Підчас співання літургічних гимнів грецький клир виходить проти Папи аж до каплиці Pietà, де Святійший Отець вступає на носимий трон і входить торжественно в храм св. Петра. Підчас сього походу два грецькі діякони обкаджують Папу. Грецький клир займає призначене собі місце, а Папа враз з кардиналами і прочим лат. клиром займає своє місце. Папа, ставши на своїм троні уділяє хрестом благословенна підчас співу многолітства по грецьки. Тим часом грецький архимандрит відслужив проскомидію аж до молитви: Боже, Боже наш... Тепер приступив архимандрит з Грота Феррата Капассо враз з двома діяконами до Святійшого Отця, щоби приняти благословенна на Службу Божу. Архієреї стали з асистенцією на своїх тронах (проти св. Отця), а Архимандрит Капассо приступив до олтаря і розпочав Службу Божу по грецькому Літургікону. Підчас літургії оглашених священодійствуючі Архієреї стояли на своїх місцях напроти св. престола, як се по уставу приписано. Після другої малої ектенії Папа благословив „малий вход", а всі чинодійствуючі Архієреї ввійшли в олтар, щоби довершити малий вхід і на „Святий Боже". Пі-

сля „Яко святеси“ Митрополит віддав з царських врат поклін св. Отцю і з дікірієм і трікірієм з звичайною притім молитвою поблагословив вірних, а тим часом хор співав: „Агіос“. По Трисвятім і Апостолі діякони з кадильницями приняли від Папи благословення, покадили престол, церков і вірних підчас співу Аллилуя враз з стихами. — Тепер прийшов діякон з Євангелієм до св. Отця просити благословення. Папа поцілував св. Євангеліє, а діякон руку Папи, по чім св. Отець поблагословив діякона з молитвою „Бог молитвами“, а по словах другого діякона „Премудрость прости“ Папа благословляючи нарід хрестом співав: „Мир всім“ і аж посім перший діякон кінчив: от..... евангелія чтеніе; по відчитанні евангелія св. Отець благословив діяконів: „Мир вам“. — По скорім відспіванні ектеній оглашенних (без перестанків, причім хор тільки три рази співав: „Господи помилуй“) слідувала літургія вірних. — По окінченні Херувимської молитви після обкадження діяконами престола, храма і вірних, Митрополит покадив св. Отця і вірних, поставив з епископами частиці свої на дискосі і закінчив Проскомидію. На великім вході (робленім тільки через архимандритів і священиків, епископи з митрополитом остали в олтарі) протодіякон і архипресвитер поминають: „Всіх нас да помянет Господь Бог в царствії своєм...“ Митрополит приймаючи від одного архимандрита до рук дискос, поминає „святійшого вселенського архієрея“, другий епископ, беручи до рук чашу, поминає митрополита, епископів, духовенство і т. д., як звичайно. Хор по „Яко да царя“ відспівав многолітство папі, а той благословив всіх хрестом. Відтак слідують співання ектеній через діякона, який в цілій грецькій літургії являється як сполучник між вірними і престолом і заразом є речником вірних. На заспів діякона „возлюбім друг друга“ приступили всі кардинали перед св. Отця і коли архієреї, архимандрити і священики давали один другому „цілованіе мира“, св. Отець враз з кардиналами рецитували в голос Нікейський символ по латинськи. „По цілованію мира“ епископи враз з священиками і хором рецитували „Вірую“ по грецьки. — Безпосередно по сім слідує найважнійша часть св. Літургії Анафора, яка відповідає в латинській міссі канонови. Папа, співаючи „Благодать Господа нашого“ благословив нарід хрестом, а Митрополит звернений до народу з дікірієм і трікірієм свівав дальше: „Горі імійм серця“ і „благодарім Господа“. На „Свят“ всі латинники повклякали, а всі з восточних обрядів враз з Папою приклонили глубоко голови і так стояли від освячення дарів аж до скінчення епіклези. Посвячено дари по грецьки. Так само по грецьки докінчив. Папа анофору словами: „І да будуть милости“. — „Во первих“ брали всі епископи по грецьки,

старославянськи і румунськи, поминаючи папу, а архимандрит Капассо поминав митрополита і епископів. По повторній ектенії діякона, молитві „Отче наш", мирствованні через папу, на „Святая святих" латиняни знов повклякали, а папа і восточні глубоко приклонивши голови приготовлялися до св. Причастія. По вложенні одної части агнця до чаші і по вляттю теплої води в чашу на знак, що св. Дух оживляє тіло і кров Господню, Архиєреї причащаються самі від тіла Господнього з дискоса, а священики отримують частицю до причастія від Митрополита на праву долоню. По причастію освяченим хлібом приступають всі архиєреї і єреї до св. чаші і причащаються від крови, пючи тричі освячене вино. Відтак запричащано клириків-прислужників ложочкою. — По причастію благословив митрополит св. Дарами в чаші, а відтак перенесено дискос і чашу з св. Дарами на проскомидійний стіл, де діякони по Сл. Божій потребили св. Тайни.

По „Буди імя" св. Отець поблагословив нарід словами „Благословеніе Господне на вас", а на се відспівав хор поліхроніон-многолітство. — По Отпусті через папу по грецьки, а митрополита по румунськи і по Благодаренні св. Отець уділив благословення з повним отпустом, а індульгенції проголосив митрополит по латинськи, а архимандрит Калавасси по грецьки.

Се вже по другий раз таке свято у св. Петра, що правиться св. Літургія грецька з співучастю святійшого Отця: перший раз було се 1908 року на 1500 літну річницю св. Івана Золотоустого, а тепер в друге. Папа Пій XI заховав всі обрядові приписи обряда грецького (або як в Римі його не слушно називають византійського). Виконавши сі приписи, як годиться на апостольську Голову, що стоїть на чолі всіх обрядів, гідних рівного уважання і почитання, зазначив св. Отець своє главенство для цілої універзальної Церкви. Osservatore romano описуючи се дуже рідке свято у св. Петра, пише, що була вже перша година, як скінчилося торжественне „візантійське" архиєрейське богослуженя, служене так многими восточними духовниками при чиннім співслуженні св. Отця в василиці самого верховного апостола Петра. Весь нарід, який присутствував і обсервував сей обряд, був захоплений і службою архиєреїв і священиків і красотою співу і чудесними літургічними мовами. Був се для Риму день, в якім можна було оглядати всю маєстатичність Византії, а вдячна публика, яка виповнила була святиню, витала при вході і прощала при кінці святійшого Отця серед великої голосної овації, по італійському звичаю.

Домет.

Звіт

із Загальних Зборів Т-ва Катехитів в дня 2.XI 1925 (у дух. семинарії).

Приявних було 28 членів, делеґати кружків, делеґат Митроп. Ординаріату і представник ректорату дух. семинарії. о. Л. Лужницкий, голова Виділу, відкрив збори, переходячи коротко діяльність Виділу: підніс, що наше Т-во стало членом Монахійського Т-ва Катехитів і предплачує його орґан „Katechetische Blätter". Прошено нас на конґрес катехитів до Відня, але з причин паспортових трудностий наш делеґат не виїхав. Виділ навязав умову зі священичою Кооперативою „Власна Допомога", і там має свою домівку. Спираючися на рішенню Загаль. Зборів з вересня 1924. р., Виділ старався скликати отсі Збори в Перемишлі на вересень 1925 р. і получити його реколекціями і рядом відчитів на актуальні теми. Тимчасом будинок дух. семинарії в Перемишлі у той час був занятий епархіяльним духовенством, яке зїхалося на реколекції, а в иншій час для катехитів годі уряджувати реколекції. Голова уступаючого Виділу запропонував на голову Зборів о. дир. Дзеровича, на секретарів о. Дихдалу і о. Ладу. Слідує звіт секретаря о. Бучацького, котрий підносить діяльність Виділу, яка розвивалась у двох напрямах, а саме відносно 1) орґанізації катехитів всіх трьох дієцезій, і 2) відносно потреби виготовлення пляній науки релігії і видання підручників.

Виділ видрукував відозву зі зазивом до вступлення в члени Т-ва і пренумерати Катехитичного Вістника, який Виділ задумав видавати. Однак хоч висота членської вкладки і пренумерати виносила лиш 5 зол., а відозву розіслано 300 передплатникам, всежтаки лиш кільканайцять отців відгукнулося. Виділ відложив справу видавництва на пізнійше, а упросив редактора „Ниви" о катехитичний кутик.

Відновлено в б. р. кружки в Станиславові, Тернополі, Перемишлі, а Стрий, Сокаль, Коломия, Дрогобич, Самбір навіть не відповіли на листи. З ініціятиви Виділу вийшли пляни науки релиґії 1) для шкіл сільских, друковані в Епарх. Відомостях 2) для шкіл виділових, друковані в „Ниві", виготовлені о. Біленьким, 3) для учительських семінарів в Епар. Відомостях о. Рудовичем. На протязі с. р. вийшли також шкільні підручники о. Л. Лужницкого Доґматика, о. дра Я. Левицького Історія Церкви, о. дра Г. Костельника Апольоґетика і о. С. Біленького Наука віри для III кл. народних шкіл.

Касієр о. Біленький подав до відома, що Т-во мало приходу 149 зл. а розходу 65 зл., фонд Літурґійного Союза 40 зл. 54 гр. По уділенню абсолюторії слідували звіти деле-

ґатів кружків (о. др. Конрада, о. др. Фіґоля і о. Мягкого). Потім вибрано Новий Виділ, у склад якого ввійшли: о. дир. Ю. Дзерович як голова, о. Л. Лужницкий, о. др Г. Костельник, о. др В. Лаба, о. Е. Бачинський, о. С. Біленький, о. др Маркевич, о. М. Лада, о. А. Бучацький. Заступники: о. др. Г. Цегельський з Городка, о. Бараник з Жовкви і о. Мягкий з Перемишля. Ревізійна комісія: о. др. Фіґоль, о. В. Лициняк, о. В. Садовський, о. Каштанюк заступник.

По виборі слідував відчит о. дра Конрада на тему „Концентрація в науці релігії", на якому був присутний Преосвящений Еп. Йосиф Боцян.

По відчиті (який здобув собі признання у присутних, а котрого змісту не подаємо, бо він буде друкований у „Ниві") вивязалася оживлена дискусія. Перший забрав слово Преосвящений Йосиф, по ньому о. Ю. Дзерович, о. Біленький о. сов. Стефанович, о. др. Костельник, а наконець сам прелєґент.

Яко десидерат для нового Виділу поставлено слідуючі внесення:

1) Кождий катехит має стати членом Літургічного Союза,

2) належить постаратися о годину церковного співу у школах,

3) в році 1925/26. мусить вийти друком пляни науки релігії для ґімназій,

4) виготовити підручник етики.

Письма для Виділу Т-ва Катехитів проситься слати на адресу **о. Ю. Дзерович. Львів, ул. Содова 1**; а гроші на адресу о. С. Біленький, Львів, ул. Здрове 12.

У Львові 1. XII. 1925. **о. Ал. Бучацький.**
секретар.

Місія в Ціневі

деканату рожнітівського.

В Рожнітівськім деканаті в парохії Ціневі відбулася за старанням місцевого пароха о. маршалка Володимира Сойки в днях від 14—24. Листопада 1925 10-дневна місія під проводом ОО. Редемптористів з великою користю не тільки для місцевої парохії, але і околичних сіл. На вступі привитав ОО. Місіонарів перед церквою, прибраною зеленню, місцевий парох і віддав церков на 10 днів до їх диспозиції.

Через цілий час місії сприяла погода, і нарід по пільних роботах, маючи доволі часу, радо спішив послухати золотоустих ОО. Місіонарів, котрі не жалували труду, щоби нарід обновити „во Христі".

Нарід тут підгірський, матеріяльно бідний, виїзджаючи що року на заробки і стикаючися з ріжними елементами ворожими церкві, стався релігійно помітно байдужим.

Місія зробила перелім. Невелика церков не могла помістити вірних так, що ОО. Місіонари були приневолені голосити науки по 4 денно на дворі — помимо холодної пори.

Богато людий із сусідних сіл, жадні Божого Слова, не хотіли на ніч відходити домів, та просили місцевих парохіян о місце переночувати.

До духовної помочи приїзджали щодня сусідні священики. Сповідалося місцевих парохіян звиш 1100 на загальне число 1600. Крім того брало участь у місії і сповідалося богато вірних зі Струтина Нижного, Вижного, Княжівського, Янівки, Ясенівця, Дуби, Ришнятого, Вільхівки, Перегінська, Рожнітова, Лдзіного, Рівні, Слободи рівнянської, Ріпного.

В неділю дня 22/11 уладили ОО. Місіонарі процесійний похід головною вулицею села, який випав дуже імпозантно — (на $1^1/_2$ кмм. довгий).

Ціла околиця вірних — що найменше 5000 душ — під проводом 9 священиків, (ОО. Йосиф Логинський, Волод. Сойка, Михайло Левицький, Николай Лесик, Петро Соловій, Ярослав Проскурницький, Теодор Масюк і двох ОО. Місіонарів) взяли в нім участь.

Такої релігійної маніфестації нарід у тій околиці ще не бачив. Процесії з Дуби, Княжівського, Вільхівки, дівчата і хлопці в народніх строях і лентах, великий дубовий хрест зеленню прибраний, котрий несли місцеві хлопці, жінки і мущини парами уставлені, гарний хор під умілим проводом місцевого управителя школи п. Качали, все те зливалося в гармонійну цілість і доказувало, що український нарід на своїй земли живе і хоче жити. Похід закінчився вкопанням місійного Хреста і гарною проповіддю, по котрій нарід до глубини зворушений заприсяг, що хоче для Христа жити і умирати і нізащо в світі не покине віри католицької і свойого обряду. По обході прощав ОО. Місіонарів промовою в імени духовенства деканату рожнітівського о. Йосиф Логинський.

ОО. Місіонарі лишилися ще 2 дні і сповідали по хатах хорих і немічних старців, що не могли особисто брати участи в місії.

Дня 25/11 відїхали ОО. Місіонарі — пращані серед щирого плачу присутних вірних о. парохом, котрий їм. побажав многих літ прожити і дальше трудитися з великим хісном для нашої церкви і народа.

Струтин Нижний — дня 29/11 1925.

О. Йосиф Логинський.

Від Управи свящ. коопер. „Власна Допомога“ у Львові.

Виказ членів (дальше).

41. о. Маринович Йосиф, Гійсько; 42. о. Качмарський Евстахій, Славсько; 43. о. Ясеницький Кипріян, Жовтанці; 44. о. Охримович Богдан, Завадів; 45. о. Дудкевич Евген, Львів; 46 о. Пиндзин Микола. Ілемє; 47. о. Дерлиця Микола, Тростянець; 48 о. Лукомський Антін, Лолин; 49. о. Галянт Микола, Львів: 50. о. Каштанюк Антін, Львів; 51. о. Хлистун Андрій, Снович; 52 о. Цегельський Евген, Янів к. Теребовлі; 53. о. Семенюк Микола, Сорока; 54. о. Токар Іван, Підгайці; 55 о. Шпіцер Семен, Солуків; 56. о. Паньчишин Григорий, Гологори; 57. о. Логинський Йосиф, Струтин; 58. о. Козак Іван, Підгорки; 59. о. Мохнацький Стефан, Теребовля; 60. о. Дяків Осип, Городиславичі; 61. о. Чорнєґа Михайло, Студінка; 62. о. Герасимович Володимир, Терпилівка; 63. о. Кушнір Василь, Вербів; 64. о. Красіцький Николай, Ковалівка; 65. о. Давидович Евген, Ожидів; 66. о. Стадник Василь, Ілавче; 67. о. Бордун Іван, Туря велика; 68. о Л сик Микола, Вільхівка; 69. о. Проскурницький Мирослав, Дуба; 70. о. Патрило Петро, Перегінсько; 71. о. Левицький Михайло, Княжівське; 72. о. Клиновський Николай, Липовиця; 73. о. Дуда Василь, Лецівка; 74. о. Дичковський Микола, Перегінсько; 75 о. Дацько Михайло, Підлисє; 76. о. Дзедзик Петро, Червихів; 77. о. Білецький Николай, Пациків; 78. о. Ревакович Михайло, Волосянка; 79. о. Семків Герасим, Раків; 80. о. Дрелих Василь, Чижиків; 81. о. Левицький Володимир, Чорнушовичі; 82. о. Цебровський Август, Черепин; 83. о. Слободян Іван, Товщів; 84. о. Качоровський Михайло, Миколаїв; 85. о. Бернацький Василь, Германів; 86. о. Радкевич Евстахій, Гаї; 87. о. Гірняк Григорій, Винники;

(Продовження слідує).

Нові книжки.

Ios. Slipyj: De principio spirationis in Ss. Trinitate — historica-dogmatica inquisitio, Leopoli 1926. Стр. 120. 8°. Книжка вийшла як II том „Праць Богословського Наукового Т-ва". Ціна 1 ам. дол. Рецензію на сю своєрідну працю в нашій богословській літературі подамо в слідуючих числах нашого часопису.

Acta primi conventus pro studiis orientalibus a. 1925 in urbe Ljubljana celebrati. Ljubljana 1925. Стр. 168 8°. Видання „Богословської Академії в Любляні", кн. VIII. В книжці є пять фотоґраф. знимок учасників Конґресу. Зміст книжки для нас цікавий. Знаходимо там такі статті: De membris ecclesiae, De corpore Christi mystico, De unitate ecclesiae, De hodierno statu ecclesiarum et rituum orientalium, De cultu ss. Eucharistiae in Oriente, De indole ritus orientalis slavici, Relationes inter codicem iuris canonici et orientalis ecclesiae disciplinam і ин.

З деяких з тих статтий зробимо ужиток у пізнійших числах „Ниви".

Конкордат заключений між Апост. Столицею і Президентом Річипосполитої Польської — з поясненнями на підставі Канонів Кодексу канонічного права, згідними з коментарем польського епископату — виготовив Александер Бачинський, архідіякон гр.-кат. львівської капітули Львів 1925. Накладом автора. Стр. 55. Зміст Конкордату займає перших 14 сторін, решта пояснення. Працьовитий о. Мітрат на старости літ виготовив для священиків таку необхідну книжку в нових наших обставинах. Тішимося і сердечно дякуємо Всесвіт. і Високопрепод. о. Мітратови. Сказано, що отсю книжку кождий священик повинен не тільки простудіювати, але й безнастанно мати при руці.

Михайло Возняк: Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії — з 26 ілюстраціями. Львів 1924. Стр. 178. Видавництво „Новий Час" ч. 1. Ілюстрації майже виключно самих наших епископів і священиків. А зміст — се властиво найкраща моноґрафія діяльности нашого галицького духовенства на полі національнім і просвітнім до 1848 р. Читається легко і займаючо, наче яке цікаве оповідання. Отсе є перед нами наше минуле наче живе. (Славний автор уже звісний у нас з свойого живого, легкого і займаючого способу представлювання історії нашої літератури).

Богословія, кн. 4. Статті: о. д-р Йосиф Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схолястика. P. Dr. Theodosius Haluščynskyj OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. В. Пещанський: Дещо про українські і великоруські ікони.

Поступ, ч. 10 - 12

Наші Вісти, інформаційне письмо української християнської орґанізації, виходить неперіодично у Львові. Рік 1925. Ч. 1. Сього року в літі завязалась у Львові „Українська Християнська Орґанізація“ (в скороченню УХО), яка ось стала видавати свій інформаційний орґан.

„Це письмо — читаємо в поясненню Видавництва — призначене виключно для орґанізаційних справ. „Наші Вісти“ виходитимуть неперіодично, кілька рази в рік, як інформаційне письмо У. Х. Орґанізації. „Наші Вісти“ міститимуть відозви й обіжники Орґан. Комітету, звіти з його діяльности та звідомлення про працю на місцях. Крім того подаватимуть вказівки що до переводження орґанізації та праці в її рямцях. Тому „Наші Вісти“ є необхідні й обовязково потрібні для кождого орґанізатора, мужа довіря та кождого діяльного члена Укр. Христ. Орґанізації“.

Довідуємося, що від нового року У.Х.О. видаватиме свій часопис.

Характер і ціль сеї нової Орґанізації:

„Українська Християнська Орґанізація не хоче і не може бути залежною від кожночасних політично-партійних хитань, змін орієнтацій і т. п., бо вона має працювати для здійснення найвищих, незмінних, вселюдських ідеалів, бо її праця мусить іти повсякчасно згідно з католицьким духом і його принціпами, твердо, послідовно, безкомпромісово. Будучи у тім розумінні аполітичною, вона проте не буде байдужою і до політичних питань. Навпаки її завданням буде, щоби політичні партії, їх провід і рядові члени у своїй практичній діяльности все і скрізь виступали згідно з духом і наукою католицької церкви. Ці політичні партії і ґрупи, які не зірвали з християнським світоглядом, які не працюють на шкоду католицької Церкви, все знайдуть у нашій Орґанізації повну піддержку і моральну поміч. Колиж життя висуватиме на порядок дня важні реліґійні і етичні питання, тоді Українська Християнська Орґанізація все виступатиме згідно з духом і наукою католицької Церкви“.

Се характер і ціль, які ми зі свого становища можемо тільки похвалити й поручити. Всеж таки не можемо притому забувати, що також у католицькому „дусі“ є ріжні струї, і не всі між собою годяться... Генеза УХО відслонює нам рубець, щоби довідатись про більше спреціозований напрям нової Орґанізації. У „Наших Вістях“ подається:

„Дня 4 серпня 1925 відбулися в будинку гр.-кат. дух. Семинара у Львові сходини, на котрих були приявні: О. Т. Галущинський ЧСВВ, ректор дух. Семинара: о. Др. Дм. Стек, крилошанин Станиславівської Капітули; о. М. Дороцький, декан Белзький; о. Ю. Плешкевич, парох Устя зеленого; о. М. Хмільовський, директор прив. ґімназії з Зо-

лочеві; о. Ол. Малиновський, сотрудник в Жукові; о. Др. Й. Макаревич ЧСВВ у Львові, о. Т. Горникевич, парох Сихова; о. М. Коритко, парох Холоєва; о. Й. Маринович, парох Гійська".

Ширший Орґанізаційний Комітет опісля утворився в такім складі:

О. Теодосій Тит Галущинський ЧСВВ, ректор дух. семинарії у Львові,

Зенон Лукавецький, надрадник Суду у Львові,

Др. Олександер Надраґа, адвокат у Львові,

О. Юліян Гірняк, декан і парох в Ямниці,

О. Михайло Дороцький, декан і парох у Ваневі,

О. Микола Хмільовський, директор прив. ґімн. в Золочеві.

О. Юліян Плешкевич, парох в Устю зеленім,

О. Др. Йосафат Маркевич ЧСВВ,

О. Теофіль Горникевич, парох Сихова,

О. Йосиф Маринович, парох Гійська,

Ольга Бачинська, учителька державн. учит. Семинара у Львові.

Роман Гайдук, студент прав.

Зі складу осіб вичитуємо, що УХО має передовсім сполучити „гори з долами", себто зліквідувати той роздор, який зі звісних причин заістнував у верствах нашої суспільности. Або зліквідувати, або обійти. Инакше пречінь годі й уявити собі успішність праці У. Х. Орґанізації. Дай Боже! Якби тільки те змогла зробити нова Орґанізація, то дуже богато зробить.

о. Г. Костельник.

Всячина.

Ватикан — вільна пристань. Папа недавно закупив колишнє заведення для умово хорих Santa Maria della Pietà, якого ґрунт ділив Ватикан від моря. Отже тепер екстериторіяльний Ватикан межує безпосередно з морем, тай так має вільну пристань. Значить, що з тої пристани можуть ватиканські дипломати дістатися до Ватикану без візи італійського уряду, або з Ватикану в світ через отсю пристань.

Часописи подають, що отсей ґрунт був власністю італійського уряду, який жадав за нього два мил. долярів. Але коли уряд довідався, що папа хоче сей ґрунт купити, знизив ціну купна. (Се політика Муссоліні-я, який хоче знайти дорогу до навязання зносин з Ватиканом.)

На сю ціль папа мав позичити гроші в одному американському банку. В будинках закупленого заведення ма-

тью бути поміщені школи „Пропаґанди“, і американська дух. семінарія. Конґреґація „Пропаґанди“ остане дальше в своїй історичній палаті на Piazza di Spagna. — Доносять також, що папа закупив ще й монастир св. Антонія на Есквіліні, де мають бути поміщені Льомбардська Колеґія і Орієнтальний Інститут. Має там вибудуватися також інститут для російського (russich) клиру.

Кардинальський збір тепер числить 66 членів; 32 є Італійці, а 34 инших національностий. Найстарший кардинал є Vanutelli, має 98 літ, уже 36 літ є кардиналом.

Як донесли часописи, не справдилася звістка про те, що наш Митрополит має бути іменований кардиналом при найблизшому (14-XII с. р.) папському консисторі.

Епархія катол. церкви нині числить: 14 патріярхів, 219 архіеп., 944 епископів, 20 апост. делеґатів, 198 апост. вікаріїв, 84 апост. префектів. Сього року основано 10 нових епархій. Дипльоматський збір Апост. Престола числить 26 нунціїв і інтернунціїв.

Антіохійські патріярхи. Антіохія (в Сирії) в давнині була великим містом (около 700.000 жителів), і від найстарших часів була столицею патріярха. Тепер є аж шість патріярхів, які носять титул „антіохійський“: чотирох католицьких, а двох православних. Одначе ніодин з них не мешкає в Антіохії. З них є один грецько-католицький, що мешкає в Дамаску і Каіро; один латинський титулярний патріярх; один сирійсько-католицький, що мав би мешкати в Мардін-і, але постійно мешкає в Бейруті; один маронітський, що мешкає в Лібаноні (в монастирі Каннобін або в Бдіман); один грецько-православний (мешкає в Дамаску) і сирійсько-православний або якобітський (мешкає в Мардін-і).

Стан католицької церкви в большевії. „Die Lage der katholischen Kirche ist mit Recht als kritisch zu bezeichnen“ — так про той стан пише „Kathol. Kirchenzeitung“. У цілій большевії нема тепер ні одного католицького епископа. Саратовський епископ Kessler (Німець) проживає на вигнанню в Берліні, могилівський епископ Цепляк тепер з Риму вертає до Вильна, де він іменований архіепископом по Матулевичеви. Духовні семінарії не функціонують, духовенство здесятконане то голодом, то розстрілами, то бігством. А чужих священиків большевики не впускають.

Статистичний стан катол. церкви тепер так має представлятися: в дієцезії Могилів 320.000 вірних, 152 церков, 85 свящ.; Владивосток 20.000 — 6 — 6; Тираспіль (Саратов, німецька кольонія) 300.000—90—100; Кавказ і Крим 68.000 — 30 — 30; Камінець Поділь. 320.000 — 113 — 42; Житомир 350.000—107—68; Мінськ 160.000—46—14; Вірменів 58.000—50—50. Всіх вірних 1,596.000, церков 594, свящ. 396.

Польська унія на Підляшу. Довідуємося з „Дух. Бесіди“ (ч. 21. з с. р.), що еп. Пржездзєцкому вдалося дотепер зорґанізувати три уніятські парохії нового (т. є. польського) стилю з бувшими православними священиками: в Голі з свящ. Галласом (чеського походження), в Полосках з бувш. військ. свящ. Ячинівським і в Бубелі з свящ. Грицюком. Крім того в Голі створена спеціяльна місія з кількох римокат. священиків на чолі з франц. єзуїтом Василем Буржоа. У Вильні перейшов на католицизм архимандрит Морозов, якому уряд віддав одну з православних церков.

Новий царгородський патріярх. Дня 10.XII. с. р. синод вибрав нового царгородського патріярха, Василя Геордіядис, який носитиме імя Василія III.

Родився він 1855. р. в Скутарі. Богословські науки скінчив в Атенах. Як письменник займався історією.

Архіеп. Папп (бувший ужгородський гр.-кат. епископ) уже в Мадярщині, де має бути адміністратором тих гр.-кат. парохій, що остали по мадярській стороні з мукачівської і пряшівської дієцезії.

Чехословакія не хотіла признати йому горожанства за його мадяронство (він відмовився зложити присягу чехослов. республіці). А Мадяри також не хотіли його до себе. Чеська поліція 10.IX. с. р. посадила його примусово на автомобіль, і вивезла на мадярську границю.

Ужгородська „Свобода“ пише: „Тепер уже наконець може і Преосвящ. Петро заняти епископську резиденцію“.

Новіціят СС. Василіянок в Ужгороді отворено сього року. На вибудування дому для СС. Василіянок зібрали американські Українці (що походять з Підкарпаття) 11.420 дол. за старанням тамошнього їх епископа Василія, яку суму епископ уже й переслав до Ужгороду. Гарно і взірцево!

Уряд Муссоліні-я ліквідує масонські закони і практики попередних італ. урядів. Розвязав він всі усі масонські *льожі* в Італії. — Завів обовязкову науку реліґії в усіх школах і знов впровадив Розпяття до всіх шкіл (на се створив навіть осібний закон § 118). — Знов велів поставити старий великий хрест на середині Кольосею. Сталось се 29.-XI. с. р. при співучасти міністра просвіти і инших держ. представників. До фундаменту під той хрест вмуровано частину оливки з Оливного Городу в Ерусалимі і камінь з Голгофти.

З приводу 700-літного ювилею св. Франца з Асижу постановив, що в 1926 р. курсуватимуть на почті значки з подобизною св. Франца в трьох серіях: стиґматизація Святого ,його смерть і св. Франц як основник чину. (Мус-

соліні розуміється на тих чинниках, що творять нарід своєрідним народом — зі своєю історією, традицією...).

Для кардиналів признав осібне купе в ваґонах.

„Рожа чеснот“ для бельґійської королеви. Папа рішив надати бельґійській королеві Єлисаветі золоту „рожу чеснот“ з нагоди її срібного весілля. Відзнака золотої рожі, яку папи дають заслуженим з високого роду паням, складається з одної галузки рожі, на котрій є около 20 квітів рож і пучків із щирого золота. Галузка стоїть у позолоченій і богато оздобленій вазі з щирого срібла. В найбільшій з рож, яка є вповні розцвілою, находиться дорогоцінний і постійно запашний бальсам. У попередних віках відзнаку „rosa aurea“ давали папи також мущинам.

Т. зв. „григоріянки“ (Служби Божі) походять від папи Григорія І. Він ще як ігумен монастиря св. Андрея в Римі казав відправити 30 Служб Божих день за днем за *усопшого монаха Юстуса, який грішив проти вбожества і чистоти.* По 30-ій Службі появився усопший своїому братови і сказав йому, що він визволився з чистилища. Згадує про сей випадок сам Григорій І. у своїх „Діяльоґах“ (IV кн. 55 гл.).

Після рішення Конґреґації з 24. VIII. 1858 р. тих Служб Б. не вільно відправляти *за живих*... Всеж таки подекуди принявся противний звичай.

Таяж Конґреґація рішила, що григоріянських Служб Б. не мусить відправляти один священик і не мусять бути відправлені на тому самому престолі, одначе не сміє бути між ними перерва ні на один день.

Тиждень обрядів відбудеться в Парижі від 13 — 20 грудня. День по дневи будуть відправлятися Служби Божі в обряді римськім, грецькім, маронітськім, сирійськім, румунськім, вірменськім, старослявянськім.

Крім Служб Божих що дня на конференціях буде викладатись про історію, містику і обряди даного обряду. Наш Митрополит бере в тижни обрядів чинну участь. По-сліднього дня представники всіх обрядів відбудуть в церкві Notre-Dame спільну маніфестаційну процесію, що певно — як пише часопись—полишить Парижанам миле і знесле враження.

о. Н. Л.

Ч. З „Віри і науки“ (евангелицького часопису) доносить деякі цікаві для нас відомости. А саме: що властивим редактором сього часопису є Федір Сташинський, який „трібував“ уже всі віри, що є в нашому краю (був уніят, опісля православний, де висвятився на діякона, і знов уніят, опісля методист, а тепер евангелик) після того, котра красші „пособія“ дає. Він є українським евангелицьким „па-

стирем" у Станиславові. Як редактор друкує собі панеґі ричні похвали, як то він у Горохолині (пов. Богородчани) „виголосив взнеслу проповідь до кілька сот українських мешканців тієї громади, котрі, не зважаючи на дощ, з захопленням вислухали натхнену благовість нашого проповідника".

А в Станиславові 1.-XI. с. р. „проповідник Сташинський при битком набитій церкві виголосив з питомим собі жаром і підйомом духа проповідь про евангельську віру та її завдання посеред українського народу".

Довідуємось також, що в Станиславові 15.-XI. с. р. „підчас відправи відбулось офіційне приняття в члени евангельської церкви Т. Ярчука, богослова гр.-кат. семинара в Римі. Присутних було около 500".

Gutta cavat lapidem...

Спростування. В попередному числі „Ниви" (стр. 331) перепечатали ми з протестант. часопису „Віра і наука" звістку, що в Устю над Прутом студент III р. богословії Д. Р. перейшов на протестантське. Тепер дістали ми лист від о. Дра Авкс. Бойчука, ректора дух. семинарії в Станиславові, щоби справити се в той спосіб: „Д. Р. не виступив в Семинара ізза целібату; Д. Р. не перейшов на „евангельське"; він сам запротестував против сего в редакції „Віра і наука"; Д. Р. старається о поновне приняття до семинара".

Дуже радо оголошуємо отсе спростування, одначе не можемо не завважити, що воно щойно тоді набере властивої сили кольориту, якщо буде оголошене в протест. часописови „Віра і наука". А тут сей часопис знова подає одну таку звістку (зри вище)! Рішуче треба щось зробити, щоби такі звістки не повторялися! Не в „Ниві", бо „Нива" не є їх „кузнею", але в Станиславові, де є редакція „Віри і науки".

Нетерпеливо ждемо того дня, коли зможемо оголосити, що не є правдою також те, начеб о. Маріян Кучер (котрий як богослов станислав. дух. семинарії потайно оженився, був висвячений 1923. р., а коли його потайне подружжя виявилося, засуспендований) — перейшов у Канаді на автокефальне україн. православіє, і тепер (в „Українському Голосі", Вінніпеґ, з 14. X. с. р.) виписує на католицьку церкву несотворені річи.

Так само нетерпеливо ждемо того дня, коли зможемо оголосити також те, що не є правдою, начеб о. Др. С. Семчук (з перем. епархії, той самий, що написав бундючне „спростування" — гл. „Нива" ч. 7—8 з 1924 р. „Віз і перевіз" — на нашу статтю „Respice finem") апостазував задля сексуальних вибриків у Відні, про що розписувався „Neues Wiener Journal з 25. VII. с. р.

Не є нашим стремлінням щоби ми комунебудь у наші церквій давали „дюґа“ (як се здається о. Дрови А. Бойчукови), але щоби нашій церкві ніхто не давав „дюґа“.

Редакція.

Саксонський б. наслідник престола, як доносять часописи, вступив до чину Ісусовців, і студіює тепер у Фельдкірх. Се братанич звісного в нас принца Макса.

Міліонер-трапіст. У монастирі трапістів у Soligny в Франції недавно зложив монаші обіти о. Марія Альберт з родини Van Cruyssen, бельґієць. Був послом бельґійського уряду. Перед вступленням до монастиря записав ціле своє міліонове майно бельґійському Союзови катол. середних станів і клюбови „Бог і вітчина“, який він сам оснував. — От таких би нам!

В день „nieznanego żołnierza“ в Варшаві (2.XI. с. р.) в православному катедральному соборі відбулася урочиста Служба Божа, яку відправив архіеп. Феодосій у співслуженню місцевого духовенства. Опісля архієпископ узяв участь у церемонії на Саській площі, де находиться мавзолей для nieznanego żołnierza.

Померли сього року славні католицькі богослови: Христіян Пеш (Pesch) член Т-ва Ісусового, звісний догматист. Помер у Голяндії в Vallenburg. Родився в Mühlheim a. d. Ruhr 1853 р.

Альберт Марія Weiss, домініканин, звісний апольоґет, професор на кат. університеті у Фрибурґу швайц., помер 16 VIII. Родився 1844 р. в Indersdorf у Баварії.

Цінний старинний рукопис. Італійський єгиптольоґ Гуґо Моннерет підчас своїх розкопок в Ассуан-і знайшов руїни коптійського монастиря, про котрі дотепер не було відомости. Знайшов він там богато цінних манускриптів, які сягають до IV. ст. і містять у собі дуже інтересні згадки про життя Апостолів.

Вимоги церкви щодо державного подружнього права. З огляду на те, що тепер в Італії переробляється кодекс державного права, „Osservatore Romano“ і „Civiltà cattolica“ опублікували головні вимоги, які ставить церква до подружнього (супружого) права. 1) Для христіян цивільний шлюб не повинен бути обовязковий.

2) Держава повинна признати важним подружжя, заключене перед церквою і нею признане за важне.

3) Держава повинна узнавати за неважні подружжя, які після божого і церковного права є неважні.

4) Держава не повинна допустити до заключення цивільного подружжя тих осіб, котрі після церковного права не можуть заключити важного подружжя.

Число студентів богословії в Чехословакії. Сама Чехія має 4 дух. семинарії, в котрих тепер є 39 чеських і 86 німецьких клириків. На Моравії є 3 дух. семинарії, в яких є 94 чехів і 60 німців. Словаччина має 6 дух. семинарій з 140 клириками, з тих 89 словаків, 47 мадярів і 4 німці. На україн. Підкарпатчині є 2 дух. семинарії (в Ужгороді і в Пряшеві), в котрих є 57 клириків, з тих 40 українців, 6 словаків, 1 москаль. Отже релятивно найкраще стоять наші гр. кат. дух. семинарії. Всіх римо-кат. богословів є 419, а після відношення до числа римокат. вірних в пропорції до числа наших гр. кат. тамошніх богословів повинно би їх бути около 1200.

Розводи в Чехословакії. За 4 останні роки судово розвелися 22,514 подружні пари. Се число з року на рік росте! Ог до чого доводить новочасний дух атеїзму і раціоналізму. Розклад родинного життя поступає!

Паломники з півночи. Перед кількома тижнями приїхав до Риму поїзд з паломниками з Данії, Швеції, Норвеґії, Ісляндії і Фінляндії. Се перше паломництво з тих земель від часів реформації. А більшість паломників становили протестанти (які — розуміється — приїхали оглядати Рим).

Процент був такий: 30 католиків, 210 протестантів (в другому поїздови з ряду). Протестанти також узяли участь в авдієнції у св. Отця. І захоплювалися Римом, як центром католицького світа.

Число навернених до катол. церкви в Анґлії. В самій вестмінстерській епархії в р. 1925. навернулося до катол. церквц 2000 протестантів.

За **„Книгу псальмів“**, розіслану мною в липні с. р., не заплатило ще досі дуже богато Впр. Отців. Книжку видав я за позичені гроші, будучи певний, що ніхто зі священиків не пожалує кілька сотиків за псальми. Тимчасом сталося инакше. Духовенство, що купує часто всяку надсилану собі бібулу, видану нераз його ворогами, не хоче спромогтися на 2.50 зол. за „Книгу псалмів“. Непокоєний своїми вірителями, я приневолений отсим просити ще раз Впр. Отців, моїх довжників, щоби мені негайно надіслали належитість за вислану собі, а задержану книжку, або долученим свого часу чеком (до ред. „Ниви“), або на мою адресу (ул. Як. Стшемє 15).

Свящ. Др. Яр. Левицький.

Позволяється печатати.
Львів, дня 21 грудня 1925. Бачинський ґен. вік.

Редактор-видавець **О. Д-р Гавриїл Костельник.**

З друкарні Ставропігійського Інституту

15 АК
5065

ДОДАТОК.

I. Святий полиєлейний на буднім дни.

1. Вечірня вел. Блажен муж. На Господи возвах стихир 6. або 8. Слава Свят. І нині догмат гласа наславника (в пятницю вечер догмат уступаючого гласа). Прок. дня. Чтенія Свят. 3. Стиховні Свят. Слава Свят. І нині Богород. воскр. по гласу наславника. Троп. Свят. Слава І нині. Богор. воскр. по гласу троп. Свят. Отпуст великий з поминаннєм Святого без поминання дня.

2. Повечеріє мале конд. Свят.

3. Полунощн. повседн. або суботна як в молитвослові.

4. Утреня велика. Бог Господь троп. Свят. 2 р. Слава І нині Богор. воскр. по гласу троп. Катизми. Сідалні Свят. Полиєлей, Величаніє і Сідал. по полиєл. Слава І нині Богор. Степенна 4. гл. (1. антиф.) Прокім. Єванг. і стихира Свят. Канон Богород. 6, і Свят. 8, Катав. рядова. По 3. п. Сідал. Свят. Слава І нині Богор. По 6. п. Конд. і Ікос. Свят. По 9. п. Світилен. Свят. Слава і нині. Богород. На хвалитех стихир Свят. 4, Слава І нині. Свят. По Славосл. вел. Трисвят. троп. Свят. Слава І нині. Богород. Отпуст великий.

5. На часах тропар і конд. Святого.

6. На Службі Божій. Антиф. повседн. троп. Свят. Слава конд. Свят. і нині Богор. воскр. по гласу конд. Святого. Прокім. Аллил. і Причаст. Свят. Апост. і Єванг. ряд. і Свят.

II. Святий полиєлейний в Попразен.

1. Вечірня велика. Блажен муж. На Господи возвах стихир празника 3 і Свят. 5, Слава Свят. І нині празника. Проче як више. Стиховні Свят. Слава Свят. І нині празн. Троп. Свят. Слава І нині празника. Отпуст великий з поминаннєм Служби Празника і Свят.

2. Повечеріє мале, конд. Свят. Слава І нині празн.

3. Полунощн. повседн. або суботна як в молитвослові.

4. Утреня велика троп. празн. 2 р. Слава Свят. І нині празн. По сідалн. по полиєл. Слава І нині празн. Проче до канона Свят. Канон празн. 6 і Свят. 8. Катав. рядова. По 3. п. Конд. і Ікос празн. По 6. п. Конд. і Ікос Свят. По 9. п. Світил. празн. Слава Свят. І нині празн. На хвалитех стихир празн. 3 і Свят. 3, Слава Свят. і нині празника. По Славосл.

вел. Трисвят. Троп. Свят. Слава І нині празн. Отпуст як на вечерни.

5. На часах троп. празн. Слава Свят. Конд. на 1. і 6. часі празника на 3. і 9. Свят.

Служба Божа: Антиф. а) в попразен. Господського празника два перші Антиф. Празника, 3. Антиф. звичайн. з прип. празн. б) в попразен. Богородичного празника Антифони дня. Троп. празн. і Свят. Слава конд. Свят. І нині празн. Прокім. і Аллилуя празн. і Свят. Апост. і Євангр. ряд. і Свят. За Достойно празн. Причаст. празн. і Свят.

III. Святий з Великим Славословієм в буднім дни.

1. Вечірня повседн. На Господи возвах стихир 6. Слава Свят. І нині догмат гласа наславника. Чтеній нема. Проче як під І.

2. Повечеріє мале і Полунощн. повс. або суб. як в молитв.

3. Утреня. Бог Господь троп. Свят. 2 р. Слава І нині. Богород. воскр. Сідалні Свят. і 50. псалом. Канон октоїха 8. і Свят. 6. Катав. рядов. По 3. п. Сідал. Свят. Слава І нині. Богор. По 6. п. Конд. і Ікос. Свят. По 9. п. Світил. октоїха, Слава Свят. І нині Богород. На хвалитех стихир. Свят. 4. Слава І нині Богород.

4. На часах: 1. троп. і конд. дня, на 3. і 9. троп. і конд. Свят. на 6. троп. і Конд. храма.

5. На Службі Божій Антиф. повседн. (або празничні) троп. Свят. Слава конд. Свят. І нині Богор. воскр. Прокім. Свят. Апост. і Євангр. рядове і Свят. Причаст. Свят.

IV. Предпразденство на тиждни з малим Святим.

Октоїх лишається а на „Господи возвах“ співаються 3 стих. предпразд. і 3 Свят. Слава: Святого (як є) і нині: предпразд. (В пятницю вечер: догмат з минувш. суботи, окрім Різдва і Богоявлення.) На стиховних: стихири предпразд. Слава: Свят. (як є) і Нині: предпразд. По Нині отпущаєши: Тропар Святого, Слава і Нині: тропар Предпразденства.

На повечерії тільки кондак предпразденства. Полунощниця з звичайними тропарами.

На Утрени, тропар предпразденства два рази, Слава: Святого і нині: Предпразденства. По катизмах сідалні предпразд. Канон предпразд. з ірмосом на 8. і святого на 4. По 3. пісни кондак Святого і сідален, Слава і нині: предпразденства; по 6. пісни кондак і ікос предпразденства; по 9. пісни світилен предпразд. Слава: Святого (як є) і нині предпразденства. На стиховних: стихири предпразденства, Слава: Святого (як є), і нині: предпразденства. Славословіє мале По „Благо єсть“: тропар Святого, Слава і Нині: предпразденства.

На 1. часі тропар і кондак предпразденства; на 3. тропар предпразд. Слава: Святого; по Отче наш: кондак Святого; на 6. тропар і кондак предпразденства; на 9. як на 3. часі.

На Літургії: тропар предпразденства, Слава і нині. Кондак предпразд., прокімен, апостол, Євангеліє і причастен дня.

Як що долучується службу якого прошення: тропар предпразд. тропар прошення; слава: кондак прошення, і инні: предпразденства. Прокімен, Апостол, Євангеліє і причастен дня і прошення.

V. Як празник Господський або Богородичний випаде на будни

тогди береться тільки всю службу празника по указу Минеї.

VI. Служба Святому, що має всеночне — в попразденство і в будни.

УВАГА: Як що бдінний Святий припаде на будни, тогди Апостол і Євангеліє того дня береться днем передше (под главу):

На великій вечірни на Господи возвах: береться 3 стихири празника і 5 Святого, Слава: Святого і нині: празника. Вход. Три Чтення Святого. — На литії стихири празника (або храма) і Святого, Слава: Святого і нині празника.

На стиховних стихири Святого, Слава: Святого і Нині: празника; на благословення хлібів: тропар Святого 2 рази і „Богородице Діво" 1 раз.

На Утрени на „Бог Господь" тропар празника 2 рази, Слава: Святого і нині: празника. По Катизмах сідалні Святого, Слава і нині празника. Полиєлей і сідален полиєлейний. Євангеліє, стихири і проче: Святому.

На Літургії: Блаженна празника, пісня 3. на чотири і Святого пісня 6. на чотири. Колиж місто Блаженних співаються Антифони, тогди в часі попразденства Господського беруться 1. і 2. Антифон празничний, а 3. Антиф. дневний з празничним припівом; в часі попразденства Богородичного: повседневні Аитифони. По вході тропар празника, тропар Святого, Слава: кондак Святого і нині: празника. Прокімен і причастен празника і Святого, Апостол і Євангеліє Святого.

VII. Бдінний Святий (який має всеночне) на будни.

УВАГА: Октоїх оставляється, вся служба по ряду як в Трифологіоні (Минеї).

На великій вечірни: по Блажен муж на Господи возвах: Стихири Святого на 8, Слава: Святого, і нині: догмат по гласу наславника; (в пятницю вечер: і нині: догмат уступаючого гласа), Прокимен дня і 3 чтенія Святого. На литії: стихири храма і стихири Святого, Слава: Святого, і нині:

Богородичен воскресний по гласу наславника Святого. На стиховних: стихири і Слава: Святого, і нині: Богородичен, як в Трифологіоні (або шукай на воскресних стиховних на той глас). На благословенні хлібів: тропар Святого 2 рази і Богоридице Діво раз. Буди імя Господне 3 рази, співаючи, Псалом 33. Благословлю Господа на всякоє время — до: не лишаться всякаго блага. Отп. вел. з помин. Святого.

На утрени, на Бог Господь Тропар Святого 2 рази, Слава і нині: Богородичен воскресний по гласу. По Катизмах і по Полієлею Сідальні Святого, Слава і нині, Богородичен. Степенна 1. Антифон 4. гласа, Прокімен, Євангеліє і Стихири Святого. Канон Богородиці з ірмосом на 6, і Святого без ірмоса на 8.

УВАГА: В Суботу: Канон храма Христового і Богородиці на 6, і Святого на 8, а Канон Богородиці з Октоїха оставляється. Катавасія рядова по кождій пісни. На 9. пісни: Честнійшую Херувим і проче як полиєлейному Святому.

На Літургії: Ізобразительная: Благослови душе моя Господа і Блаженна з канона пісня 3. і 6. на 8. Після Львівського Синода Антифони дня. По вході, тропар Святого, Слава: кондак Святого і нині кондак празничний Богородиці по гласу, або: Заступнице Христіян. Прокімен, Аллилуя, Апостол, Євангеліє і Причастен Святого.

VIII. Віддання празника Господського або Богородичного на будни.

УВАГА: Служба Святого, який випаде на той день співається днем передше, тільки на віддання празника Воведення Пр. Богород. співається разом і Святому.

В день віддання співається все, як в сам день празника, крім входу, чтеній, Полієлея і утреннього Євангелія.

На Господи воззвах стихири празничні на 6, (що їх співається в сам день празника). Слава і нині: празника. В пятницю вечер, Слава: празника, і нині: догмат уступаючого гласа (за виїмком віддання празника Різдва Хр. і Богоявлення). Входу звичайно нема. По Прокімені зараз Сподоби Господи і ект. Исполним вечерняя молитви. На стиховних стихири празничні. Слава і нині празника. По нині отпущаєши тропар празника 1 раз. Ектенія: Помилуй нас Боже і отпуст малий.

На повечерії кондак празника.

На полунощници тропарі дневні, а не празничні з молитвою: Помяни Господи в надежді.

На Утрени на Бог Господь тропар празника 2 рази. Слава і нині тойже. По катізмах сідалні празничні (полієлей не співається), псалом 50., канони празничні, Ірмоси обох канонів, як що співається два. Катавасія рядова. По 3. пісни сідален празничний 2 рази; по 6. кондак і ікос празнич.; на 9. пісни не співається Честнійшую а припів з ірмосом празника. По 9. пісни празничний світилен. На хвалитех стихири

на 4, Слава і нині: празника. Славословіє велике. По трисвятім тропар празника 1 раз. Єктенії обі і отпуст великий.

На часах тропар і кондак празника.

На Літургії Блаженна обох канонів пісньо 9. на 8. Після Львівського Синода: а) в день віддання Господського празника 1. і 2. Антифон празничний, 3. антиф. дневний з празничним припівом; б) в день відд. Богородичного празника Антифони повседневні. По вході тропар празника, Слава і нині, кондак празника. Прокімен, аллилуя і причастен празника. Апостол і Євангеліє дня. Замість Достойно єсть празничний ірмос 9. пісні. Отпуст празника.

IX. Про царські часи в Навечерія Різдва і Богоявлення.

Собор Львівський приказує правити часи враз з Обідницею в одежах фіолєтних (багряних) задля посту; тільки, як навечеріє перед Богоявленням випаде в суботу або Неділю, а часи переносяться на пятницю, то — задля Загальниці, правиться часи в одежах світлих. Після грецьких уставів священик бере з початку часів тільки сам епітрахиль і стоїть перед аналогіоном, на котрім є Євангеліє (при замкнених Царських вратах), а після славянських уставів священик (а також як є і діякон) через ціле послідованіє часів — має стояти перед аналогіоном в фелоні, діякон в стихарі (згл. дальматиці). За виїмком перед читаннєм Євангелія, входить в Олтар, отвирає св. Двері і кадить „вся по обычаю“ т. є. св. престол з чотирох сторін Іконостас, лики і людей. По відчитанні Євангелія священик цілує св. Книгу, входить в олтар, зачиняє св. Двері (по грецькому уставу скидає з себе фелон) і виходить пономарськими дверми перед аналогіон читати молитви (як в Часослові подано).

Для читання св. Євангелій на часах поставляється оден аналогіон перед св. Дверми (Царськими Вратами), на який поставляється св. Євангеліє так, щоб свящ. читав лицем до народа. По обі сторони аналогіона або тільки перед ним світиться світло. Як що нема такого аналогіона, то Євангеліє лежить на Престолі а при читанні держать служачі.

Царські Врата отвераються тільки на само читання св. Євангелій.

Свічки на Олтарі (дві) засвічуються тільки на час читання Євангелія.

X. Про поклони.

Богослуженнє сирного тиждня особливо в середу і пятницю мають характер постного з поклонами (Тріодь в середу сирну на вечерні і утрени). Тріодь грецька вказує на поклони по 103. псальмі, зачинаючи з понеділка 1. тиждня

посту, (що находиться також і в наших типиках). „На Вечерни начинаєм поклоны“ або: От начала Вечерни начинаєм поклоны. Наші часослови приписують на постній вечерни по Нині отпущаєши: 3 тропарі з поклонами. Поклони сі не є великі (земні) а тільки менші, бо великі (земні) поклони (metania megali) приписані тільки до молитви св. Єфрема а деколи і при кінці вечерні, при ектенії Помилуй нас Боже. Поклони великі отже приписані: в середу і пятницю сирного тиждня, в понеділок, вівторок, середу, четвер і пятницю через цілий піст (в Суботи і Неділі вел. посту поклонів нема.) — Навіть на великім каноні (св. Андрея Критського) Устав не приписує великих поклонів, а просто metania.

Ні грецькі ні славянські устави не подають виду ані великого поклона ані меншого. Звичай є, що при великім поклоні падається на коліна а руками і чолом дотикається землі, при меншім поклоні не падається на коліна а тільки тіло нахиляється так, що правою рукою досягається до колін або аж до землі і то по поклоні пр. перед іконостасом сягається до колін, перед найсв. Тайнами — (на пядь) до землі. — Поодинокі роди постних богослужень по Тріоди подають, коли які поклони робити. Дотично поклонів на Службі Преждеосвященних дарів устави приписують: робимо 3 малі поклони; на Трисвятом „в началі“ так само на Прийдіте поклонімся, на Аллилуя по псалмі 103., по кождім антифоні катисми і на Буди імя Господне. Великі три поклони (колінноприклонні до землі) по тутешному звичаю робимо: 1) на „Світ Христов просвіщает всіх“, 2) по скінченні співання Да ісправиться, і 3) по Нині сили небесния, коли вже Агнец положений на дискосі. (В грецьких уставах нічого не згадується про поклони по Світ Христов). — Поклони (колінноприклонні) земні кінчаться на послідній службі Преждеосвященних Дарів в Велику Середу.

XI. Стояння, сидження, приклонення колін, припадання до землі і тримання рук.

Подібно як Святі в небі, по видінні богодухновенних Ісаії, Міхея, Давида, Даниїла і Йоана Богослова, „стоять на небеси окрест престола Божого, одесную і ошуюю єго“, так і христіяне при богослуженні повинні стояти (а не сидіти). І сам Христос представляє своїх послідувачів стоячими на молитві (Мар. 11, 15). Так було у звичаю в перших віках христіянства по всіх церквах; побожні вірні стоянням якби показували свою бодрість і духову сторожу около власного спасення. Стояння при богослуженнях є знаком радісного взношення душі до Бога, знаком почитання, покори і готовости уважати на все, що при богослуженні робиться; є воно знаком воскресення Христового і напоминає вірних,

щоби вставали з гробу гріховного, а жили новим життєм, щоби сталися колись причасниками славного воскресення.

Однак деколи позволено, особливо старим і слабим, при богослуженнях сідати, приміром при поученнях, читаннях псальмів (катізмів, сидінь), співанні пісень т. зв. сідальних. Безперестанне сидження в лавках в часі богослужень не годиться з уставами нашої східної церкви.

Християне відправляють свої молитви не тільки стоячи просто, але також приклонивши голови, упавши на коліна або в кінці і простершися на земли. Приклонення голови, приписане уставом при деяких молитвах, на знак нашого смирення перед Богом, було знане від перших віків в христ. Церкві. — Приклонення колін уживалося вже в апостольські часи і уживається до нині в нашій церкві при певних молитвах (коліноприклонні молитви на Сош. св. Духа). Св. Василій Велик. поясняє коліноприклонення ось як: У кождім коліноприклоненні і півстанні після нього показуємо самим ділом, що ми через гріх повалені упали на землю, а через чоловіколюбіє Спаса є візвані на небо.

Перший вселенський Собор (в 20. правилі) постановив не приклоняти колін в дні недільні і через цілу Пядесятницю (від Пасхи до Сош. св. Духа) тому, що стояння, як висше сказано, означає Христове воскресення, нашу радість з нього і нашу надію на наше власне будуче воскресення. — Є і такі богослуження, або части богослужень, коли уставом приписується простертя на земли. На великім вході на СБ. Преждеосвященних Дарів, підчас співання: Нині Сили небесния, указують грецькі Служебники і наші давні устави, що „коли в мовчанні робиться вхід (з Преждеосвященними Дарами), вс вірні, припавши до землі, говорять в собі: „За молитвами святих Отец наших, Господи Ісусе Христе, Боже наш помилуй нас. Амінь". Колиж св. Дари вже на Престолі, тогди всі враз з священиком покладають три великі, земні поклони, (по положенні на себе знаку св. Хреста припадають колінами, руками і чолом до землі). Примір такого припадання дав нам сам Христос в городі Гетсиманськім, а наше припадання до землі має бути знаком найглубшого смирення і сердечного розкаяння.

Також тримання рук при молитві і при богослуженнях не є рівнодушне, бо воно має своє значіння. Є звичай складати обі руки разом на грудех на вхрест, на знак скуплення гадок і сердечних чувств, а також нашої молитви в імя розпятого Христа. Сей спосіб тримання рук приписують наші, восточні богослужебні книги (і є він одиноко правильний для наших священиків подібно як римські ритуали приписують римським священикам при молитві і богослуженнях тримати руки зложені долонями до купи). — Підняття рук їх розпростертя — не висше очей і не простираючи їх ширше власних рамен від себе та не відхилюючи їх далеко, означає

піднесення духа, потребу і прошення благодати і помочі свише. (Восточні тримають руки піднесені, розпростерті, з долонями на пів звернениими до себе). Піднимання і складання рук при молитві було в старинній церкві загальним звичаєм: „Хощу убо, да молитви творять мужіє на всяком місті воздіюще преподобния руки“ (I. Тим. 2, 8.). — Також битися в груди знане було вже в старім завіті на знак виновности своєї, і в сім розумінні уживається обичай сей і в нашій церкві до нині.

XII. Постні дні і особливші празники.

Дотично постних днів є слідуюче правило: Дуже строгим постом є Четиредесятниця і то особливо її перший і послідний тиждень. Строгість його виражають давні Устави так, що вірні (особливо монахи) воздержувалися навіть від уживання риби і оливи а їли тільки раз в день і то під вечер. Виїмок становили тільки: Благовіщення і Неділя ваій а також в Суботи (кромі Великої) дозволено було употребляти мало вина і оливи. — Подібно строго як в Четиредесятници приписано було постити в Навечерія Різдва і Богоявлення і в день Воздвиження Ч. Хреста.

З часом послаблено було постити так строгим образом, а тепер Львівський Синод (Titul. XI. de jejuniis ст. 162) стягає так Четиредесятницю як і всі прочі довші пости тільки до трох днів в тиждни т. є на понеділок, середу і пятницю, розрішуючи нарешті і на сі дні їсти з набілом, а в прочі дні розрішає на мясо однак під услівєм: для священиків відмовити псалом 50. а для мірян 5 раз по Отче наш і Богородице Діво перед обідом і вечерою. — По нашому обичаю наш нарід тримає строго піст в навечерія; як навечеріє припаде в неділю, їдять тільки з набілом і то аж у вечер (хоч простий нарід говіє до вечера і їсть тільки пісні страви.) У Номоканоні Большаго Требника (прав. 222) дотично воздвиженського посту сказано: „подобні Навечерію Рождества Христова і Просвіщенія постится і в день Воздвиженія честнаго і животворящого креста, в 14-тий септемврія місяця, в он же день случится, или в субботу, или в неділю. Ядим же в той день, бившаго ради обрітенія чеснаго креста, масло і вино і вящшее ничтоже“. — Як що в середу або пятницю в році припаде який великий Господський, або Богородичний або нарочитого Святого празник, то в сі середи і пятниці, хоч на мясо не розрішується, однак строгість посту уменшується на воздержанність.

XIII. Устав о храмах, крестних ходах і поході з Святими Тайнами.

Є в нас двоякий спосіб чествувати храми: оден, що відповідає нашому восточному обрядові і його богослужен-

ням, другий, взятий просто-на просто від латинської, Западної Церкви. Із Западної церкви взято у нас живцем все, що дотичить Святої Тайни Евхаристії, яку в день храмовий виставляється на престолі, а відтак сам похід з Нею довкола Церкви. — Всякі додатки, починені в дусі нашого восточного обряда, не відбивають і не виріжнюються від нього; дотично-ж сього, що у нас принято з латинства, треба подати Устав для уодностайнення відправ.

1.) **Виставлення Святих Тайн на престолі**: Священик в неділю, яка випереджує Храм, освячує ще одного Агнця для Мелхиседека в Монстранції (Дароуказальниця). — Як прийде сам день Храма, то священик, що править Торжественну Літургію, перед началом літургії отворивши св. Двері і обкадивши „вся по обичаю" (се роблять і діякони як є) і по кадженні виставляються Сті Тайни ось як: правий діякон (як є) відкладає св. Євангеліє на праву сторону престола, розкладає ілитон, вітворає Скинію, покланяється глубоко св. Тайнам, виймає кивот (Дарохранильницю) з Скинії, ставить на розложенім ілитоні і коли є Дароуказальниця, відкривши Дарохранильницю виймає з неї відповідними щипцями Агнця, вкладає в Мелхиседек і всуває з Мелхиседеком в Монстранцію, яка стоїть також на ілитоні. По сім закриває Дарохранильницю, вкладає її в Скинію і замикає, а сам відступає на праву сторону начальствуючого священика. (Підчас сього всі Сослужачі враз з начальствуючим клячать.) Тогди начальствуючий клячучи вкладає в кадильницю кадило і благословить кадильницю словами Благословен Бог наш, кадить на латинський спосіб, тримаючи кадильницю обома руками (лівою за ланцушки, правою саму кадильницю) 3 рази, приклонюючи голову за кождим разом, відтак бере шаль (омофорец-Дольницький) від другого діякона, встає і приступає до св. престола а поклонившися глубоко, бере через шаль обома руками Монстранцію (обернувши її задною стороною до себе) обертається на право до народу і співає „косно (продовжно) і благоговійно": О спасительная жертво (св. Томи Акв.). Всі люде співають сей стих дальше. Сослужителі і діякони клячать. Відтак заспівує початок другого стиха: Єдиному во Тройци Господеви і коли нарід співає дальше, священик осіняє крестообразно вірних помало оден раз, виповняючи притім півкруг з южної до сіверної сторони престола, ставить Монстранцію на ілитоні і відступивши мало на ліво сходить перед св. Престол, клякає, відкладає шаль і покадивши як висше св. Тайни 3-чи чекає, аж діякон вставши і поклонившися Їм, поставить Їх на верху Скинії, зложить ілитон, поставить на нім Євангеліє і верне на своє місце. Тепер священик враз з діяконами встають, приступають до престола, говорять начало обичне перед Літургією. По молитві діякони (по грецьким служебникам) цілують св. Престол а священики св. Євангеліє, або як у нас не слушно

принято (з архієрейської служби) начальствуючий дає всім цілувати хрест. Тепер, як звичайно, зачинають при виставлених св. Тайнах Літургію. Памятати треба, що при виставлених св. Тайнах всі приклонення голови бувають глубокі а обороти так роблені, щоби спиною не бути зверненим до св. Тайн. При виставлені має по Львівському Синодові горіти що найменше 6 воскових свічок на престолі. — Як що є проповідь, то Монстранцію ховається у Скинію (як можна), або заслонюється св. Тайни заслоною (umbra-сінь). — Святі Тайни стоять так виставлені аж до Заамвонної Молитви. По Заамвонній Мол. св. Тайни ховаються назад до Скинії, відтак з початком Вечірні знов виставляються. — Благословити св. Тайнами по скінченні Літургії, як се роблять латинники а за ними і богато наших священиків зовсім не вказано, бо саме на Літургії було вже таке благословення по причастії вірних, чого у Латинників нема.

Похід по Вечірни: Перед отпустом Вечерні, коли весь нарід і священики клячать, діякон бере св. Євангеліє на бік, розкладає ілитон, поставляє на нім Монстранцію, священик, який має нести Монстранцію, одітий у всі світлі свящ. ризи кадить св. Тайни (як висше), бере через омофорець (шаль) Дарóуказальницю обома руками, обертається до народу і, при співанні побожної пісні, виходить через Царські Врата на церкву, вступає під балдахим і виходить з Церкви а перед ним йдуть: хрестоносець, хоругвеносці, свіщеносці; як є діякони, то вони йдуть з кадильницями а як є священики, то одіті в епитрахилі і фелони або і самі епитрахилі йдуть зі свічками і так роблять обхід „по солнцу“ (хоч повиннобися йти „проти сонця“, як робляться всі обходи в храмі довкола св. Престола). Священик уділяє по тихо благословення на чотири сторони на всіх чотирох боках Церкви словами: Спаси Боже, при чім пісню переривають а вірні клякають. Війшовши з поворотом в Церкву, входить начальствуючий з священиками і діяконами у св. Олтар, ставить св. Тайни на Престолі, (відкладає шаль) кадить їх клячучи і співає Умилительную піснь. По суплікації кадить знов св. Тайни, бере на себе шаль, приступає до св. Трапези, покланяється низко, бере Монстранцію і обернувшися до людей співає: Спаси люди Твоя 2 рази, що нарід повторює; за третим разом додає до „Спаси“ — і „благослови Достояніе Твоє“, причім благословить люди „крестообразно і косно, исполняє полукружіе“. Коли хор співає пісню св. Амврозія до кінця, свящ. сходить на ступінь, відкладає шаль, кадить св. Тайни 3 чи, клячить, поки діякон не скриє св. Тайн в Скинії. Посім робиться великий Отпуст. — УВАГА: Коли в церкві нема Монстранції, то виставлення і обхід робиться з Дарохранильницею, однак тогди осібного Агнца не освячується для походу, а кадження вказано робити, як на св. Літургії.

XIV. Як брати службу (Тропарі і кондаки, Апостоли, Євангелія і пр.) на буденній св. Літургії?

1) Як береться службу тільки Святому, то Тропар Святому, Слава Конд. Свят. і нині Богородичен общий Заступнице або Кондак Храма (Господського), Ап. Алл. Єванг. Прич. Святому з Общ.

2) Як береться службу тільки самому прошенію, то буде Тропар прошенія, слава Кондак прошенія, і нині — як висше, або свій богородичен, Ап. Ал. Єв. Прч. прошенню.

3. Як береться служба і дневи і Святому, тогди служба дня випереджує службу Святого, отже: Троп. дня, і Святого, Кондак дня, Слава Конд. Святого і нині як під 1). Подібно з Ап. Ал. Єв. і Прч.

4) Як береться служба дня, Святого і прошення, тогди служба дня і Святого випереджує службу прошення, отже: Тропар дня або Святого і Прошення, Кондак дня або Святого Слава Кондак Прошення і Нині Кондак Прошення, а як прошення не має богородичного, то Слава Кондак дня і Нині Кондак Прошення. Подібно з Ап. Ал. Єв. і Прч. гляди 7.).

5) Служба за Упокой, по ухвалі Синоду львівського, береться тільки сама, хиба Апостол і Євангеліє дня можна лучити з заупокойним і береться перед заупокойним.

5) В соборних Храмах, де щоденно правиться С. Божі дневних Апост. і Євангелій не оставляється а береться перед другими.

7). Прокіменів, Аллилуя, Ап. Єванг. і Причастників, як є більше, то треба памятати, що Устави Церковні не кладуть більше двох; Славянські устави допускають Апост.-Єванг. три. Коли грецькі Устави рядові Апост.-Єванг. опускають, славянські беруть їх під зачала першого Чтенія, якби вони обидва, були одно; як що ради більшого празника, се неможливе, то читається рядове днем передше „под зачало" з рядовим. — Як є два прокімени, то перший береться зі стихом а другий без стиха; так само і Аллилуя. — У нас принято при Апостолах і Євангеліях давати тільки перше заглавіє а прочі читаються без заглавій. Однак лучше булоби проголошувати кождий Апост. і Євангел. з своїм заглавієм, бо-ж воно для слухачів не є байдуже, чиє Євангеліє, чи якого апостола чтеніє вони слухають. Хиба при третім чтенії можнаби заглавіє опускати. „Воньмим" наводиться тільки при першім чтенії. — Як є два причастники, то Аллилуя береться по другім.

XV. Спосіб відчитування церковного Правила.*)

I. ВЕЧІРНЯ.

Вечірня мається відчитувати ціла так, як находиться в єрейськім Молитвослові. З 8 вечірних Молитов мається відчитувати одна і та сама через цілий тиждень після воскресного гласа.

II. ПОВЕЧЕРІЄ.

а) Мале.

Із перших трех Псалмів мається відчитувати що дня один на переміну, т. є. в понеділок перший, ві второк другий, в середу третий, в четвер перший, в пятницю другий, в суботу третий, а „Слава во вишних“ в неділю. З Канона маєся читати: в понеділок пісень 1-у і 9-у, ві второк пісень 3-у і 9-ту, в середу пісень 4-у і 9-ту, в четвер пісень 5-ту і 9-у, в пятницю 6-у і 9-ту, в суботу пісень 7-у і 9-у, в неділю пісень 8-у і 9-у. Тропарі: „Помилуй нас Господи“ і Ектенія „Помилуй нас Боже“ опускаються.

б) Велике.

Береся у Великий Піст і ті дні, які суть зазначені в уставі.

На Повечерію великім з 1-го і 2-го Трипсальма возьметься тільки один Псалом на переміну, а тому, що суть 4 дни постні в Чотиредесятниці, в котрих приписується повечеріє велике, то 4-го дня повториться Псалом третий. З двох Псальмів, положених по першім „Прійдіте поклонимся...“ береся тільки оден на переміну. З трех Псальмів, положених по третім „Прійдіте поклонимся...“ береся також тільки оден що дня на переміну.

В Великім Пості належить в Повечерію великім на відповіднім місци, зазначенім в єрейськім Молитвослові взяти Молитву Єфрема з 16 поклонами.

III. ПОЛУНОЩНИЦЯ.

а) Повседневна.

Із трех Антифонів Катизми мається відчитувати щодень тільки оден на переміну. Тропарі „Помилуй нас Господи“ і Ектенія при кінци опускаються.

б) Суботна.

Із трех Антифонів мається відчитувати лише оден що тиждня на переміну. Тропарі „Помилуй нас Господи“ і Ектенія опускаються.

в) Недільна.

Із 8 пісень Канона мається відчитати тільки одна пісь після припадаючого в дану неділю гласа і то так: При

*) Порівнай Додаток до Чинностий і Рішень Синоду львівського з р. 1891. — Додаток XXX. стор. 392 і слід.

гласі 1-ім перша, при гласі 2-ім трета, при гласі 3-ім четверта, при гласі 4-ім пята і т. д.

IV. УТРЕНЯ.

Із Псальмів Шестипсальма мається відчитувати тільки оден Псалом кождого дня тиждня на переміну, іменно: в понеділок перший, ві второк другий, в середу третий, в четвер четвертий, в пятницю пятий, в суботу шестий, в неділю шестий.

З 11 Молитов утренних мається відчитувати лише одна через цілий тиждень і то після числа припадаючого Еванг. воскресного і Стихири еванг. З Канона маються відчитувати 2 Пісні що дня так, як на Повечерію. В суботу пісень 7-а, 8-а і 9-а. Сідален по п. 3-ій, Кондак з Ікосом по п. 6-ій. Світилен по 9-ій беруться тогди, коли ті пісні приходять. „Величай душе моя...“ з „Чеснійшою...“ береся що дня. Решту Утрені береся без зміни після Часослова (Молитвослова).

V. ЧАСИ.

Із трех Псальмів мається відчитувати тільки оден що дня на переміну; в неділю мається повторити третий Псалом, проче мається відправити без змін після Молитвослова.

XVI. Краска церковних одягів після рішень львівського Синоду*).

1) У кожду неділю, в усі Празники Господські, Богородичні і Святих бдінних або полиєлейних (не Мучеників) належить уживати світлих одягів (риз). Виїмок становлять: Праз. Сострадання Пр. Діви Марії, Празник Чесного Креста і Усіченнє Голови Йоана Хрестителя — в ті дни належить ужити багряних одежий (фіолєтних, постних) — навіть наколиби Празник Чесного Креста і Усічення Голови Йоана Хрестителя припав у неділю.

2) У будні дні, посвячені памяти св. Мучеників, уживати належить риз багряної краски. Єсли память Мученика припаде у неділю, переважає воскресна Служба, тому береся ризи світлі.

3) Ризами постними суть одежі багряні (фіолєтні). — Тих риз уживаєся в Навечеріє Різдва і Богоявленя, коли випадають у постні дні (не в суботу і неділю — в тім случаю булиби ризи світлі); в постні дні Чотиредесятниці і Страстного Тиждня аж до великої Суботи (до читаня Евангелія на Службі Василія Вел.); в неділю Хрестопоклонну — і в 2. 3. і 4-у суботу В. Посту яко в суботи задушні.

---

*) Чинности і рішення львівського Синоду з 1891, Тит. VI, гл. 4, стор. 187—189.

4) Коли відправляєся Богослуженнє за Усопших, належить уживати риз чорних (за виїмком світлого тиждня, коли СБ. за усопших не правиться а похорон служиться в світлих ризах).

5) У будні дні поза Великим Постом належить уживати світлих одягів (риз). В кожду середу і пятницю, яко постні дні, посвячені Кресту, належить уживати риз багряних, темних.

6) При хороненю дітей до 7-го року — належить уживати риз світлих.

XVII. В справі відправлюваня Літургії за Усопших.

Собор львівський 1891 р. Т. XII. Гл. 1. § 1. стор. 246 забороняє правити у дні полиєлейних Святих Службу Божу за Усопших в чорних одежах (ризах). У такі дни належить одягатися у ризи світлі (взглядно багряні, єсли припадаючий Свят. Мучен.). За усопших вистарчить у такі дні збудити на своїм місци намірене. — Натомість в дні, в котрі відправляється Службу Божу за Усопших не належить брати частий (Тропарів, Кондаків, Прокіменів і т. д.) якогось Празника, взглядно Святого, лише належить брати виключно то, що властиве Службі Усопших.

XVIII. Для ОО. катехитів.

Плян науки релігії у всенародних школах *).

Від початку щкільного року 1923/24 обовязує на підставі рішеня Впр. Митрополичого Ординаріяту: 4920/17 шк. слідуючий плян науки:

А.

У школах VII-клясових:

I. рік науки } устна наука на основі підруч. о. Лужницького „Оставите дітей...“ часть I.
II. рік науки }
III. рік науки: Малий Катехізм із Малою Біблією Старого Завіта.
IV. рік науки: Малий Катехізм з Малою Біблією Нового Завіта.
V. рік науки: Біблія для виділових шкіл Старого і Нового Завіта.
VI. рік науки: Середний Еписк. Катехізм.
VII. рік науки: Мала Літургіка.

Б.

У школах VI-клясових:

I. до IV. кляси, як у VII клясових.

---

*) Відомости АЕпарх. з дня 30. червня 1923 р., ч. 2, стор. 6, 7.

V. кляса: Біблія на виділ. школи і Мала Літургіка.
VI. кляса: Середний Еписк. Катехізм і Мала Літургіка.

В.

У школах IV-клясових:

I. і II. кляса: Устна наука, як під А.
III. кл.: Малий Катехізм з Малою Біблією Стар. Завіта і Мала Літургіка.
IV. кл.: Малий Катехізм з Малою Біблією Нового Завіта і Мала Літургіка.

Г.

В одноклясових школах з IV степенями: Так само, як під В.

Ч. Митр. Ордин. 4617/1900.

ТАБЛИЦЯ

Свят з Всеночним, з Полиєлейом, з великим Славослівєм і зі Службою на Літургії.

(Архієп. Відомости 1901. р.)

День	Місяць	Свята з Всеночним
1	Січня	Обрізан. Госп. і Св. Василія
6	„	Богоявленнє
30	„	Трох Святителів
2	Лютого	Стрітеннє Госп.
25	Марта	Благовіщеннє
23	Цвітня	Св. Георгія Вмуч.*)
8	Мая	Св. Йоана Богослова*)
24	Червня	Рожд. Св. Йоана Крестителя
29	„	Св. Петра і Павла
20	Липня	Св. Ілії
6	Серпня	Преображеннє Госп.
15	„	Успеннє Пр. Д. М.
29	„	Усікнов. голови Йоана Крестит.*)
8	Вересня	Рожд. Пр. Богородиці
14	„	Воздвиж. Ч. Креста
26	„	Св. Йоана Богослова*)
1	Жовтня	Покров Пр. Богор.*)
26	„	Вмуч. Димитрія і Трясення
8	Падолист.	Св. Михаїла і проч. неб. сил
12	„	Св. Свмч. Йосафата*)
21	„	Воведеннє Пр. Богор.
6	Грудня	Св. Николая
9	„	Непорочне Зачат. Пр. Д. Марії
25	„	Рождество Ісуса Христа
		Тріоди цвітн.
		Неділя цвітна
		Неділя Пасхи (осібний устав)
		Неділя Томина
		Вознесеннє Ісуса Христа
		Сошествіє Св. Духа
		Найсв. Евхаристії*)
		Найсв. Серца Ісуса Христа*)
		(Митр. Ордин. 1909, ч. 593.)

*) Служба з Всеночним переноситься на неділю.

День	Місяць	Свята з Полиєлеєм
11	Січня	Прп. Теодозія В.
17	„	Св. Антонія В.
20	„	Св. Евтимія Вел.
25	„	Св. Григорія Богосл.
27	„	Св. Йоана Златоуст.
24	Лютого	Обрітеннє Голови Йоана Крест.
9	Марта	42 мучеників в Сев.
25	Цвітня	Св. Марка еванг.
30	„	Св. Якова Ап.
3	Мая	Св. Теодозія Печерського
9	„	Перен. мощів св. Николая
10	„	Св. Симеона Апост.
21	„	Св. Константина і Олени
25	„	Трете обріт Голови Св. Йоана
11	Червня	Св. Вартоломея і Варнави
9	„	Св. Юди Апост. Зосима
2	Липня	Положеннє Ризи Пр. Д. Марії
5	„	Св. Кирила і Методія
6	„	Св. Атаназія Атонського
11	„	Св. Антонія Печерського
15	„	Св. Володимира рівноапост.
24	„	Св. Бориса і Гліба
25	„	Св. Анни Успеннє
27	„	Св. Вмч. Пантелеймона
9	Серпня	Св. Матея Апост.
31	„	Положеннє Пояса Пр. Д. М.
1	Вересня	Індікта і Св. Симеона
28	„	Св. Харитона
6	Жовтня	Св. Томи Ап.
9	„	Св. Якова Алф.
18	„	Св. Луки Еванг.
13	Падолист.	Св. Йоана Златоуст.
14	„	Св. Филипа Апост.
16	„	Св. Матея Апост. і Еванг.
30	„	Св. Андрея Ап.
5	Грудня	Св. Сави преп.
13	„	Св. Евстратія Евгенія і проч.
		Тріоди.
		Состраданнє Пр. Д. Марії

День	Місяць	Свята з велик. Славосл.
7	Січня	Собор Св. Йоана Крестит.
12	Червня	Св. Онуфрія
30	„	Собор Св. Апостолів
1	Серпня	Св. Креста і Св. Маккавеїв
16	„	Нерукотвор. Образа Госп.
13	Вересня	Обновленнє храма
23	„	Зачатіє Св. Йоана Крестит.
14	Жовтня	Св Параскевії діви преп.
23	„	Св. Якова, брата Господн.
28	„	Св Параскевії муч.
1	Падолист.	Св Косми і Дамяна
4	Грудня	Св. Варвари велмуч.
26	„	Собор Пр. Богородиці
27	„	Св. Стефана
		Тріоди.
		Субота сиропустна
		Субота Акафістова
		Субота Лазарева
		Субота велика
		Середа Преполовлення
		Понед. Сошествія Св. Духа

День	Місяць	Свята зі Службою на Літур.
		Субота перед Просвіщен.
		Нед. перед Просвіщ.
		Навечеріє Богоявленія
		Субота по Просвіщенію
По		Нед. по Просвіщенію
16.	Липня	Неділя Св. Отців 6. Соборів*)
		Субота перед Воздвиж. Ч. Кр.
		Нед. перед Воздвиж. Ч. Кр.
		Субота по Воздвиж. Ч. Кр.
По		Неділя по Воздвиж. Ч. Кр.
11.	Жовтня	Нед. Св. Отців 7. собора*)

*) Єсли 16. липня або 11. жовтня припадуть в день будний, тогди Служба береться правильно в слідуючу неділю а винятково в неділю попереджаючу. Арх. Від. 1907, стор. 138 і 139.

День	Місяць	Свята зі Службою на Літур.
		Неділя Праотець
		Субота перед Рожд. І. Хр.
		Неділя перед Рожд. Св. Отців
		Навечеріє Рожд. Христового
		Субота по Рожд. Христов.
		Неділя по Рожд. Христов.
		Тріоди.
		Субота мясопустна
		Субота 1. поста
		Субота 2. поста
		Субота 3. поста
		Субота 4. поста
		Четвер Великий
		Субота перед Сошеств. Св. Духа

Найважнійші зарядження

Митр. Ординаріяту Львівського, обходячі духовенство.

1. Поминання при Богослуженях. Арх. Від. 20. I. 1919. ч. 18.
2. Понехання слова „православний". Арх. Від. 20. III. 1918.
3. Уживання колпаків і Суплікація. Арх. Від. 20. III. 1918.
4. Оповідей голошення. Арх. Від. 5. VI. 1924.
5. Перепона нелітности в супруж. Арх. Від. 5. VI. 1924.
6. Садження дерев і участь духовенства. Арх. Від. 8. III. 1924.
7. Пляни науки релігії в школах народних. Арх. Від. 8. III. 1924. ст. 25-30.
8. Вписування в книзі метрик уродж. дати вінчання. Арх. Від. 8. III. 1924.
9. Вписування в книги метрикальні. Арх. Від. 8. III. 1924.
10. Програма пляну науки релігії в гімназіях. Арх. Від. 7. II. 1924.
11. Редукція Служб Божих фонд. і реліг. фонду. Арх. Від. 7. II. 1924.
12. Ювилей свщмч. Йосафата в літах поювил. Арх. Від. 25. X. 1923.

13. Позволення військ. властей до супружества. Арх. Від. 5. IX. 1923 і 30. XI 1920.
14. Написи на свідоцтвах метрикальних. Арх. Від. 5. IX. 1923.
15. Місійна вистава в Римі в р. 1925. Арх. Від. 30. VI. 1923.
16. Узнання за померщого, загиненого. Арх. Від. 30. VI. 1923.
17. Передслюбний протокол і оповіди. Арх. Від. 30 VI. 1923.
18. Розрішення упертих грішників. Арх. Від. 1. XII. 1922.
19. Релігія і релігійно-моральне виховання молодіжи. Арх. Від. 30. VIII. 1922.
20. Декальні Соборчики. Арх. Від. 23. II. 1922.
21. Постні розрішення. Арх. Від. 23. II. 1922.
22. Відносини між парохами а сотрудниками. Арх. Від. 23. II. 1922.
23. „ „ „ Арх. Від. 31. VIII. 1920.
24. Подання о парохії. Арх. Від. 25. XI. 1921.
25. Супружі спори. Арх. Від 20. VII. 1921.
26. Передслюбні протоколи. Арх. Від. 20. VII. 1921.
27. Редукція Служб Божих за вірних і бінування. Арх. Від. 20. IV. 921.
28. Одержання презенти на дві парохії. Арх. Від. 10. III. 1921.
29. Вношення прошень о парохії. Арх. Від. 30. XI. 1920.
30. Газардові гри в карти. Арх. Від. 20. XI. 1920.
31. Богослужебні стипендії. Арх. Від. 31. VIII. 1920.
32. Поділ доходів парохіяльних в інтеркалярн. році. Арх. Від. 31. VIII. 1920.
33. Параграфи кодексу права церковного для духовних. Арх. Від. 24. IV. 1920.
34. Порука на позички. Арх. Від. 24. IV. 1920.
35. Церковні церемонії при Службі Божій. Арх. Від. 14. II. 1918.

ГОМІЛЕТИКА

Введенне.

§ 1. Обовязок проповідання.

Ісус Христос голосив свою науку устно більш, як через три літа. Як тільки вернув з пустині, став зараз навчати „Від тоді почав Ісус проповідати., І переходив Ісус усю Галилею навчав в їх божницях, проповідав Евангеліє царства“ (Мат. IV. 17, 23). Він сам говорить про себе: „Я на се родився і на се прийшов в світ, щоби дати свідоцтво правді: кождий, хто від правди, слухає мого голосу“ (Йоан. XVIII. 37).

Обовязок проповідання вложив Христос на апостолів, кажучи до них: „Ідіть отже навчайте всі народи... навчаючи їх заховувати все, що я заповідав вам“ (Мат. XXVIII. 19, 20). Апостоли пішли справді за приміром і приказом свого Учителя, уважаючи уряд проповідання своїм найголовнійшим обовязком І так св. Павло говорить: „Христос не післав мене хрестити, а проповідати Євангеліє.“ (I Кор. I. 17). Коли громада христіян збільшилась, апостоли вибирають собі до помочи діяконів, кажучи: „Не годиться, щоби ми полишили слово Боже і услугували при столах.“ (Діян VI. 2). Свого приятеля Тимотея заклинає св. Павло „перед Богом і Христом Ісусом“, щоби проповідав слово, настоював, картав, напоминав, грозив з всякою терпеливістю і наукою... (II. Тим. IV. 1, 2).

Конечну потребу проповідання мотивує св. Павло так: „Я не стидаюсь Євангеліч (голошення слова Божого), бо є (се) сила Божа на спасенне кождому віруючому.“ (Рим. I. 16). А дальше: „Як жеж можуть призивати того, в котрого не увірили? А як можуть увірити, котрого не чули? А як можуть почуги без проповідаючого?“ (Рим X. 14). Без проповіди загал людий не мав би релігійного знання, без неї те знанє не могло би довго удержатися; крім того чоловік потребує безнастанної заохоти до заховування своїх христіянських обовязків і до поборювання покус. Длятого св. Письмо справедливо порівнює слово Боже до з е р н а, котрим сівач безнастанно обсіває свою рілю. Як необсіяна рілля родить бурян і терне, так і в громаді, котрій не голоситься слова Божого, закорінюються скоро всякі пороки. Дальше порівнює св Письмо слово Боже до р о с и і д о щу Без них земля пустіє, всяка рістня всихає. Так само пустіють, нидіють людські серця без проповіди слова Божого. Слово Боже се х л і б. Як немисліме тілесне житє без

корму, так рівнож немислимо жити без духового корму, без слова Божого.

До голошення слова Божого зобовязує священика також позитивний закон церковний. Тридентський Собор (Sess. V. с. 2) приказує: „Архіпресвитері, парохи, і ті, що їм поручено парохіяльні або инші церкви, з котрими получене душпастирство, обовязані самі особисто, або колиби були законно перешкоджені, через другі спосібні особи, бодай в неділі і торжественні свята, пасти повірений собі нарід, відповідно до своєї і їх понятливости, спасенними словами". (Гл. ще: Sess. XXIII. с. 1, Sess. XXIV. с. 4 і Додаток XV). Подібно приказує також Собор Лятеранський IV (с. 10). А наш Синод Замойський (Тит II) поручає: „Тому що без віри годі подобатися Богу, а віра зі слухання, слуханнє же через слово Христа. .„ длятого приказує св. Синод, щоби парохи нарід їм повірений в неділі і празники по своїм спосібностям і понятям народу наставляли словом Божим". Вкінци Собор Львівський (Тит. I. гл VII) постановляє: „Синод приказує душпастирям, щоби по крайній мірі кождої неділі і в празничні дні, вони самі ніколи не залишали проповідати слово Боже відповідно до свого і народу свого понятя, з виїмком, колиби були справедливо перешкоджені. Тіж парохи, котрим є придані сотрудники, най уважають, щоби на них не спихали всего тягару проповідничого обовязку, ані щоби їх від виповнення тогож обовязку цілком не виключали, але щоби на переміну разом з ними прикладалися до обовязку проповідання слова Божого. В парохіях більших міст, де є більше священиків, має парох постаратися, щоби вірні, котрі лише на ранішній Службі Божій в дні недільні і празничні можуть бути присутні, при тій же Службі Божій були накормлені словом Божим в якій короткій гомілетичній науці."

До голошення Божого слова обовязаний передовсім епископ, котрий є першим душпастирем у своїй епархії. Після нього лежить обовязок проповідання на парохах і загалом душпастирях, а вкінци на всіх священиках, бо кождий священик повинен по своїм силам причинятися до пізнання й любови Бога та Божого закону.

Тому що обовязок голошення слова Божого є такий взнеслий, важний і конечний, такий для священиків строгий і відвічальний, то священик мусить його відповідно трактувати. Йому не вільно не тільки опускати проповіди, але не вільно також проповідати без приготовання, без належного опрацьования проповіди, без передумання її і старанного виголошення. Не вистарчає, щоби лише була проповідь, але треба також старатися голосити проповіди по змозі якнайстараннійше, якнайкрасше так, щоби вони осягали між слухачами намічену ціль.

Як має священик виконувати свій уряд проповідника, про се учить його—гомілєтика.

§ 2. Що таке гомілєтика?

В християнській старині називано церковну науку до вірних гомілією Побіч гомілії, науки простої, звичайної, було ще слово. Була се вже промова мистецька, уложена й виголошена по засадам реторики. Від часів св. Августина „гомілією" називано пояснення зачала, а „словом" науку більше або менше від зачала незалежну.

Від слова „гомілія" походить назва гомілєтики. Гомілєтика се наука, котра подає засади й правила голошення слова Божого для дорослих людий.

Назви „гомілєтика" уживається щойно від кінця XVII. століття. До сього часу називано її: ars praedicandi, ars concionandi, rhetorica ecclesiastica і т. п.

§ 3. Огляд історії й літератури гомілєтики.

Перші гомілєтичні вказівки подає нам св. Письмо Нового Завіту в бесідах Ісуса Христа і апостолів. В творі св. Івана Золотоустого „Пері гієрозінес" знаходимо уваги про проповідничий уряд і спосіб проповідування, а св. Августин в письмі De doctrina christiana подає першу властиву гомілєтику оперту на творах Аристотеля і Ціцерона. Також Григорій в творі Liber regulae pastoralis порушує поодинокі гомілєтичні питання.

В початках середніх віків подає гомілєтичні правила Рабан Мавр. Гомілєтичний твір (Quo ordine sermo fieri debeat,) пише відтак Гвіберт з Ноґенту і Алян Ліль (Summa de arte praedicatoria). Св. Бонавентура написав около 1250 р. De arte concionandi, а Гумберт з Романс († 1278) De eruditione religiosorum praedicatorum libri duo. При кінци середніх віків (1503) пише Ульріх Сурґант з Кляйнбазель своє Manuale curatorum.

Під впливом гуманізму повстав Райхліна Liber congestorum de arte praedicandi і Єразма з Ротердаму Ecclesiastes seu de ratione concionandi (1535). Оба сі твори опираються на Ціцероні і Квінтіліяні. На старинній реториці опирається твір Франца Борґія Libellus de ratione concionandi. Важні є твори Людвика з Ґранади Rhetorica sacra (1576) і св. Карла Боромея Instructiones pastorum ad concionandum В часах розцвіту французької вимови появилися славні гомілєтичні твори Власія Гісберта (1703) і Фенельона (1718) З часів німецької освіти замітний є твір Зайлєра: Kurzgefasste Erinnerungen an junge Prediger. В новійших часах появляється цілий ряд гомілєтик: Царбля (1838), Ляберенца (1844), Лю-

ца (1851), Гіршера (1852), Шляйніґера (Das kirchliche Predigtamt; Die Bildung des jungen Predigers), Юнґмана (Theorie der geistlichen Beredsamkeit, 1877), Маєнберґа (Homiletische und katechetische Studien 1902), Гетінґера (Aphorismen über Predigt und Prediger, 1908) Штінґедера (Wo steht unsere heutige Predigt, 1911), Кеплєра (Homiletische gedanken und Ratschläge, 1910), Кіфера (Predigt und Prediger, 1924) і ин.

§ 4. Огляд історії проповіди.

Першим і найідеальнійшим проповідником є сам Ісус Христос. Його проповіди відзначаються великим достоїнством, сердечністю, наглядністю і популярністю. При сім форма їх надзвичайно проста. За приміром Христа пішли апостоли. Деякі їх проповіди заховалися в скороченню в Діяніях Апостольських.

В перших віках голошено передовсім місійні проповіди, котрих ціллю було навернення до христіянської віри жидів і поган. Попри місійні проповіди були також гомілії, себто повдинчий релґійний виклад, в котрім пояснювано прочитаний устуи св. Письма.

В часах поапостольських, аж до початку четвертого століття, переважає гомілія. Найславнійшими проповідниками сього часу є Оріґен і Кипріян Побіч гомілії стрічаємо рівночасно похвальні бесіди (Григорій Тавматурґ). Від четвертого століття переважає вже мистецька бесіда, „λόγος" або sermo; на її форму впливають сильно погансьскі ретори. Визначнійші тодішні проповідники отсі: Єфрем Сирійський, Григорій Назіянзенський, Григорій Ніський, Василій, Кирило Єрусалимський Іван Золотоустий, Макарій, Амврозій, Єронім, Августин і Лев І. В їх проповідях виступають ярко національні питомености авторів: грецька проповідь є звичайно довга, відзначається принадністю і гармонією, богато в ній чуття і патосу; римська далеко коротша, більше в ній поваги і звязлости. Вистість безперечно по стороні сходу.

Від половини V. ст. наступає упадок патристичної вимови. Темою проповідий є переважно ласка й свобода, оправданне й освяченне вірою і добрими ділами. Старокласичні форми вимови стають при змінених відносинах часу і новій культурі більш манерою, як природним висловом думок Визначнійшими проповідниками сеї доби є Петро Золотоустий, Фульґентій з Руспе, Кесарій Арелятський, Лев В, і Григорій В. На сході: Кирило Александрійський, Проклій і Теодорет

Після Григорія В. († 604) упадає проповідництво ще більше. На сході замітнійшими проповідниками є Іван Климак, Софрон Єрусалимський, Максим Мученик, а передо-

всім Іван Дамаскин і Теодор Студит. На заході повсталив тім часі так зв. гомілія рії або постиллі с. в. збірники гомілій св. Вітців, що завдячують свій початок цісареви Карлови Великому. Першу гоміліярію уложив на порученнє Карла В. Павло Варнефридський. Її справив і видав Алькуін († 804). Дальші гоміліярії походять від Рабана Маврійського, Гайма Гальберштадського, Бертара з Монте Касіно і ин. Зрештою і в тім часі виступають на заході гарні проповідники, як: Ізидор Севільський, Ільдефонс Толетанський, Преподобний Беда і Петро Даміяні.

Красші часи для проповідництва настають з кінцем XI. ст. під впливом хрестоносних походів і боротьби Церкви з світською властю. Повстають славні бесідники, що церковним проповідям надають цілком инший, новий внішний вид. Досі була в загальнім уживанню гомілія. Від тепер починають проповідники ділити проповідь на части й відділи. Славнійші бесідники сеї с хол ястичної доби є: Бернард з Клєрво, († 1153), Роберт († 1134), Домінік († 1211), Конрад з Марбурґу, Бертольд з Реґенсбурґу († 1272), Тома з Аквіну († 1274), Бонавентура († 1274), Петро з Блоа († 1280), Екгард († 1327) і Іван Тавлєр († 1361).

Від половини XIV ст. до Тридентського собору проповідництво було в найбільшім упадку. Під впливом клясицизму запанував в проповідях світський дух. Богослови говорили і писали про чисто христіянські річи словами грецьких клясиків (Бембо, Бесаріон і ин.). Проповідники не зважали на ніяку естетику, уживали слів простих і неприличних (особливо в Німеччині).

Після Тридентського собору проповідництво знов підноситься. Як в старині темою проповідий була головно наука про Трійцю, а в середних віках про оправданнє, так тепер наука про Церкву. Відповідно до відносин розвинулася в сих часах проповідь апольоґетично-полемічна. Тридентський собор видав з огляду на проповіданнє слова Божого богато розпорядків, як пр. що до обовязку проповідання епископами, що до часу проповідання, змісту проповіди і т. д. Великі заслуги для проповіди поклали новоосновані чини, передовсім чин Ґзуїтів і Домініканів. Визначнійшими проповідниками XVI. ст. є Ф. Навзеа († 1552), Іван Фабер († 1541), Віцель († 1573), Ст. Гозій († 1579), Карло Боромей († 1584) і Л. Гранада († 1588). Між проповідниками XVII. ст. заслугує на згадку особливо Павло С е н є р і († 1694). У XVIII ст. виступають три славні французькі проповідники: Б о с ю е († 1704), що відзначається ґеніяльністю думки, порываючою вимовою і знаменитою дикцією; Б у р д а л ю († 1704) визначається ясністю представлення і строгою льоґікою в доказуванню, а М а с і л ь о н († 1742) елеґантністю дикції, психольоґічним хистом і високою моральною повагою. Між німецькими про-

новідниками заслугують на згадку: Авраам а Санкта Кляра, Гунольт, Шнайдер, Ґреч, Зайлєр, Швебль, Яіс, Вайт, Ґіршер, Фирстер, Гунґарі, Кольмар, Дірінґер, Рог, Кетелєр, Ебергард, Ерлєр, Ротманер, Ріс, Кеплер і ин.

§ 5. Огляд історії української проповіди.

Перші три століття християнської доби на Україні богаті в проповідничу літературу Як уся тодішна укр. література, так і проповідництво взорувалося на грецьких авторах. Проповіди тодішних, незвісних нам по імени авторів, появляються в так зв. „Златоустих“, с. є. збірниках проповідий, що виходять переважно в Київі.

Одним з перших звісних нам українських проповідників з XI. ст. се київський митрополит Іляріон. Від Іляріона дійшла до нас його проповідь, а радше святочна промова „Слово о законѣ и благодати“. Іляріон се знаменитий бесідник, а його „Слово“ се перла найдавнійшої нашої проповідничої літератури, се з літературного погляду архитвір. Як всі наші письменники доби Іляріона, так і він сам взорувався очевидно на грецькій літературі.

Другим замітнійшим представником українського проповідництва першої доби се св. Теодозій Печерський, основник монастирського життя на Україні по взору Т. Студита. Слова Теодозія написані майже в цілости для монахів. До нас дійшло пять наук Теодозія.

Сучасникови св. Теодозія, Яковови Мніхови, приписується „Посланіе Димитрію“ і „Память и похвала в. к. Володимиру.“ З того часу маємо ще два „Слова“ („О любові“ і „В суботу сиропустну“) приписувані Климентови Смолятичу.

В другій половині XII. ст. виступає на Україні голосний проповідник Кирило Турівський. Йому приписують богато проповідий, та на певно належать до нього кільки девять: сім проповідий недільних, одна на велику суботу і одна на вознесеннє. Кирило Турівський іде невільничо за своїми грецькими взірцями. Його „Слова“ се живі, прості, але реторичні пояснення Євангелія.

З проповідників XIII. ст. замітнійші Серапіон († 1275) і Кирило Ростівський († 1262). Від Серапіона маємо пять наук, від Кирила Ростівського „Слово о небесних силах..“. В XIII. і XIV. ст. появляється на Україні богато збірників проповідий безименних авторів. Сі збірники називаються ріжно пр. Прольоґи, Золотоусти, Торжественники, Золоті Ціпи, Ізмараґди, Марґарити, Ізборники, Златоструї, Златі Матиці, Літописи і т. п. Автори опираються дальше на грецьких взірцях, а передовсім користають з творів св. Івана Золотоустого і св. Василія В. Отсих збірників появляється найбільше в XIV. ст.

Те саме явище в проповідництві на Україні бачимо також і в XV. та XVI. ст. З сих часів не маємо (крім одного Григорія Цамблака) ані одного відомого нам по імени визначнійшого проповідника. Зате появляються дальше збірники проповідий. В XVI. ст. находимо на Україні передовсім богато „Учительныхъ Євангелій", с. є. збірників проповідий, яким початок дав твір (під тим же заголовком) царгородського патріярха Фільотея, перекладеного на славянську мову. Оригінальности в проповідях XV. і XVI. ст. не знайдемо. Українське проповідництво остає дальше під грецьким впливом.

Переворот в українськім проповідництві наступає при кінци XVI. ст. Причиною його загальне піднесенне просвіти на Україні, викликане реліґійними спорами. Під впливом школи українська проповідь зміняє основно свій вигляд. Замість простих, безпретенсіональних слів, появляються проповіди з викінченою формою. І ще одну основну зміну помічаємо в тім часі. Від 30-тих років XVI. ст. українська проповідь ухиляється з під грецького впливу, а підпадає під вплив латинсько-польський.

Слідами грецьких взірців, але вже під впливом новітної школи, пишуть проповіди: Іпатій Потій, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Стефан Зизаній Тустановський, Лаврентій Зизаній Л Карпович, М. Смотрицький і Захарій Копистинський. Найвизначнійшими проповідниками між ними се безперечно Іпатій Потій і Кирило Т. Ставровецький. Потія: „Проповіди і гомілії" (друковані в Супраслі 1674 р.) зараджують автора великої науки, священичої ревности і краснорічивости. „Учительное Євангеліе" Ставровецького належить до тої самої школи, але писане на мертвій, церковній мові.

Третим десятком літ XVII ст. кінчиться отже на Україні грецька школа в нашім проповідництві, а зачинається школа латинсько-польська.

З українських проповідників другої половини XVII. ст., що пішли за латинсько-польською школою, найвизначнійшими є Йоаникій Галятовський і Антоній Радивиловський. Галятовський видав свої проповіди в Київі в р 1659 під заг. „Ключъ разумѣнія." До проповідий додана перша українська гомілетика: „Наука албо способъ зложеня казаня." Крім Галятовського і Радивиловського заслугують іще на згадку: Лазар Баранович („Меч Духовний" і „Труби"), Петро Могила, св. Йосафат Кунцевич, Лев Кишка і ин.

З новійших українських (галицьких) проповідників заміткійщі: Ю Ганкевич, А. Добрянський, І. Величко, І. Бартошевський, М. Кінаш, Т. Савойка, І. Білинський, Ю. Дзе-

рович, М. Теодорович, Е. Криницький, Ю. Кміт і ин. Зі збірників проповідий слід піднести передовсім „Руський Амвон“, вісім томів (1896—1905) і „Боже Слово“, два томи (1920). Крім того богато проповідий оголошено в „Ниві“.

Особа проповідника.

Прикмети проповідника.

§ 6. Проповідник повинен бути Божим чоловіком.

Особа проповідника має в проповідництві першорядне значіннє. Вона сильнійше ділає на слухачів, як сама проповідь. Проповідник, котрий не є перенятий Божим духом, не може числити на успіх своїх слів. Противно, проповідник повний побожности, хочби його проповідь була й слабша, вже самою своєю появою на проповідниці робить сильне вражіннє на зібрану громаду.

Буває часто, що дуже сильний вплив на занедбану парохію має проповідь незнаного проповідника, хоч може й не ліпшого від пароха. Ще більший вплив має проповідь монаха, місіонара. Причина сього в тім, що слухачі не знаючи життя невідомого собі проповідника, вірять свято в його слова; вони не мають підстави припускати, щоби його житте було инакше. Вони добачують в нім живий примір голошеного слова. Так сильно ділає сама неґативна сторона доброго приміру. Якогож успіху слід сподіватися щойно від позитивного приміру на вірних, який щойно успіх буде мати проповідь правдивого побожного проповідника!

Добрий примір є вже сам собою живою і успішною проповідю, котра спонукує нас робити те, до чого заохочує. Побожний проповідник своїм життєм доказує, що не трудно сповнити те, чого він домагається в проповіди.

Вага отже в проповідництві не лежить так в штуці або в викінченню проповіди, як радше в особі проповідника, в його святім, так сказатиби, життю. Апостольський дух се той чинник, що знаменує правдивого проповідника.

Щож становить характер того апостольского духа? Проповідник Божого слова мусить бути передовсім Божим чоловіком, котрого ціллю і завданнєм освяченнє сього світа. Не без значіння для проповідника його природні, фізичні дари духа і серця. Ясність розуму, тепло і глибінь серця, богата й жива фантазія і та енерґія волі, що полонить слухачів, се дари, що їх годі заступити штукою, що їх годі викликати, розбудити там, де їх природа відмовила. Сі дари враз із знанням та досвідом становлять основу сильного і правдивого проповідництва, що приносить обильні плоди. Але що природа не всіх вповні

вивінувала тими дарами, що тих дарів чоловік ніякою штукою набути не в силі, ми не будемо над тим застановляти ся, а звернемо нашу увагу на инші черти проповідника не менше важні, а може й найголовнійші, на прикмети, що проповідника роблять правдивим проповідником, на прикмети його душі, що в злуці з Божою ласкою надають проповіди цілу і властиву їй силу.

1) Першою такою прикметою Божого чоловіка, першою чертою духа проповідника – се його святість.

Історія доказує, що святі були все найліпшими проповідниками. (Св. Петро, св. Павло, св. Іван Золотоустий, св. Франц Салезій, св. Вінкентій а Павльо, св. Йосафат, св. Альфонс Ліґурі, св. Франц Ксавер, св. Домінік, бл. Гофбавер і ин)). Зовсім отже влучно говорить кардинал Маніґ, що чоловік проповідає, а не проповідь. А се можливе тільки тоді, коли проповідник своїм життєм заслугує собі на вищі Божої ласки.

2) Другою прикметою, що вже міститься в першій, се віра, дух віри. Віра се ключ до побіди над серцями. Проповідник, що несе світло, мусить сам найблище коло світла стояти. Тому жадається від проповідника: а) правдивого і глибокого життя віри; б) наукового і аскетичного вглиблення в систему віру, що має стати для нього світоглядом; в) доґматичного вглиблення в скарбницю віри, що має стати для проповідника сильним оружєм, жерелом світла й життя, до котрого він взиває, запрошує і притягає світ; г) вглиблення катехитичного в поодинокий скарб віри, з котрого він нічого не укриває перед людьми, котрого богацтво ставить перед очи вірних.

3) Третою прикметою Божого проповідника се дух молитви. Проповідь се надприродне продовженне Христового уряду, се виключно надприродне співділанне зі св. Духом. Що проповідник потребує молитви і мусить бути мужом молитви, про се нема й сумніву. Він має преці молитися за себе і за других. Він потребує молитви, щоби упросити Божої помочи, щоби засіяне зерно принесло плід.

В чім лежить сей дух молитви? Очевидно в духовних практиках священика: в відчитуванню молитвослова, в розважанню та обрахунку совісти, в читанню св. Письма і духовних книжок, в Службі Божій та посіщуванню Найсв. Тайн, в звертанню духа до Бога.

До сих середників можна ще зачислити часту сповідь та реколекції.

Се середники конечно потрібні. А до того загалом проповідник, як Божий чоловік, мусить бути чистий серцем, коли проповідаючи не хоче стягнути на себе закиду: „Сі люди устами мене величають, а серце їх далеко від мене.“

4) Четвертою чеснотою Божого чоловіка - проповідника се любов. Любов се тайна всеї успішности проповіди, се властива душа духовного проповідництва. Як віра без діл мертва, так мертве і слово без любови. Тільки та любов, котра приневолює людину не тільки розумом визнавати відому ідею, але переймає і все єство людини, приневолюючи її і душу свою погубити за неї, тільки така любов дає невмирущий огонь словам. Яка се має бути любов, говорить устами ученика любови св. Письмо: „Діти, не любіть словами, а ділом і правдою." Любов є двояка: любов Бога і ближнього. Вони обі відбиваються сильно в проповіди того, що їх має. Проповідник буде любити ближних тому, бо бачить в них твір Божої всемогучости, братів відкуплених кровю Христа. Він не буде проте зважати на їх стан, він буде говорити до душ „християнських", між котрими „нема ні раба ні свобідного." Його старанне о їх душі буде супроти всіх однакове. Він не буде в проповіди збувати простий нарід кількома картаючими словами, але буде давати однакову поживу усім, хиба що форми ужиє для кождого стану иншої, йому відповідної. Всім буде подавати евангельську потіху, всіх буде уважати радше добрими, як злими. Може нераз проповідник в однім або другім випадку зразитися, але будучи Божим чоловіком, що любить ближнього, не буде свого жалю переливати на всіх. Люблячий проповідник навіть коли картає, то заховує міру і рівночасно з картанням подає потіху і розраду. Він не накинеться ніколи з гнівом, у його серци не буде ніколи бажання пімсти, бо любов бажає одної тільки поправи. Його наставленне буде справедливе. Він буде проповідати не тільки про гріх та пекло, але також про Боже милосердє та про готовість Бога прощати кождому блудному синови. Божий проповідник є вирозумілий для душі, він відчує її потреби нераз і без слова із боку вірного. Крім того він і хорого не оставить без потіхи.

Також потреби тіла вірних не будуть Божому проповідникови байдужими. Він покаже дбайливість о їх здоровлє, споможе їх в нужді, заопікується сиротами.

5) Пятою прикметою доброго проповідника, як Божого чоловіка, се примірність його життя. Живий примір християнського життя більше нераз говорить, як сама проповідь. Сей, що хоче бути світлом і сіллю для світа, мусить бути неначе тим зеркалом, в котрім відбивається житте з закону. Коли проповідник бажає мати успіх із своїх проповідий, то мусить бути добрим взором, з котрого браливи собі примір вірні. Проповідник мусить старатися конечно о те, щоби до нього не можна було віднести слів Христа звернених до фарисеїв: „Що тільки скажуть вам, робіть і заховуйте; та по їх ділам не робіть." (Мат. 23, 3).

Злий приклад се найліпша проповідь проти проповідника, а тим самим проти голошених ним засад.

6) Шестою прикметою доброго проповідника се покора, котру можна уважати підставою духового життя. Праця проповідника, що не має покори, не принесе ніякого хісна, а противно шкоду. Без покори й любови нікого не направимо, а можемо тільки зіпсувати й зразити. Коли слухачі запримітять у проповідника гордість, то приступ його слів до сердець слухачів вже загороджений. Гордий замінюється легко в пристрастного, котрий не терпить чужої думки, в котрім не знайдеш людяности і вирозумілости. Додаймо до того, що гордий не може числити на благословенство Боже для своїх слів, бо „гордим Господь противиться." Слова гордого проповідника не знаходять віри у слухачів. Вони бачать у нім не покірного апостола, а гордого фарисея. Приміром покірного проповідника є Христос.

Розуміється, що покора проповідника мусить бути зазначена практичним життєм, а не тільки обмежатися на словах. До правдивої покори доходиться розважуванням своєї немочи і небезпеки попасти в гріх. Неудачі в проповідничім уряді мусить проповідник скорше собі самому приписувати, чим недостаточним заходам парохіян около своїх душ. Покірний проповідник буде мати поважанне для віраних і буде узнавати в них людське достоїнство. Особливо не сміє він утотожнювати уряду священика проповідника зі своєю особою. Достоїнство священика треба піднести, але не свою особу. Се відноситься до внутрішних черт покори. Вайшно повинен проповідник як в одежі, так і в цілім життю та урядженню заховати приличну скромність.

7) Семою чеснотою проповідника є терпеливість. Проповідник без терпеливости се тіло без розумної душі, се корабель без керми. Причину і нагоду до виявленя терпеливости може дати проповідникови противна думка парохіян, до котрих проповідає. Проповідник мусить зі спокоєм і терпеливістю річево виложити свої докази, що промовляють за його думкою. Як в иншім поступованню, так і в проповіданню терпеливість зєднає йому скоро людий. Терпеливість прощає провини підчиненим а через те, як приміром христіянської досконалости, позискує собі їх. Терпеливий проповідник буде в евангельськім дусі уляглий своїм настоятелям, але ніколи підлесний. Зате свою терпеливість супроти инших виявить ввічливістю, але не фамільярністю; терпеливість се знак доброго зрозуміння проповідником людської природи, зрозуміння так конечного для пастиря душ. Терпеливий проповідник не забуде, що людській природі годі взнестися до досконалости ангелів; противно, він знаючи немічі свою і своїх слухачів, буде бе-

устанно звертатися з упованнєм до Бога Терпеливий проповідник буде з витревалістю голосити Євангеліє, бо знає, що його уряд є з волі Бога, а він сам немічний. Боже слово буде він голосити з радістю, бо терпеливість буде нормувати ціле його житє.

8) Осьмою прикметою Божого проповідника се відвага, особливо відвага християнська, де йде о береженнє Божої слави. Взором тут Христос, що не вагався ужити навіть сили, щоби прогнати тих, котрі обезсвячували Божий дім. Відважний проповідник не завагається виступити і проти сильних сього світа, коли йде о Божу славу, боронити прав Церкви, святости супружя та инших справ, на котрі тепер настають вороги. Він відважно, але обережно виступить проти явних і деморалізуючих пороків навіть світської власти.

§ 7. Проповідник повинен бути просвічений.

Побіч святости повинен проповідник відзначатися також наукою, просвітою. Учитель без відповідної науки, а апостол без святости се явище анормальне. Проповідник має голосити Боже слово і то так, щоби невіруючих привести до віри, а віруючих у тій вірі утвердити та до християнського життя спонукати. А до такого діла конечно потрібні основні і богаті відомости. Відомости, що їх придбає собі проповідник, придбає не тільки для себе, але й для своїх слухачів. Противно, недостача власного знання, стається причиною, що й слухачі не мають належного духовного корму.

Передовсім повинен проповідник студіювати св. Письмо. Між усіми книжками св. Письмо є найпершою і найповажнійшою, а з окрема для проповідника найпотрібнійшою і найкориснійшою книжкою. Вона не тільки містить в собі значну часть християнської науки, але й кожде її реченнє має повагу Божого слова. Через те обовязком проповідника св. Письмо щоденно читати, студіювати й розважати. Священик, що не знає св. Письма, що не є перенятий його духом, не буде ніколи добрим проповідником. Проповідник, що студіює св. Письмо, пізнає ліпше значіннє й вагу поодиноких біблійних місць, дух його набере біблійного напряму, що не позволить йому запускатися в подробиці, котрі роблять проповідь мішаниною важних і маловажних річий, такий проповідник не знайдеться ніколи в клопоті, коли в часі проповіди заведе його память. Він порадить собі так, що з відомих біблійних місць наведе одно відповідне до свого предмету і пояснить його.

Побіч св. Письма мусить бути проповідник добре обзнакомлений з доґматикою і моральною. Сі науки мусить проповідник не тільки мати завсігди в свіжій па-

мяти, але й помножувати їх дальшим студійованнем. З догматикою та моральною вяжеться аскетика, с. в. практика христіянського життя. Аскетична література є для проповідника обильним жерелом спасенних думок.

Дальшим предметом студій проповідника повинні бути рішення Апостольської Столиці і вселенських Соборів. Сі рішення не тільки містять в собі церковне переданнє, але також, на підставі тогож переданнія, автентичне поясненнє св. Писма і богато правд, про котрі св Письмо або цілком не згадує, або тільки на них натякає; вони містять в собі також обильне жерело правил христіянського життя.

Для голошення Божого слова преважне значінне мають письма св. Вітців. Сі мужи є свідками обявлення, їх письма є для проповідників найкращим взором і богатим жерелом думок, котрих можна з хісном ужити в проповіди Між св. Вітцями перше місце для проповідника повинен займати св. Іван Золоустий, сей найбільший проповідник христіянства З його творів треба передовсім поручити гомілії до евангелія св Матея, до листів до Римлян, Коринтян, Єфесян і Филіпян та до псальмів. Не меншу вагу мають і инші твори св. Івана Золотоустого, що відзначаються популярністю, живістю, практичністю, чуттєм, наглядністю та мистецьким використаннєм св. Письма.

Важним предметом студій се літурґічні книги. Велика частина того, що вони містять, складаєтся зі слів св. Письма, з молитов і пісень, уложених святими мужами в дусі св Письма і одобрених Церквою. З ніякого иншого жерела не можна так докладно пізнати духа й значіння поодиноких свят та святих часів, як саме з літурґічних книг.

Природні науки не повинні бути рівнож чужими для проповідника. Проявами природи дуже гарно пр. показати Божі прикмети. Видимий світ се книга, з котрої пізнаємо Божу величність. всемогучість, мудрість, красу й доброту се книга, що наводить нас до величання Сотворителя. Простий чоловік не має стільки образованнія, щоби сам міг відкрити Бога в проявах природи. У сім мусить йому конечно помогти проповідник. Сам Спаситель, а за ним і св. Вітці використовують часто природознавство у своїх наукаx.

І льоґіку мусить знати проповідник, бо само нагромадженнє матеріялу не вистарчає ще до виготовленнія доброї проповіди Треба також уміти той матеріял відповідно розділити й упорядкувати. Тут потрібне конечно образованнє наука й вправа Проповідник мусить у тій цілі при звичаїти свій розум до льоґічного думання, у чім вельми помічним буде йому знанне льоґіки.

Завданнєм бесідника взагалі викликати у своїх слухачів свобідне рішенне волі. Завданнєм духовного бесідника так виложити правди обявлення, щоб його виклад був в силі викликати у слухачів свобідне стремління до надприродного добра с. є. до спасення душі. В тій цілі потребує проповідник знати психольоґію, котра навчить його, як має він переконувати розум, як впливати на волю, як викликувати відповідні почування, яких уживати понук і т. д.

До оживлення проповіди, до пояснення голошених у ній деяких думок та задля заохоти слухачів до христіянського життя, можна дуже добре ужити подій з теперішности або з минувшости. В першій мірі надаються сюди події з життя святих, а відтак відповідні моменти з історії христіянської Церкви і з історії світської. Більшу вагу слід класти на історію новійшу і історію рідного краю. Історію отже повинен священник читати не тільки для розривки, але й для ціли свого проповідничого уряду.

Також з красним письменством повинен бути проповідник обзнакомлений, передовсім з клясичними творами европейської і своєї рідної літератури. З них навчиться проповідник гарного стилю, добірного вислову, з новійших творів пізнає духа свого часу, пізнає неодно, що йому придасться відтак в проповіди. Се хосенне головно для міських проповідників, що між слухачами мають також інтеліґенцію.

Важним жерелом, з котрого проповідник може богато дечого зачерпнути для свого уряду се життє. Проповідник повинен розважати передовсім історію свого власного життя, нагадуючи собі все, що на нього вплинуло корисно або шкідливо від найраніймої молодости аж до тепер. Вже та сама студія над собою і над дотеперішним життєм стане навіть для молодого священика жерелом многих правд із досвіду, котрі опісля подадуть йому більше або менше вартний матеріял до його проповідничого уряду. Крім того повинен проповідник студіювати також життє инших людий, а знамениту до сього нагоду має в сповідальниці, при відвідуванню хорих, в школі і в розмові з поодинокими людьми.

Само собою розуміється, що проповідник повинен знати також твори своїх чільнійших попередників, повинен знати історію проповідництва.

§ 8. Проповідник повинен бути тактовний.

Нехай проповідник має всі прикмети вимагані від нього, як від христіянського проповідника, та коли не буде відзначатися тактом, то всі його зусилля будуть безуспішні. Нераз навіть один нетакт, одно якесь нерозважне

слово, попсує, знівечить довголітну, хочби й найревнішу працю проповідника.

Тактовний проповідник буде передовсім уважати на се, щоби проповідаючи Боже слово і укріпляючи сим по-ученнєм у вірі одних слухачів, рівночасно не збуджував непотрібних сумнівів у других. Се може легко статися при проповідях доґматичних. Щоби оминути всякого згіршення, повинен проповідник вистерігатися навіть виду яких-небудь сумнівів що до правовірности своїх слухачів; він повинен виходити завсігди з позитивної точки погляду.

Так само не повинен ніколи проповідник висказувати головної думки в формі безпосередній, а завсігди в посередній. Не скаже отже: „Докажу вам, що Ісус Христос є в Найсв. Евхаристії правдиво присутний". Проповідник повинен вийти радше з точки погляду Божої любови, мудрости і т. д. і говорити більше менше так: „Любов приятеля пізнаємо по великости жертви, до котрої він спосібний. Щож можна в тім огляді з Ісусом Христом порівнати? Щож є більшого над се, що він нам в тій Тайні подарував? Він самого себе дає нам" і т. д. Тепер вже можна розвинути всі доґматичні докази.

Як головна думка, так і ті докази мусять бути наведені посередно. Замість пр. безпосередно доказувати, що слова: „Се є Тіло моє" треба брати в властивім змислі, починаю знов від поняття любови і говорю; „Так дуже залежало Господу Богу на тім, щоби нас упевнити о його непонятій любові, що він виразно заявляє: „Се є Тіло моє."

Із сказаного видно також, як можна усунути заміти і сумніви, не згадуючи навіть виразно про них. Ті заміти чи сумніви просто упереджаємо, даючи цілковиту їх розвязку в яснім розвиненню самих доказів, а відтак тексти зі св. Письма і зі св. Вітців, котрих уживається як заміти, вплітаємо в природний спосіб в розвязку і додаємо до доказів.

При пояснюванню моральних правд треба уникати невідповідних представлень. Моральні науки, котрі для одної части слухачів є пожиточні, можуть бути для другої части, при нетактовнім їх трактованню, дуже шкідливі. Необережний проповідник може научити неодного таких річий, про котрі сей передше не мав поняття. При таких отже викладах, як про гріх нечистоти, про нагоди до гріха, про гнів і т. п. треба дуже уважати на склад своєї авдиторії. Зручний проповідник так мусить добирати слова, щоби для тих, котрих має на оці, був зрозумілий, а иншим щоби не згіршив.

Такт вимагає дальше, щоби не гуртувати в одній і тій самій проповіди за богато добрих наук, примінень і напімнень.

Все треба заховати певну і мудру міру. Годі все добре нараз впровадити, годі всю дневну злобу нараз підносити.

Щоби зробити сильне вражінне, домагається проповідничий такт, щоби всі особливші настрої слухачів, так само і всі особливші нагоди до зворушення запримітити і старанно використати. Сюди належать переважно замітні приключення, як пр. наглі випадки смерти, епідемічні недуги, пожежі, посуха, війна, голод, і т. п., або побіда, врожай, основанне якогось добродійного заведення і т. п. Чи такий випадок взяти як предмет цілої проповіди, чи тільки як інтеґральну її часть, тут рішає пастирська проворність.

Узглядняючи подібно настрій слухачів повинен проповідник порушувати дуже обережно все разяче і відтручуюче, як також те, що викликує неприємні спомини, а противно повинен якнайстараннійше опрацювати і узглядняти те, що в силі піднести бодрий настрій.

Проповідник повинен оминати все те, з чого можна би заключати на недостачу у нього любови, або на терпкість, погорду чи нерозумну ревність. Се важне передовсім при картаннях і пересторогах. Треба в таких випадках говорити без усякої пересади і з якнайбільшою лагідністю. Треба рівнож вистерігатися всякої сторонничости і оминати навіть тіни несправедливости. Само собою розуміється, що наводити імена грішників або навіть відповідні місцевости, се зовсім не на місци. Також повинен проповідник в таких випадках трактувати по можности всі стани однаково і рівночасно, щоби не викликувати до себе недовіря і не бути посудженим о сторонничість. Неприсутних не слід без важної потреби ніколи картати.

Згадана лагідність і обережність проповідника не повинна однак доходити до надмірної зглядности або боязни. Проти пороків і надужить треба завсігди виступати з цілою енергією і неустрашимістю. Якраз у злуці строгости і лагідности лежить саме гомілетичний такт.

Чи проповідник в якімсь випадку має ужити строгости чи лагідности, се залежить від обставин часу, від характеру і настрою слухачів, від природи предмету, як і від того, чи упімненне або картанне висказує він щойно перший раз, чи вже вдруге повторює його; особливож однак залежить се від індивідуальности проповідника. Чим строгійше картається, тим більше треба уважати на проповідничу обережність, уникати пристрасности й пересади, а противно старатися завсігди панувати над собою, заховати скромність, лагідність а що найважнійше — любов. Коли проповідник збиває заміти ворогів Церкви, не повинен ніколи позволяти собі на якінебудь обиджаючі натяки, на зїдливу іронію і на те все, що з достоїнством і святістю його характеру та з його післанництвом не дається погодити. З окрема що до іронії слід запримітити, що вона вже хочби для того не надається на проповідницю, бо простий нарід дуже часто зле її розуміє. Крім того в іронії

і завсігди дещо глуму і погорди, а се менше або більше затирає враження тої поваги, котрою повинна визначатися проповідь.

Щоби правда подобалася, треба уникати всего, що зражує, що слухачів може якимсь способом відчужити і їх сильно діткнути. Проповідник не повинен також за часто втручувати в бесіду свою власну особу і звертати увагу більше на себе, як на предмет проповіди. Передовсім молодий проповідник не повинен ніколи ані доброго, ані злого про себе говорити. З другого боку непотрібно знов себе оправдувати та вперто переконувати слухачів про свою марноту й неспосібність достойно проповідати.

Потреба оминати прикрі враження жадає від проповідника також зручности в представлюванню річий чи подій понурих та сумних. І тут треба в великій мірі проповідничого такту. Проповідник не повинен ані за далеко заганятися, ані вражувати почувань слухачів, не повинен особливо ані правди обмежати, ані тим більше минатися з нею, або прикрашувати її.

Часом заходить потреба зложити слухачам якесь бажання, слово подяки, признання і т. п. Такої нагоди не треба ніколи залишати, але використати її в дусі Христової любови і пастирської проворности. При таких нагодах можна також уділити слухачам якнайкрасших наук. Як з одного боку треба всякі надужитя картати, так з другого боку добре і справедливо вірних, коли вони на се заслужили, деколи похвалити. Ся похвала однак не сміє бути ніколи надмірна, не сміє переходити в підхлібство, крім того не повинна бути вишукана, неприродна, штучна.

Проповідник при голошенню Божого слова не повинен загалом ніколи забувати на святість місця, в котрім знаходиться, і поваги сього місця не повинен ніколи нарушити. Він не сміє не памятати на те, що заступає самого Ісуса Христа і через те мусить заховати повагу як в змісті своєї проповіди, так і в її формі. З проповідниці не повинно впасти ані одно слово, що моглоби викликати у слухачів сміх. Ані жарти, ані дотепи, ані кпини на проповідницю не надаються.

Повага проповідниці вимагає дальше, щоби проповідник вистерігався таких слів, що вважаються згірдними, простацькими, брусоватими.

Тактовний проповідник буде уздяднати завсігди в проповіди свою особу і буде говорити тільки те, що відповідає його спосібностям, його станови, вікови, відношенню до слухачів, його повазі і т. д. Не всякому випадає проповідати на всяку тему. Молодому проповідникови пр. ніяково голосити проповіди про супруже пожитя, про виховання дітей і т. п.

§ 9. Загальні уваги що до предмету проповіди.

1. Відповідно до цілі пастирського уряду повинен священик навчати вірних Євангелія, слова Божого, обявленого Христом і посвідченого церквою так, як воно міститься в св. Письмі і в переданню.

2. Священик повинен навчати дальше правди. Річ природна, що той, що учить в заступстві Бога, не може нічого иншого учити, як тільки правди, бож Бог се сама правда. Се відноситься як до змісту проповіди, так і до потрібних для представлення науки пояснень, доказів, свідоцтв і примірів.

3. Тільки релігійна правда, самі релігійні ідеї і те, що з ними стоїть у тісній звязи, може бути і повинно бути предметом поучення. Світське, чисто політичне, не належить до церковної науки і про се можна говорити лиш о стільки, о скільки воно має яке відношеннє до релігії.

Священик ані на проповідниці, ані в школі, ані ніде инде не повинен в характері слуги Божого управлятн політики або займати ся чисто політичними питаннями. Коли і о скільки політичні питання вяжуться тісно з релігійними питаннями, тоді обовязаний душпастир поучити повірених собі вірних і подбати, щоби вони не попали в блуд і не пішли на злу дорогу. Він повинен: а) намовляти до належного послуху супроти законної світської власти, як се поручає Євангелія і примір многих христіян усіх часів; б) тому що політичні злочини приносять суспільности глибші рани, як злочини приватні, повинен душпастир їх осуджувати, перед ними перестерігати, відкривати злобу всяких ворожих суспільному ладови чинників; в) коли поширюються погубні, нехристіянські засади що до взаїмного відношення Церкви до держави, душпастир не повинен мовчати, але повинен пояснити своїм вірним правдиву науку у сій так важній квестії.

г) Нераз домагання держави до своїх віданих можуть колідувати з обовязками супроти Бога і совісти: в таких випадках обовязком церковного учителя поучити повірених собі вірних.

д) Коли нарід через політичні вибори покликаний до співучасти в політичнім житю суспільности, тоді обовязаний душпастир зі всяким супокоєм поучити вірних про вагу виконування сього виборчого права і вказати, як вони можуть із своїх політичних прав користати в згоді зі своєю вірою, як рівнож, що з виборчим правом звязаний також виборчий обовязок.

е) Слуга Церкви не повинен вмішуватися в обсяг ділання держави, як рівнож повинен усіми можливими способами, з усякою любовю і проворністю стреміти до того, щоби й світська власть не вмішувалася в обсяг ділання Церкви.

и) Предметом проповіди є наука христіянського обявлення а) у цілім його обємі і б) у цілім його значінню.

а) В обсяг гомілетичної науки входить отже біблійна і церковна історія, ціла наука віри і обичаїв, аскеза і літургіка. Сюди належать не тільки проголошені правди віри, але також побожні думки і звичаї.

б) Зміст обявлення слід також представити в його правді і певности, в його красі і благодатнім діланню, у всіх його відносинах до нашого життя. Правди віри слід

голосити не тільки поодиноко, відрубно, але також у їх взаїмній звязи, бо через те кожда поодинока правда зискує на ясности, красі й успішности.

Обєктивні згляди при виборі гомілєтичного предмету модифікують згляди на слухачів. Тут рішає загальна засада: зі скарбу божої правди береться тільки те за предмет до науки, що серед даних обставин служить до цїли збудования, що є відповідне, конечне або корисне.

Вибір гомілєтичного предмету залежить вперед по части від віку, поваги, становища, духової і тілесної сили самого гомілєта. Деякі предмети надаються більше для старшого, як для молодшого проповідника; пр. супружі відносини, картаючі проповіди і т. п. Важне також, чи проповідник виступає як відвічальний душпастир чи ні; власний душпастир може в деяких випадках зовсім инакше говорити, як чужий священик, що не стоїть в ніяких близших зносинах зі своїми слухачами. Узглядняючи свою власну духову і тілесну силу, не повинен церковний учитель вибирати такого предмету, до відповідного трактования котрого він не доріс.

Вибір гомілєтичного предмету мусить також узглядняти: 1) Настрій слухачів, їх бажання і ожидання, особливо коли сі останні мають свою основу, в богослуженню або надзвичайних приключеннях та торжествах. 2) Потреби слухачів. Треба вибирати таку тему, котрої знанне є конечно потрібне до вічного спасення і то або загально конечне, як основи релиґії, правди віри найважнїйші, коли і о скільки слухачі в силі їх поняти; або зглядно конечне пр. ізза пануючого якогось блуду, гріху, проступку і небезпеки, ізза якихсь особливших відносин часу, місця, стану і пола, або ізза особливших індивідуальних відносин та потреб слухачів. Та не тільки найконечнїйші, але після них і инші духові потреби слухачів треба мати на увазі і то слухачів всякого роду. Між слухачами є часто особи всяких станів, грішники ріжного роду; побожні христіяни ріжних степенів чесноти: початкуючі, досконялі і такі, що стоять по середині. Щоби супроти них усіх, відповідно до їх відносин і потреб, бути справедливим, треба вибирати такі предмети, щоб їх усіх задоволити. Щоби пр. поручити виконуванне якоїсь чесноти, не поминаючи при тім ніодної части слухачів, слід вказати грішникам погань противного гріха і то по ріжним його степеням; побожним противно способ, як ту чесноту виконувати, рівнож по ріжним степеням христіянської досконалости.

3) Силу понимання слухачів, їх стан і вік, їх дійсні відомости, прикмети їх духа, ума і волі. Ісус Христос навчав своїх слухачів тільки того, що вони були в силі поняти: „Ще много маю вам говорити, та не можете те-

пер знести". (Йо.16, 12). А св. Павло говорить: „ І я, брати, не міг до вас промовляти як до духовних, але як до тілесних, як до малолітних в Христі. Я поїв вас молоком, не стравою; бо ви ще не були в силі". (І. Кор. 3,1,2).

Після сих загальних уваг що до вибору гомілетичного предмету під субєктивним оглядом, застановимося тепер докладнійше над порушеними увагами.

Коли проповідник забирається до проповіди на слідуючу неділю або свято, то буває справді нераз в клопоті і сам не знає, що і про який предмет має проповідати. Тем, на котрі можна би голосити проповідь, є так богато, що годі булоби їх навіть вичислити. Тому нераз буває таке, що священик вибере тему і зачне над нею працювати, а після якогось часу відкладає її і шукає за иншою. Часто походить се відси, що він не має сталих засад, по яким повинен би вибирати предмети проповідий.

При виборі предмету проповіди треба передовсім узгляднити зачало, приписане Церквою. Де нема якихсь особливих причин, щоби від нього відступити, там проповідник має вибрати такий предмет, котрий міститься в загалі, чито головну думку зачала, чи якунебудь подію або висказ, що приходить в загалі бодай як побічна обставина. Вправді може хтось замітити, що через рікрічне відчитування тих самих загал трудно все щось нового з того самого черпати. Та хоч порядок уступів св. Письма з року на рік той самий і все мається відчитувати ті самі зачала, то всеж таки при виборі предмету проповіди можлива сякатака відміна. Передовсім в однім році може проповідник брати предмет до проповідий з Євангелія, в другім знов з посланій. Сі останні належалоби тим більше узгляднити, що нарід з ними мало познакомлений, а без пояснення не зможе порозуміти їх змісту. Дальше, може ужити того самого зачала раз до проповіди, другий раз до гомілії. Таке поступованнє можна приложити і до Євангелій і до Посланій, проте булаби вже почвірна зміна. Так само може в однім році взяти за предмет головну думку зачала, а в другім знов якусь побічну обставину, що міститься в зачалі. Иноді можна ще через порівнанне, заключенне, символічне толкованне ужити висказу або події або пригоди, що про неї згадує зачало і вивести звідси правду, котра може бути предметом проповіди. Таке поступованнє, що відповідає зовсім бажанню церкви, далобися примінити до неодного нею вибраного зачала.

При виборі предмету треба держатися відчитаного зачала особливо тоді, коли протягом церковного року припадають свята або святі часи. Церква хоче представити нам кождого року найважнійші події і правди з цілого Божого обявлення так, як вони після себе слідували, а до перене-

дення сього свого наміру уживає як св. Літургії, так і порядку зачал.

Тому що головна думка празника виражена звичайно докладнійше в тропарах, як в самім зачалі, міг би проповідник взяти нераз тему до проповіди також зі слів тропара або кондака.

Для приміру наведемо тут кілька правд, що передовсім заслугують на обговорення в важнійших днях і часах церковного року.

В пості перед Христовим Різдвом добре булоби показати, як людськість під кождим оглядом є нещаслива, коли не держиться Спасителя. Через те збуджується у слухачів живу і щиру вдячність за зіслання Спасителя, а також бажання стати учасником в ділі відкуплення. Відтак треба показати, як християнин повинен в різдвянім пості піти за покликом Христового Предтечі, щоби в його душі воплотився Христос і оснував там своє царство.

На Різдво Христове найвідповіднійша тема булаби ся: з одного боку вказати на непоняту любов Бога до людий, а з другого боку представити, як нескінчено великий дар дав нам Бог, коли зіслав на землю свого Сина. Не менше достойним предметом проповіди могло би бути трояке рождество Христа: вічне від Вітця, дочасне від Марії і містичне в душі християнина.

На Новий Рік повинен проповідник нагадати усе добро, котрим нас Бог в минулім році обсипав і зло, котрим ми йому за се відплатили. Перейшовши відтак на початок року, може проповідник показати, як на кождім чоловіці можуть сповнитися бажання „щасливого нового року", коли вкаже на слова св. Павла: „Тим, що люблять Бога, все допомагає до доброго" (Рим 8, 28). Чим більше будемо в новім році зростати в любові Бога і праведности, тим щасливійший буде новий рік, хочби навіть навістили нас терпіння або смерть.

На свято Богоявлення дуже відповідною темою до проповіди булаби св. Тайна Хрещення і її дійства.

На Стрітення випадалоби показати, як Христос через те став нашим Спасителем, що будучи світлом, вступив в релігійну пітьму світа. Якраз теперішний час вимагає того, щоби ясно й основно показати, як чоловік лише в науці Христа пізнає Бога, себе, своє призначення, дорогу, щоби його осягнути і те, що його жде після смерти.

Чотиридесятниця призначена передовсім на те, щоби вірні дійсно й рішучо відвернулися від світа, а звернулися цілим серцем до Бога. Душпастир повинен доложити всего старання, щоби сповнити бажання Церкви і з часу св. посту зробити свого роду місію для громади. Проповідник повинен вибирати особливо такі предмети проповідий, що є

спосібні навернути грішників, а всім иншим допомогти до достойного приняття св. Тайн.

В страстнім тижни слід говорити про муки й смерть Спасителя та про ті многі і сильні правди, що в них криються.

На Воскресенне годиться, щоби воно було предметом проповіди. В громадах, де загніздилися сумніви що до віри, буде найвідповіднійше доказати основно правдивість воскресення. Такий доказ тим більше пожаданий на Великдень, бо в тім дни приходять на проповідь також гірші християни, що в році мало коли ходять на богослуженя. Колиж де в громаді панує сильна віра, повинен проповідник говорити про духове воскресенне і показати, як його треба осягнути вже в сім життю, щоби доступити воскресення і прославлення тіла. При тій нагоді можна би ще звернути увагу на се, що часте приниманне Найсв. Евхаристії причиниться найпевнійше до славного воскресення.

В повеликоднім часі слідби проповідати про небезпеку повороту до гріха і про способи, котрих належалоби ужити, щоби ніхто не втрачав знову того, чого доступив у великоднім часі через достойне принятіе св Тайн.

На Вознесенне може проповідник показати, як в Христі треба шукати призначення кождого чоловіка.

На Зісланне св Духа предметом проповіди повинна бути трета Божа особа. Діланне св. Духа найліпше представити в той спосіб, що проповідник зясує помильність і немічі апостолів перед зісланнем, а відтак рішучу переміну цілого їх єства й характеру після зіслання св. Духа.

На празник Пресв. Трійці слід говорити згідно з бажанням Церкви про таїнство трьох осіб Божих.

Празник Найсв. Евхаристії домагається від проповідника, щоби говорив про Найсв. Тайну Евхаристії. З того приводу слід о скільки можна оживити в народі віру, надію і любов до неї. Як предмет проповіди на се свято надається також Служба Божа. Так само почесть і набоженство до Найсолод. Серця Спасителя.

Празник верховних апостолів Петра і Павла дає проповідникови нагоду говорити про історію, характер і науку обох апостолів. Відтак може проповідник з приводу сього свята з окрема вказати на велике значінне апостольства загалом. При тім годиться поучити нарід, як високо має цінити се велике щасте, що належить до католицької Церкви і остерегти, щоби не наражав своєї віри читанням ворожих Церкві часописий і книжок. В тім дни здалобися також час від часу згадати про примат, його потребу, Боже установленне, прерогативу, як також про обовязки супроти голови Церкви. В теперішну пору самі обставини вимагають того, щоби з сього або иншого приводу показати ви-

разно і наглядно народови, що є тільки одна правдива Церква.

Неділя всіх святих надається особливо до того, щоби тоді докладно перейти науку про „духове сполучення святих".

Ріжні празники в честь Марії і Святих, що припадають в церковнім році, дають нагоду говорити про почитання і призивання святих. Ріжнородність свят і святих, що їх Церква приводить нам перед очи, дає також проповідникови можність говорити про ріжні чесноти, як плоди бобожности.

§ 12. Вибір предмету з огляду на його плодовитість.

Пребогато є правд, що містяться в християнськім обявленню і з нього дадуться випровадити. Зате і час призначений проповідникови на сповнюванне його уряду і понятливість слухачів є дуже обмежені. Розходиться отже не тільки о те, щоби вибрати загалом щось пожиточного на предмет проповідий, але щоби вибрати якраз що найконечнійше та найпожиточнійше і се відтак основно й з користю опрацьовати. Щоби сповнити сю вимогу, треба вибирати й опрацьовувати найсвятенніїші основні правди реліґії в тій мірі, о скільки позволяє на се розмірно короткий час, і в тій мірі, о скільки в якійсь громаді не досить поширене знанне християнських правд.

Основними правдами реліґії називаємо ті правди, котрі належно пізнані найсильнійше ділають на розум, серце й волю чоловіка і в котрих всі инші правди реліґії мають свою підставу і на них опираються

До основних правд належать:

1. Бог і його прикмети. Тому що любов Бога є найбільшою зі всіх заповідий, а боязнь Бога найсильнійшим оружем проти тяжких гріхів, то проповідник мусить очевидно доложити всіх зусиль, щоби ту любов і боязнь безнастанно будити, удержувати і удосконалювати. Та се неможливе, коли він народови не поможе пізнати Бога обговорюваннем його прикмет на проповідниці.

2. Природа і призначенне чоловіка. Про се треба проповідати тим більше, що вже навіть подекуди по селах поширилося нерозумне твердженне, начеби зі смертю все кінчилося. Тому ніяк не є злишним, щоби проповідник доказав безсмертність душі. Що до призначення чоловіка, то дуже богато на тім залежить, щоби про те докладно знати і ніколи на те не забувати. Длятого проповідник не лише мусить часом вибрати на тему проповіди призначенне чоловіка, але й принагідно на нього нагадувати навіть тоді, коли займається иншим предметом.

3. Гріх. Вправді протягом року безнастанно говориться

про ріжні гріхи на всіх проповідницях, але про суть гріха і його велике значінне люди мало знають, бо замало про се говориться. Булоби проте дуже порадно, щоби проповідник взяв деколи за предмет своїх наук суть гріха, щоби слухачі справді боялися гріха, як найбільшого зі всіх нещасть. Проповідник повинен класти натиск на грішні думки, бажання і склонности, як рівнож на гріхи залишення доброго, на котрі люди звичайно не звертають уваги.

4. Наука про розпятого Христа. Вона повинна бути осередком усіх проповідий. І не лише, що Христос на хресті повинен бути головним предметом, до котрого ми в проповідях якнайчастійше поверталиби, але й всі инші доґматичні та моральні правди (пр. пекло, терпеливість) повинні діставати своє правдиве освітленне й найсильнійшу принуку через вказуванне і зображуванне Розпятого. Найуспішнійшим і найпопулярнійшим предметом проповіди є передовсім часто подаваний, вичерпуючий опис Христових страстий. Вказуючи на історичного Христа, повинен проповідник крім того звертати часто увагу народу на теперішнього і показати, як він між нами мешкає, жие, діляє і позволяє нам користати з плодів свого терпіння та смерти головно в Службі Божій, в св. Причастю і в киоті. В тій ціли мусить наука про жертву св. Літурґії так тісно лучитися з наукою про хрестну жертву, щоби вона була для христіянина живим уприсутненнем цілого акту відкуплення.

5. Наука про св. Духа. Св. Дух є рівний Вітцю й Синови, тому годиться, щоби говорити про нього і в школі і на проповідници так само старанно й основно, як про Вітця і Сина. Коли христіянин нічого не знає ані про св. Духа, ані про його ділання, то слідом за тим буде менше старатися о ласку св. Духа, буде менше взивати його, не припише йому кождого доброго діла, не буде йому за се дякувати, не буде слухати з почестю добрих рад і не буде почитати свого тіла, як храму св. Духа.

6. Наука про Церкву. В нинішних часах вона незвичайно важна. Вправді неможливо супроти всесторонних нападів на обявлені правди кожду з них окремо так ясно й докладно в проповідях пояснити, щоби слухачі добре затямили собі всі докази, але коли їх як слід переконаємо про непомильність Церкви та про те, що належанне до неї є умовою вічного щастя, в такім випадку, коли говориться про инші правди віри, подеколи вистарчить їх пояснити і виразно зазначити, що так учить про них Церква і для того слухачі мусять в них вірити. Так само треба час від часу сказати про авторитет, котрим Христос наділив свою Церкву, а се в тій ціли, щоби у слухачів скріпити послух супроти церковних розпорядків і заповідий

7. Науку про св. Тайни, з окрема про Тайну

Покаяння і Найсв. Евхаристії, муситься безнастанно голосити народови, щоби він научився приймати їх достойно і досить часто.

8. Наука про молитву. Духовне життє душі стоїть на побожности. Проповідник повинен показати, що лише той чоловік находиться на дорозі до неба, у котрого молитва і побожність вже на землі є справою його серця.

9. Наука про останні річи. Боязнь Бога є резервою в християнськім життю, що устоюється ще часто в тяжкій покусі, коли сама любов Бога вже більше не вистарчає. Вона наче той кістяк, що надає християнському життю трівку основу. Щоби сю боязнь Бога збудити, удержати і скріпити, на се нема певнійшого середника над живе представленнє останніх річий. Обговорюючи однак такі строгі і страшні правди, нехай проповідник вистерігається пересад. Коли проповідник голосить науку про останні річи, мусить конечно показати, як слухачі, навіть найбільші грішники, можуть ще знайти ратунок, коли схотять з правдивим жалем і розкаяннем звернутися до Спасителя.

10. Деякі предмети з моральної муситься рік річно обговорювати; бо коли противні покуси ніколи не устають, то й напімнень не можна залишати. Сюди належить передовсім чистота і християнська терпеливість

Предметом, про котрий їзза великої його ваги, мусить проповідник рік річно говорити, се християнське виховання. Так само треба часто говорити про ріжнородні гріхи бесіди, про гріхи з залишення (пр. гріхи з залишення виховання, ріжних обовязків стану, старання про власну душу, діл милосердя і ин.), про мірність і противний їй гріх немірности (піянство), про християнське мужество і жертволюбність і на відворот про самолюбство і людську боязнь.

Вкінци мусить проповідник заєдно пригадувати слухачам, що основними чеснотами християнства є любов, покора і випливаючий звідси послух Богови.

§ 13. Вибір предмету проповіди з огляду на особливші потреби громади.

Коли сповідник хоче каянника поучити і успішно напімнути, то не задоволиться самим загальним побожним балаканнєм, але він можливо докладно приміниться до індивідуальних його потреб Так само мусить поступати і проповідник. Основні правди, про котрі була бесіда в горі, мають то до себе, що вони все і всюди можуть бути пожиточними. А проповідник повинен перш завсе узглядняти те, що в його громаді являється найбільш потрібне. Зле пр. поступавби той проповідник, котрий в убогій громаді про-

повідавби про небезпеку богацтва, а в громаді побожній, віруючій наводив докази на божество Ісуса Христа і т. п.

Длятого важним завданнєм проповідника пізнати можливо докладно свою громаду в усіх відношеннях, котрі при виборі предмету належалоби узглядняти. Перше жерело, з котрого проповідник може засягнути інформації про свою парохію се його попередник. Дальше вже само пильне ходженнє до школи дає священикови по части можність пізнати реліґійний і моральний стан в громаді. Поведенне і бесіда поодиноких дітий виявляють неодно, що діється дома в родичів. Так само богато може довідатися проповідник про характер і спосіб життя громадян від учителя, коли се чоловік безсторонний, розважний і чесний. Инша нагода до пізнання деяких відносин в громаді надається священикови в розмові з особами, з котрими стикається. Таку нагоду може пр нераз подати пильне відвідуванне хорих. Обильним жерелом, котре дає проповідникови спромогу пізнати громаду, се сповідальниця.

Згляд на потреби якоїсь громади каже душпастиреви передовсім питати, як стоїть справа зі знанням христіянських правд. Бувають такі громади, де навіть дорослі не знають хочби найосновнійших правд віри, будьто тому, що за молоду належно їх не учено, або і тому, що з часом їх призабули. Навіть люди, котрі звикли ходити на всі проповіди, зраджують мимо того велике незнанне чого тому, що декотрі проповідники подають свій предмет не досить зрозуміло, чи може тому, що припускаючи знанне елементарних христіянських відомостий у слухачів, розмірно більше говорять про менше потрібні правди.

Коли проповідник знає, або може припускати, що з реліґійними відомостями діло стоїть недобре, в такім випадку конечні є катехитичні проповіди. При тім булоби пожаданим, щоби проповідник взяв за підставу катехизм, уживаний в громаді. І при катехитичних проповідях треба рівнож узгляднювати серце й волю слухачів.

Коли проповідник в найблизшу неділю продовжає катехитичну науку, то за вступ повинно послужити повторенне кількома ясними реченнями змісту науки з попередньої неділі. Відтак треба обговорювати по черзі дальші питання і відповіди з катехизму. Очевидно таке поступованне лише тоді получене з великою користю, коли слухачі точно приходять на такі проповіди, через що треба деколи сказати, що христіяни, котрі не мають реліґійних відомостий, можуть по обставинам буги обовязані ходити на такі проповіди.

Особи, котрих замолоду як слід не учено, запамятують реліґійні правди доволі тяжко, хочби зрештою були і розсудними людьми. Тому то в громадах, де наука реліґії передше була занедбана, де отже панує велике незнанне,

мусить проповідник науку про найважнійші правди ще частійше повторяти, як катехит зі школярами.

Ще тяжше завданнє проповідника в тих громадах, де в більшій або меншій мірі вкрався наклін до сумнівів, або таки цілковите невірство. Ся язва поширена особливо по містах. В таких місцевостях мусить проповідник у своїх проповідях показати, як правди віри ніколи не противляться розумови, противно, як вони задоволяють розум, коли тільки він щиро шукає правди. Тому муситься голосити апольоґетичні проповіди.

Вправді мігби хтось замітити, що ті, котрі сумніваються і не вірять, не прийдуть на проповідь, між тим, коли присутні се з правила віруючі люди. Однак сих останніх треба скріпити в вірі проти нападів, з котрими стрічаються і в письмі і в слові, і дати їм спромогу представити правди віри докладно і переконуючо иншим, коли вони не мають віри. Зрештою часами є нагода до апольоґетичних проповідий в часі політичних обходів, на великі свята, при похороні якогось знатного мужа і т. п. При таких проповідях треба однак поступати більше засадничо, а менше полемічно. Замітів не слід зовсім підносити, а трудности лише там, де треба. Дуже легко може статися, що слухачі зрозуміють і запамятають заміти та трудности, а відповідий і розвязок або зовсім не зрозуміють, або скоро забудуть. В часі політичних обходів нехай проповідник не дасться спокусити і нехай не виступає з лайкою проти тих, що лише при таких нагодах приходять до церкви. На великі свята, хочби навіть голосилося апольоґетичні проповіди, не годиться забувати на головну думку свята.

В неодній громаді може проповідник знайтися в такім положенню, що буде приневолений направляти блуди і односторонности, котрими його довголітний попередник прогрішувався на проповідниці. В такім випадку при виборі предметів проповідий повинен таких шукати, котрі до тої ціли булиби відповідні. Прим.: попередник проповідав в той спосіб, будьто би все залежало від волі чоловіка, а занедбував поучити належно і візвати до молитви і приниманнія св Тайн.

Чи не найважнійше завданнє проповідника лежить у тім, щоби з найбільшою оглядністю і витревалістю виступав проти морального зіпсуття в своїй громаді. Длятого мусить вибирати передовсім такі предмети проповідий, що спосібні поволи усунути закорінене лихо. Проповідник не лише мусить вибирати тему противну поширеному гріхови, але й при инших предметах проповідий час від часу чито через поясненнє, чи примір, доторкнутися незначно гріха, котрий має бути викорінений.

Зрештою поодинокого блуду не можна ніколи основно викорінити без скріплення релиґійно-морального життя за-

галом, длятого кожда проповідь, що загалом більше будить реліґійний настрій, ділає також на спеціяльний блуд; таким чином проповіди тоді найуспішнійші, коли ними заохотиться людий до добрих загальних сповідий.

Булоби також порадно, щоби проповідник сказав часом дещо про ч е с н о т и, котрі процвитають в громаді, пр. трудолюбність, пильне ходженнє до церкви. Така заохота по части піддержить і скріпить сі добрі прикмети, по части оживить їх.

Сюди належить також питанне, чи може проповідник в таких місцевостях, де є б р а ц т в а, вибрати в місячні неділі з приводу брацького богослуженя такий предмет, що відповідає ідеї брацтва? Може, але лише в тім випадку, коли реліґійно моральний стан громади не вимагає инших предметів проповідий і коли до брацтва належить ціла громада або велика її часть.

Бувають також такі обставини по громадах, що хоч самі в собі не є ніяким ґріхом, але дають часто п р и в і д або являються п о к у с о ю д о ґ р і х а. Так пр. фабричне житте може спричинити у великої части мешканців такий спосіб життя і таку зависимість, що потягає за собою неодну небезпеку під реліґійно моральним оглядом. Дальше, в громаді можуть бути поширені наскрізь либеральні, ворожі Церкві часописи, або місцевість положена близько великого міста, а мешканці бачать і чують богато про виставність і легкодушність міського життя. Навіть вдача і характер, себто темперамент громади, може бути того роду, пр. надмірна честолюбність або фантазія, що проповідник мусить деколи достроїтися до них змістом своїх проповідий. Дуже тяжке завданнє проповідників в таких містах та околицях, де поширився с о ц і я л і з м (р а д и к а л і з м). І богато ще инших обставин буває по парохіяльних громадах, а розважний проповідник мусить їх узглядняти при виборі предметів проповідий.

Наведені досі засадничі постанови дотично вибору предмету проповідий являються здебільша сталими або правильно повторяються. Та бувають також ніби с л у ч а й н і п р и к л ю ч е н н я, що або дотикають цілий край, до котрого належить відносна громада, або обходять лише саму громаду. Ті приключення можуть нераз бути того роду, що викликують у мешканців тої місцевости зворушенне, смуток або радість. І такі зворушення, як з одної сторони можуть стати спокусою, так з другої тим певнійше склонити до доброго. Такі нагоди мусить проповідник вихіснувати. Він повинен виходити з того переконання, що все, що діється, стоїть під спеціяльним Божим наглядом, що кожде таке приключенне заключає в собі реліґійно-моральний зміст, є немов фактичним Божим обявленнем, по части для поо-

диноких людий, по части для цілих громад і народів і тому вимагає христіянського викладу й освітленая.

Дальше, проповідник мусить також зріло застановитися, чи з приводу якогось незвичайного проступку проти обичайности або реліґії, не здалобися деколи сказати так зв. картаючої проповіди. Така проповідь має відстрашити від повторення злого, дати ліпшій частині громади сатисфакцію за згіршенне і не допустити, щоб инші чимсь подібним провинилися. Деколи мусить проповідник ще й тому голосити картаючу проповідь, бо люди мало що роблять собі з тої історії, що приключилася. Він повинен бути наче по христіянськи просвіченою совістю громади, бо має будити і просвічувати своїм словом з проповідниці совість слухачів в тім випадку, коли здичіннє і моральний занепад змоглися до тої степени, що навіть явна неморальність робить мало враженія на людий, або що гірше, уважається предметом розривки, розговорів і сміху.

Такими провинами, за котрі належалабися картаюча проповідь, уважаються: безпочесне, гіршаче поведенне в часі богослуженая, або в часі инших реліґійних торжеств; значне зневаженне недільних днів, цілковите, явне маловаженне церковних заповідий; забави в мясниці і храмові дні, коли переходять в скандали; чинні вибухи ворожнечі між цілими партіями; прилюдно доказані революційні демонстрації і намова до них; безстидне волоченне по ночах; накінець гріхи проти шестої заповіди, що стали явними і всі про них знають (при сім однак мусить буги проповідник дуже осторожний в вислові і мусить добре розважити, чи така проповідь не побільшить ще скандалу і чи остаточно більше не зашкодить, як поможе).

При картаючих проповідях треба ще уважати на отсі точки:

1. Факти, що дають привід до картаючої проповіди, мусять бути цілком певні і явно звісні. Коли тільки ходить чутка, або побожні люди донесуть се або те священикови, то на самій тій основі він ще не може голосити картаючої проповіди.

2. Нехай проповідник покаже, що до виступленая проти того, що сталося, не спонукав його гнів, тільки старанне про славу Божу і спасенне громади. Ганьблячі слова, ужиті на проповідниці, ділають дуже шкідливо.

3. Попри догану нехай проповідник вискаже часом слухачам похвалу за їх попередне поведенне або инші добрі прикмети. Таким чином догана буде сильнійше ділати.

4. При тім нехай виразно зазначить, що його догана не відноситься до всіх громадян, а лише до тих, що почуваються до вини. Нехай і се зазначить, що незнанне, недобровільність і т. п. можуть річ почасти оправдати.

5. Священикови не любленому в громаді або цілком

молодому сотрудникови не слід голосити картаючих проповідий.

6. Нехай проповідник ніколи не виволікає на проповідницю власної кривди.

7. Неодин проповідник може боїться, щоби картаючи острійше на проповідниці, не втратив симпатії у громади або у деяких членів громади. Та примір Спасителя показує, що ревність о славу Божу і спасеннє душ гріпників обовязує також до строгих проповідий.

До особливших випадків, що дають проповідникови привід голосити принагідну проповідь, належать випадки смерти визначнійших людий в громаді (вірного душпастиря, побожного учителя).

Личні відносини проповідника можуть бути також того роду, що треба їх конечно узглядняти при виборі предмету проповіди. Зовсім молодий, початкуючий священик тільки осмішивби себе, колиби хотів вибирати такі предмети, котрі вимагають більшого житієвого досвіду і знання світа, щоби могти про них говорити докладно і практично (пр. відносини супругів, вихованнє дітий). Дальше, для проповідника, що ледви від недавна сповняє свій уряд в якійсь громаді, відповіднійші доґматичні проповіди, чим такі, до котрих переведення треба докладнійшого знання реліґійно-морального стану громади. Сотрудникови або завідателеви не випадає голосити вступної проповіди з приводу обнятя уряду, за те вимагається її від пароха, котрий в повіреній собі громаді уперше вступає на проповідницю. Так само тільки парохови лицює голосити пращальну проповідь; завідателеви (ще менше сотрудникови) хиба тоді, коли трудився в громаді через більше літ. Пращальна проповідь є з деяких зглядів завіщаннєм для громади; тому тоді почуваннє привязання до душпастиря, що відходить, будиться звичайно сильнійше, як коли инде. Такий настрій мусить він використати, щоби громаді ще раз коротко і рішучо вложити на серце те все, чого старався її научити протягом довгих літ, а що їй являється найбільш потрібним, відтак нехай долучить слова подяки, просьбу о прощенне і о память в молитвах; накінець нехай візве громаду, щоби з довірем і прихильно віднеслася до його наслідника.

Особлившими зглядами при виборі предмету проповіди повинен руководитися проповідник — гість. Його проповідь для громади чужа. В деяких місцевостях приходять на його проповідь і такі особи, що не приходять на проповіди свого душпастиря. Сього, що він говорить, вони слухають з більшою цікавістю, чим звичайно, отже і з більшою увагою. Він не був ще ніколи в тім положенню, що місцевий душпастир, щоби неподобатися деяким членам громади; отже по його стороні та користь, що має перед собою прихильно настроєних слухачів. При виборі предмету пропо-

віди се його не вяже, що сю або иншу тему обговорювано вже на проповідниці. Неодно може він навіть основнійше обговорити, чим місцевий душпастир, котрий не мігби сього сказати з боязни, щоби не стягнути на себе підозріння, начеби він зачерпнув ті правди і обвинення із сповідий, котрих слухав. Взагалі слово чужого проповідника діляє на слухачів успішнійше і тривкійше, чим слово власного душпастиря, до котрого всі навикли.

Тому отже, що становище проповідника-гостя з деяких зглядів є дуже корисне, бо йому легко приходить вложити слухачам на серце христіянські правди, мусить він старанно розважити, про який предмет булоби найкорисніше і найуспішнійше говорити в тій громаді, де має голосити гостинну проповідь. В тій цілі, коли сам не знає добре громади, повинен з правила віднестися з запитанням до місцевого душпастиря, про що можна би з сього приводу проповідати з найбільшою користю.

Найбільше однак добродійство, котрим парох може прислужитися своїй громаді, лежить у тім, коли він уладить для неї м і с і ю. Місійні проповіди спричинюють звичайно богато навернень і підносять реліґійне життє в цілій громаді так, як сього иншими дорогами годі булоби осягнути.

§ 14. Що не належить до реліґійної науки?

Ціль церковного учительського уряду — о с в я ч е н н є людий голошеннєм Б о ж о г о с л о в а. Що не є Божим словом і не має ніякої звязи з вічним спасеннєм, се є виключене з реліґійної науки. Не належить отже до реліґійної науки:

1) все л о ж н е і с у м н і в н е, пр. пояснення противні змислови Церкви і св. Вітців, нові обявлення, видіння й чуда не апробовані ще церковними властями, пророцтва про будучність, про означений час приходу антихриста або страшного суду; також всяка п е р е с а д а в науці, риґоризм і ляксизм;

2) все с в і т с ь к е; сюди належать: чисто світські річи, часописні відомости, чисто політичні питання, дотепи, пусті казки, сатири, підхлібства, самохвальба, жалоби на мале число слухачів, маловаженнє власної особи, оборона себе самого; все, що для слухачів за т р у д н е і для їх збудованя н е к о р и с н е або навіть ш к і д л и в е, пр. вишукані питання про Пр. Трійцю, переєствленнє, призначенне, осудженнє, загалом спекулятивні розважання про доґми, критичні пояснення темних місць у св. Письмі, необережна казуістика, згіршаюче представлення тяжких гріхів і т.п.

Дуже шкідливо й небезпечно, а саме для віри, порушувати заміти, сумніви, ложні засади й науки, котрих слухачі ще не знають і нема обави, щоби коли й довідалися про них. Так само шкідливо й небезпечно говорити про такі предмети, що можуть збаламутити слухачів, що можуть ослабити їх надію й любов, а через те довести їх до скрупулятности, малодушности й розпуки або до очайдушности, викликати в них грішні або пристрастні почування, як пр. погорду, ненависть, бажанне пімсти супроти якоїсь особи або стану, знищити почування благородні або противно над міру їх розніжнити, як оповіданнем про жорстокости і безбожність, про безпастанне пированнє, грішенне, проклони, погрози з карами або противно про модну гуманність і сентиментальність. Вкінци особливо шкідливі і небезпечні є такі предмети, котрими лекше можна наклонити волю слухачів до гріха, як до чесноти, пр. занадто докладний опис деяких пороків (як: нечистоти), надто виразне поясненнє тайних гріхів і середників та оправдуванне грішників; згіршаючі приміри, несправедлива полеміка, личні обиди, прилюдна пагана тайних гріхів.

4. Поучень і напімнень, котрими лихий умовий стан слухачів можна би ще погіршити, не треба так довго давати, доки слухачі не будуть на стільки розположені, що зможуть їх знести і з успіхом примінити. З чисто матеріяльних грішників не треба робити без потреби грішників формальних. З педаґогічних зглядів треба поучення відложити на так довго, аж слухачі будуть ліпше розположені і можна буде сподіватися бодай загально корисного висліду або гріх стане ся сам неможливий. Чисто матеріяльних грішників треба тоді поучити про їх гріх, коли вони блудять у злій вірі, с. е, коли вони самі сумніваються або прочувають гріх, що треба припустити при всіх Божих і природних заповідях; коли з поучення можна сподіватися загального доброго висліду; коли инші висші обовязки пр. спасенне душ або права третих осіб колідують із оглядом на спасенне матеріяльного грішника, пр. при нарушенню прав других настоятелями, судіями, душпастирями. Також при людях слабих, обтяжених богатьома гріхами, котрих стан через надто скорі і для них неможливі до виконання упімнення та домагання тільки погіршився, треба мати терпеливість, не жадати від них нараз за богато і старатися тільки звільна поліпшувати їх стан спасенними поученнями.

ДРУГИЙ ВІДДІЛ:

Гомілетична форма.

§ 15. Поняттє гомілетичної форми.

Гомілетична форма або представленнє лежить у випрацьованню і уділенню людям гомілетичного предмету. Як вибір предмету науки, так і її форма має на меті освяченнє чоловіка; через те мусить вона бути того роду, щоби чоловік міг подану науку вповні пізнати й взяти її як правило свого ділання. Длятого треба Божу правду пояснити і доказати: представленнє мусить бути ясне і основне. Божу правду треба дальше так представити, щоби вона сильно поділала на чоловіка, щоби викликала в нім християнську надію і боязнь, любов Бога і висших дібр, щоби чоловік відвернувся від злого, щоби доступив святости і правдивого супокою. З огляду на серце мусить бути проте представленнє повне чуття. Вкінци треба Божу правду або Божу волю так представити, щоби вона вплинула і на волю чоловіка та спонукала його сповнять добрі діла, с. є. представленнє мусить бути з огляду на волю плідне і практичне.

Гомілетична форма є внутрішна і внішна. Внутрішна форма, або виріб обіймає розвиненнє і диспозицію, внішна форма або уділенне, поданнє предмету обіймає з'одягненнє того предмету в слова (стиль) і виклад його (виголошенне і акція).

Перша глава. Внутрішна форма або випрацьованнє гомілетичного предмету.

I. Член. Розвиненнє гомілетичного предмету.

§ 16. Поняттє і ціль розвинення.

Розвиненнє (переведенне) гомілетичного предмету лежить у доцільнім виборі і приміненню відповідних орудників та доріг, щоби через те реліґійна правда могла стати для розуму ясною і основною, для серця повною чуття і сили, для волі плідною так щоби слухачі правду пізнали, її полюбили і виконували. Через те розвиненнє гомілетичного предмету має насамперед на цілі: *а*) поученнє розуму, *б*) порушенне або приєднанне серця і *в*) наклоненнє волі; вкінци освяченнє чоловіка вірою, любовю і виконуваннєм Божої правди.

A. Поученнє розуму.

I) Ясність представлення.

§ 17. Поняттє і конечність ясного представлення.

Кожду правду, котра маєть ділати на чоловіка, мусить він насамперед пізнати. Пізнати правду значить знати її зміст; пізнаннє є ясне, коли зміст правди так основно представлений, що легко можна її відріжнити від кождої иншої.

Загалом кожда правда повинна бути ясно представлена; щойно через докладне пізнаннє правди ми набираємо переконання про неї і щойно тоді може вона вплинути на наше серце й волю.

В конкретних випадках ясність є більше або менше конечна. Те, що слухачам і так ясне, не треба більше пояснювати; зате треба пояснити те, що потребує пояснення, а саме: 1) такі поняття або правди, про котрі знаємо або припускаємо, що вони слухачам, бодай більшій їх части, є незнані будьто тому, що вони їх пояснення ще не чули, або його знов забули. Так пр. треба завсігди наново пояснити, коли сього вимагає предмет науки, археольоґічні або літурґічні питання, котрі легко забуваються, а без котрих годі зрозуміти деякі місця св. Письма; 2) такі поняття і правди, що мають особливше значіннє для реліґійно-морального життя, без розуміння котрих те життє булоби неможливим або мусілоби остати незверщеним; сюди належать так звані основні правди христіянської віри, як про пресв. Трійцю, божество Христа, діланнє св. Духа, призначеннє чоловіка, середники до його осягнення; 3) такі поняття і правди, *про* котрі є поширені мильні погляди і на котрі, якраз для того, нападають часто вороги віри, пр. чеснота, свобода, честь, любов, щастє, поступ або наука про церкву, про почитаннє святих, про пости; 4) є ще богато звичайних церковних слів, котрі своїм значіннєм ріжняться цілковито від значіння в буденнім життю і через те потребують пояснення, пр. „друге родженнє“, оправданнє, надоложеннє, ласка, світ, тіло, дух, умертвленнє, смерть, життє, спасеннє.

§ 18. Середники ясного представлення.

I. Поясненнє.

Середники, що служать до ясного представлення якоїсь правди, є двоякого роду: властиве поясненнє і узмисловленнє.

Властиве пояснення є або пряме і тоді зоветься буквальним чи предметовим поясненням, або непряме через противенство.

а) Буквальне пояснення лежить у тім, що ми якийсь висказ, суд або поняття віддаємо иншими, слухачам більш знаними словами. Щоби сей рід пояснення міг свою ціль осягнути, конечно, щоби ті слова, котрими слухачам пояснюється висказ, суд чи поняття, були для них дійсно зрозумілими, щоби їх змисл відповідав вповні змислови пояснюваного висказу, суду чи поняття. Слово, котре мається пояснити, не повинно приходити в пояснення. До буквальних пояснень належать також парафрази, котрі віддають змисл иншими словами, не переривaючи ходу бесіди, пр.: „Одягніться в Христа", наслідуйте його, будьте лагідними як Ісус, сердечними як Ісус.

б) Предметове пояснення лежить у тім, що ми подаємо ціхи пояснюваного поняття. Сі ціхи можуть бути або сущні або припадкові. Коли в поясненню приходять самі сущні ціхи, котрими пояснюваний предмет відріжнюється від кождого иншого, тоді зоветься воно льогічним; коли воно містить в собі також припадкові ціхи, тоді називаємо його реторським. До льогічного предметового пояснення належить: 1) дефініція, котра лежить в докладнім наведенню сущних ціх поняття, пр.: гріх се свідоме і добровільне переступлення Божої волі; 2) дистинкція, котра підносить розріжняючі ціхи подібних понять, пр.: очернення се приписування ближньому гріхів, котрих він зовсім не допустився, а обмова се розголошення дійсних промахів ближнього без потреби. До реторського предметового пояснення належить: 1) зясування. *Воно лежить у докладнім представленню одної* або більше ціх поняття; пр. коли ціху видимого знаку в понятю св. Тайни так поясняємо: „Кожда Тайна має щось внішного, щось, що видимо, що чуємо. Ви бачите пр. як священик при Тайні Хрещення поливає голову хрещеного водою і чуєте слова, що їх при тім вимовляє. Ви бачите в Найсв. Тайні Евхаристії білого, чотирогранного агнця, котрого можна дотикатися. Так само є при инших Тайнах. При кождій є щось, що ми бачимо, чого дотикаємося, що змислами помічаємо. Се є той видимий знак при св. Тайні„. 2) Описання. Се є конкретне, доволі означене представленне предмету наведенням його прикмет і ціх. З'ясованням сущних і несущних ціх дає воно рівнож образ предмету так, що ми можемо його, як то кажеться, змислами пояти. Таке описанне дає пр. св. Павло (І. Кор. 13, 4 сл.), щоби унагляднити єство любови. Подібно можна пояснити і унагляднити терпеливість, лагідність, гордість, лакімство. Коли описанне відзначається особлившою живістю

і наглядністю, називається зображенням; зображення прикмет поодиноких людий, їх способу думання і обичаїв називаємо характеристикою. Удалі характеристики, що малюють вірно й живо життє та людий і спонукують людий призадуматися над собою, мають особливше значіннє.

Усі пояснення реліґійних понять і правд повинні бути в дусі Церкви; дальше повинні бути: *а*) правдиві, с. є. повинні містити тільки такі ціхи, що відповідають справді пояснюваному предметови, пр. ложне булоби пояснення відпусту: „Відпуст се відпущенне ґріхів“, бо така ціха не відповідає відпустови; *б*) повні, виразні і докладні; вони мусять подавати усі ціхи, що є конечні до належного представлення пояснюваного предмету, а передовсім такі, що його відріжнюють від инших подібних предметів; мильні булиби пр. такі пояснення: „Відпуст се відпущенне кар“, або: „В Тайні Покаяння відпускаються сповнені ґріхи“, бо в першім випадку недостає ціхи: „дочасних кар за ті ґріхи, котрих вічна вина і кара вже відпущена“, а в двуґім випадку: „після хрещення сповнених ґріхів“; *в*) належно упорядковані, як сього домагається природа річи, льоґіка і понятливість слухачів; так пр. при поясненню „безкористолюбної вірности у званню“ природний порядок вимагає пояснити вперед, що таке „званнє“, відтак „вірність у званню“, а вкінци „безкористолюбність“ у тій вірности свому званню.

Основність представлення.

§. 19. Поняттє і конечність основного представлення.

Завданнєм церковного учительського уряду не тільки так виложити зміст христіянського обявлення, щоб його слухачі зрозуміли, але старатися також про те, щоби слухачі про правду того обявлення переконалися. Про правду якогось твердження переконатися, значить, пізнати причини, що говорять за його правдою і спонукують признати ту правду. Такі причини називаємо доказами.

Чи голошену правду треба доказувати, се залежить: 1) від предмету і ціли викладу і 2) від способностий, відомостий, потребі переконань слухачів. З огляду на слухачів докази потрібні передовсім: а) коли їм недостає основного переконання, коли між ними є сумніви, а головно блуди і ложні переконання; б) коли йде о реліґійну, певну і важну правду, від котрої залежить вічне спасенне чоловіка, як пр. o dogmata necessaria necessitate medii vel praecepti і о инші науки, що серед певних обставин мають великий вплив на

віру і обичаї (пр. читанне заборонених книжок). Шкідливе є надмірне нагромаджуванне доказів, бо воно може легко якраз викликати ріжні сумніви і ложні погляди на віру. Не потрібне знов доказування там, де й без того є основне та сильне переконанне.

§ 20. Середники й методи основного представлення.

Про якусь релігійну правду можемо переконатися позитивною або неґативною дорогою. Позитивна дорога лежить у тім, що ми дотичну правду доказуємо с. в. наводимо причини, на котрих вона опирається і котрі виказують її предметову реальність. Неґативна дорога лежить у тім, що ми усуваємо перепони (сумніви, заміти, пересуди), що противляться переконанню. Першу дорогу зовемо доказуванням, другу збиванням. Від основности й повноти обоїх залежить сила переконання у слухачів.

§ 21. Доказуванне.

Доказуванне має подати причини, з котрих показується предметова реальність релігійних правд. Сі причини можна брати з отсих жерел: з Божого обявлення, з розуму, з історії, з досвіду, зі свідоцтв ученихі побожних людий. Відповідно до того розріжняємо докази з обявлення, розуму, історії, досвіду і авторитету.

1) Докази з обявлення. Докази з обявлення є двоякого роду: докази зі св. Письма і з передання.

Докази зі св. Письма займають в релігійних науках перше місце, бо вони, оперті на Божім слові, дають більшу певність, як всякі инші докази, що опираються на виводах людського розуму. До того причиняється ще й та обставина, що многі релігійні правди не дадуться инакше доказати, як тільки висказами св. Письма, а нарід, переконаний сильно про правду св. Письма, кладе на ті докази найбільшу вагу. Длятого проповідник, як учитель обявленої правди, повинен наводити докази зі св. Письма; бо хочби його розумові докази були не знати як ясні і переконуючі, то ніколи не будуть вони мати такої певности, як докази зі св. Письма. З тої причини покликуються і Спаситель і Апостоли на Старий Завіт.

При уживанню доказів зі св. Письма повинен проповідник придержуватися таких засад: а) наводити тільки такі місця св. Письма, в котрих лежить дійсно доказуюча сила; б) наводити тільки місця клясичні, котрі в данім випадку є найвідповіднійші; в) вибирати по можности такі місця, котрі для слухачів є ясні, або котрі

можна легко пояснити; г) не наводити за богато місць св. Письма, бо се утрудняє спамятанне і ослаблює увагу; д) місця св. Письма треба наводити дослівно й докладно; коли наводиться місця не зовсім знані і зрозумілі, треба їх докладно пояснити.

2) Докази з церковного передання. Після св. Письма займають докази з церковного передання головне місце. Проповідник повинен отже в своїх науках покликуватися на переданне. Місця з церковного передання повинні бути короткі, ясні і не численні. Досить навести одно або два клясичні місця, що відносяться до правди, котра є предметом науки.

3) Розумові докази. Розумові докази се заключенная із загально принятих правд. Сі докази в церковних науках дуже пожиточні. Св. Письмо і св. Вітці часто їх уживають. Розумові докази потрібні особливо в наших часах. Невірним мають вони доказати достовірність обявлення, і показати, що обявлена правда відповідає вимогам здорового розуму та що сам розум чоловіка чує потребу обявленая. Ложновірцям доказуємо на основі того, що вони ще признають, що вони повинні й всі инші правди признати, коли не хотять спротивлятися здоровому розумови. Вкінци віруючі дістають через розумові докази яснійший погляд на правди віри і моральности і пізнають, як ті правди слід в ріжних хвилях життя заховати.

Не треба однак уживати розумових доказів на першім місци і виключно; таке поступованне булоби противне христіянству, як позитивній релігії, підкопало би віру і пособляло би раціоналізмови.

До розумових доказів належать: а) властиві заключення; б) вискази і правди загально приняті і г) приповідки. Приповідки в поученнях дуже корисні, бо вони улекшують значно розуміннє правди, лекше переконують, викликують увагу та задержують науку в памяти. Приповідки повинні бути: а) правдиві с. є. такі, що не ширять блудів; б) повинні відповідати повазі релігійної науки і в) повинні бути слухачам добре знані.

4) Докази з історії і досвіду. Побіч доказів з обявлення і розумових може і повинен душпастир послугуватися при справованню учительського уряду також доказами з історії; він може і повинен наводити на потвержденнє голошених правд деякі події. Також історичні докази мають дійсно доказову силу як рівночасно справдішні свідоцтва Божі. Але тільки важних подій, долі цілих народів або суспільних кляс і поодиноких, але визначних особистостий можна уживати як доказів. Як догматичні, так і моральні правди можна скріпляти історичними доказами. Так пр. справедливість Божу можна доказати

з долі богатьох народів, а передовсім народу ізраїльського. Конечність Божої ласки і неспроможність людий перед Христом дійти до пізнання правдивого Бога та до правдивого життя в Бозі, можна ясно доказати з історії поганства. Силу й непоборимість церкви, безнастанну присутність у ній св. Духа потверджує безперечно історія християнської церкви. Наслідки деяких чеснот і гріхів найкрасше унагляднює якраз історія.

До історичних доказів подібні докази з досвіду. Докази досвіду основуються на власнім, або на чужім, на внутрішнім, або на внішнім досвіді. Такі докази є дуже корисні і сильні, бо кождий чоловік є сильно про те переконаний, що сам бачив, чув, або иншим способом досвідчив. Коли проте проповідник покликується на досвід, то тим скорше промовить до серця слухачів. Дальше — між людьми є ложні погляди й загади, що походять з ложного й односторонного досвіду; таки ложні погляди й засади не дадуться нічим иншим скорше справити, як доказами з правдивого загального досвіду. Длятого Христос і Апостоли уживали в своїх науках доказів з досвіду, пр. Спаситель покликується в науці про Провидіння Боже на птиці небесні і цвіти пільні.

Докази з досвіду повинні бути правдиві, не видумані, не пересадні, не односторонні і всім знані. Ті докази є особливо придатні тоді, коли проповідник хоче показати можливість виповнення якої чесноти, або коли хоче показати ріжницю між чеснотою і противним гріхом. При тих доказах можна покликуватися на власний або чужий досвід, особливо порадно покликуватися на те, що в власній громаді або в сусідстві всі досвідчили і всі знають. Молодий проповідник нехай не наводить богато доказів з власного досвіду. Дуже великої обережности треба також при наводженню досвідів зі сповідальниці; їх можна уживати тільки загально і не говорити, що ми їх знаємо зі сповідальниці.

5) Докази з авторитету. Доказ з авторитету се відклик на свідоцтво учених і побожних людей в користь якоїсь реліґійної правди. Сюди належать: 1) свідоцтва св. Вітців і учителів Церкви, о скільки беремо їх як таких, а не як свідків передання. Хоч їх свідоцтво в ділах реліґії не має Божої поваги, то все таки є воно дуже важне з огляду на їх глибоку ученість і святість їх життя, передовсім, коли більшість їх годиться що до якогось питання. Доказів зі св. Вітців уживається при доґматичних правдах або при нових на око правдах та твердженнях, при збиванню старих пересудів і блудів, при обговоренню деяких гріхів та пороків і при викладі місць із св. Письма. Не треба однак вибирати за богато, за довгі і темні місця, але мало, короткі, сильні, ясні місця, а пе-

редовсім такі, котрі справді доказують те, що хочеться доказати. 2) Після свідоцтв св. Вітців і учителів Церкви мають велику вагу вискази инших святих і учених мужів Церкви пр. Томи Кемпійського, Франца Салезійського, Белярміна. 3) Також вискази визначних мірян, світських учених, признання ворогів віри, жидів і поган можна навести на ствердженнє доказів. Се однак треба робити рідко і обережно; також не слід називати на проповідниці без особлившої причини імени ворога віри. 4) Часом можна через порівнанне поглядів та наук поганства з висказами Евангелія піднести красу, велич і спасенність останнього.

§. 22. Вибір доказів.

Котрі із наведених доказів слід уживати в поодиноких випадках, се залежить від предмету науки, від успособлення слухачів і від сили самих доказів.

а) З огляду на предмет уживається в доґматичних проповідях усі наведені в горі роди доказів, хоч перше місце належиться доказам взятим з поваги; в проповідях моральних можна також уживати усі роди доказів, але найсильнійше ділають докази з поваги і досвіду.

б) З огляду на успособленнє слухачів треба при виборі доказів узглядняти їх спосіб думання і степень образованя. В науках для простого народу найвідповіднійші і найліпші докази з поваги і досвіду; в науках для образованих слухачів слід при доказах з поваги узгляднати належно докази розумові. Перед мішаними слухачами треба уживати всі роди доказів, щоби науку зділати для всіх приступною й корисною.

2) Вкінці треба при виборі доказів уважати на їх силу, котра залежить від більшої або меншої звязи між доказом і доказуваною правдою, та від вражіння, яке вони роблять на слухачів. Є докази, котрі для кождого чоловіка мають одинакову доказуючу силу, як докази зі св. Письма, і сі докази роблять на кождого однакове вражіння, та є инші докази, котрі одного чоловіка переконують про якусь правду, а на иншого не мають ніякого впливу, бо сей або не розуміє відношення і звязи доказу з доказуваною правдою, або самі докази є для нього чужі ізза недостачі условин потрібних до їх розуміння, пр. необразований чоловік не пійме глибоких розумових виводів і вони не переконають його про правду доказуваного твердження; противно, ті самі докази цілковито переконають образованого чоловіка про правду того самого твердження. Так само можуть докази з досвіду переконати необразованого чоловіка, бо йому ві-

домі події, на котрих ті докази опираються, а для образованого чоловіка, або загалом для чоловіка, що того досвіду не має, ті докази будуть безсильні і без користи.

§ 23. Переведенне доказів.

Щоби слухачів переконати про якесь твердженне, не досить навести причини, що потверджують його правду, але треба старатися сам доказ належно перевести. Ізза сього докази повинні бути ясно, правдиво, льоґічно і реторично переведені.

1) Переведенне доказів повинно бути я с н е с. в. треба показати слухачам взаїмне відношенне, що заходить між доказом і доказуваною правдою; длятого треба пояснити все, що моглоби бути темним і для слухачів не зовсім зрозумілим, і так: а) треба темні і не зовсім зрозумілі слова заступити иншими, яснійшими, але того самого значіння; б) образи і порівнання, що мають служити за доказ, треба докладно пояснити і примінити до дано го випадку, або г) для більшої ясности й докладности навести річи противні тому, що містить доказ.

2) Переведенне доказів повинно бути п р а в д и в е с. в. наведені причини мусять справді доказувати те, що доказати повинні. Длятого а) треба перед наведенням доказу розважити, чи він дійсно відповідає даному предметови науки, пр. місця, що доказують потребу жалю, не доказують потреби Тайни Покаяння і т. п.; б) місця св. Письма і церковного Передання треба наводити вірно і в такім обсмі, щоби не терпів їх змисл, щоби отже не буди перекручені і відорвані; в) приміри, що мають служити за доказ, повинні бути правдиві і того роду, щоби здоровий розум не міг сумніватися про їх імовірність; г) особливож треба вистерігатися всяких софізмів та ложних заключень або так званих помилок в заключенню.

Такі помилки є от-і: 1) коли хто твердить те, що доперва має доказати (petitio principii), пр. Церква не може сказати неправди, бо вона непомильна; 2) Коли хто хоче більше доказати, як слідує з самого доказу (mutatio centri), пр. Церква є непомильна, тому Папа не може помилятися; 3) коли хто хоче одно з другого і противно, друге з першого доказати (circulus vitiosus), пр. Папа є наслідником св. Петра, бо св. Петро був першим епископом римським, а св. Петро був першим епископом римським, бо римські папи є наслідниками св. Петра; 4) коли хто з одного твердження заключає на инше з опущенем дуже важного середнього (saltus in probando), пр. ангели можуть істнувати, тому істнують.

3) Переведенне доказів повинно бути л ь о ґ і ч н е. При кождім доказі йде о те, щоби правду якогось предмету ясно представити, або щоби важність і значінне доказаної правди зясувати в належнім світлі. Перше потрібне при кождім доказі і осягається через так звані льоґічні або фільософічні форми доказів; друге особливо потрібне при

головних предметах бесіди, до котрих ціла бесіда стягається через так зване піднесенне (amplificatio).

Фільософічні форми доказів є отсі:

а) Сильоґізм; він складається з трьох тверджень, де з двох перших заключається на правду третього. Перше твердження називається вище (major) і представляє якесь загальне поняття; друге твердження називається нижче (minor) і представляє родове твердження; третє твердження є заключенням з двох перших, пр.: 1) чеснота (загальне поняття) заслугує на пошану; 2) та скромність (родове поняття) є дійсно чесноту; 3) длятого (заключення) скромність заслугує на пошану.

Часом ставляється родове поняття на першім, а загальне на другім місці, пр.: 1) скромність є чесноту; 2) та всяка чеснота заслугує на пошану; 3) длятого скромність заслугує на пошану.

б) Ентімема є скорочений сильоґізм, де одно з двох перших тверджень, як само собою ясне і зрозуміле, опускається, пр.: Тит є чоловіком, отже Тит є смертельним; замість: 1) кождий чоловік є смертельний; 2) та Тит є чоловіком; 3) отже є смертельний.

в) Епіхерема се сильоґізм, в котрім одно з перших двох тверджень або оба є получені з доказами, пр.: 1) у всіх народів находимо переконанне про істнованне Бога, бо се посвідчають письменники старих і нових віків.. 2) та таке загальне і згідне переконанне не може мати причини в чім иншім, як хиба в людськім розумі, бо всі инші причини, як: вихованне, людська повага і т. п., не можуть бути, як самі в собі зминні, причиною незминного й постійного переконання; 3) длятого се загальне переконанне доказує істнованне Бога.

г) Діленма складається з двох виключаючих себе тверджень, з котрих одно повинні всі признати або заперечити, а тим самим також правду другого признати, пр.: „Або християни є винні або невинні. Коли є невинні, длячого підлягають карі ті, котрих винайдуть?“ (Тертуліян проти едикту Траяна). — Коли діленма складається з трьох або більше тверджень, називається трілемма, полілемма.

д) Сорітес є формою заключення, в котрім більше тверджень так є зі собою уложених, що присудок попереднього є підметом слідуючого твердження, аж приходимо до заключаючого твердження, в котрім підмет першого твердження є злучений з присудком того останнього твердження; пр.: „Все добре є пожадане; все пожадане слід одобрити; що одобряється, се є приємне, отже й пошана йому належиться; колиж так, мусить бути похвальне, длятого все добре є похвальне“. (Cic. Tusc. 5, 15, 45).

е) Внесенне (inductio) є се вичисленне більше безсумнівних подій або правд споріднених з твердженнем, чим слухачі приневолені признати твердженне за правдиве; пр.: „Вас усіх, що тут на землі удавалися о поміч до Спасителя, взиваю і прошу, скажіть мені, чи нас коли опустив? Ні, каже сотник з Капернауму; на мою просьбу уздоровив мого слугу. Ні, каже сліпий з Єрихону, мені дав світло очий і пр. Отже і нас не опустить“.

ж) Аналоґія, де з одного знаного і певного приключення або твердженнн заключаємо на правду другого; пр.: „Коли Бог помагає кождому чоловікови, то й тобі поможе“.

Се є звичайно уживані фільософічні форми доказів, котрі бесідникови приносять велику користь, бо правду, про котру він говорить, доказують живо і ясно. Треба їх тому в бесідах уживати, але щоби надати їм живости, не слід держатися в цілій бісіді одної і тої самої форми доказів.

Крім сих поодиноких форм розумових доказів великої ваги в бесідах є так зване: 1) піднесенне, розширенне (amplificatio), котре лежить в тім, що бесідник, доказавши якусь правду, застановляється над нею довше і всесторонно її представляє, щоби зробити тим більше вражінне на слухачів і віднести тим більшу користь;

2) характеристичне представленнє, коли якусь прикмету чоловіка представляється в живих образах; 3) описанне (descriptio), коли представляється якусь річ або подію, мовби на образі, пр. описанне неба, посухи, битви, пожежі; 4) уособленнє (personificatio), коли виправджуємо неприсутних або померших людий і кажемо їм говорити, або коли кажемо говорити сотвореннєм неразумним або й річам.

4) Вкінци переведенне доказів повинно бути реторичне с. є. таке, щоби при всій своїй систематичности і льоґічній докладности ті докази не були сухими, а займаючими і для слухачів приємними. Як отже з одного боку докази повинні бути переведені по строгим правилам льоґіки, так з другого боку повинен проповідник старатися убрати суху і зимну розумову форму в гарні, приємні і по можности притягаючі слова.

§ 24. Загальні правила при переводженню доказів.

Докази становлять майже головну часть бесіди, для того треба при їх переводженню докладати всякої старанности, щоби вони виповнили своє завданнє. При тім слід памятати на отсі правила:

1) Не треба нічого доказувати, про що слухачі є переконані, бо се булаби страта часу, нудилоби слухачів і моглоби легко викликати підозріннє, що правда, про котру говориться, не є така певна, коли проповідник так намагається її доказати.

2) Противно, треба все доказати, про що слухачі не є ще докладно переконані.

3) Не треба доказів ріжного роду з собою мішати. Вправді стремлять усі докази до тої самої цілі с. є. до виказання, що якась річ є правдива або ложна, добра або зла, пожиточна або шкідлива; але причини, що стягаються до тих ріжних відносин, є ріжні, і хто їх помішавби, зробивби свою науку неясною і неприємною.

4) При доказах треба заховати певний порядок з огляду на їх силу. На самий кінець треба лишати докази найсильнійші. Під сим оглядом поступають бесідники або по засаді: *fortiora fortia, fortissima*, або по засаді: *fortia, fortiora, fortissima*

Сильнійші докази треба ставляти поєдинчо, відрубно, слабших не треба зовсім переводиги, тільки лучити їх більше разом. Колиби хто для доказання якоїсь правди не мав більше, як тільки два докази, один важний і сильний, а другий меншої ваги, то найкрасше зробить, як переведе сильний доказ, а відтак наведе слабий вже не як доказ, а більше як поясненнє.

Дуже пожиточним родом пояснення є поясненнє непряме, через протиставленнє. Уживати протиставленя як середника пояснення догідно передовсім: а) при поясненню духових, надзмислових предметів, що до котрих

лекше сказати, чим вони не є, як чим є; пр. душа, свобода, радощі неба; б) для представлення вартости звичайних, мало цінених річий, пр. здоровля, супокою; в) для пояснення неґативних обовязків, пр. не будь непоміркованим, не говори неправди; г) коли треба спростувати мильні, недокладні, замотані поняття, пр. обиду, очерненне, скупість і ощадність, щедрість і розтратність, зависть і незичливість. При тім слід однак запримітити, що поняття треба пояснювати не тільки непрямо с. є. через саме протиставленне, але завсігди також позитивно і прямо, бо инакше не пізнають слухачі їх позитивного змісту.

II. Узмисловленне.

Узмисловленне або унагляднене се зіставленне пояснюваного поняття (або загального твердження) з иншими подібними, йому відповідними або підрядними представленнями (поглядами, окремими випадками).

Узмисловленне є в реліґійній науці дуже пожиточне; через те наука оживляється, вірні уважнійше її слухають, звертають свою увагу на пояснюваний предмет і лекше запамятують цілу науку.

Особлившими родами узмисловлення є:

1. Специфікація с. є. розложенне загального поняття на частні, цілости на її части. Вона лежить у тім, що ми замість подавати цілі поняття, вичисляємо його конкретні складові части. Коли ми при такім розложенню цілости доходимо аж до індивідуа, то се називається індивідуалізованнєм.

Так пр. чеснота, чоловік, ґріх, горе — се загальні поняття; при спеціялізованню треба подати їх рід; і так возьмім „горе“ — воно може бути загальне, частне — війна, голод, зараза, короби, — сме ть своїків, приятелів, — зверхне, внутрішне дочасне, вічне. Так спеціалізує пр. св. Павло (до Рим. 8, 35–39) загальне твердженне: „Ніщо не відлучить нас від любови Божої“ таким чином: „Хто відлучить нас від любови Божої? Чи горе, чи тіснота, чи переслідуванне, чи голод, чи нагота, чи біда, чи меч?... Та в тім усім побіджаємо через того, що нас полюбив. Бо я певний, що ані смерть, ані життя, ані ангели, ані начальства, ані теперішне, ані будуче, ані сили, ані висота, ані глибина, ані яке инше сотвореннє не зможе нас відлучити від любови Божої що в Христі Ісусі, Господі нашім“.

2. Оповіданне або примір в тіснійшім змислі се представленне загальної правди якоюсь подією взятою з людського життя, подібною до тої правди. Примір се найпрактичнійший рід узмисловлення, передовсім для необразованих слухачів. Приміри можна брати або зі святої історії Старого й Нового Завіту, або з історії церкви, особливо з життя святих, або зі світської історії, або з власного досвіду. При уживанню примірів треба на те уважати, щоби вони були правдиві, певні, влучні, приличні і розмірно короткі. Примірів можна уживати трояким

способом: а) на примір можна тільки натякнути; але в сім випадку він мусить бути знаний, бо инакше натяку ніхто не зрозуміє; пр.: „Як се тяжко заболіло Спасителя, коли з десяти уздоровлених прокажених тільки один прийшов йому подякувати"; б) сей натяк можна зробити індукційним способом, коли наводимо коротко більше випадків того самого роду, пр.: „Хто свої гріхи визнає, як розбійник на хресті; хто задля них плаче, як св. Петро; хто задля них слізми обливає ноги Христа, як св. Магдалина, сей правдиво за них жалує"; в) приміри можна оповісти докладно й широко, о скільки се потрібно і можливе для освітлення предмету відповідно до вимог слухачів, пр. в науці про Тайну Покаяння про митаря; в науці про недбальство родичів у вихованню дітий про Ілія і т. п.

3. Образи. Образи се змислові знані предмети, при помочи котрих подібні їм надзмислові предмети стають яснійшими і більш зрозумілими. Образи є в проповіди дуже хосенні, бо вони її прикрашують, надають їй більшої живости і задержують науку довше в памати. До образів належить: метафора, алєґорія, порівнанне, притча, байка і типи (прообрази).

а) Метафора се узмисловленне надзмислового предмету знаним змисловим так що знаними ціхами одного предмету поясняється другий предмет, пр. Христос — сонце правди.

б) Алєґорія се продовжена метафора, значить, метафора обширнійше виложена, пр.: Хто хоче увійти до небесного царства, не повинен ітти широкою дорогою, що веде до погибелі, але дорогою вузькою й тернистою

в) Порівнанне се метафора висказана цілим реченнем, причім підноситься спільні характеристичні ціхи обох зіставлених предметів; пр.: „Як бажає олень до жерел водних, так бажає душа моя до тебе, Боже". (Пс 4. 1, 2). — Порівнання є в проповідях дуже пожиточні, тому по приміру Христа уживали їх апостоли і св. Вітці дуже часто.

г) Притча се оповіданне якогось видуманого приключення для узмисловленя надзмислового предмету, котрий до того приключення є подібний. Приключенне наведене в притчі є можливе, але не істнуюче. Притчі були особливо в старім завіті в науках часто уживані; дуже радо послугується ними також Ісус Христос. Притчі особливо тоді дуже пожиточні, коли в бесіда про високі правди і коли можна обавлятися, що слухачі не схотять зараз приняти тої правди; в такім випадку слухачі судять про ту правду на примірі другого чоловіка, про котрого в притчі оповідається, і через те самі приготовляються до її признання. Притча є отже пожаданою заслоною правди для тих, що її ще в цілім виді не можуть знести і ослабиною згіршитися; з другого знов боку вона відкриває і поясняє правду тим, що її радо приймають. Крім того притча робить проповідь займаючою, викликує зацікавленне і улекшує запамятанне науки. В проповідях треба уживати передовсім біблійних притч, а коли проповідник сам видумує притчі, то вони повинні бути позданчі, благородні, короткі, зрозумілі і поучаючі. За примір треба брати притчі, котрих уживав Христос у своїх проповідях.

При поясненню біблійних притч треба мати перед очима правду, котру притчамає узмисловлятя, навести ціхи, в котрих ле-

жить схожість образу з дотичною правдою, зіставити ті ціхи образу з ціхами правди і при кінци все разом коротко зібрати, щоби притча зробила пожадане враженне.

д) Байка ріжниться від притчі тим, що в ній замість людий виступають звірята або навіть річи, що задержуючи свій характер, говорять і ділають. Байки можна тільки дуже рідко уживати в релігійних наукax. бо і в св. Письмі знаходимо всего дві байки і то зреферовані (Суд. 9, 8—15; IV Цар. 14. 9).

е) Типи (прообрази) се деякі приключення і образи Старого Завіту,що предсказували і відносилися до будучих подій, особливо до особи і царства Месії, пр. жертва Авраама, мідяний вуж, манна, Іона, перехід через Червоне море і инші. Типів (прообразів) можна також уживати в релігійній науці, бо і Христос і апостоли і св. Вітці уживали їх в своїх наукax; пр. Христос називав манну образом св. Евхаристії, св. Павло представляв перехід Ізраільтян через Червоне море як образ хрещення. —Типи (прообрази) служать тільки тоді до узмисловлення абстрактних, надзмислових правд, коли вони слухачам знані і ясні. Длятого перед кождим їх ужиттем треба пригадати і пояснити ту подію, що стала основою типу (прообразу). Пр., коли наводимо слова Ісуса Христа: „Як Мойсей взніс змію в пустині, так треба взнестися Синови чоловічому, щоби кождий віруючий в нього мав житте вічне“ (Иоан 3, 14, 15), мусимо конечно пояснити, чому Мойсей взніс на пустині змію.

По приміру св. Вітців можна поодинокі події і обряди як Старого, так і Нового Завіту уживати sensu accommodato як так зв. „вільні“ типи; пр.: вихід Авраама з його вітчини як тип для науки, що конечно оминати грішну нагоду; великі трудности при відпущенню Ізраільтян з Єгипту як прообраз сумного стану грішника, коли знаходиться в службі злого духа, і нелегкого освобожденя його з тої неволі через каяннє і поправу.

До узмисловлюючих середників належать також символи (антропоморфізми, антропопатизми) с. е. представленнє якогось предмету, що є висший понад час і простір, отже якоїсь релігійної ідеї, в часі і просторі. Так пр. псаломник уживає до узмисловлення ідеї вічности Бога такого символу: „Ти, Господи, на початку землю оснував, а ділом рук твоїх є небеса. Вони погибнуть, а ти перебуваш, і всі наче риза зістаріються. І наче одежу звинеш їх, і вони зміняться; ти ж той самий і літа твої не зменшаться“. (Пс. 101, 26—28). До узмисловлення ідеї всюдиприсутности: „Куди піду від духа твого? і від лиця твого куди втічу? Коли вийду на небо, ти там є“. (Пс. 138, 7, 8).т До узмисловлення ідеї Бога символи є просто конечні, бо Бог „мешкає в неприступнім світлі, котрого ніхто з людий не бачив, ані бачити не може“ (І. Тим. 6, 16); ми пізнаємо Бога тільки наче в зеркалі (І. Кор. 13, 22). Св. Письмо дуже часто уживає таких образів, в котрих Бог представлений як цар, отець, пастир, лев, в котрих говориться про око, ухо, руки, про гнів і любов, ненависть Бога. Не треба однак забувати в науці для народу старанно пояснювати всі антропоморфізми і антропопатизми.

Щоби образи могли осягнути свою ціль, мусять бути: 1) правдиві і влучні; між образом і правдою, котру він має узмисловлювати, мусять бути деякі спільні ціхи, мусить бути між ними схожість; 2) легко зрозумілі і длятого повинні бути взяті з таких предметів та обставин, котрі слухачам є знані; пр. годі говорити про море перед людьми, котрі моря ніколи не бачили; 3) прилични і відповідні повазі релігійної науки, длятого не треба уживати таких образів, порівнань і т. д., котрі з огляду на теперішний спосіб думання моглиби бути

смішними або може й згіршаючими, хоч вони впрочім зовсім на місци в св. Письмі або в письмах св. Вітців; пр. св. ап. Петро так говорить про тих, що вертають до гріхів: „Пес повернув до своєї блювотини і безрога умившися, в калюжу болота“ (II. Петро 2, 22); 4) нетреба забогато образів з одній науці нагромаджувати, бо се не причиняється до пояснення, а хиба до затемнення науки.

§. 25. II. Збиванє.

Проповідник має не тільки обовязок переконати своїх слухачів про правду голошеного ним слова Божого, але також усунути перепони, що стоять на дорозі тому переконанню.

Збиванє є завданєм гомілєтичної науки тоді, коли: 1) в громаді появляються погляди ширені вільнодумцями або іновірцями, що підкопують повагу цілої реліґії, або тільки поодиноких правд; 2) коли появляються між народом забобони, реліґійні пересуди і блуди; 3) коли появляються погляди, що деякі моральні проступки оправдують або прикрашують. В двох перших випадках збиванє є доґматичної (теоретичної), в третім випадку моральної (практичної) натури.

Як не всі правди треба доказувати, так само не всі заміти і пересуди збивати. Збивати слід тільки такі блуди, котрі є вже відомі слухачам, або певно будуть відомі, дальше такі, що мають практичне значінє, бо виступають проти основних правд християнства. Зате предметом прилюдного збивання не повинні бути такі заміти, котрих слухачі досі не знають і по всякій імовірности не будуть їх знати й пізнійше, а дальше такі, що перевисшають силу понимання авдиторії або задля своєї плиткости не потребують ніякого збивання.

Збивати можна двояким способом: прямо або непрямо.

а) Пряме збиванє лежить у тім, що ми сумніви чи блуди, противні правді, називаємо виразно, розважуємо їх безпосередно і виказуємо їх безосновність. При сім конечно подати жерела, з котрих вони беруться. А сі жерела можуть бути ріжні. При замітах проти віри покликуються люди часто будьто на розум, будьто на історію і досвід, будьто на людський чи навіть Божий авторитет. Властивим жерелом усіх замітів і блудів що до реліґійних правд є найчастійше незнанє й непорозуміннє, а передовсім лукавство серця і злоба або слабість волі. Коли жерелом заміту є поблудженнє розуму, тоді можна собі улекшити збиванє тим, що спроваджується заміт до силльоґістичної форми і провірюється, чи його помилковість не лежить в матерії заключення, с. є. в ложних премісах, або в його формі, значить в непорозумінню і через те також у ложнім заключенню. Коли ми блуд пізнали, так

тоді виказуємо з Божої і людської поваги, або з розуму або з історії і досвіду, що заміт піднесений слухачами опирається на заключенню випровадженім з ложних в цілости або частинно преміс. або що те, що слухачі наводять як докази на свої погляди проти правди, говорить якраз за правдою а проти них самих. Пряме збиванє може отже лежати в запереченню, розріжненню і відкиненню доказу наведеного проти правди. Так пр. виведене заключенє з тексту Діяній 10, 34 — 35, „що одна релігія така сама як друга, і що християнство не стоїть висше як поганство або жидівство; що отже можна вірити у що хочемо, щоби тільки чесно жити," — треба просто заперечити і показати, що воно опирається на цілковитім нерозумінню наведеного тексту, що ті слова і обставини, серед котрих їх сказано, промовляють якраз проти злобної фрази модерного індеферентизму.

Коли сумнів основується на свідоцтві людського авторитету, тоді збиваємо або в той спосіб, що стараємося ослабити те свідоцтво якимсь висшим і достовірнійшим свідоцтвом пр. свідоцтвом св. Письма, або знов оспорюємо повагу й достовірність наведеного авторитету з боку знання або волі і так відказуємо йому компетенцію у тім ділі.

Нераз можемо збити заміт піднесений проти правди тим способом, що його або зовсім просто й докладно пояснимо і викажемо, що він властиво говорить, або звернемо увагу на недорічність, що в нім містится і на погубні послідовности (deductio ad absurdum). Пізнанє суперечности якогось твердження ділає часто більше, як найосновнійше поученє. Многі люди, що їх осліпив вид ложної засади, покидають її ізза послідовностий, котрих вони не хотять і про котрі вони не думали. Так може бути пр. з вільнодумним твердженєм: „припадок править світом"; „одна віра така сама, як друга"; „зі смертю все кінчиться" і т. п.

Коли маємо основу припускати, що заміти піднесені проти правди походять із лукавого серця, котре думає, що мусить перечити якусь правду, бо знаходить у ній свій осуд (пр. сумнів що до істнования пекла, безсмертности), тоді не треба запускатися у властиве збиванє, а тільки звернути увагу слухачів на те мутне жерело і впливати на поліпшенє серця.

б) Непряме збиванє лежить у тім, що ми Божі правди, проти котрих повстають сумніви, пересуди або забобони, докладно поясняємо, сильно доказуємо, а передовсім підносимо добродійний вплив, який вони мають на чесноту і щасливість так, що заміти й пересуди самі собою відпадають, або слухачі можуть їх легко збити. Блуду чи сумніву або зовсім не порушуємо або щонайвисше тільки так, що він можливий хиба тільки в устах безумного або

порочного чоловіка. Сей спосіб збивання є найпевнійший і найуспішнійший.

§. 26 Правила проворности при збиванню.

Проповідник повинен збивати блуди з правдивою християнською любовю, оживленою проворністю. При тім мусить він узглядняти себе, своїх слухачів, час і тон бесіди.

З огляду на самого себе повинен проповідник старатися, щоби не попав в підозріннє, начеби він хотів переперти тільки свою думку; длятого не повинен противставити противній думці саму свою повагу, не повинен вдаватися в такі збивання, що переходять його сили, або до належного переведення котрих в часі проповіди є замало часу; бо ліпше якусь ложну думку поминути мовчанкою, як порушити її, а відтак нездало збити. Дальше, не треба при збиванню виявляти злість і обуреннє на противників, бо їх треба направити, а не ганьбити; противно, їх думки треба навести вірно й совісно, а відтак розумно збити без гніву й пристрасти.

З огляду на слухачів треба памятати, щоби не вирвати з кукілем пшениці. Длятого треба мати згляд на людську неміч і не поборювати пересудів народу в невідповіднім часі. Треба знати, що деякі пересуди й забобони та народні звичаї, хоч самі собою ложні, опираються бодай по части на правді, пр. надужитє з благословенними річами і т. п. Длятого треба нарід поучити, що його ревність в захованню деяких звичаїв є похвальна, але ложні є додатки й примішки, котрі проте слід залишити й відкинути.

До збивання треба вибирати той час, коли слухачі найбільше виставлені на напасти з противної сторони і коли можна надіятися, що у них найскорше приймається правдива наука.

Вкінци з огляду на тон бесіди треба уважати на обставини с в. на особи, котрі ложні думки поширюють, на значіннє оспорюваної правди, на місце і час, коли те лівться і відповідно до того говорити при збиванню більше або менше лагідно або серйозно. Ніколи однак і під ніякою умовою не треба показуватися злобливим і не слід нарушувати приватних осіб

Душпастирська проворність домагається загоді протиділати по змозі повставанню погубних пересудів і нехристіянських поглядів між вірними, звертати увагу на їх *головні жерела*, як неморальність, практичний індеферентизм, недостаточне релігійне поученнє, зле вихованнє, часте занедбуванє божого служення, катехизації або проповіди, або також часто механічна участь в них, небезпечна лектура, особливо неморальних і нехристіянських писем, протирелігійних часописий, приставанне з невіруючими й зіпсованими людьми і т. д.

Б. Позисканнє серця.

§. 27. Сердечність представлення.

Коли проповідник якусь Божу правду представить так, що слухачі її пізнають і признають, то він іще не виповнив цілого свого завдання. Він мусить іще представити слухачам вартість тої правди й спасенність, її відношенне до нашого добра й погуби, щоби та правда порушила наше серце, збудила святі почування й освятила житте. Таке представленне правди, що є в силі порушити серце, називається сердечним.

Позисканнє серця (сили почувань) є конечне: 1 бо й серце повинна правда освятити; воно повинно тішитися кождим правдивим добром, а кождим знов правдивим злом повинно гидитися; 2) бо від порушення серця залежить в першій мірі порушенне й освяченне волі, котру через любов до правдивого добра і відразу до правдивого зла можна найскорше спонукати до того, щоби стреміла до першого, а оминала друге; 3) бо від порушення серця залежить освяченне сили пізнавання. Любов до правди притягає чоловіка. Порушенне почувань се спосіб, котрим викликується і удержується увагу слухачів, котрим найлекше їх переконується і вбивається їм правду глибоко в память.

Що се таке почуванне? Се свідомість приємного або неприємного внутрішного стану. Почування повстають або з бажання якогось добра, або з боязни перед якимсь злом. Відповідно до того ділимо почування на приємні і неприємні.

Коли проповідник хоче говорити з чуттєм, повинен найперше уважати на вибір почувань, а відтак на їх переведенне.

Вибір почувань залежить: а) від предметуо, бесіди, бо не кождому предметови відповідає те саме почуванне; не при кождім предметі можна почування викликувати однаково; що пр. є відповідне в бесіді про пекло, те цілком не на місци в бесіді про небо; б) від успособлення бесідника, бо кождому чоловікови відповідає якийсь рід почування, котрий не так легко дасться заступити иншим; пр. один бесідник є склонний до лагідних, ідилічних почувань, инший до викликування пристрасти. Кождий повинен отже пізнати свою вдачу і відповідно до того поступати.—Крім того бесідник повинен при викликуванню почувань уважати на свій стан і своє достоїнство; в) вкінци треба узглядняти також слухачів, треба уважати на те як вони є успособлені, розположені і проч. і відповідно д

того при викликуванню почувань поступати. Одного пр. може порушити до послуху почуванне вдячности, другого страх; до одного треба говорити лагідно, до другого сильно й патетично.

При переведенню почувань потрібні також деякі умови, без котрих всі зусилля будуть даремні. Такі умови є отсі:

а) Власне зворушенне. Хто хоче другого зворушити, повинен бути вперед сам перенятий і зворушений предметом своєї бесіди. Коли проповідник говорить цілком зимно і без чуття, то слухачі мимовільно заключають, що він сам не є переконаний про правду своєї науки. Щоби викликати власне зворушенне, повинен гомілет совісно й всесторонно застановитися над предметом науки і представити собі його важність, а тоді почуванне збудиться в нім само собою.

б) Приготованне слухачів до порушення почувань. Коли хочемо когось зворушити, мусимо по можности йти за природою й поступати відповідно до неї. А природним способом почування повстають так: коли чоловік згадає про який предмет, то представляє собі його й його значінне, узглядняє його прикмети і наслідки, і тим самим повстає в нім або приємне або неприємне почуванне, бажанне або відраза й ненависть до того предмету. Подібно повстає в чоловіці радість, надія, любов, вдячність і всі инші почування. Коли проте гомілет хоче зворушити своїх слухачів, то повинен примінитися до того природного поступования. Передовсім треба представити слухачам в ясних і живих образах предмет науки; треба їм представити його прикмети, красу або погань і злі або добрі наслідки, а тоді мимовільно обудиться в них відповідне почуванне. Сей спосіб викликування почувань є природний, для того найліпший і найсильнійший.

Є вправді такі випадки, де не потрібно приготовляти слухачів до порушення якогось почування і де проповідник без приготовання говорить в якімсь почуванню; та се є виїмки, котрі опираються на тім, що в слухачах відповідне почуванне є порушене якоюсь внішною обставиною; пр. при похоронах, у великі свята, при вінчаннях і проч. В таких випадках може і повинен гомілет відразу говорити з чуттєм. В звичайних однак науках таке поступованне булоби невідповідне і смішне.

Труднійше завданне проповідника є тоді, коли треба успокоїти в слухачах якесь почуванне або викликати в них противне почуванне. Він може се осягнути двояким способом: прямим або непрямим. Прямий спосіб лежить у тім, що бесідник старається якесь почуванне заступити зовсім противним, пр. ненависть любовю. Та сей спосіб не завсігди є добрий, а часом навіть шкідливий,

бо може слухача обурити. Длятого ліпше поступати тут непрямо. Приміром, коли проповідник бачить, що слухачі є занадто зворушені, то він повинен їх почування мірно поділяти, в їх положенне по части перенестися і постепенно їх почування успокоювати; або може знов звернути увагу слухачів на щось иншого, що для них є рівно великої ваги. В кождім випадку булоби зле, коли би проповідник для успокоєння своїх слухачів почав до них зимно говорити.

§. 28. Ріжні роди почувань.

Всі почування діляться по своїй природі на п р и є м н і і н е п р и є м н і.

До п р и є м н и х почувань, котрі проповідник мусить у своїх слухачах викликувати або їх п о б о р ю в а т и, належать передовсім почування р а д о с т и, н а д і ї, п о в а ж а н н я і л ю б о в и.

Почуванне р а д о с т и походить з посідання якогось добра. Проповідник повинен старатися викликувати тільки с в я т у радість, пр. радість їзза *посідання правдивої віри*, їзза народження Ісуса Христа з Діви Марії, їзза пізнання правди і т. п. Радість їзза змисловоro уживання треба поборювати. Почуванне н а д і ї повстає в чоловіці тоді, коли згадає на будуче можливе добро, котре він може іновірно або напевно осягнути. Викликувати і скріпляти треба почуванне надії на прощенне гріхів, на ласку і поміч Божу та на осягненне вічної щасливости; поборювати, ослаблювати і управильнювати треба надію на власні сили або на сотвореня. Почуванне п о д и в у і п о в а ж а н н я повстає при огляданню чогось красного, звершеного і цінного. О скільки се почуванне відноситься до осіб, називається п о в а ж а н н є м, п о ш а н о ю, о скільки відноситься до Бога, називається п о к л о н е н н є м, в е л и ч а н н є м. Се почуванне треба особливо викликувати і плекати, о скільки воно відноситься до Бога і Божих річий, до чесноти і праведних людий; коли ж відноситься в надмірнім степени до предметів релятивної вартости пр. почести, богацтва, треба його поборювати, ослаблювати і управильнювати. Почуванне л ю б о в и повстає з помічення того, що нам в якійсь особі або предметі подобається і до себе притягає. Л ю б о в Б о г а се любов найвисша, се правило, по котрому треба кожду нашу *любов або викликувати і плекати, або поборювати* і помірковувати. Бог се найвисше добро; йому належиться для того найвисша любов. Він є творцем усего добра; усе добро, що його маємо сотворіння і задля чого ми їх любимо, се тільки виплив любови Божої. Для того всяке сотворене добро треба любити не задля нього самого, але задля Бога. Кожду любов, котра є противна любові Божій, пр. самолюбство, тілесну любов, треба поборювати; кожду любов, котра помножує любов Божу, пр. любов духовних річий, мудрости, чесноти, треба плекати і піддержувати; а всяку любов до дочасних річий, пр. до богатства, почестий, здоровля, життя, треба помірковувати так, щоби вона підчинялася цілковито любові Божій і погорджувала всім, що є проти тої любови. Обовязком проповідника викликувати любов Божу і її скріпляти. Любов Бога містить у собі любов правди, чесноти і вічної щасливости.

З н е п р и є м н и х почувань треба передовсім представленнєм Божої правди викликувати й плекати, або поборювати, ослаблювати й управильнювати, почування с м у т к у,

стиду, жалю, боязни, зневіри, погорди, ненависти й милосердя.

Почування смутку, стиду й жалю лежать у живім невдоволенню з теперішнього зла. Для цілі освячення є вони дуже добрі і спасенні, длятого треба їх старанно плекати, о скільки вони походять зі свідомости заслуженого обовязку, з гризі совісти ісза втрати ласки і любови Бога. Поборювати, поміркковувати і управильнювати треба світський смуток ісза втрати дочасних дібр, смуток ісза поводження ближнього (зависть), ложний стид. — Почуванне боязни се незадоволенне, що повстає по причині загрожуючого зла. Конечною до спасення є боязнь Божа, що походить з розважання Божої справедливости, боязнь перед Божим судом, перед вічною карою, перед гріхом. Длятого треба дуже старанно викликувати й плекати боязь Божу. Людську боязнь слід із усіх сил поборювати. — Зневіра се сильне незадоволенне ісза дійсної або мнимої неможливости осягнути бажане добро. Вона є спасенна, коли ми віддаємося зневірі пр. ісза того, що годі нам самим розумом дійти до пізнання правд віри або власними силами до святости життя. Зневірюватися в Боже милосердє є тяжким гріхом проти св. Духа, длятого таку зневіру треба поборювати.—Почуванне погорди, що повстає з розважання нездалости чи незвершености якоїсь річи, як рівнож почуванне гніву й ненависти, що походять звичайно ісза заподіяної накости, може викликувати проповідник тільки проти гріха; зрештою треба їх поборювати. — Почуванне милосердя се смуток над нещасною долею ближнього. Заповідь христіянської любови ближнього накладає на проповідника обовязок старанно плекати се почуванне.

§. 29. Як викликувати почування.

Коли проповідник хоче викликати в своїх слухачах святі почування, то його слова мусять бути передовсім вірним виразом власного захоплення: хто хоче других зворушити, мусить бути сам зворушений. Для того проповідник повинен плекати своє власне реліґійне почуванне молитвою, розважанням Божих правд і вірним їх заховуванням; його серце повинно бути віруюче, одушевлене для Божої почести і для спасення душ.

Відповідно до психольоґічних законів ділаємо на серце слухачів представленнєм добра й зла, для котрого або проти котрого хочемо серце зворушити, зясованнєм їх впливу на долю й недолю чоловіка.

З огляду на вибір представлень слід запримітити, що почування йдуть завсігди за природою тих представлень, котрих уживаємо до їх зворушення. Тому що в проповідях маємо викликувати переважно реліґійні почування, то мусимо вибирати передовсім реліґійні представлення. Вибір реліґійних представлень в поодинокім випадку дасться близше означити по особлившій прикметі почувань, що їх маємо викликати. Щоби пр. викликати реліґійні почування поважання, поклонення, послуху, любови й вдячности супроти Бога, треба представити нескінчену велич, силу й могучість, мудрість і святість, любов і доброту Бога, о скільки се

все проявляється в Божих добродійствах, особливо в таїнстві спасення, страстий і смерти Ісуса Христа. Щоби викликати в слухачах моральне почуванне самопошани та піднести його до реліґійного почування, треба їм представити його високе достоїнство, кажучи їм, що вони сотворені на Божий образ, що вони є дітьми Божими, що вони є покликані стати наслідниками царства, що сам Єдинородний Вітця став задля них чоловіком, що вони є його братьми, храмом св. Духа, предметом найбільшої опіки Божої, що вони є піддані в опіку його ангелів.

Так вибрані представлення треба належно перевести, щоби вони справді викликали ті почування. Не вистарчить тільки сказати сухими словами, що щось є добре або зле; треба поясненнями і узмисловлюваннями та иншими відповідними середниками представлення зясувати ясно й виразно, наглядно і живо, як конечним і спасенним є добро, або противно, як погубним і поганим є зло. Щоби пр. викликати в слухачах почуванне радости по причині вчоловічення Сина Божого, не вистарчає сказати їм просто: „Радуйтеся! Вчоловіченне Сина Божого се один з найбільших доказів любови Бога до нас людий.“. Противно, треба подрібно, ясно й наглядно представити ті добра й ласки, котрих ми стали учасниками через вчоловіченне.

В цілім представленню мусить верховодити тон, що не обчисленний вправді впрост на зворушенне, але сього зворушення не повинен спиняти. Длятого треба вистерігатися всяких думок і висловів, котрими можна зразити собі слухачів; усе просте, грубе, низьке, брудне, неоглядно вибрані образи й порівнання, грубий спосіб говоренна і несмачні пословиці, острі заміти, обиди, низькі дотепи, занадто цвітиста мова, облесні фрази, все штучне, неприродне, пересадне, особливо там де йде о зворушенне слухачів, повинно бути з проповіди виключене.

B. Наклоненне волі.

§. 30. Плідність представлення.

Та прикмета преставлення, котрою Божа правда може ділати на волю чоловіка і освятити його, називається плідністю представлення.

Вже остання ціль гомілетичного уряду домагається плідности представлення, бо Божественний Учитель молився: „Освяти їх в твоїй правді; твоє слово се правда“ (Йоан 17, 17), а його апостол сказав: „Воля Божа така: ваше освяченне“ (I Сол. 4,3). А чоловік не освячується ані знанням ані вірою ані переминаючим зворушенням серця, лише життєм по вірі. Божу правду треба отже так представити, щоби вона прошибла й освятила цілого чо-

ловіка, не тільки силу пізнання й серце, але також і то передовсім — волю.

З оглядуна слухачів залежить конечність плідного або практичного представлення правди головно від їх морального стану. Слухачі можуть бути або в стані гріха с. є. їх воля, обтяжена гріхами, є відвернена від Бога; або в стані праведности с. є. їх воля є добра, віддана Богу, хоч не свобідна ще від легких гріхів і немочий; або в стані звершености с. є. їх воля є свята, що виконує чесноту в героїчнім степени та намагається здержуватися і від менших гріхів. З огляду на слухачів практичне представленнє є найконечніїше для грішників, щоб їх навернути, і для слабих, щоб їх в стані праведности скріпити та зберегти перед небезпеками для їх чесноти. „Не треба здоровим лікаря, а недужим. Бо я не прийшов призвати праведників, а грішників“ (Мар. 2, 17). „Хто витреває аж до кінця, той буде спасений“ (Мат. 10, 22). Але конечно також і добре, о скільки на се позволяють внутрішні обставини і внішні відносини, підносити праведних до стану правдивої звершености, а звершених удержувати в ній і скріпляти. „Хто справедливий, нехай буде дальше справедливий, а святий нехай дальше освячується“. (Обяв. 22, 11). Для правдивого освячення шкідливе є безнастанне моралізованнє, бо через те занедбуємо инші ціли реліґійної науки, не займаємося рівномірно всіми чеснотами й гріхами, зглядно иншими моральними станами і викликуємо відразу до проповіди.

§. 31 Як наклонювати волю?

I. Позитивне наклонюванкє волі.

Щоби спонукати слухачів до виконування пізнаної Божої правди в життю, може проповідник піти двома дорогами, одною позитивною, другою неґативною. Він повинен ужити всіх способів, що в силі наклонити волю і усунути всі перепони, що тому наклоненню волі противляться.

Середники до наклонення волі є або прямі або непрямі. Під прямими середниками, котрими маємо ділати безпосередно на наклоненнє волі до здійснювання Божої правди, розуміємо передовсім спонукуючі причини; під непрямими, котрими маємо спровадити передумови і помічні середники до наклонення волі, розуміємо так звані моральні середники.

Спонукуючі причини се правди, що можуть викликати в людях сильне рішенне. Вони є двоякі: підго-

товні або властиві спонукуючі причини і спонукуючі приміри.

Підготовні спонукуючі причини се правди, котрі хоч не означують іще волі, але промощують дорогу властивим спонукуючим причинам. Хто ще сумнівається, чи зможе виконати свою постанову, сей певно не буде робити ніяких поступів в чесноті. Длятого проповідь мусить викликати в слухачах довіре і відвагу чинити добре. Се діється по части тим, що ми живо переконуємо слухачів про силу людської волі — вказуючи на їх власну свідомість та на докази взяті з досвіду, з котрих ясно виявляється, що чоловік може справді сповнити домагання дотичної реліґійної правди; по части вказуючи на поміч Божу при сповнюванню обовязків і на великі приміри з минувшости й теперішности.

Властиві спонукуючі причини се ті правди, що прямо означують волю і викликують сильне рішення робити справді добре. Все, що христіанин повинен робити і до чого його проповідник Євангелія повинен спонукувати, висказав Христос в заповіди любови: „Люби Господа Бога твого понад усе, а ближнього як себе самого". (Лук. 10,27). Щоб улекшити чоловікови сей потрійний обовязок, вложив в нього Бог потрійний потяг: 1) реліґійно-моральний потяг, котрий тягне чоловіка до найвищого добра і до всего, що він признає добрим; 2) потяг уподобання (симпатичний потяг), котрий тягне чоловіка до инших людий; 3) потяг до щасливости, що лежить у бажанню власної щасливости. Сі потрійні потяги повинен проповідник представленнєм Божої правди так в слухачах порушити, щоби в них збудилася любов до Бога, до ближнього і до себе самого, щоби сеї любови можна було ужити як мотиву до наклонення волі.

Щоби порушити волю слухачів любовю до Бога, нехай їм скаже проповідник: чим є Бог для світа, для чоловіка і в собі самім. Бог се сотворитель світа, вседержитель, пан і власник, як цілого світа, так головно чоловіка; Бог се наш отець і приятель, законодавець і судія, наша вічна нагорода. Передовсім слід піднести, що вчинив і все ще чинить Бог для чоловіка. Дуже богато спонукуючих причин подає церква протягом церковного року, котрі проповідник повинен використати для освячення вірних.

До любови Бога тягне чоловіка також моральний потяг, котрий привязує його до пізнаного добра, а відпихає від пізнаного зла. Проповідник може й повинен порушити також сей потяг в ціли наклонення волі, вказувати якнайчастійше на той внутрішний голос, що його вложив сотворитель у серце чоловіка і заохочувати до послуху тому голосови. Він повинен із всякою рішучістю на-

зивати добре справедливим, а зле несправедливим; повинен покликуватися на голос совісти слухачів, на почуттє їх людського достоїнства, а передовсім достоїнства христіянина, на вискази инших, головно тих, що мають якесь значіннє в очах слухачів; повинен зясовувати все, що красне, благородне й велике гарними, живими словами, а все лихе й низьке представляти в цілій його погани й відразі.

Спонукуючою причиною правдивої любови ближнього може проповідник ділати на волю слухачів тоді, коли при представленню Божої правди порушить вродженій кождому чоловікови потяг уподобання так, що в нім збудиться почуваннє любови, спочуття, радости й вдячности. Тут треба так поступати: проповідник повинен змалювати положеннє ближнього так, що слухачі відчувають його, як своє власне; повинен вказати, як кождий чоловік потребує любови других; які є гарні плоди взаїмної любови; повинен противно представити, які є погані наслідки недостачі любови; повинен як найчастійше пригадувати головну христіянську заповідь любови, котрої сповнюваннє є знаменем правдивого христіянина.

Щоби зі становища правдивої любови самого себе, котру викликує відповідне порушеннє вродженого кождому чоловікови потягу до щасливости, поділати на волю случачів, може й повинен проповідник представити передовсім наслідки добра й зла для дочасности й вічности. Дочасні наслідки діл наводити як мотиви — вільно гомілєтови; треба їх тільки представляти завсігди в їх відношенню до Бога, щоби через те віддалювати від слухачів всякі самолюбні і змислові мотиви. Найуспішнійше буде завсігди уживати як спонукуючі причини — останніх річий, бо вони загалом найбільш способні порушити волю, відстрашити від злого і спонукати до доброго. Що до способу, як порушити любов самого себе в цілі наклоненія волі, повинен проповідник показати в данім випадку слухачам, котрі мусять бути зрештою сильно переконані в його щирій прихильности супроти них, чим вони роблять себе дочасно і вічно щасливими або нещасливими; проповідник повинен представити, що се діється через послух або непослух для поданої правди, повинен вказати на приміри деяких чеснот, як також деяких гріхів зі св. Письма Старого і Нового Завіта, з життя як цілих народів, так і поодиноких людий, з досвіду самих слухачів і з природи. Дуже богато залежить від того, щоби добрі і сумні наслідки були змальовані живими, завсігди правдивими красками так, щоби слухачі не тільки чули, що щасливість або нещасливість є звязана з послухом або непослухом супроти Божої волі, але рівночасно,

щоби могли се неначе очима бачити та руками сього дотикатися.

До спонукуючих причин належать також спонукуючі приміри. Приміри служать не тільки до пояснення правди і до переконання в ній, але також до наклонення волі до доброго або відведення її від злого. Добрі приміри с. є. такі, що показують добрі наслідки діла, переконують слухача в можливости виконання якогось обовязку, додають йому відваги до поконування трудностий і заохочують до постійности в добрім, вказуючи йому на користи, котрих може сподіватися. Злі приміри як такі, що представляють злі наслідки діла, відстрашують від злого і напоминають слухача, щоби не допускався гріхів, бо вони на нім колись пімстяться.

При уживанню спонукуючих примірів треба уважати на отсе: а) добрі приміри брати найліпше з життя таких святих, котрі є слухачам більше знані і зазнають у них великого почитання. При тім треба вистерігатися пересади і не представляти святих як які висші єства, бо слухачі могли би собі подумати, що звичайний чоловік не зможе подібно поступати в своїм життю. Треба оповісти поєдинчо їх діла, сказати, що вони старалися завсігди виконувати закон Божий і длятого при помочи Божої ласки так богато зділали; наконець треба заохотити слухачів, щоби робили так само.

Злих примірів не треба брати з життя людий знаменитих, щоби слухачі не робили з тих примірів злого ужитку, оправдуючи ними свої проступки, або щоби те не дало їм приводу зневажувати й погорджувати висше поставленими особами. Вкінци ніколи не треба при наведенню відстрашаючих примірів представляти ту сторону, котра подобається змисловости чоловіка, пр. вигоди, приємне, веселе життє і т. д., але завсігди погану й мерзьку сторону і при тім треба звертати завсігди увагу на сумні наслідки гріха.

Всі подані до тепер середники до порушення волі ділають переважно тільки хвилево. Та воля слухачів повинна бути постійно спрямована до доброго: в сій ціли повинен проповідник навчати й поручати правдиву христіянську аскезу або належне уживанне христіянських середників до осягнення чесноти; повинен представляти передовсім обовязок самовідречення як перший і конечний обовязок та як головну умову, щоби стати ліпшим; повинен вщіплювати пошану для заповідий Божих і церковних, сердечну любов до Бога і Христа Господа. Длятого цілою силою своєї вимови повинен налягати на реліґійні практики, особливо на молитву, на пильне відвідуванне Богослужень, на часте

приниманнє св. Тайн, на справдішне почитанне Преч. Діви Марії і Святих.

II. Неґативне наклонюваннє волі.

Як переконанню розуму, так і наклоненню волі слухачів стоять в дорозі ріжні перепони. Сі перепони то п о к у с и, що відтягають чоловіка від Бога, щоби не слухав закону Божого та забував на слова апостола: „Щоби ви випершися безбожности і світських похотий, жили в сім світі тверезо і справедливо і побожно". (Тит. 2, 12). Покуси походять по части із внутр, по части із зовні і мають своє жерело передовсім „в похоти тіла, в похоти очий і в гордости життя" (І. Йоан. 2, 16). Вони противляться троякій любові защепленій Господом в наших серцях, с. є. любові Бога, самого себе і ближнього.

Г о р д і с т ь ж и т т я шанує нібито достоїнство чоловіка і хоче його оборонювати та в житю хоронити, але при тім забуває на законні границі, підносить занадто те своє достоїнство, не хоче признати нічого вищого від себе, не хоче признати Бога як свого пана, законодавця, просвітителя і добродія, і длятого не хоче слухати його заповідий ані віддавати йому належної чести й слави.

П о х і т ь т і л а не розуміє, в чім лежить правдиве щастє чоловіка, мішає поняття, шукає правдивого щастя там, де його нема, і вкінци замість до щастя заводить чоловіка до розчарованння і гіркого, та часто пізного жалю.

П о х і т ь о ч и й є часто наслідком похоти тіла і діляє дуже шкідливо на моральність чоловіка, бо не зважаючи на закон любови і праведности, бачить тільки себе та шукає свого щастя в дочасних добрах.

Сі перепони можна усунути двояким способом: п р я м о або н е п р я м о с. є. або наводимо такі спонукуючі причини до захованння якоїсь правди, що противні причини, котрі намовляють серце й волю до противного ділання, самі собою розпадуться, або показуємо просто безвартність і безосновність противних ложних спонукуючих причин. При тім однак треба старатися вислідити жерело, з котрого ті причини випливають, а сим жерелом може бути або ложне поняттє дотичної правди або якась гріховна пристрасть. Коли ті перепони походять з л о ж н о г о п о н я т т я, то треба його справити по засадам наведеним при теорії про збиванння; колиж вони мають свою причину в якійсь п р и с т р а с т и, то треба звернути увагу слухачів на ріжні випадки, в котрих зіпсоване серце могло би довести чоловіка до гріха. Се буває звичайно тоді, коли йде о виповненнє обовязків получених з трудностями, пр. коли треба нистерігатися нагоди до гріха, помагати бідним, помири-

тися з ворогом, віддати чуже добро, відмовити собі змислових утіх і т. п.

Відтак треба візвати слухачів, щоби при кождім ділі памятали на Бога і тільки того бажали, що Бог хоче; особливо щоби згадували тоді на останні річи та питали себе, що на Божім суді булоби для них більш пожаданим: чи так ділати, як каже Божий закон, чи так, як бажають їх пристрасти. Вкінци треба марним викрутам і оправдуванням злого серця протиставити безсумнівні вискази Бога.

II. Член. Диспозиція гомілєтичного предмету.

§ 32. Конечність диспозиції.

Диспозиція або упорядкованнє гомілєтичного матеріялу лежить у природнім і доцільнім уложенню його складових частий. До осягнення цілі науки є вона конечна або бодай дуже помічна. Вона уможливляє і улекшує пізнанне правди, позволяє вглянути ясно в предмет, у звязь і у відношенне його частий та дає перегляд цілости; вона спомагає память і промощує дорогу переконанню, зворушенню серця і наклоненню волі. Противно, з неладом є сполучена завсігди неясність і замішанне; де нелад, там проповідь нудна, там збудованне утруднене. Проповідник повинен щиро старатися про добру диспозицію не тільки цілих викладів, але й поодинокої церковної науки.

§ 33. А. Упорядкованнє цілих викладів.

Порядок цілих викладів є або рапсодичний або систематичний. Рапсодично голоситься звичайно недільні й празничні проповіди. Для таких проповідий вибирається довільну тему, не зважаючи на єдність, порядок і взаїмну звязь між поодинокими проповідями; таким чином правди віри подається тільки частинно, а не як повязану цілість, слухачі не дістають повного й основного поученнія. Релігійно несвідома громада полишиться при такім доривочнім і довільнім способі проповідання на завсігди несвідомою. Длятого треба загалом закинути рапсодичний спосіб проповідання. Хтож хоче його задержати, то мусить завсігди вести докладні й подрібні записки про все, про що вже говорилося; треба мати перед очима табелю цілого предмету і безнастанно порівнювати ті записки з табелею, щоби знати, про що вже проповідалося, а про що ще треба говорити, вкінци як треба говорити, щоби нічого не пропустити. Коли не будемо сеї ради придержуватися, тоді не оминемо того, що деякі теми будемо повторювати аж до

переситу слухачів, а про инші, так само важні, а може ще й важнійші, або ніколи, або майже ніколи не будемо згадувати.

З огляду на те повязані проповіди мають першенство перед рапсодичними. Коли вірні зобовязані пізнати всі правди віри, вірити в них і жити так, як вони кажуть, то обовязані також їх учителі, душпастирі, научити їх усіх правд віри. При самім рапсодичнім способі навчання се є дуже утруднене, особливо в більших парохіях, де проповіди голосить більше священиків. Длятого не тільки радою, але майже обовязком душпастиря уділяти повіреним собі вірним науку реліґії в повязаних проповідях. Зрештою повязаний спосіб навчання є корисний не тільки для слухачів, але й для проповідника. Через те відпадає нерішучість що до вибору теми, з котрою мусить боротися проповідник майже перед кождою проповідю; відпадає також само собою нелегке для декого вишуканне введення; проповідник є забезпечений перед безнастанним повторюванням тих самих тем; належна зміна між доґмою а моральністю приходить сама собою; кілька літ повязаних проповідий вистарчає на те, щоби проповідник запізнався з цілим гомілетичним матеріялом. Сього способу проповідання повинні придержуватися передовсім молоді проповідники і то протягом яких 5 до 6 літ.

Коли хочемо голосити повязані проповіди, мусимо вперед зробити плян, по якому мають чергуватися поодинокі теми під оглядом обєктивним і субєктивним.

а) Під обєктивним оглядом с. є. що до самого предмету, котрий маємо обговорити, упорядкованнє може бути внутрішне або внішне, відповідно до того, чи основа порядку лежить у самій природі предмету чи ні. Внішна основа порядку лежить у відносинах часу і місця, в обставині, чи предмети йдуть один за другим, чи один побіч другого; порядок є або історичний, коли узглядняє наступство часу (пр. коли переходимо історію життя Ісуса Христа хронольоґічно в повязаних проповідях) або топічний, коли узглядняє лад в просторі (пр. коли вибираємо на предмет повязаних проповідий місцевости, освячені подіями спасення). Колиж поодинокі правди так чергуються, як вони із загальної точки погляду вяжуться по своїй природі і прикметам, або як одна з другої випливає, тоді порядок є внутрішний (льоґічний).

Пр. коли всі правди віри йдуть одна за другою, або так само всі правди моральности, св. Тайни і т. д.

Внутрішній порядок є тоді, коли (а так повинно бути завсігда) правди віри є повязані з моральною наукою, що з них випливає і противно, моральні науки з правдами віри, на котрих основуються, коли події вяжуться з правдами, що з них випливають, а правди з подіями, що їх унаглядняють і доказують, коли обявлені правди вяжуться з відповідними правдами пізнаваними людським розумом, Божі зарядження з відповідними церковними заповідями і т. п.

Чисто обєктивне і під тим оглядом вмісне є упорядкованнє проповідий по порядку головних частий катехізму і приписаних церквою недільних та празничних зачал.

б) При виконуванню учительського уряду треба звертати особлившу увагу на потреби і силу понимання слухачів; длятого упорядкованнє повинно бути відповідне також під оглядом субєктивним. Перше місце в пляні треба давати тим правдам, котрих знання слухачі конечно потребують. А потреби слухачів в ріжних громадах можуть бути цілковито ріжні. З посеред однаково потрібних правд ідуть вперед лекші, з поміж усіх ті, котрих знаннє є потрібне до зрозуміння инших. Упорядкованнє мусить бути також психольоґічно влучне.

в) Тому що при упорядкованню матеріялу, як і при виборі його, міродатними є передовсім потреби слухачів, то при укладанню пляну муситься близше означенне порядку поодиноких тем полишити цілковито свобідній оцінці душпастиря, котрий повинен знати потреби своїх слухачів. Маючи се на увазі, можна зрештою робити пляни або для поодиноких головних правд головної части катехізму (пр.: про церкву, про останні річи, про Тайну Покаяння, про Пресв. Евхаристію, про богословські чесноти, про грішні навички й пороки), або для поодиноких головних частий (пр. про Символ віри, про Тайни, про заповіди, про молитву), або також для цілого матеріялу і то або по власному начерку (пр.: правди віри, заповіди й ради, гріхи, ласка, кара) або на основі церковного порядку в катехізмі чи в приписаних зачалах.

§ 34. Б. Упорядкованнє складових частий проповіди.

Введеннє проповіди.

Кожда реліґійна наука складається з трьох частий: вступу, розправи і закінчення.

I. Вступ (protasis totalis) се часть реліґійної науки, що приготовляє слухачів на предмет проповіди і складається звичайно знов з трьох частий: із введення (exordium), предложення і поділу. Перед введеннєм наводимо звичайно якесь місце зі св. Письма, котре називаємо текстом.

1). Уживанне тексту є дуже давне і має свій початок в звичаю перших віків христіянства, коли при богослуженнях читано поодинокі відділи св. Письма, а епископ поясняв їх і давав з них своїм слухачам відповідні науки. Текст не є конечно потрібний (в низших гоміліях він відпадає), але дуже пожиточний.

Коли проповідник зачинає свою бесіду словами св. Письма, виступає як посол з неба, а тим самим слова його

мають більшу вагу і значінне; відтак з тексту можна вивести цілу науку, наслідком чого і проповідник має певну основу науки і слухачі запамятавши собі текст, можуть легко задержати в памяти цілу науку і так віднести з неї пожадану користь.

Текст береться звичайно з приписаного на неділю або свято евангельського зачала; можна однак основувати свою науку й на иншім тексті; так можна і добре булоби для переміни брати текст із припадаючого апостола, або коли проповідник голосить більше проповідий про той самий предмет, пр. в Великім пості, можна взяти який небудь текст із св. Письма, церковних молитов або пісень.

Текст повинен мати такі прикмети: а) він повинен дійсно містити в собі предмет науки, або бути бодай такого змісту, щоби з нього далося легко вивести дотичну науку; б) не бути ані занадто довгий, ані за короткий; в) повинен містити в собі цілий відповідний висказ св. Письма, а не тільки поодинокі слова; г) текст треба наводити словами одобреного церковною властю видання св. Письма.

2) Введенне в тіснійшім змислі се властивий початок проповіди. Його ціль двояка: приготовити слухачів на проповідь і приготовити предмет проповіди.

З огляду на слухачів повинно введенне те зділати, щоби вони проповідь радо, уважно і розумно слухали. Коли проповідник починає говорити — особливо про річи не конечно приємні для слухачів, пр. про гріхи, котрим вони віддаються, або про річи для них іще зовсім непонятні, пр. про таінства — може дещо видаватитися слухачам як підозріле або непотрібне, і вони можуть наперед мати деяке недовіре й упередженне до науки, що моглоби знівечити всяку користь проповіди; длятого треба в таких випадках старатися найперше позискати прихильність і довіре слухачів. Щоби се осягнути, можна кількома словами звернути увагу слухачів на свою неміч і недостойність до голошення так високих правд; се однак можна тільки рідко коли робити, а особливо тоді, коли між слухачами є люди знамениті і високо поставлені. Можна також коротко запримітити, що всі прийшли до церкви без сумніву з тим щирим бажаннем, щоби з проповіди щось скористати. Се видасться слухачами як мірна похвала, заохотить їх до уваги і зробить їх прихильними для проповідника і для предмету його науки. Зрештою дуже часто не потребує проповідник старатися позискати прихильність слухачів, бо вони самі приходять з тим до церкви і радо слухають навіть терпкої правди, пізнаючи, що те діється для їх добра.

До науки наклонить проповідник слухачів тоді, коли їм зараз на початку представить, як важний і для їх

душевного добра потрібний та спасенний є предмет науки, і коли їм представить його живо й займаючого, пр. на основі повісти, порівнання, противоложення і т. п.

Вкінци розумно і з справдішною користю будуть слухачі слухати проповіди, коли проповідник познайомить їх ясним і виразним способом із предметом проповіди і зараз у введенню усуне всі перепони, котрі могли би спротивлятися осягненню цілі науки.

Другим завданнєм введення приготовити предмет науки с. є. так представити його слухачам, щоби вони знали докладно, про що буде наука. Се можна осягнути ріжними способами, як подібними або противними думками, примірами, повістями або поясненнями. Часто буває предмет науки занадто обширний так, що годі його в самій розправі належно опрацювати; в тім випадку може пояснення предмету науки з того боку, котрий в розправі буде опущений, мати місце в введенню.

Жерела, з котрих можна брати введення є ріжні. Найголовнійші отсі: а) Сам предмет с. є. не уймаючи розправі, представляється предмет науки в певнім згляді вже в введенню, пр. в проповіди про середники, потрібні тому, хто хоче стати справді покірним, може в введенню говорити про *поняте, прикмети або потребу покори.* б) Ложний погляд, сумніви, пересуди і т. п. особливо тоді, коли намірямо боронити науку Церкви проти ложних понять; пр. нерозумно ділає й думає той, хто каже, що легка є смерть розпустника; або коли проповідник хоче навчати, щоби молодіж посвятила свій вік службі Богу, можна зачати від ложної думки: „досить на старість памятати про Бога", „молодіж повинна вишуміти" і т. п. в) З противного с. є. зачинається говорити про предмет просто противний предметови науки, пр. науку про тверезість можна зачати описом пянства. г) Примір, порівнанне, алеґорія, притча, що має з предметом науки деяку схожість і на той предмет приготовляє. д) Обставини часу, місця, особи: пр. проповідник говорить в часі епідемії, війни, після пожежі, повені, перший або останній раз в якійсь церкві, до жовнірів, учеників, священників і т. п. і від тих припадкових обставин починає свою проповідь. е) З надміру, коли проповідник зараз з початку каже, що предмет його науки є занадто обширний і що длятого буде говорити тільки про найважнійше. з) Коли проповідник голосить цілий ряд проповидій про якийсь предмет, може тоді слідуючу проповідь зачати коротким повторенням попередної науки. ж) Особлившим родом введення є так зване введенне ex abrupto, коли без всякого приготовання приступаємо до самої річи. Такого введення можна уживати тільки з великою проворністю і повагою і то ліпше тоді, коли слухачі є живо перняті предметом науки, коли подія, що дала до того привід, є їм добре відома і коли сам проповідник є сильно зворушений.

Найзвичайнійшим жерелом введення є сам текст, котрий проповідник пояснює і виводить із нього предмет науки. Поясненне тексту є або історичне с. є. оповідаємо нагоду, при якій хто ті слова сказав, або екзеґетичне і парафрастичне с. є. викладаємо змисл і значіння наведених слів св. Письма. З так поясненого тексту переходимо на предмет науки, котрий з нього слідує. Пр. науку про молитви за душі померших можна

оперти на тексті: „Памятайте на вязнів, начеби ви були з ними увязнені“ (Евр. 13,3), так, що найперше поясняємо історично, кого розуміє апостол під вязнями, котрих поручає памяти вірних, а відтак додаємо, що душі в чистилищи заслугують іще більше на спочуваннє і памятку і длятого заохочуємо слухачів, щоби молилися за душі померших.

Щоби введеннє відповідало своїй ціли, повинно мати такі прикмети: а) Повинно відзначатися простотою і бути далеке від помпатичности. б) При всій простоті однак бесіда і ціла постава проповідника повинна бути в введенню поважна і достойна. в) Введеннє повинно стояти в природній і невимушеній звязи з предметом науки; не повинно отже бути вишукане і штучне, а противно, повинно випливати з предмету. Длятого не треба випрацьовувати занадто загальні введення, бо такі введення, що їх можна ужити до кождої проповіди, не здалі властиво до ніякої. г) Введеннє не повинно випереджувати самої розправи с. в. не містити в собі ніякої сущної части розправи; пр. зле булоби науку про потребу покори зачинати введеннєм, в котрім доказуєтьсн, що Бог гордим противиться, а покірним дає ласку, бо се належить до розправи. д) Введеннє не повинно бути занадто довге (не повинно занимати більше як осьму часть цілої проповіди). ж) Введеннє повинно бути розмірно живе; зимні, теоретичні введення не зможуть наклонити до уваги, а на занадто живі, патетичні введення, слухачі не є ще приготовані, з виїмком особливших випадків, пр. на великі празники, при вінчанню, на похороні і т. п., коли можна зачати бесіду з більшою живістю. з) Вкінци введеннє повинно бути займаюче і длятого містити в собі щось цікавого, що відноситься до життя чоловіка (якийсь образ, примір і т. п.).

3) Предложеннє (propositio) се коротке й ясне заповідженнє та обмеженнє того предмету, про котрий буде бесіда. Коли проповідник зачне говорити про який предмет, то слухачі не можуть іще докладно знати, з якої точки погляду, або під яким оглядом той предмет буде їм представлений, длятого треба їм се точнійше означити. Пр.: проповідник хоче говорити про христіянську покору; про сей предмет може однак проповідати під ріжним оглядом. І так може говорити про покору в її відношенню до инших чеснот, або про потребу покори, або про її красу і т. п. Щоби отже слухачі знали, під яким оглядом буде проповідник говорити про покору, треба їм точнійше означити предмет науки через предложеннє: „Покора се основа всіх инших чеснот“, або: „покора є кождому чоловікови конечно потрібна“ і т. п. — Предложеннє є в

проповіди дуже важне: воно є осередком цілої науки, бо до нього відносяться всі пояснення, докази й напімнення, воно дає слухачам певну основу, на котрій можуть собі цілу науку спамятати і з неї віднести бажану користь.

Щоб однак предложенне відповідало свому завданню, повинно а) містити в собі в короткости все, що буде сказане в цілій проповіди, а з другого боку не повинно переходити обєму науки. Пр.: не добре було би предложенне: „В покорі міститься правдиве достоїнство чоловіка", коли би в проповіди була бесіда й про те, як можна статися покірним, бо в тім випадку предложенне не містило би всего, про що в проповіди є бесіда. Так само не добре було би предложенне: „Богата нагорода чесноти залежить від трудів, що їх підіймаємося для її осягнення", коли би в науці була тільки бесіда про труди получені з праведним життєм, бо тут предложенне містилоби більше, як ціла наука. б) Предложенне повинно бути коротке і не заключати більше слів, як конечно потрібно до означення предмету науки. Пр.: не треба казати: „Я хочу показати вам потребу покаяння для осягнення спасення з боку грішника", але коротко: „покаяннє є грішникови до осягнення спасення конечно потрібне". в) Треба уживати ясних і всім зрозумілих висловів, длятого з предложення є виключені всякі символічні, двозначні, загадкові слова й вислови.

Предложенне можна часом зовсім опустити, пр. в коротких промовах при хрестинах, при вінчанню і т. п.; часом є воно неможливе, як в гоміліях, коли говориться про більше предметів.

4) Поділ. Для яснійшого перегляду цілої науки ділимо предложенне на части і тим показуємо порядок, в якім будуть після себе слідувати поодинокі пояснення, докази і напімнення. Поділ може міститися часом в предложенню, а в коротких промовах можна його зовсім опустити.

Щоби поділ був добрий, повинен: а) сам випливати з предложення і тільки те містити, що містить предложенне; пр. предложення: „покора є основою всіх чеснот", не можна так ділити: 1) „в чім лежить покора? 2) як можна її осягнути?", бо другої части нема в предложенню; б) повинен бути льоґічний так, щоби части ріжнились і взаїмно себе виключали не тільки в словах, але і в змислі; пр. нельоґічно булоби: „сього святого маємо почитати ізза його любови до Бога, ізза його любови до ближнього і ізза його чесноти", бо дві перші части містяться в третій; в) части повинні бути психольоґічно упорядковані с. є. найперше іде часть, що має просвітити розум, відтак часть, що має порушити серце, а вкінци часть, що має наклонити волю; г) в упорядкованню частий повинно бути степенованнє так, щоби

зміст слідуючої части був щораз важнійший і більш притягаючий; д) поділ повинен бути короткий, зрозумілий і ясний і не повинен ділитися на богато частий (найбільше дві або три части).

5) Перехід або закінченнє вступу служить до його заокруглення і є рівночасно найблизшим приготованнєм до самої розправи. В переході або говоримо про ціль проповіди, або взиваємо Бога й святих. Звичай просити слухачів, щоби уважали, не є вмісний. Жадати уваги можна тільки виїмково, коли говориться про якусь правду особлившої ваги, котра вимагає особлившої уваги. Перехід повинен бути сердечний, патетичний і короткий.

§ 35. Розправа і закінченнє.

II. Розправа се та часть проповіди, в котрій опрацьовуємо тему відповідно до наміченої ціли. Розправа складається з одної або більше (найвисше трьох) частий. В ній можуть бути почастні введення, підподіли, почастні закінчення, переходи, напімнення до уваги і до молитви.

1. Почастні введення і поділи (або підподіли) мають ту саму ціль для поодиноких частий розправи і повинні мати ті самі прикмети, що головне введенне (exordium) і головний поділ для цілої проповіди.

2. Сама розправа містить або переважно пояснення і докази або збивання або понуки і примінення, відповідно до кождоразової переважаючої ціли; длятого головною її прикметою повинна бути ясність і основність або сердечність або плідність.

3. Почастні закінчення се короткі, сильні повторення сказаного, котрі повинні бути при кінци кождої части розправи, як також при кінци підподілів; їх ціль — вбити глибше з память головні точки кождої части і наче в огнищи зєднити цілу силу обговореної правди. Вони повинні бути дуже живі, сильні, короткі і докладно віддавати головні думки тими самими словами.

4. Почастні переходи мають на ціли задержати взаїмний звязок поодиноких частий або точок, як також звязок з темою. Вони повинні бути невимушені, короткі, повинні унагляднювати єдність проповіди і звертати увагу слухачів на те, що слідує.

5 Можна також і молитви вплітати в розправу, щоби тим сильнійше ділати на серце слухачів. Се однак не повинно діятися за часто і лише тоді, коли і проповідник і слухачі знаходяться в природно побожнім душевнім настрою.

III. З'акінченнє (епільог, peroratio) се остання часть бесіди, в котрій бесідник старається з більшою силою осягнути її ціль. Закінченнє се вінець цілої бесіди; воно є най-

більшої ваги, бо з тими почуваннями і думками, котрі повстануть в слухачах при кінци бесіди, ідуть вони домів і ними звичайно руководяться в життю. Длятого треба закінчення випрацьовувати з великою старанністю і на кінець бесіди задержати завсігди таку правду, котра буде найвідповіднійша до осягнення тої цілі.

Завданнє закінчення є двояке: 1) повторенне поодиноких частий бесіди і 2) зворушенне почувань. Повторенне се коротке вичисленне поодиноких доказів. Воно потрібне, щоби допомогти памяти слухачів, подаючи їм в кількох словах все, що було сказане в цілій проповіди. Зворушенне почувань потрібне на те, щоби в слухачах іще раз відновити й скріпити ті постанови, до котрих ми їх протягом бесіди накликували.

Повторенне не повинно обмежатися на просте вичисленне поодиноких доказів, напімнень і пересторіг, але має живо піднести й представити та в відповіднім образі коротко зібрати найбільш знаменні місця з проповіди. Повторенне повинно бути коротке і відповідне характерови цілої бесіди, отже більше або менше живе і займаюче.

Для зворушення почувань треба собі на кінець бесіди заховати завсігди якийсь живий, з предметом науки тісно звязаний а слухачам добре знаний образ, примір або висказ. Бесіду можна також дуже добре закінчити текстом, котрий однак повинен стояти з нею в льоґічнім звязку. По давньому звичаю кінчимо проповідь словом „амінь“.

ДРУГА ГЛАВА.

Внішне представленнє гомілєтичного предмету.

I. Член: Стиль.

§. 36. Понятте, роди і загальна прикмета стилю.

До осягнення цілі проповіди богато причиняється належне представленнє думки словами. Хочби предмет науки був якнайкрасший, коли не буде належно представлений, то останеться або темний або зимний; противно, належне представленнє його словами дасть навіть предметови меншої ваги більшу силу і висше значінне. Для того повинен

проповідник на віддання своїх наук словами звертати велику увагу.

Поправне представленнє думки словами називаємо стилем.

Відновідно до степення образованння слухачів і до ціли науки ділимо стиль на кілька родів. Під першим оглядом розріжняємо стиль низший, середний і висший; під другим оглядом стиль прозаічний, поетичний і ораторський. Прозаічний стиль можна назвати простим, поетичний красним, а ораторський торжественним. Прозаічного стилю уживаємо тоді, коли хочемо поучувати, поетичного, коли хочемо порушити, а ораторського, коли хочемо спонукати до ділання.

З огляду на степень образованння народу і на останню ціль всякої гомілетичної науки, с. є., освяченнє всіх, головною прикметою стилю проповіди повинна бути простота і популярність; надмірної цвітистости світського красномовства треба вистерігатися. Слово Боже ділає більше внутрішною силою правди, як внішним представленнєм, і через се не потребує пустого блеску. Противно, саме ізза такого блеску може легко хибити своєї ціли. Сим самим не кажемо, будьто би проповідникови не вільно було говорити про правди віри гарною мовою.

Правдива популярність, що відповідає духови Божого слова, се така прикмета мови, котра робить її загально зрозумілою, проглядною і практичною для всіх слухачів.

§. 37. Особливші прикмети стилю.

А. Граматичні прикмети стилю.

Стиль повинен відповідати законам мови, цілям науки і законам доброго смаку; відповідно до того повинен мати прикмети граматичні, ораторські і естетичні.

Під граматичним оглядом вимагається від стилю:

1) Поправности мови с. є. слова, котрими описуємо предмет науки, мають бути утворені і відмінювані (декліновані, конюґовані і конструовані) по правилам граматики; збережені мусять буги також правила складні.

2) Чистоти мови с. є. вільно уживати тільки таких слів, котрі належать до матірної мови, і котрими нарід загально послугується Виключені повинні бути всі вислови запозичені з чужої мови або варваризми, пр. момент, корпорація, моральність, акт і т. п., хиба що для дотичної думки нема слова в матірній мові, а уживане замість нього

чуже слово є загально зрозуміле. Виключені дальше повинні бути всякі слова перестарілі (архаїзми), або щойно ново утворені (неольоґізми), котрих нарід не розуміє. Слід також вистерігатися провінціялізмів і простих, грубих висловів. Тому однак, що ціллю реліґійної науки не є граматика, а збудованнє, можна уживати слів загально принятих, по засаді св. Августина: Melius est, ut reprehendant nos grammatici, quam non intelligant populi.

§. 38. Б. Ораторські прикмети стилю.

Під ораторськими прикметами стилю розуміємо ті прикмети, що є конечні до осягнення головної ціли гомілетичної науки, с. є. до просвічення розуму, до порушення серця і спонукання волі. Найважнійші є отсі:

1) Вірність і ясність слів та образів. Слова повинні бути вірні, вони повинні віддавати докладно те, що є наукою Церкви, ані більше, ані менше. Слова повинні бути дальше слухачам звісні у своїм правдивім значінню повинні відповідати їх силі понимання, степеневи образованнія і мові. Длятого треба уживати термінольоґії введеної Церквою і загально уживаної, пр. Тайна, епископ, ласка, ґріх, Трійця; слова менше звісні й неясні, коли їх муситься ужити, треба пояснити. Ясности противляться всі промахи проти чистоти мови, всі незрозумілі, непопулярні, абстрактні вислови, пр шкільна мова й термінольоґія З огляду на ясність цілих речень треба старатися, щоби вони стояли в льоґічній звязи і щоби одно реченнє випливало з другого. Не треба речень стягати або переповнювати бесіду періодами, бо періоди прикрашують вправді бесіду, але утрудняють її зрозуміннє, особливо для чоловіка менше образованого, котрий не є призвичаєний до думання.

2) Сердечність і повага. Сердечний стиль буде тоді, коли проповідник буде говорити з серця і переконання, коли він мило і сердечно буде відноситися до своїх слухачів так, щоби вони пізнали, що йому справді лежить на серци їх добро. Длятого хочби проповідникови прийшлося коли робити слухачам якісь закиди і картати їх, то вони не будуть бачити в нім судії і местника, але батька, котрий карає діти, щоби їх направити. Вони і в найостріймій бесіді пізнають і почують голос любови та сердечности. — Щоби стиль був поважний, треба при важнійших предметах уживати слів поважних, торжественних.

3) Сила. Стиль повинен бути сильний, щоби міг порушити серце і вплинути на волю слухачів. Ся прикмета є після ясности найважнійша. Щоби проповідник міг говорити сильно, мусить бути передовсім сам переконаний в тім, що другим голосить. Крім того, щоби стиль був силь-

ний, повинен бути короткий і живий. Короткий стиль є тоді, коли в нім нема більше слів і речень, як се конечно потрібне до осягнення наміченої цілі. Живим стається стиль через ріжні ораторські так зв. тропи і образи. Важнійші тропи є отсі: метафора, метонімія, синекдоха і гіперболя. Найчастійше уживаними образами є: противоположенне, повтореннє, поправка, сумнів, перехід, полісіндетон, асіндетон, замовчаннє, признаннє, бажаннє, питаннє, подив, оклик, розмова, заклинаннє і промова.

Метафора се скорочене порівнаннє, пр.: „ви є сіль землі", „весна життя", „лев" (замість: „сильний чоловік").— Метонімія се переміна таких понять, котрі стоять зі собою в якійсь звязи, як причина і наслідок, пр.: „ціле місто" (замість: „всі мешканці"), „залізо" (замість: „меч"). — Синекдоха, коли часть береться за ділість, вище за низше, пр: „хліб наш насущний дай нам сьогодня". — Гіперболя — пересада, пр. „потоки сліз.."

Противоположенне, коли ставимо коло себе два противні поняття, пр.: „як Юді не помогло, що був раніше апостолом, як св. Павлови не зашкодило,що гонив Христа.."—Повторенне, коли поодинокі слова або цілі речення для більшого натиску повторяємо. — Поправка се відкликаннє якогось слова, щоби тим докладнійше висловитися — Сумнів, коли бесідник удає, начеби в чім сумнівався, або начеби не знав, про що має говорити. — Перехід основується в тім, що проповідник наче хоче щось помінути або замовчати, а між тим звертає тільки більшу увагу на той предмет. — Полісіндетон се нагромадженнє злучників (,і"), що вказувалоби на те, наче би проповідникови приходили нові думки. — Асіндетон се залишенне злучників в дуже живій бесіді — Замовчаннє лежить в тім, що проповідник не згадує про якусь річ або для приличности, або щоби слухачам зробити несподіванку. — Признаннє, коли слухачам більше признається, як вони сподівалися, щоби слідуючим доказом свою думку тим яснійше виявити. — Бажаннє се *сердечна промова проповідника, в котрій він висловлює просьбу.* — Питаннє — для більшого натиску, особливо в довших бесідах. — Подив, коли проповідник так висловлюється, начеби йому щось ані на думку не прийшло, але при тім наводить найсильнійші причини. Оклик се вислів глибокого чуття. — Розмова, коли проповідник начеби з собою або другими розмовляє.— Заклинаннє, коли проповідник заклинає своїх слухачів, щоби робили те, до чого їх напоминає. — Промова, коли проповідник у великім зворушенню відзивається до неприсутних, або до померших, або неживучих істот.

Щоби наведені тропи і образи були справді корисні, с. є., щоби оживляли стиль, треба: а) старатися о приємну і природну переміну тропів і образів, котра залежить від предмету і цілі науки, бо инших образів треба уживати при поученню, а знов инших при викликуванню почувань і наклоненню волі; б) уважати на те, щоби тропи й образи не були вимушені, а природні, і відповідали предметови бесіди; в) треба дальше уважати на те, щоби образи стояли в звязи з цілою бесідою; г) вкінци не треба занадто переповнювати проповідь тропами і образами.

§. 39. В. Естетичні прикмети стилю.

Естетичні прикмети стилю надають йому краси й принади, ділають передовсім на чутє, а через те на волю,

викликують і піддержують увагу і заінтересованнє слухачів. Вони не є так конечні, як ораторські прикмети, а часом навіть шкідливі, коли через те терпить правда. Найважнійші естетичні прикмети стилю є отсі;

1) Природність; стиль повинен бути приноровлений до природи предмету, до цілі і обставин бесіди (понуки, часу, місця), до природи, характеру, віку, становища і настрою бесідника, як також до природи і вдачі слухачів;

2) зміна та ріжноманітність слів, образів, форми бесіди і стилю. Все монотонне мучить; щоби бесіда займала, мусить бесідник вистерігатися монотонности;

3) милозвучність; ся прикмета лежить у тім, коли ми поодинокі слова укладаємо в порядку приємнім для уха, коли оминаємо стовку співзвуків чи звуків при кінци одного і на початку слідуючого слова, коли вистерігаємося нагромадження рівнозвучних, а особливо однозвучних слів, коли будуємо поодинокі речення симетрично і кінчимо їх по можности милозвучним словом;

4) оживленість; щоби стиль був оживлений, треба уживати тільки конкретних висловів, говорити докладно, основно, живо, послугуватися тропами й образами.

II. Член. Виклад.

§. 40. Вага і передумови доброго викладу.

Під викладом розуміємо віддання наших думок і почувань при помочи голосу (деклямація) й рухів тіла (акція).

Добрий виклад має в бесіді велике значінне. Від доброго викладу залежить часто більше, як від стилю, зрозуміннє бесіди і її вплив на серце та на волю; він рішає часто про змисл цілих речень, додає бесіді особлившої сили й сердечности. Досвід потверджує, то навіть мірні бесіди зискують дуже богато через добрий виклад, коли знов найкрасші і найстараннійше опрацьовані проповіди через лихий виклад ніколи не мають сили.

Щоби присвоїти собі добрий виклад, повинен проповідник: а) бути живо перенятим і переконяним про правду того, чого других навчає; б) бути ревним і правдиво одушевленим для справи спасення людий; в) мати точний і ясний погляд на цілий обєм проповіди. Коли проповідник в часі проповіди мусить надумуватися над тим, що має дальше сказати, то трудно від нього вимагати, щоби він кожде слово виголосив належно і з відповідним рухом тіла; г) вправлятися в викладі, прислухуватися бесідам славних проповідників, уважати самому на власні хиби та сильно старатися позбутися тих хиб.

А. Деклямація або устний виклад.

§. 41. Поняттє і середники деклямації.

Деклямація (виголошенне, устний виклад) се відданне думок і почувань при помочи голосу. При виголошенню проповіди треба отже узглядняти все, що відноситься до голосу а саме: обєм і силу голосу та час, що є потрібний до виголошення поодиноких слів і речень.

1) Добре уживанне обєму голосу с. є. модуляція, зміна висоти й глибини, служить знаменито до узмисловлення обєму, ріжнородности й зміни предмету бесіди та внутрішного настрою бесідника. Противні сьому хиби се ізотонія і монотонія. Ізотонно говорить той, хто в кождім реченню однаково підносить і спускає голос; монотонно той, хто в цілій бесіді зовсім не зміняє голосу.

2) Добре уживанне сили голосу або температура і наголос (акцент) узмисловлюють знаменито інтензивну силу правди, силу субєктивного переконання, почуванна і волі; пр. певність, твердість і рішучість, хиткість, нерішучість. Наголос (акцент) є або граматичний, що зазначує головний склад слова, або реторичний, що через сильнійший натиск підносить те слово, котре віддає головний змисл речення, або вкінци емфатичний наголос, що відріжняє важнійші речення повільним, твердим, торжественним, більш монотонним виголосом. Противні сьому хиби се апатія, рівномірний, сухий тон, і надмірний, безнастанний патос голосу.

3) Відповідна міра часу у скорім або повільнім говоренню, с. є. ритм і павзи (перестанки), унаглядняють передовсім стан душі (пр. розвагу, рішенне волі, радість, смуток) або події, про котрі бесідник говорить. Павзи є двоякого рода: граматичні і реторичні. Граматичні павзи є коротші і відповідають знакам, що відділюють поодинокі речення; реторичні павзи є довші, а ціль їх надати бесіді особлившого натиску. Хибно говорити за скоро або за поволи або без зміни завсігди в однім і тім самім ритмі.

§ 42. Прикмети деклямації.

Найважнійшими прикметами доброї деклямації се зрозумілість, принадність і проникливість.

1) Найбільше повинен проповідник старатися про те, щоби говорив для всіх слухачів зрозуміло. В тій цілі повинен передовсім уважати на чистоту виговору,

на силу голосу (температуру), на час при говоренню (ритм) і на наголоси.

Виговір буде чистий, коли слухачі будуть чути і розуміти не тільки поодинокі слова проповідника, але й кождий звук. Проти сього грішать ті, що не договорюють належно слів або загикуються, або говорять через ніс, зуби і т. п.

Хто має чистий виговір, повинен також уважати на силу голосу і так говорити, щоби його могли чути і зрозуміти всі слухачі. денебудь вони в церкві стоялиби. Проти сього правила грішать не тільки ті проповідники, що говорять занадто тихо, але й ті, що дуже кричать. Хто занадто тихо говорить, сього не можуть чути слухачі; хто наповняє церкву криком, сей разить ухо слухача і такого неприємно слухати. — Щоби проповідник і слабої груди міг також в великій церкві для всіх зрозуміло говорити, повинен знати, як має стояти на амвоні. В церквах побудованих акустично найліпше так стояти на амвоні, щоби голос перетинав по можности середину церкви; загалом треба особливо в більших церквах так уставитися, щоби голос падав просто на стіну або який широкий стовп, щоби звідти по правилам акустики відбивався розмірно на всі сторони. Ніколи не треба так стояти, щоби голос падав на відчинені двері або вікна, або занадто високо

Щоби для всіх говорити зрозуміло, треба уважати дальше на ритм бесіди, під котрим розуміється відповідний вимір часу с. є. скорше або повільнійше говореннє. Коли хто занадто скоро говорить, сього слухачі не можуть у всіх частях докладно розуміти, він сам може легко щось опустити, а при тім змучиться так, що часом не буде міг докінчити бесіди. Длятого ліпше вже поволи, як скоро говорити, тільки вистерігатися зноь, щоби не цідити слів, бо тоді не булоби чому дивуватися, колиби хто зі слухачів заснув. Слід ще запримітити, що чим більша церква і чим більше число слухачів, тим треба повільнійше проповідати.

До зрозумілости викладу причиняється особливо належне наголошуваннє (акцентованнє). Хто лихо наголошує, сей говорить невиразно і без враженія. Треба належно наголошувати і відповідний склад слова і відповідне слово в реченню. Відповідного тону треба також уживати в кождій части бесіди. Загалом зачинається бесіду мірним тоном, відтак степенується його, а при кінци говориться тоном найсильнійшим. Те, що сказано про цілу бесіду, відноситься також в певній мірі до поодиноких її частий.

2) Другою прикметою деклямації є принадність. Щоби деклямація була принадна, мусить бути природна, жива, змінна і милозвучна.

Природність вимагає, щоби виговір і наголошуванє відповідало індивідуальним питоменностям бесідника (але при усуненню хиб), як також змістови бесіди. Длятого повинен проповідник перенятися змістом науки і її віддати природно й свобідно. При тім треба вистерігатися говорити чужим голосом с. є. наслідувати питоменности инших бесідників.

Щоби виклад притягав слухачів, мусить бути мірно живий. Повільний, одностайний, нудний виклад впливає на слухачів усипляючо, убиває всяку увагу та заінтересованє.

З повисшою прикметою стоїть в тісній звязи ріжноманітність устного викладу. До ріжноманітности доходимо відповідною зміною як тонів (модуляція), так і скорости в говоренню і зміною сили голосу (ритм і температура). І тут рішає зміст бесіди і внутрішний настрій бесідника; як останні зміняються, так зміняється також модуляція, ритм і температура. Раз говориться піднесеним голосом, торжественним, раз мірним, раз тихим, спокійним, повільним, раз живим і сильним, раз начеби ми оповідали, раз начеби напоминали або доказували. При всякій зміні треба в цілім викладі заховати певний характеристичний тон, котрий знов є инший в навчаючій, инший в патетичній, а инший в довірочній бесіді. Характеру ріжноманітности набирає виклад також тоді, коли ми в своїм часі і відповіднім місци уживаємо більших або менших павз (відпочинків) і кінчимо речення та періоди відповідним зниженнєм голосу.

Проти наведених правил грішать бесідники ізотонією, монотонією і занедбуваннєм павз.

Милозвучність є не так сущним, як радше прикрашаючим елємєнтом деклямації. Щоби деклямація була милозвучна, треба вистерігатися в ній уривання, загикування, грубости, хрипливости, говорення крізь ніс, крізь зуби (острого, сичачого виговорювання пр. букви „с“) і т. п.

3) Щоби вкінци бесіда була проникліва с. є. щоби робила на слухачів вражінє, мусить конечно походити зі серця. Коли проповідник хоче говорити з успіхом, мусить бути одушевлений, перенятий тим, що говорить; тоді буде говорити живо і природно, а його проповідь буде мати вплив на слухачів. Хочби найкраща проповідь, коли вона не походить з серця, не відносить ніякої користи.

Б. Акція.

§ 43. Конечність акції і загальні її прикмети.

Акція се представленнє думок і почувань при помочи виразу лиця і рухів тіла. Акція є в проповідях дуже важна. Що ми думаємо, що відчуваємо, чого бажаємо, се мусить з конечности виявлятися в виразі лиця і в рухах тіла. Отсе конечне само собою втіленнє наших думок, почувань і рішень при помочи акції, служить рівночасно до передання їх иншим, скріпляє діланнє вимови. Чим деклямація для уха, тим акція для ока слухачів.

Акції розріжняємо: 1) з огляду на орґани: вираз лиця (міни) і рухи иншихъ частий тіла (жести); 2) з огляду на походженнє: природні (плач, склоненнє голови) і штучні (кляканнє, стояннє, биттє в груди); 3) з огляду на ціль: вказуючі, що означають місце, обем, простір, або наслідуючі (наслідуваннє дійства хрещення, ходу, упадку)

Акція повинна мати такі прикмети:

а) вона повинна бути свобідна і природна; в ній не повинно бути нічого вимушеного, уданого, разячого, пересадного;

б) чесна і поважна; проповідник повинен задержати поважну поставу, повинен вистерігатися всяких невмісних привичок, як пр. частого отирання чола, рушання раменами, затискання зубів і т. п.;

в) жива; зразу повинна бути акція спокійна, опісля що раз живійша, але не завсігди та сама, бо монотонність і тут разить;

г) розмірно повільна, бо скорі і короткі рухи тіла роблять вражінне більше на око, як на серце.

§. 44. Особливші прикмети акції.

Тому що акція залежить від постави і уложення цілого тіла, ми застановимося окремо над рухами поодиноких частий тіла.

1) Постава і рухи цілого тіла. Проповідник повинен на амвоні стояти просто і як з одного боку не занадто рухатися, так з другого боку не бути подібним до статуї. Гомілєт повинен стояти на середині амвона так, щоби міг положити вигідно руки на край амвона. Не треба простуватися на взір гордого чоловіка, ані також занадто нахилятися.

2) Голову не треба держати ані занадто в гору, що є ознакою гордости, ані кривити на бік, як се роблять ті,

що удають побожних, ані часто схиляти на перед. Щоби не бути подібним до статуї, можна часами рушити головою, пр., коли щось признається або заперечується, але се треба робити поволи. До гори підноситься голову при молитві, візванню, при висловлюванню жалю, радости і надії.

3) На лици проповідника відбиваються його думки, длятого повинен вираз лиця (міни) відповідати предметови бесіди й почуванням бесідника. Звичайно повинно лице проповідника бути лагідне, веселе і спокійне. Длятого не треба без причини робити якогонебудь порушення лиця. Колиж є дійсно яка причина, то не треба занадто кривити лиця, чола не морщити і. т. д. Очий не треба замикати, ані занадто отвирати, і не дивитися завсігди в одну сторону.

4) Рамена і руки є при акції дуже великої ваги. Особливо треба уважати на руки. Рук не слід висше підносити, як до очий, ані низше спускати, як до пояса.

Руки проповідника можуть мати три головні положення: горизонтальне, прямовісне і перетинаюче. Горизонтальне положенне руки є знов двояке: а) Долоня обернена на діл. Сього руху уживається при розказах, при представленню великого множества, щоби виказати почутте побіди. Щоби представити глибокий спокій, можна так держати обі руки. б) Долоню обертається до гори при доказах. Коли хто хоче представити, що якась річ є так ясна, що кождий може її поняти, тоді обертає так обі руки. — Прямовісне положенне руки є також двояке: а) пальці обернені на діл, щоби представити якусь упадаючу річ, пр. грішник пропаде в пеклі, тіло помершого складаємо в гробі; б) пальці обернені до гори; коли при тім долоня звернена до бесідника, то се означає розважанне, застанову, питанне або знесенне в гору; коли долоня звернена до слухачів, то се означає обітницю, присягу. Обі руки в тім положенню означають ретельність проповідника. — Трете головне положенне руки є перетинаюче, котре знов може бути ріжне, а котрого уживається особливо тоді, коли хочемо представити гнів, погорду, заклинанне, розпуку..

Дотично рухів руками треба запримітити ще отсе: До акції слід уживати властиво тільки правої руки, а лівої хиба до помочи, особливо при огидних, низьких предметах, щоби тим ліпше виявити свою погорду. Коли права рука рухається, треба ліву держати на краю амвона, на пульті, а коли говоримо з престола, на груди. Коли обі руки не мають акції, повинні спочивати на одним з означених місць. Не треба занадто скоро рухати руками, а ще менше бити о пульт або амвон. Вистерігатися театральности. З початку бесіди повинні руки лежати спокійно, аж опісля зачинати ними акцію. Сама акція є при доказах і поученнях спокійна, при викликуванню почування живійша. Вистері-

гатися, щоби не рухати руками тоді, коли бесіда або речення вже скінчене. Коли який уступ бесіди має кінчитися, треба руки спустити і держати або на грудях або на амвоні, зглядно пульті.

Про ґестикуляцію в проповіди пише А. Штольц у свій гомілетиці:

„Декотрі учебники реторики говорять дуже подрібно й докладно про ґестикуляцію в проповідях і подають також подрібні вказівки, як приміняювати її до ріжних думок змісту. Та на мою думку воно більше шкодить, як помагає, коли молодий проповідник намагається виучитися таких штучок, щоби вони відтак пописувалися в своїх проповідях. На мій погляд залежить се головно від особистої вдачі, чи внішна акція лучиться з виголосом більше або менше, або зовсім ні...

Людська вдача в тім зглядї дуже ріжнородна. Один має дар, що більше відчуває потребу ґестикулювати, коли говорить про щось з живим заінтересованєм. У иншого члени тіла мало або зовсім не рухаються, коли говорить, хоч не можна ще тому сказати, щоби він був зимний або рівнодушний. Декотрі є неповоротні й бездушні в поставі, ході і рухах; инші знов зовсім несвідомо мають в рухах щось принадного.

Особи, що мають вроджену рухливість членів тіла і голови, не повинні давати собі волі, але мусять гамуватися і панувати над собою. Також ті, що зраджують поставою тіла неповоротність, повинні радше лишити свої рамена й руки в часі проповіди в супокою...

Хочби хто не мав з природи дару богато ґестикулювати, не потребує ще з тої причини журитися, що його проповідь не буде мати великого успіху. Вже та сама обставина, що богато слухачів зовсім не дивиться на проповідника, або що вони волять дивитися спокійно перед себе і вдоволяються самим слуханнєм проповіди, а помимо того нема обави, щоби добра проповідь зробила на них менше вражінне, чим на тих, що уважають на рухи проповідника, доказує, що рухи не мають так дуже великого значіння“...

II. ЧАСТЬ.

Частна гомілєтика.

Особливші роди проповіди.

§ 45. Поняттє і поділ.

Частна гомілєтика подає засади, що їх проповідник повинен придержуватися при ріжного рода релігійних науках з огляду на їх окремі питоменности. Сі питоменности лежать головно в ріжнородности будьто змісту, будьто форми релігійної науки. Для того ділить частна гомілєтика проповіди на два головні роди: I) з огляду на їх зміст і II) з огляду на їх форму.

A. Ріжні роди проповідий з огляду на їх зміст.

I. Роди проповідий з огляду на зміст і ціль.

§ 46. 1 Догматичні проповіди.

З огляду на зміст розріжняємо проповіди догматичні, моральні, історичні і літургічні.

Предметом догматичних проповідий є якась правда віри, котру проповідник хоче вірним ясно виложити й доказати. Такі проповіди є конечно потрібні, особливо в теперішних часах. Без догматичних проповідий тратить нарід згодом християнську свідомість, попадає в індеферентизм і безбожність, а за сим іде в парі і моральний упадок, бо догма се основа етики.

Переведенне догматичних проповідий може бути трояке: теоретичне, практичне і апольогетичне, або також полємічне.

а) Теоретичне переведенне є тоді, коли проповідник догму поясняє і доказує, без огляду на її відношенне до практичного життя. При тім треба строго держатися церковної науки і висловлюватися поправно, докладно, ясно,

й виразно. При доказах мусить проповідник поступати осторожно, щоби замість укріпити слухачів у вірі, не ослабив її в них і не викликав сумнівів. Се могло би легко статися, колиби проповідник без важної причини намагався доказувати правду ніким із його слухачів не оспорювану, бо саме тим викликавби в них підозріннє і сумніви що до тої правди, пр. колиби доказував істнованнє Бога, безсмертність душі, божество Ісуса Христа і т. п. Розуміється, що й про такі правди треба часом говорити, але се слід робити не прямим способом с. є. так, що не доказуємо просто тої правди, пр. що Бог істнує, що душа є безсмертна, але підносимо иншу сторону тої правди, пр. її красу, вагу і т. п. і при тім наводимо найсильнійші й найвідповіднійші докази тої правди.

Не скажу пр: „хочу вам доказати, що є Бог", але: „застановімся над тим, як нас усе веде до пізнання Бога і його нескінченої звершености".

Замість пр. сказати: „Я докажу, що Ісус Христос є правдиво і дійсно присутний в Пресв. Тайні Евхаристії", ліпше зробить проповідник, коли зачне так: „В пресв. Тайні Евхаристії лишив Ісус Христос найбільший доказ своєї любови до нас". Дальше можна говорити про те, що любов приятеля пізнаємо по величині пожертвования, до якого вона готова і по дарах, котрі нам приносить. В тім згляді не можна нікого рівняти з Ісусом Христом. Бо щож можна подумати собі більшого, над те, що Христос лишав нам в Пресв. Тайні Евхаристії? В тій Тайні лишив нам не тільки памятку про себе, але самого себе нам дав, коли сказав: „се є тіло моє". Після сього можна навести доґматичні докази, що слова „Се є тіло моє" слід розуміти в буквальнім значінню і то знов опираючись на понятію любови, кажучи пр. дальше: так дуже залежало Спасителю на тім, щоби нас запевнити в своїй любови, що виразно говорить: „Се є тіло моє". Тому то з такою радістю та подивом говорять св. Вітці про се таїнство. „ О чудо — кличе св Іван Золотоустий — той сам, що сидить по правиці Отця, находиться також в руках священика". — В закінченню слід говорити рівнож непрямим способом; не скажу пр.: „Отже Христос є дійсно присутний", але: „Таку велику любов являє нам Христос у тій Пресв. Тайні" і т. д.

Таким чином слухачі не будуть ображені, бо проповідник не сумнівався в їх правовірности, а при тім дістануть основну доґматичну науку, ті, що сумніваються, будуть поучені, а вірні в вірі утверджені.

б) Доґматична проповідь не повинна бути ніколи сухим, чисто теоретичним викладом. Проповідник повинен вказати на звязок і вплив правд віри на житє вірних. Таке практичне переведенне проповіди не тільки поучить розум чоловіка, але стане помічним у часі покус, потішить у смутку, охоронить перед розпукою, піддержить у боротьбі з ґріхом, піднесе після упадку, укріпить правдиве щастє, правдивий супокій, правдиву радість як в житю поодиноких людий і родин, так і цілих країв та народів. Таким способом являється правда віри неоціненим добром, котре слухачі з вдячною любовю приймають і зберігають.

в) Нераз приневолений проповідник боронити католицьку догму перед ріжними нападами, християнство і Церкву перед невірними й єретиками. Тоді переведенне проповіди може бути або апольоґетичне, або навіть, як зайде потреба, полємічне. Найкраще поступати апольоґетично (непряме збиваннє). Апольоґетичне переведенне проповіди лежить в тім, що ми католицьку правду представляємо ясно й виразно, основно її доказуємо та зясовуємо її красу й значіннє. Блудів невірних і єретиків або зовсім при тім виразно не згадуємо, або наводимо тільки як закиди, причім збиваємо їх лагідними і приличними, але влучними словами.

Закиди і сумніви противників можна упереджувати, дати їх повну розвязку в яснім розвиненню доказів і вплітаючи в розвязку та уживаючи як доказів за догмою ті саме тексти зі св. Письма і Вітців, котрих уживається як закидів проти католицької догми.

Закидів не треба вкладати в уста всіх слухачів (не треба казати пр.: „Ви закинете мені..."), але наводити їх як погляди поодиноких людий і то з правила в однині (пр. „Хтось може мені закинути, якийсь зарозумілець" і т. п.).

Полємічного способу переведення проповіди треба оминати. Він лежить в тім, що ми наводимо виразно противне католицькій правді твердженнє, прямо на нього ударяємо і збиваємо. Прямий однак атак на ложновірство можуть ложновірці взяти як атак на себе, а тоді не тільки їх не позискаємо, але радше відтрутимо. Для того проповідник повинен оминати з правила полємічного способу проповідання. Тільки тоді, коли в громаді появляються погубні блуди, коли посів невірства, сектярства або єреси, потайно чи прилюдно, поширюється між вірними словом або письмом, приневолений душпастир прямо виступити проти ложи й безбожности, виказати їх безпідставність і нестійність та збити їх силою католицької правди. Душпастир є вправді вістуном мира; але він має також право і обовязок берегти повірені собі вівці перед нападом хижих вовків, зрештою в данім випадку він не атакує, а тільки обороняється. Що до способу сеї оборони, то проповідник повинен представити блуд без пересади і без зміни, виказати його суперечність із католицькою наукою та вказати на його погубні наслідки для реліґійно-морального життя. Головна річ — доказати правду; збиваннє блуду, властива полємика се річ другорядна. Бесіда проповідника повинна бути ясна, сильна і певна, відповідь вичерпуюча; всякої непевности і нерішучости треба старанно вистерігатися. Передовсім треба зважати на те, щоби сам закид не вийшов яснійший, як відповідь на нього.

Коли хочемо когось з успіхом переконати, що він є в блуді, то мусимо вперед знати, з якого боку він дивиться на якусь річ: бо звичайно є вона з того боку правдива, а тоді мусимо йому ту правду признати; він з того задоволений, коли бачить, що не помилився,

а тільки не оглянув тої річи з усіх боків. Чоловік не стидається того, що всего не бачить; йому не приємно тільки помилятися.

Догматичні проповіди писали: Zollner, Neue Bibliothek für Prediger. Regensburg Manz, 1881; Königsdorfer, Kath. Geheimnis- und Sittenreden, тамже, 1873; Westermayer, Zeitgemässe Glaubens und Sittenpredigten, тамже, 1847; Busl-Neumann, Katech. Predigten, тамже, 1894; Schork, Die Geheimnisse unseres Glaubens, Würzburg, 1892; Thuille, Populäre Predigten über die wichtigsten Wahrheiten der hl. Religion, Herder, 1879; Leinz, Apolog. Vortr., тамже, 1906; Dursch, Kath.-dogm. Predigten, Tübingen, 1852; Einig, Apologetische Predigten, 1906, Trier; Katschthaler. Predigten und kurze Ansprachen, Salzburg, Vereinsbuchhandl. 10 Bdch.; Stiegele-Rieg, Ausgewählte Predigten, 1905, Bader, Rottenb.; Winkler, Vorträge ü. d. Reich d. hl. Geistes vom Anbeginn, 1907. Schöningh, Paderb; Bremscheid, Kurze Sonnt.-Pred., 2 Zyklen für d. ganze Kath. Kirchenjahr, Kirchheim, Mainz.

§ 47. 2. Моральні проповіди.

Предметом моральних проповідий є правди християнської моральности; ціллю їх представити слухачам ті правди, що відносяться безпосередно до сповнення якогось обовязку, до виконування якоїсь чесноти, до занехання пороку або обридження якогось гріха. При тім можна також показати, що закон християнської моральности годиться з засадами здорового розуму, але все таки треба класти головний натиск на Євангеліє, а не на розумові докази, щоби з моральної проповіди не зробити викладу про фільософічну етику.

Християнську науку моральности можна подавати теоретично, практично і аскетично.

Теоретично, коли загальні християнські засади життя ставимо як тезу, докладно їх поясняємо, виказуємо їх внутрішну звязь з доґмою, доказуємо їх з поваги, досвіду й розуму, кладемо їх на серце і поборюємо та стараємося викорінити ложні світові засади життя; практично, коли переходимо поодинокі приписи і показуємо, що в найзвичайнійших випадках і обставинах життя слід робити а що занехати. Дуже важна річ лучити з собою засади і практику. Вкінци повинні ми опрацьовувати моральні засади також аскетично; се робимо тоді, коли вказуємо на перепони, що спинюють виконанне якогось обовязку чи заповіди, на небезпеку, що загрожує особлившим чином сій або тій чесноті, на понуки, середники і спосіб, як виконувати якусь чесноту, позбутися якоїсь лихої привички і то так, щоби побіч повинности піднести належно також можність, побіч обовязку також ласку Божу. Моральна проповідь вимагає ясного поділу, старанности й живого опрацьовання та рекапітуляції в закінченню.

Особливими родами моральної проповіди є проповіди покаянні, картаючі й потішаючі. Ціль проповідий покаянних і картаючих — зворушенне і наверненне

грішників. Вони повинні бути дуже основні, повні чуття і сили. Їх слід голосити із всякою оглядністю, з великою любовю й проворністю, щоби замість спасенно зворушити й навернути, не відтрутити й не утвердити в грісі.

Душі, а передовсім душі грішників, позискуються тільки лагідністю і вирозумілістю на їх немочі та спочуванням із їх горем. До найбільш закаменілого грішника треба завсігди, чи в прилюдній чи в приватній науці, відноситися лагідно і з любовю. Ніколи не вільно уживати в картаючих и оповідях докорів і строгих слів. Одно лагідне слово може закаменілого грішника навернути, як також противно, одно прикре, терпке слово, його в гріхах утвердити і зразити.

Картаючі проповіди слід голосити тільки з нагоди якогось значнійшого проступку, що дає велике й прилюдне згіршення; при тім треба задержати строгу справедливість і любов, вистерігатися всякої пересади, проповідати в слушний час, не негайно після грішного учинку, без сторонничости і особистого огірчення так, щоби слухачі могли із слів, голосу, та цілого поведення душпастиря пізнати, що він картає тільки з любови, а не з гніву, що він хоче грішників не засмутити, а поправити. Пороки поодиноких осіб (або станів, громад і місцевостий супроти инших станів, громад і місцевостий), не повинні бути предметом картаючих проповідий.

Нагани не треба ніколи без правдивої конечности відносити до цілої авдиторії; проповідник говорить до грішника загалом (замість „ви", „ти" — пр.: „Ти, що любуешся в розпусті, грошах..." „заспіплений, молодий чоловіче...", або „многі, що віддаються тому гріхови..").

Потішаючі проповіди мають за ціль успокоїти слухачів. Їх голоситься з нагоди якихсь загальних нещасливих випадків. Проповідник, потішаючи пригноблених Божим словом, повинен змагати до того, щоби нещасливий випадок став для них жерелом вічної щасливости. Щоби справді нещасних потішити, мусить проповідник вперед признати їх терпіннє та його змалювати; через те позискає собі їх серця. Відтак вкаже на Господа Бога, на його провидінне та на вічні добра; тим успокоїть уми. Вкінци повинен заохотити до терпеливости і здачі на волю Божу та до поправи життя.

Як взори моральних проповідий можуть служити: Segneri, Christl. Sittenpredigten, Regensburg 1855; Hunolt, Sittenlehre der evangelischen Wahrheiten, Regensburg, 1878; Venedien-Ochsler, Predigten a. d. Festtagen, a. d. Sonnt. d. Kirchenj., Herder, 1906; Wiseman, Einblicke in die christl. Sittenlehre, Regensburg, 1865; Lierheimer, Die zehn Gebote Gottes, Regensburg. 1869; Hammer, Sieben Predigten über des Menschen Ziel und Ende, Fulda, 1894; Rottmanner, Von der Weisheit und Klugheit der Kinder des Lichtes, München, 1894; Hüls, Das hl. Vaterunser, Münster, 1893: Wolfsgruber, Das Vaterunser, Wien, 1894.

§ 48. 3. Історичні і літурґічні проповіди.

Предметом історичних проповідий є історичні особи або приключення (по біблійній історії, історії Церкви,

історії поширення віри в поодиноких краях, сторонах і громадах та по житєписям святих). Їх ц і л ь представити християнські правди (науку віри і обичаїв) наглядніше і живійше. Се можна осягнути трояким способом; або а) оповідаємо найперше ціле приключенне точно і зрозуміло, а відтак представляємо правду, котру наведена історія має пояснити і скріпити; або б) після кождого уступу історії наводимо практичні примінення; або г) найперше представляємо правду, а відтак наводимо історію, котра ту правду має пояснити і скріпити. Оба останні способи переведення історичних проповідий є найвідповіднійші.

Л і т у р ґ і ч н і проповіди займаються поясненнєм літурґії с. є. всіх богослужень і того всего, що стоїть з ними в якійсь звязи, пр. рік церковний, церква, церковні річи і т. п. Голошенне літурґічних проповідий є с т р о г и м о б о в я з к о м душпастиря. Літурґія се житте Церкви. Обовязком душпастиря ввести вірних у житте Церкви і се житте докладно пояснити. Без літурґічних проповідий буде у ч а с т ь народу в богослуженнях чисто з в е р х н а; вірні стануть відноситися до них з легковаженнєм, будуть їх опускати й занедбувати літурґічні практики та звичаї.

Тому то Церква напоминає душпастирів, щоби вони старанно пояснювали вірним літурґію і літурґічні дійства.

II. Роди проповідий з огляду на їх внішну понуку.

A. Сталі проповіди.

§ 49. 1. Недільні і празничні проповіди.

Відповідно до внішної понуки розріжняємо проповіди звичайні або сталі і надзвичайні або принагідні. Проповіди звичайні (сталі) се ті, котрі голосимо в означені св. дні, празники і часи, що рік-річно правильно повторяються: проповіди надзвичайні (принагідні) голосимо при якихсь надзвичайних нагодах.

До звичайних (сталих) проповідий належать проповіди недільні, празничні і постні.

Д о н е д і л ь н и х п р о п о в і д и й беремо правильно тему з прочитаного зачала Євангелія або апостола; їх голоситься по правилам загальної гомілєтики.

Чільнійші автори недільних проповідий: E h r l e r, Das Kirchenjarh, Freiburg, 1878; S c h o r k, Die Wahrheiten des Christent., Würzburg, 1890; K e t t e l e r, Predigten, Mainz, 1878; M a r t i n, Kanzelvorträge, Paderborn, 1882; F ö r s t e r, Predigten auf die Sonntage, Regensburg, 1878; Eberhard-Dietscheid, Kanzelvorträge, Freiburg, 1894; R u d i g i e r, Geistliche Reden, Linz, 1886; Тойже, Predigten, Linz, 1900; B i n d e r, Predigten, Homilien, Ansprachen, St. Pölten, 1891; R i e d l, Predigten, Graz; Schmitt, Kath. Sonn-und Festtagspredigten, Freiburg, 1890; B r e i t e n e i c h e r, Sonn-und Festtagspredigten, Regensburg, 1878; Schmül-

ling-Kömstedt, 5 томів, Sonn-und Fesstagspredigten, Theissing, Münster; Fuhlrott, Predigten auf alle Sonn-und Festtage, Regensburg, 1869; Тойже, Neue Predigten, 1877; Lierheimer, Die Parabeln und Wunder in den Sonntagsevangelien, Regensburg, 1868; Busl, Predigten, Regensburg, 1888; Toussaint, Predigten auf alle Sonntage, Mainz, 1884; Bihler, Epistelpredigten, Regensburg, 1849; Kohlberg, Spnntagspredigten, Dülmen, 1892; Tschupik-Hertkens, Sämtliche Kanzelreden, Paderborn, 1898; Hansjakob, Kanzelvorträge für Sonn-und Feiertage, Herder, 1899; Keppler, Die Adventsperikopen. Herder, 1899; Horn-Minges, Sechzen Predigten uber die himmlische Glückseligkeit, gehalten im Advent — München, 1899; Wolfgarten, Sonntagshomilien, Paderborn, 1898; Prattes, Vermischte Predigten, Münster. 1899; Deppe, Die Sonntagsevangelien, Münster. 1899; Тойже, Die Festevangelien. Münster, 1899; Hamerle, Zyklus religiös. Vortr. f. d. Kirchenj. Styria, Graz.

Празничні проповіди голоситься в свята Господські, Богородичні і святих.

Предметом проповідий в свята Господські повинні бути головні таїнства діла спасення. При кождім таїнстві треба узгляднити подію, котра до нього відноситься, відтак значінне таїнства в ділі спасення с. є. його обєктивну (доґматичну) сторону, і його значінне для релігійно-морального життя християнина с є. його субєктивну (моральну) сторону. Се є і бажаннєм Церкви і вірних, щоби проповідник в день празника брав за предмет науки ті таїнства, що відповідають дотичному празникови.

В переведенню тих проповідий треба передовсім старатися о те, щоби стиль бесіди і рухи тіла були торжественні і більше живі, як в звичайних проповідях.

Що до змісту поодиноких частий проповіди, можна так поступити: В введенню можна оповісти історичну подію, що відноситься до празника, також історію празника; при тім висловити радість, що нею є переповнене в сей празник серце кождого вірного чоловіка, а відтак згадати про значінне того празника і так перейти до розправи. В розправі треба занятися належним опрацованнєм доґматичної і моральної сторони припадаючого таїнства, і то або так, що в першій части говориться про доґматичне, а в другій про моральне значінне, або так, що при кождій важнійшій точці показується її моральне значінне. В заключенню треба коротко зібрати думки цілої проповіди, представити живо і ясно значінне дотичного таїнства і закінчити проповідь якимсь живим гарним, відповідним образом, візваннєм, текстом або молитвою.

Взірці празничних проповідий: Fuhlrott, Fest-und Gelegenheitspredigten, Regensburg, 1865; Sickinger, Die grossen Kirchenfeste der kath. Kirche, Luxemburg, 1880; Patiss, Predigten auf die Feste d. H., Innsbruck, 1881; Westermayer. Populäre Predigten auf sämmtliche Feste des K. J., Mainz, 1862; Massl, Fest-und Gelegenheitspredigten, Regensburg, 1890; Busl, Predigten auf die Feste u. H., Regensburg, 1892; Hungari, Musterpredigten, Breslau, Regensburg, 1674; Wiseman Jesus Christus und die allerheiligste Jungfrau, Regensburg, 1864; Eberhard-Ditscheid, Fest-und Gelegenheitspredigten, Herder, 1895; Patiss, 50 kliene Homilien über die grossen Erbarmungen des

göttlichen Herzens Jesu, Innsbruck, 1896; Тойже, Die glorreichen Geheimnisse u. H. Jesus Christus. 1896; Berens Das Leben Jesu nach den 4 Evangelien in Predigten, Paderborn, 1897; Laurent, Christologische Predigten, Mainz, 1870; Тойже. Jesus Christus, die Wahrheit, der Weg und das Leben, Düsseldorf, 1850; проповіди Венінґера, Рудіґіра, Рідля, Ґразера, Мартіна, Шуенаіин.

Ті самі уваги, що відносилися до проповідий в свята Господські, відносяться також до проповідий в свята Богородичні. Сі останні свята дають проповідникови нагоду говорити про прикмети Марії, про її достоїнство, як Матери Божої, про її участь в ділі нашого спасення, про її посередництво між нами і Сином Божим і про її заступництво, а дальше про набоженство й упованнє на Матір Божу, як також про наслідуваннє її чесноτ.

Взірці: Schäfer, Gottesmutter i. d. hl Schr. u. Uberlief., Münster. Aschendorf. 1900; Zchokke, Bibl. Frauen, Herder; Bibl. Studien, Herder I. 1 Name Maria; X. 5. Maria Verkünd.; Vogt, Maria in Vorbildern, Pustet; Bohner. Maria und Josef. Leben und Verehrung, 1878 Benziger, Einsiedeln; Schütz, Summa Mariana. Allg. Handb. d. Marienverehr., Paderborn, Junferman; Hammer, Marienpredigten; Rosenkranz. Predigten a. d. Sonnt. d. Kirchej. 1906 Paderborn, Bonifrat-Druck.; Patiss-Fischer, Marienpredigten, Rauch, Innsbruck; Марійські проповіди Гунґарія, Шерера, Геминґера, Маркарда, Еміґа, Йок а, Вольмана. Лаврента, Бусля, Крелля. Фульрота; Dilgskron. Foederis Arca. 1883; Heimsuchung d. allsel. J., 1885, Regensb; Kist. Lauretanische Litanei. Kirchheim, Ma; inz; Patiss, Predigten ü. d. Magnificat. Innsbruck, 1883; 36 Pred. ü. d. Leiden Mariä, Regensb. 1884; Knoll. Salve Regina i 30 Vortr., 1860; Kröll. Marienengrüsse, Kempten, Kösel, 1885. 2 т.; Stecher, Mater admirabilis, Innsbr. 1885; Freund, Marienverehr., Münster, 1899; Weickum, Beata quae credidisti, Paderborn, 1872.

§ 50. 2. Проповіди на празники Святих.

Проповіди на празники Святих або так звані похвальні бесіди в честь Святих мають за ціль величати чесноти Святих в тім наміренню, щоби їм віддати належну честь і славу, а вірних заохотити до їх наслідування і взивання о їх заступництво Щоби сю ціль осягнути, повинен проповідник представити велике достоїнство Святих, котре показується з історії їх життя, дальше подати середники й способи, як Святі стали звершеними і Богу милими, вказати ласки, що їх Бог уділяє людям за молитвами Святих, а вкінци візвати слухачів, щоби наслідували їх в своїм життю і удавалися до них о поміч та заступництво в ріжних тілесних і душевних потребах При сім не зашкодить піднести, що святість не лежить в виконуванню надзвичайних діл, а в побожности серця та вірнім сповнюванню наших обовязків.

В проповідях на празники Святих дуже добре піднести ту чесноту, котрою дотичний Святий особливо відзначався і з котрої, як з богатого жерела, випливали инші чесноти, або коли той предмет вже достаточно слухачам знаний, бо пр. дотичний Святий є патроном церкви і вже минулого року про те говорено, можна піднести иншу го-

ловну чесноту Святого, або спосіб, як він дійшов до тої святости і т. п. Коли про якого Святого мало що знаємо, то можна до проповіди на його празник взяти яку загальну чесноту, котра відповідає його званню, характерови й обставинам, пр. в день апостола про віру, церкву, священство; в день мученика про постійність у вірі, про переслідування Церкви; в день ісповідника про наслідуванне Христа, про побожність і ревність в молитві.

Форма проповідий в честь Святих є або історична, коли за основу проповіди беремо історію Святого і до поодиноких важнійших хвиль його життя робимо практичні примінення; або дидактична (моральна), коли за предмет науки беремо якусь правду (доґматичну чи моральну) або якусь важнійшу чесноту Святого і поясняємо її опісля подіями з життя того Святого.

При оповіданню історії Святого не конечно запускатися в подробиці, а досить навести важнійші хвилі, з котрих дається зр бити добрий ужиток. Дальше – треба тільки те оповідати, що є історичне, а поминати всякі вимисли й побожні додатки. При тім не треба представляти Святого як надземське, висше єство, бо тоді мігби в слухачах повстати сумнів, чи вони в силі його наслідувати. Передовсім треба поучити нарід, в чім лежить призиванне і почитанне Святих, як також їх мощів і образів, бо під тим оглядом можна часто стрінутися з ложними поняттями.

Як приміри празничних проповідий можна ужити: Schleiniger, Die Heiligenfeste, Freiburg, 1888; Fuhlrott, Patroziniumspredigten, Paderborn, 1892; Patiss. Predigten auf die Feste von Heiligen, Innsbruck, 1882; Laurent, Hagiologische Predigten, Mainz, 1886 і 1871; проповіди Бушля, Венінґера, Шерера, Масля, Рідля і ин.

§ 51. 3. Постні проповіди.

Постні проповіди се церковні бесіди, голошені крім звичайних недільних проповідий в великім пості в тім наміренню, щоби вірних через розважанне страстий Господніх спонукати до щирого покаяння і так приготовити їх до достойного приняття св. Тайни Покаяння й великоднього Причастя. Постні проповіди є дуже пожиточні, бо вони значно причиняються до того, щоби вірні ужили часу Чотиродесятниці по волі й бажанню Церкви для свого духовного відновлення й освячення. Церква установила на сей час відповідні пісні, молитви й обряди, котрі самі розположують чоловіка до розважання над станом совісти; коли отже прилучиться до того ще живе слово, то справді може воно богато доброго зділати.

Звичайним предметом постних проповідий є страсти Господа нашого Ісуса Христа, котрих історія вже сама собою є так займаюча, повчаюча й до серця промовляюча, що вже само просте її оповіданне

в силі зворушити й найбільшого грішника. Коли инший предмет, пр. головні гріхи, Тайна Покаяння і т. п. становить головний зміст постних проповідий, то треба завсігди з особлившим натиском узглядняти страсти Господні, бо в противнім випадку не заспокоївби проповідник бажання й дожидання вірних, котрі в тім наміренню приходять на ті проповіди, щоби почути й збудуватися розважаннєм страстий Господніх.

Коли проповідник бере за основу постних проповідий історію страстий Господніх, то може собі поступити двояким способом: а) або оповідає історію страстий в хронольогічнім порядку і після кождого уступу робить практичні примінення для своїх слухачів, або б) вибирає тільки важнійші хвилі з історії страстий, пр. сім останніх слів Христа на хресті.

Тому що час великого Посту є так важний і на вірних робить так велике вражінне, то проповідник повинен се в постних проповідях узглядняти і з особлившою старанністю їх опрацьовувати та виголошувати.

Постні проповіди писали: Breiteneicher, Die Passion d. Gottmenschen, Regensburg, 1871; Тойже, Die Stationen d. hl. Kreuzweges, 1883; Patiss, Fastenpredigten, Innsbruck, 1859; Molitor, Predigten f. d. hl Fastenzeit, Mainz, 1882; Gröningss, Leiden-Geschichte d. H. I. Ch.[4], Herder; Der Fastenprediger (пикль проповідий), Regensburg, 1890–1895; Fuhlrott, Der Christ in der hl Fastenzeit, тамже, 1879; Das vierte Gebot, тамже, 1881; Schork, Die Geheimnisse unseres Glaubens, Würzburg, 1892; Abt, Die geheimnisse des schmerzhaften Rosenkranzes, тамже, 1891; Hansjakob, Jesus von Nazareth, Freiburg, 1892; Wiesinger, Die Feinde das Kreuzes Christi, Wien, 1887; Diessel, Die Erde, die Heimat des Kreuzes, Regensburg, 1890; Тойже. Der Tod der Sünde Sold, тамже 1893; Zollner, Sechs Wehen der Zeit, тамже, 1892; Nagelschmitt, Die Zeichnen der Zeit, Paderbort, 1891; Тойже, Die Hauptgebrechen der Zeit, 1891; Hebenstrein, Das menschliche Leben eine Reise, Graz, 1896; Scheichl, Passionspredigten, Regensburg, 1895; Scheurer, Das grosse Gebot, Paderborn, 1895; Weissbrodt, Fastenpredigten, Mainz, 1896; Grundkötter, Sechs Fastenpredigten über die letzten Dinge, Dülmen, 1895; Kerschbaumer, Das Kreuz, Brixen, 1896; Тойже, Fastenpred. eines Volksmissionärs, чотири пивлі, 1882, тамже; Kröll, Passionspredigten, Graz, 1895; Rütges, Die letzten Dinge des Menschen, Paderborn, 1897; Jäger, Schreckensrufe des Unglaubens, Regensburg, 1898; Becker, Der verlorene Sohn, Dreijähriger Fastenzyklus, Freiburg, 1899; Hansjakob, Die wahre Kirche Jesu Christi, Fastenpredigten, тамже, 1899; Тойже, Messopfer, Beichte und Kommunion. Freiburg, 1897; Тойже, Die Wunden unserer Zeit, тамже, 1898; Hamerle, Religion und Brot, Münster, 1899; Тойже, Christus und Pilatus, 1899; Coelestinus, Ewigkeit, Ostendorfe, тамже; Lierheimer, Die letzten Worte des Welterlösers, Regensburg, 1900; Fuhr, Der verlorene Sohn, Paderborn, 1900; Lechner, Das Vaterunser, Innsbruck, 1900; Scheurer, Die priesterl Tätigkeit des Messias, Manz, Regensburg, 1892; Weiss, Messianische Vorbilder, Herder, 1905; Gumpienberg, Jesus Christus in Vorbildern, 1890; Kranzfelder, Augsburg; Hevenesi, Tropfen a. d. Leidenskelche d. H., 1891, Schöningh, Paderborn; Hecher, Frauengestalten a Leidenswege d. H., Leutner, München; Stiegele-Rieg, Fastenpredigten, 1905; Bader, Rottenburg; Klaus=Schmid, Volkstüml. Predigt f. all. Sonn. u. Festt d. K. J. u. d. Fastenzeit, Herder; Perger, 7 Pred. ü. d. Opfer d. n. L.[3], Bonif.=Dr., Paderbon.

§. 52. Б. Принагідні проповіди.

Принагідні проповіди се церковні бесіди, голошені при особливших нагодах — подіях, — торжествах — в тім наміренню, щоби показати вірним, як вони з дотичної події чи торжества можуть і повинні користати для свого душевного добра.

Церква не жадає вправді, щоби душпастирі проповідали при всякій нагоді, але напоминає, щоби проповідали якнайчастійше. Проповідник, а особливо душпастир, повинен не тільки при сповнюванню свого проповідничого уряду уважнати строгі приписи Церкви, але також справедливі бажання й ожидання, потреби й користи своєї громади, а в поодиноких випадках і законні звичаї Звідси й обовязок проповідати частійше, особливо при надзвичайних випадках і торжествах. Вірні дуже радо слухають таких бесід, вони розположені до приняття тих правд, котрі відповідають таким випадкам, і відносять з тих наук великі духовні користи.

При переведенню принагідних проповідий треба уважати на отсі загальні правила:

Принагідні проповіди всякого роду мусять узглядняти свою понуку й її відношенне до реліґії та моральности і звідси черпати тему. Не тільки тема, але й спосіб переведення її, внутрішня й зверхня форма принагідної проповіди, повинна бути в гармонії з питоменністю її понуки. Відповідно до характеру спонукуючих обставин принагідна проповідь може бути торжественна, радісна, поважна, сумна або сердечна. Передовсім треба уважати на те, щоби бесіда була практична, бо в практичних приміненнях лежить її головна ціль і завданне. Ті практичні примінення можуть бути коротше або довше виложені, відповідно до обставин, часу і потреб слухачів. Особливо слід при принагідних проповідях заховати ораторські зґляди, котрі мають тут велике значінне. Тому що в сих проповідях звертається часто увагу на особи і предмети, картається або хвалиться, і через те можна легко впасти в підозріннє сторонничости або когось образити, то треба поступати дуже осторожно, розважити кожде слово, котре мається сказати, а передовсім заховати справедливу міру. Треба держатися предмету і по можности оминати особи, а коли вже їх ніяк неможливо поминути, вистерігатися як облесности, так і ганьблення. Короткість се в богатьох випадках найкраща прикмета принагідних проповідий. Загалом принагідні проповіди повинні бути висловом щирого, сердечного одушевлення і старання душпастиря про добро поручених його проводови вірних.

Понукою до принагідних проповідий бувають або якісь надзвичайні приключення або особливші церковні торжества.

1) Надзвичайні приключення можуть бути або радісні або сумні. Проповідник повинен представити їх в світлі віри як Божі допусти і вказати на ті звершености Божі,

що в них особливо проявляються, пр. його всемогучість, доброта, вірність, святість і справедливість; дальше повинен вказати на наміри, котрі Бог хоче осягнути тими приключеннями, пр. наверненне грішників, потішенне терплячих, ободренне і укріпленне в стремлінню до звершености; з сим повинен получити також домаганне до вірних, щоби зі свого боку робили те, що є конечне до осягнення Божих намірів; вкінци повинен подати також способи, як кождий про себе може осягнути ціль Божого допусту, с. є., повинен навести ті добрі діла і чесноти, при помочи котрих можуть слухачі стати учасниками благословення тих приключень, зглядно ті блуди, через котрі можуть їх утратити.

Так можна пр. радісні приключення представити як добродійства Божі, заохотити вірних до вдячности Господу Богу, до богоугодного уживання одержаних добродійств, до такої самої благодарности супроти ближніх, яку виявляє Бог супроти нас, або також перестерегти перед звичайними блудами в щастю: перед розпустою, легкодушністю, розтратністю, гордістю, невдачністю, забуваннем на Бога. Великі нещастя (пожежа, град, повінь, заraза, війна, голод) слід також представити як допусти Божі; вони дають нагоду до потішаючих проповідий, як також до покаянних і остерігаючих проповідий. В сих проповідях можна говорити не тільки про практичне християнство, про діяльну любов ближнього і добродійність, але також про Божу справедливість, про конечність покути, про тяжкість гріха, про покору, терпеливість, проминаючість усего земського та про стремлінне до вічних дібр.

Між сумними приключеннями, що дають причину до принагідних проповідий, є між иншими випадки смерти визначних осіб, пр. Папи, дієцезального епископа. — Проповіди голошені при таких нагодах називаються жалібними. Їх ціль віддати честь правдивим заслугам померщого, як також випадки смерти визначних осіб використати до збудженя вищих християнських почувань та постанов. При сім вказуємо слухачам на марноту усего земського, на конечність бути приготованим на годину смерти, загалом представляємо живо поважні правди про останні річи чоловіка. До жалібних бесід потрібні практиковані в деяких околицях проповіди похоронні; останні ріжняться від перших тим, що їх голосимо не з проповідниці, а над могилою. По звичаю Церкви предметом таких проповідий є правильно не житте померщого, а якась поважна евангельська правда, головно останні річи чоловіка; при сім можна додати кілька потішаючих слів для родини померщого, як також слід згадати кількома словами про нього самого і поручити його молитвам побожних християн

2). До принагідних проповідий дають часто нагоду особливші церковні торжества, як:

а) При уділюванню св. Тайн: при Хрещенню (коли є при тім пр. богато вірних, або при Хрещенню дорослих, жидів, що переходять на католицьку реліґію), при спільнім св. Причастю (дітий, особливо при першім Причастю) і при вінчанню. Предметом таких проповідий може бути достоїнство, святість, конечність, користь і обряди дотичних Тайн, їх значінне, розположенне і обовязки приймаючих.

б) При уділюванню благословень і освячень, як осіб, так річий, пр. при благословенню палом-

ників, посвяченню церкви, вівтаря, дзвонів, хреста, статуї, при благословенню монастиря, захисту, шпиталю, наукового заведення, при благословенню прапору, мосту. Предметом сих проповідий може бути ціль і значінне благословень і освячень та благословлених чи освячуваних предметів, обовязки освячуваних чи благословених осіб, обовязки тих, що уживають благословених чи освячених предметів, дальше церковні обряди при благословеннях і освяченнях.

в) До пригідних проповідий належать ще бесіди приміційні і інсталяційні с. е. бесіди, що їх голосить заступник епископа (декан) при представленню громаді нового душпастиря. Сюди належать також бесіди вступні і прощальні, що їх голосить душпастир до повіреної собі громади, коли обіймає свій уряд або уступає з нього. При всіх отсих проповідях треба держатися таких правил: предметом їх повинно бути передовсім священство і пастирський уряд у своїм відношенню до народу; вони повинні бути скромні, а ціль їх — прославленне Бога, а не марна людська похвала.

Взірці: Nagelschmitt, Gelegenheitsreden, Paderborn, 1877; Manning, Kirchl. Gelegenheitsreden, 1879, Paderborn; Fuhlrott, Gelegenheitsreden, Regnsb. 1877; Kolberg, Festtags-u. Gelegenheitspredigten, Dülmen, 1893; Sickinger, Anreden am weissen Sonntage, Kempten 1877; Eberhard-Ditscheid, Fest-und Gelegenheitspredigten, Herder, 1895; Zollner, Ziegler, Brunner: Gelegenheitsreden, Regensb., 1896; Wolfgarten, Gelegenheitsreden und kirchliche Ansprachen, Herder, 1897; Lierheimer, Kleine Reden vor der hl. Kommunion, Regensburg, 1892; Jung, Jesus kommt! Augsburg, 1884; Fuhlrott, die 1. heilige Komm. Regensburg, 1894; Nagelschmitt, Die Feier der 1. hl. Kommunion, Paderborn, 1878; Paasch, Anreden für den Tag 1. hl. Kommunion der Kinder, Aachen, 1882; Grothe, Kommunionreden, Paderborn, 1895; Zollner, Christkath. Standeslehren, Regensburg, 1855; Schuen, Bausteine zu Standesunterweisungen für Verehelichte und Unverehelichte, Regensburg, 1878; Prattes, Die christl. Standesbündnisse, Graz, 1891; Ludwig, Die christl. Mutter, Mainz, 1880; Sickinger, Christl. Kinderzucht, Dülmen, 1885; Pletl, Wesen u. Wirken der Jugendbündnisse, Augsburg, 1890; Patiss, Ansprache in der marian. Kongregation der Jungfrauen, Regensburg, 1883; Opitz, Die Schule Mariens, Wien, 1906; Ludwig, Die christl. Jungfrau, Regensb.; Lierheimer, Jesus, mit, in, u. für uns, 3 т. Regensb. Тойже, Bussakrament², 1874; Prattes, Der Christ, ein lebendiger Tempel Gottes, Graz, 1895; Wolfgarten, Neue Sammlung von Vorträgen für christl. Vereine, Freiburg 1897; Aich, Die hl. Familie von Nazareth und die christl. Familie, Regensburg, 1896; Vorträge für christl. Müttervereine, 3 т. Regensburg, 1892 — 1900; Ziegler, Vorträge für Jungfrauenvereine³, Regensburg, Toussaint, Die heilige Familie, Regensb., 1899; Hug, Die christliche Familie im Kampfe gegen feindl. Mächte; Mattner, Trauungsreden, Breslau, 1883; Eberhard, Die Ehe in der kath. Kirche, Regensburg, 1846; Sommer, Neue Predigten über den christl. Ehestand, Paderborn, 1875; Didon-Schneider, Die Unauflösbarkeit der Ehe, München, 1893; Steiner, Gelegenheitsreden, Wien, 1883; Weninger, Anreden und Predigten für verschiedene Festlichkeiten und Einweihungen, Mainz, 1889; Riedl, Gelegenheitspredigten bei verschiedenen Kultushandlungen, Graz; Kuboth, Kaisergeburtstags-Eides-u. Gelegenheitsreden für das Militär, Dülmen, 1893.

Б. Ріжні роди проповідий з огляду на їх форму.

§. 53. Поділ.

Найважнійшими тепер уживаними формами реліґійних наук є форма реторична і гомілетична. До реліґійних наук у реторичній формі належать проповіди в тіснійшім та властивім змислі і екзорти (паренези); до реліґійних наук у гомілетичній формі належать гомілії і катехитичні науки. Перші називаємо свобідними, остані вязаними проповідями, бо при перших і вибір предмету і переведенне науки залежить від бесідника, при останніх як вибір предмету, так і його переведенне залежить від дотичного евангельського чи апостольського зачала, або від приписаного катехізму.

§. 54. I. Роди проповідий з огляду на їх реторичну форму.

Проповідь у тіснійшім і властивім змислі се прилюдне, внутрішно повязане, формально замкнене акроаматичне представленне якоїсь реліґійної правди, в цілі збудованя народу. Її характеристичні ціхи є отсі: а) єдність теми; у такій проповіди говориться всесторонно тільки про один предмет, про одну правду; б) систематична, в собі заокруглена й замкнена форма з методичними штучними складовими частями реліґійної науки, а се вступом розправою і закінченнем.

Екзорта або паренеза (сердечне напімненне) се коротка промова, в котрій вкладається на серце поодинокі правди й обовязки та дається напімненя й пересторогы відповідно до ріжних обставин та нагод. Найзвичайнійшими нагодами до екзорг є уділюванне св. Тайн, головно хрещення, спільного Причастя, Супружя; дальше процесії, благословення і т. п. Представленне є цілком просте. Головною ціхою екзорт є єдність. Чим екзорта коротша, тим більше повинна відзначатися єдністю, силою і теплом. І в сих коротких науках може бути введенне з предложенням, коротке пояснення, приміненне й закінченне. Зміст і форма залежить від кождочасної найблизшої цілі екзорти.

§. 55. II. Роди проповідий з огляду на їх гомілетичну форму.

1. Гомілія в тіснійшім і тепер уживанім змислі се поучаюче поясненне й приміненне якогось уступу св. Пи-

сьма. Вона належить до популярного пояснення св. Письма і сим ріжниться від проповіди. В порівнанню з проповідю має вона деякі добрі сторони, а деякі лихі. Доброю її стороною є те, що вона уможливляє гомілетови, як сього жадає від нього Церква, перейти протягом року ціле обявленнє. Гомілія се первісна форма реліґійної бесіди, бо по свідоцтву історії в перших часах христіянства епископ читав і поясняв на зібраннях вірних звичайно якийсь уступ св. Письма. Гомілетичної форми повинні також уживати катехити середних шкіл у своїх екзортах.

Лихою стороною гомілії є те, що вона подає слухачам правильно більше, чим сі можуть приняти. Не легко при ній також впливати на серце. Тому що в гомілії порушаємо богато предметів, тимсамим не в силі ми представити поодинокі части основно й докладно, відповідно до потреб слухачів. Вкінци в гомілії часто треба говорити про одні й ті самі правди, а се шкодить заінтересованню й увазі.

З огляду на се треба уживати гомілії на переміну з проповідю.

Гомілія повинна бути основна, ясна, повна і практична. Основна с. є. слухачі повинні пізнати правдивий змисл і значінне перечитаного уступу св. Письма, як також звязь того уступу чи поодинокого тексту з попереднім. Ясна с. є. щоби слухачі як пояснення, так і практичні примінення могли легко розуміти. Длятого треба приміри і порівнання брати з життя слухачів і так їх представляти, щоби слухачі зараз їх поняли і знали, як їх для свого життя можуть ужити. Повна с. є. поясненнє не повинно поминути ніодного важнійшого моменту. Практична, щоби слухачі знали, як, коли і де мають заховати науки, що містяться в прочитанім уступі св. Письма. Ціль всякої церковної науки є не тільки поученнє розуму, але також наклоненнє волі; а на се треба особливе в гомілії уважати.

Розріжняємо два роди гомілій, низшу і вищу.

а) Низша гомілія поясняє поодинокі речення перечитаного зачала евангельського або апостольського, не придержуючися при тім біблійного поділу на стихи, але змислу, і після пояснення поодиноких речень подає практичні примінення. Низша гомілія має звичайно чотири части: введеннє, поясненнє, приміненнє і закінченнє.

У введенню говоримо про звязь зачала з попередним і слідуючим текстом св. Письма, або подаємо історичне поясненнє зачала, або вказуємо, при якій нагоді, при яких обставинах сталося те, про що зачало оповідає, або вкінци подаємо причину, длячого те зачало читається саме в сю неділю чи сей празник.

В поясненню можна ріжно поступати. Або поя-

сняємо реченнє за реченнєм, або тільки важнійші місця зачала. Сього останнього способу слід придержуватися передовсім при таких зачалах, що містять оповідання, порівнання або притчі. Поясненнє повинно бути біблійно вірне, поєдинче і популярне; його можна переводити або в буквальнім змислі, або в містичнім.

Приміненнє дається або після пояснення кождого поодинокого речення, або коли гомілія поділена на части, після кождої части.

В закінченню взиваємо горячими і сильними словами до вірного збереження евангельської правди, або коли були ріжнородні примінення, повторяємо коротко останне приміненнє або також виложені евангельські правди, після чого слідує кілька сильних, заохочуючих і сердечних слів.

б) Висша гомілія се будуюче поясненнє і приміненнє зачала, але в формі проповіди. Висша гомілія ріжниться від низшої тим, що в першій поясняємо прочитане зачало з тої точки погляду, з котрою ціле зачало стоїть в тісній звязи так, що опрацьовуємо тільки одно реченнє, котре містить ціле зачало. Вишу гомілію можна отже держати тільки на такі зачала, в котрих говориться про один предмет пр. притчі, історичні події.

Складові части вишої гомілії такі: текст, котрий треба завсігди брати з прочитаного зачала; введеннє, котре укладається так само, як і в низшій гомілії, тільки з тою ріжницею, що тут робиться поділ; розправа і заключеннє, при котрих поступаємо так само, як при инших церковних науках.

Взірці: Nickel, Die evangel. Perikopen a. d. Sonnt., Frankfurt., 1863; Тойже, Homilien ü. d. Evangel. d. Sonn = u. Feiert., Regensb, 1847; Wolfgarten, Dreif. Jahrg. ganz kurz. Homilien, Herder, 1886; Bihler, Homilien, Regensb., 1847; Königsdorfer-Eberhart, Kath. Homilien, Brixen, 1894; Patiss. Kurze Homilien ü. d. Sonntagsevang., Innsbr., 1894; Förster, Homilien ü. d. Sonnt. Evang., Regensb 1879; Perger, Homil. Predigten ü. d. soun. u. festt. Evangelien, Paderborn, 1897; Melcher, Homilen ü. d. festl. Evangelien, Kempten, 1895; Luzerne, de la, Müller, Homilien, Herder, 1906; Schäfer, Parabeln d. H. in Homilien, 1905, тамже; Krogh-Tonning, Christentum und moderne Welt. Homilet. Vorträge, 1905, Münster, Aschendorff.

Екзорти: Erdinger, Erbauungsreden f. d. studier Jugend, 2 т. 1862, 1870. Wien, Kirsch.; Harrer, Erbauungsreden f. studier. Jünglinge, 1873, 1874, Regensb., Manz.; Horacek, Religiöse Vorträge f. d. reif. Jgd., 2 т. Graz, Moser; Hadecsek, Exegetische Erbauungsreden ü. Episteln u. Lektionen, Wien, Kirsch.; Waschitza, Exhorten, Teschen; Mark, Exhorten f. d. stud. Jgd., 4 т., Brixen, Weger; Deimel, 1. Zeugnisse deutscher Klassiker f. d. Christent., 2. Zitatenapologie, Herder, 1904.

2. Катехитичні проповіди се церковні науки, що мають за підставу епархіяльний катехизм. Їх ціль: дати слухачам основне поученнє в правдах віри і моральности. Катехитичні проповіди є дуже потрібні і пожи-

точні, передовсім для тих, що замолоду або не вчилися науки реліґії, або згодом її призабули. Церква горячо поручає і приказує голосити вірним катехитичні проповіди.

Катехитичні проповіди складаються, як кожда инша проповідь, із введення, розправи і заключення. Введенне містить звичайно коротке повтореннє попередної і проголошеннє предмету теперішної науки. В розправі приходить поясненнє, узмисловленнє, докази, збиваннє, понуки, як в кождій церковній науці. В заключенню збираємо коротко головні думки і кінчимо торжественним візваннєм до життя по пізнаній правді.

Тому що головна ціль катехитичних проповідий є передовсім поученнє, мусять вони визначатися ясністю, прецизністю і теплотою. Сухого шкільного тону треба в них старанно оминати.

Взірці: Königsdorfer-Zollner, Christenlehren, Regensburg, 1872; Rolfus, Kath. Hauskatechismus, Einsiedeln, 1892; Rolberg, Katech. Predigten, Dülmen, 1896; Schuen, Der Katechismus auf der Kanzel. Paderborn, 1898; Wermelskirchen, Katech. Predigten, Aachen, Barth.; Wächtler, Christenlehr-Handb., 2 т., Rauch, Innsbr.; Schwillinski-Gill, Christenlehrpredigten, 3 т., Moser, Graz.

ДОДАТОК.

Приготованнє гомілєта.

§ 56. І. Дальше приготованнє.

Приготованнє гомілєта розріжняємо дальше і близше.

Дальше приготованнє гомілєта лежить в добуванню прикмет потрібних до виконування проповідничого уряду загалом; всяке вишколюванне духових і тілесних сил та орґанів, що є чинні при проповідничім уряді становить дальше приготованнє до того уряду. Воно обіймає особливо: 1) матеріяльне вишколюванне духа через присвоюванне собі ясних, глибоких, головно реліґійних відомостий і через ублагороднюванне серця й волі; 2) формальне вишколюванне, що лежить у влучнім представленню думок при помочи стилю та викладу. Се дальше або загальне приготованнє є в певнім степени конечне кождому проповідникови. Чим краще розуміє проповідник своє званнє, тим більше буде також старатися матеріяльно і формально вишколитися та удосконалитися. Чим богатші та докладнійші відомости, чим більша святість у життю, чим більше вправи і легкости в стилю, викладі і влучнім вислові, чим більше оборотности й зручности у проповідника, тим лекше зможе він голосити гарні і успішні проповіди; хочби він до якоїсь поодинокої проповіди навіть слабше приготовився, то все таки буде добре проповідати.

Загальні середники вишколення до успішного завідування пастирського уряду загалом, служать також до приготовання на уряд проповідника: ревне студійованнє, передовсім богословя, з окрема гомілєтики і совісні аскетичні вправи в ціли реліґійно-морального удосконалювання й освячування життя, через що набуваємо глибшого розуміння Божого слова і викликуємо та удержуємо радісне одушевленнє для Бога і його царства. Як особливші середники слід поручити: 1) Читанне і студійованнє св. Письма, св. Вітців і Учителів Церкви, добрих проповідий і розважань; 2) власне розва-

жанне над усіми релігійними питаннями; вправи в стилю і викладі; призвичаюванне до виразного, природного й поправного виговору та акції також у буденнім життю та помічуванне природної акції у инших; 3) прислухуванне добрим і злим викладам, щоби перші наслідувати а хиб других вистерігатися; 4) раду й критику досвідчених проповідників; 5) слідженне наслідків у слухачів.

Проповідь вибрану до студійованя треба вперед читати курсорично, щоби вона могла на нас ділати, або щоби ми могли відчути її вплив; щойно опісля слід її читати основно й критично. Після прочитання можна ставити собі пр такі питання: а) яка є провідна думка проповіди, які її части, під поділя? б) що хоче бесідник (головна ціль?). Чи хоче передовсім навчати? доказувати? зворушита? наклонити? Якими середниками представлення, поясненнями, доказами (збиваннями), спонукуючими причинами старається він се осягнути? в) Чи удається йому те, що він хоче осягнути і чим головно хоче він осягнути свою ціль? г) Чи його переведенне льогічно добре? Чи цілість і часта, части і підподіли стоять в належній і органічній связи? Чи переводить справді свою провідну думку? Чи розвиненне, диспозація є природна? Чи докази правдиві і сильні? В якім порядку вони наступають? Котрі найзагальнійші найуспішнійші? Які наслідки, примінення, виводить він з цілости? Дальше: чи його погляди правдиві, нові або ложні, звичайні? д) Як виглядає словне представленне? Чи стиль добрий, вислови відповідні, зрозумілі, живі, благородні, достойні, або противно? Чи богато в проповіди образів, або мало? Яких фіґур уживає? Чи його звороти природні й живі? Котрі думки або реченя зворушують найбільш подобаються або є рівнодушні? Вкінци е) як виглядає закінченне? Чи бесіда при кінци живійша, чи противно? Яке вражінне полишає ціліть?

§ 57. II. Близше приготованне.

Близше приготованне до означеної проповіди лежить в медитації і письменнім виробі проповіди, вивченню її на память, пробі викладу і належнім розположенню в день самої проповіди.

Докладне приготованне до кождої поодинокої проповіди є конечне всім, а головно менше вправленим і менше талановитим проповідникам, щоби виклад був що до змісту й форми основно передуманий, доцільно уложений і добре підготований. Тільки тоді, коли проповідник має вистарчаюче загальне вишколенне й вправу, коли набув докладні відомости, коли має дар оповідання і велику зручність у вислові, може голосити проповіди також без докладного близшого приготованя. Таких проповідий не слід однак з важних причин голосити за часто, передовсім початкуючим проповідникам і таким, що не мають всесторонного й докладного дальшого приготованя, — і ніколи без деякого бодай близшого приготованя через медитацію і начертанне, і тільки на відомі вже й передумані теми. Проповіди голошені без близшого пригото

вання будуть завсігди недомагати на убогість думок, одноманітність, загальниковість, невірність, неясність, неупорядкованість і через те будуть для слухачів без інтересу і користи. Проповідник повинен приготовлятися до проповіди постепенними вправами; вперед повинен вправлятися в виголошуванню оповідань і доказів, відтак цілої розправи і закінчення, а при самім кінци вступу.

Користи з пильного й докладного приготовання до поодиноких проповідий є такі: 1) проповідь виходить вповні викінчена що до змісту й форми і тому успіх її більший і вплив тревалійший; 2) виголошені проповіди є далеко сильнійші й живійші, чим відчитані; голошення з памяти домагається зрештою практика Церкви; 3) що до проповідника, то він збогачує через се насамперед свої засоби ідей і думок; 4) набуває більшої зручности й вправи в представленню предмету, більшої свободи в викладі, коротко, вишколює свої бесідницькі дарования так, що на випадок потреби є спосібний і без письменного виробу виголосити свобідну проповідь та при ріжних нагодах (в сповідальниці при смертній постелі) дати гарне і влучне поученнє.

§ 58. Методи й помічні середники близшого приготованнія.

(Практика).

Близше приготованнє до означеної проповіди мусить зачинатися вчасно; ніколи не слід відкладати його до останнього дня, бо може зайти тоді якась неожидана перепона.

Насамперед треба вибрати відповідну тему. Є випадки, що вже сама внішна обставина подає предмет науки, пр. в проповідях принагідних. Тоді треба тільки зібрати відповідний текст і на його основі опрацювати предмет науки. Звичайно однак треба самому означити предмет науки і то на основі евангельського або апостольського зачала. В тій цілі треба уважно перечитати евангеліє або апостола і розважити, який є його головний змисл, а дальше уважати, чи нема в тім евангелію або апостолі якогось речення, котре містилоби головний змисл цілого зачала; пр. в III. неділю великого посту, змисл евангелія є такий: „кождий чоловік повинен старатися про спасеннє своєї душі, длятого повинен все покинути і йти в слід Христа“ — а через те змислови відповідають слова: „хто хоче за мною іти, нехай відречеться себе, візьме свій хрест і нехай за много йде“. Ті слова можна отже ужити як тексту.

Колиж змисл евангелія годі висловити одним реченнєм, тоді треба взяти як текст то місце, з котрого найлекше дасться вивести предмет науки. Пр. коли хочемо в IV.

неділю великого посту говорити про неважну сповідь, то можна за текст взяти слова: „Духу німий і глухий, я тобі приказую, вийди з нього і більше не входи в нього". Коли в евангелію є бесіда про більше предметів, то найліпше говорити гомілетичним способом про всі предмети; а колиби проповідник навчав по певному плянови, то треба вибрати предмет, котрий дасться до пляну скорше примінити. — Хто має припадково проповідь у чужій парохії, не повинен вибирати такого предмету, що вимагає докладного знання слухачів, або такого, котрий мігби слухачів уразити, пр. про піянство, чужоложство. Се треба з виїмком важних причин полишити власному душпастиреви.

Після означення теми не треба зараз братися укладати проповідь, але найперше розважити, як ту тему дасться найліпше перевести. При тім треба розважити тему на підставі питань: „Хто, що, де, при чиїй помочи, для чого, як, коли?" Через ті питання поясниться предмет всесторонно і при тім насунуться легко відповідні для науки думки. Порадно також займатися темою проповіди через кілька днів в годинах свобідних від инших занять. В тім часі добре заглянути до гомілетичних словарів, де найдемо богато цитатів, приміpів і порівнань, котрі можна примінити до своїх думок.

Помічними під сим оглядом можуть стати отсі твори: Tappehorn, Erklärungen und Predigtentwürfe z. d. sonn-und festtägl. Evangelien d Kath. K. J., Dülmen, Laumann, 1895; Schuen, Predigtentwürfe f. d. Kath. K. J.[3] Schöningh. Paderborn; Zollner, Entwürfe f. s. Sonn. u. Festt., Regensb., 1874; Ludwig, Das hlst. Sakrament d. Altares i. Predigtentwürfen, Faber-Frey, Mainz; Hurter, Predigtentw. z. Marienpredigten, Rauch, Innsbruck 1906; Hurter, Entw. z. Fastenpred ü d. 7 Worte Christi, тамже; Hurter, Entw. z. Herz Jesu-Predigten, 4 циклі, тамже; Meuenberg, Homilet. u. katechet. Studien im Geiste der hl. Schr. u. d. K., 1904. Luzern, Räber; Meschler, Das kath. K. J.[2], Herder; Тойже, Das Leben Jesu Christi, тамже; Martin, Theophilus, Paderborn, 1876; Dieringer, Epistelbuch, 3 т. 1863, Kirchheim, Mainz; Sauter, Sonntagsepistela, 1907, Herder; Scherer-Lampert, Exempellexikon f. Pred. u. Katecheten, Herder, 1906; Scherer-Witschwenter, Bibliothek f. Prediger, Herder; Lueg-Haim-Mayrhofer, Bibl. Realkonkordanz, Regensb. 1900; Spirago, Awsgewählte Beispiele, 1902, Acken, Lingen a. d. Ems; Mehler, Beispiele z. ges. christkath. Lehre, Regensb., 1894; Heffner-Clericus, Kurze Frühreden f. a. Sonn. u. Festt. d. K. J., 3 т., Schöningh, Paderb.; Hecker-Jatsch, Fünfminuten Predigten. 2 т., 1902, Pustet, Regensb; Schellauf, Perikopen-Erkl. i. 10 Minuten Pred., Moser, Graz, 1908; Hagg-Hagen, Herz Jesu-Litanei[2] Herder; Hattler, Winke, Themen u. Skizzen, f. Herz Jesu-Predigten, 1907, Rauch, Innsbr.; Frank, Namen Jesu-Litanei, 1906, Paderb., Junfermann; Geretsmatt, Lauretan. Litanei, 1890, Benziger Einsiedeln; Fuhlrott, Materialien f. Prediger und Katbecheten, Regensb., 1899; Wieser, Vollständ. Lexikon f. Pred. u. Katechet., Regensb., 1862; Hauber, Vollständ. Lexik. f. Prediger, Augsb. 1880; Krönes, Homilet. Reallexikon, Regensb., 1872; Hugo-Card., Sacr. Bibl. Vulg. Edit. Concordantiae, 1825, Viennae, Strauss; Peultier-Gaulois, Concordantiarum S. Scr. thesaurus, Lethellieux, Paris, 1903; Hagen, Lexikon Bihlic., 2 т., тамже; Klaus, Specilegium Aug., Vind., 1733 — 1756; Lohner, Bibliotheca manualis concionatoria, 1869, Paris; Schouppe, Adiumenta oratoris sacri, 1865, Brüssel.

Можна користати також і з чужих проповідий, читаючи при кінци медитації кілька проповідий про вибрану тему і порівнюючи їх із собою, щоби бачити, як можна один і той самий предмет ріжно розуміти й перевести і як він у поодиноких проповідників ріжно виглядає, відповідно до питоменностий їх духа. Можна також взяти чужу проповідь за підставу своєї; в такім випадку перечитуємо її уважно, відтак робимо начерк і по ньому працюємо. При кінци можна обі проповіди порівнати, і де треба, поправити. Невільниче відписуваннє і голошеннє чужих проповідий треба осудити.

Письменний виріб зачинаємо від начерку. Начерк се проглядне письменне упорядкованнє поодиноких думок проповіди (пляну проповіди). Передовсім треба вперед усталити найблизшу ціль проповіди і мати її завсігди перед очима при робленню начерку. Начерк пособляє єдности, ясности і порядкови, запобігає плутанині й повторюванню, є провідною ниткою при виробі і улекшує вивученнє на память. Коли вже начерк готовий, приступаємо до властивого виробу, с. є. до цілковитого письменного випрацьовання проповіди. Ціль виробу — надати змістови відповідну зверхну форму. До сього треба вибрати найбільш пригожий час і місце, писати безперервно, бодай до кінця одного ряду думок і прочитати попередно написане при новім продовжуванню проповіди, щоби не стратити ходу бесіди. Начерк треба мати завсігди перед собою і по ньому працювати. При писанню не вишукуймо слів, щоби не переривати порядку думок. Коли не знайдемо зараз відповідного слова, берім подібне, а щойно після цілковитого випрацьовання доберемо ліпшого вислову. Пишім читко і зачинаймо кождий важний ряд думок новим уступом, щоби улекшити вивученнє на память. Після якогось часу перечитаймо виріб іще раз і колиби треба було поробити в нім за богато поправок, перепишім його, як можливо, на ново.

Коли вже маємо перед собою цілу проповідь, мусимо тепер вивчитися її на память. При тім треба так поступати: Найперше слід підчеркнути важнійші місця і вислови, бо се скріпляє місцеву память. Відтак треба поволи перечитати цілу проповідь і запамятати собі поділ та хід думок. А тоді, коли знаємо на память цілий начерк проповіди, треба учитися на память поодинокі її части. Знаючи вже на память цілу проповідь, треба вкінци старатися присвоїти собі до кождого місця відповідну акцію. Передовсім треба уважно вивчитися введення, щоби зараз з початку не збентежитися і так цілої науки не ослабити.

В сам день проповіди не треба її ще раз голосно рецитувати, бо се ослаблює голос; вистарчить тільки переглянути її уважно, особливо важнійші місця. В часі

Апостола порадно ще раз коротко перейти в думці цілу проповідь. Коли на Службі Божій є епископ, тоді проповідник бере в руки епітрахіль, клякає перед епископом і просить о благословенне; а як він поблагословить і вложить йому на шию епітрахиль, іде на місце проповідання. На амвоні треба зробити поклін св Тайнам і зі зложеними руками та легко нахиленою головою стояти оберненим до престола, доки хор не скінчить пісні „Духъ святый снійдетъ на тя.“ Коли говориться проповідь з перед царських дверий, то треба в часі тої пісні обернутися до престола. Після пісні обертаємося до слухачів і поклонившись їм легко, хрестимося поволи і зачинаємо проповідь. Коли в церкві в часі проповіди счиниться який неспокій, (пр. щось упаде, хтось зімліє), то треба на хвилинку перестати говорити, але не довго дивитися на місце неспокою, щоби не змішатися. Так само не треба дивитися, хто з церкви виходить або хто входить, бо се може легко змішати. Колиби хто в часі проповіди забув, що слідує, то треба поволи повторити останні слова; колиж би під час того не прийшла на думку слідуюча часть проповіди, то треба її опустити і говорити те, що після неї слідує. Колиж би й се було неможливо, треба взяти письменний виріб і так собі помогти. Длятого добре є мати при собі виріб, не на те, щоби з нього читати, але щоби в потребі собі помогти. Треба загалом поволи говорити і робити перестанки, то не так легко змішаємося і буде час подумати над слідуючим.

Після проповіди треба перехрестится і поклонившися, як з початку проповіди, відійти до захристії або де випаде.

Тому що голос се неоцінене добро бесідника, обовязаний проповідник уважати на своє здоровле і вистерігатися всего, що моглоби бути для голосу шкідливе Хто скріпить своє здоровле тілесними вправами, той забезпечить собі голос і такому не легко пошкодить перемінна температури, на котру проповідник так дуже наставлений. *Щоби голос зробити витревалим і забезпечитися перед хрипкою*, порадно є часто і голосно говорити. На амвон не треба ніколи іти зігрітому, спотеному або ослабленому Не треба завадто сильно говорити і кричати. Шия проповідника не повинна бути стиснена. Не треба проповідати зараз після їди. Стояти на амвоні просто, ніг не розставлювати широко. Щоби скріпити груди і заховати чистий голос, повинен проповідник завсігди однаково одягатися, вистерігатися перестуди, не уживати острих страв аві горячих напитків, загалом не грішити проти розумної діети. Коли голос не зовсім чистий, можна випити сире яйце. Після проповіди треба вистерігатися протягу й перестуди і зараз нічого не пити. Шанувати груди і горло.

Звичай, зараз після проповіди читати оповіди, або щонебудь иншого заповідати, треба рішучо заказати! Місце на оповіди й инші оголошення після заамвонної молитви. Читанням оповідий і иншими оголошеннями затрясться відразу враженне проповіди.

КІНЕЦЬ.

ЗМІСТ.

ВВЕДЕННЄ. стор.

§. 1. Обовязок проповідання 3
§. 2. Що таке гомілєтика 3
§. 3. Огляд історії й літератури гомілєтики. . . 4
§. 4. Огляд історії проповіди. 6
§. 5. Огляд історії української проповіди . . . 8

Особа проповідника.

Прикмети проповідника.

§. 6. Проповідник повинен бути Божим чоловіком . 12
§. 7. Проповідник повинен бути просвіченим. . . 14
§. 8. Проповідник повинен бути тактовним . . . 17

I ЧАСТЬ.

ЗАГАЛЬНА ГОМІЛЄТИКА.

Про проповідь загалом.

Перший відділ: Предмет проповіди.

§. 9. Загальні уваги що до предмету проповіди . . 19
§. 10. Вибір гомілєтичного предмету під субєктивним оглядом 20
§. 11. Вибір предмету проповіди з огляду на зачала, свята і св. часи 23
§. 12. Вибір предмету проповіди з огляду на його плідність 25
§. 13. Вибір предмету проповіди з огляду на особливші потреби громади 31
§. 14. Що не належить до проповіди? 32

Другий відділ: Гомілєтична форма.

§. 15. Поняттє гомілєтичної форми. 33

Перша глава. Внутрішна форма або випрацьованнє гомілєтичного предмету.

I. Член. Розвиненнє гомілєтичного предмету.

§. 16. Поняттє і ціль розвинення 33

А. Поученнє розуму.

1) Ясність представлення.

§. 17. Поняттє і конечність ясного представлення. . 34
§. 18. Середники і методи ясного представлення. I. Поясненнє. II. Узмисловленнє 39

2) Основність представлення.

§. 19. Поняттє і конечність основного представлення . 40
§. 20. Середники і методи основного представлення . 40
§. 21. I. Доказуваннє 43
§. 22. Вибір доказів 44
§. 23. Переведеннє доказів 46
§. 24. Загальні правила при переведенню доказів. . 47
§. 25. II. Збиваннє 49
§. 26. Правила проворности при збиванню . . . 49

Б. Позисканнє серця.

§. 27. Сердечність представлення 52
§. 28. Ріжні роди почувань. 53
§. 29. Як викликувати почування? 54

В. Наклоненнє волі.

§. 30. Плідність представлення. 55
§. 31. Як наклонювати волю? I. Позитивне наклонюваннє волі. II. Негативне наклонюваннє волі 60

II. Член. Диспозиція гомілетичного предмету.

§. 32. Конечність диспозиції 60
§. 33. А. Упорядкованнє цілих викладів. 62
§. 34. Б. Упорядкова не складових частий проповіди. Введеннє проповіди 67
§. 35. Розправа і закінченнє 68

Друга глава. Внішне представленнє гомілетичного предмету

I. Член: Стиль.

§. 36. Поняттє, роди і загальна прикмета стилю . . 69
§. 37. Особливші прикмети стилю А. Граматичні прикмети стилю 70
§. 38. Б. Ораторські прикмети стилю 71
§. 39. В. Естетичні прикмети стилю. 72

II. Член: Виклад.

§. 40. Вага і передумови доброго викладу . . . 72

А. Деклямація, або устний виклад.

§. 41. Поняттє і середники деклямації 73

§. 42. Прикмети деклямації 75

Б. Акція.

§. 43. Конечність і загальні прикмети акції . . . 76
§. 44. Особливші прекмети акції 78

II. ЧАСТЬ.

ЧАСТНА ГОМІЛЄТИКА.

Особливші роди проповіди.

§. 45. Поняттє і поділ. 79

А. Ріжні роди проповідий з огляду на їх зміст.

I. Роди проповідий з огляду на зміст і ціль.

§. 46. 1. Догматичні проповіди. 82
§. 47. 2. Моральні проповіди 83
§. 48. 3. Історичні і літургічні проповіди . . . 84

II. Роди проповідий з огляду на їх внішну поиуку.

А. Сталі проповіди.

§. 49. 1. Недільні і празничні проповіди. . . . 86
§. 50. 2. Проповіди на празники святих. . . . 87
§. 51. 3. Постні проповіди. 88
§. 52. **Б. Принагідні проповіди** 91

Б. Ріжні роди проповідий з огляду на їх форму.

§. 53. Поділ. 92
§. 54. I. Роди проповідий з огляду на їх реторичну форму 92
§. 55. II. Роди пр повідий з огляду на їх гомілєтичну форму 95

ДОДАТОК.

ПРИГОТОВАННЄ ГОМІЛЄТА.

§. 56. I. Дальше приготованнє. 97
§. 57. II. Близше приготованнє 98
§. 58. Методи й помічні середники близшого приготовання (практика) 101

КОНКОРДАТ

ЗАКЛЮЧЕНИЙ МІЖ АПОСТОЛЬСЬКОЮ СТОЛИЦЕЮ А ПРЕЗИДЕНТОМ РІЧИПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДНЯ 10 ЛЮТОГО 1925, РАТИФІКОВАНИЙ ПОЛЬСЬКИМ СОЙМОМ І ОБОВЯЗУЮЧИЙ З ДНЕМ 2. СЕРПНЯ 1925.

З ПОЯСНЕННЯМИ НА ПІДСТАВІ КАНОНІВ КОДЕКСУ КАНОНІЧНОГО ПРАВА, ЗГІДНИМИ З КОМЕНТАРЕМ ПОЛЬСЬКОГО ЕПІСКОПАТУ

ВИГОТОВИВ

АЛЕКСАНДЕР БАЧИНСЬКИЙ,

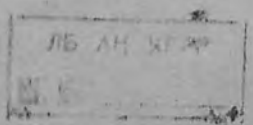
АРХІДІЯКОН ГР.-КАТ. ЛЬВІВСЬКОЇ КАПІТУЛИ

ЗА ОДОБРЕННЯМ МИТРОПОЛИЧОГО ОРДИНАРІЯТУ

ЛЬВІВ, 1925.

НАКЛАДОМ АВТОРА

З ДРУКАРНІ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО", РИНОК Ч. 10

ТАДЯОННОГ

Конкордат між Св. Престолом а Річпосполитою Польською.

В ім'я Пресвятої і Нероздільної Тройці.

Його Святість Папа Пій XI. і Президент Річипосполитої Польської П. Станислав Войцєховскі, бажаючи означити становище Катотицької Церкви в Польщі й устійнити правила, котрі в гідний і постійний спосіб кермуватимуть церковними справами на землях Річипосполитої, рішили для тієї ціли конкордат.

Наслідком цього Його Святість Папа Пій XI. і Президент Річипосполитої Польської П. Станислав Войцєховскі йменували на те своїх повновласників. Його Святість: Й. Еміненцію Всечеснійшого Кардинала Петра Гаспарі, Свого Секретаря Стану; Президент Річипосполитої: Й. Ексцелєнцію П. Володислава Скршиньского, амбасадора Річипосполитої Польської при Св. Столиці; П. професора Станислава Грабского, посла до сойму польського, колишнього міністра віроісповідань і публичної просвіти. Названі повновласники, після взаїмного предложення своїх повновластей, вирішили ось які постанови, до яких від тепер зобовязуються приноровлюватися високі заключуючі угоду Сторони.

АРТ. I.

Католицька Церква, без ріжниці обрядів, користуватиметься в Річипосполитій Польській повною свободою. Держава забезпечує Церкві вільне виконування Її духовної власти й Її церковної юрисдикції, а також і вільну управу й ведення своїх справ і своїх маєтків, згідно з Божими правами і канонічним правом.

АРТ. II.

Епископи, духовенство й вірні будуть вільні й безпосередно зноситися зі св. Столицею. У виконуванню своїх чинностей будуть епископи вільно й безпосередно зноситися зі своїм духовенством і своїми вірними, а так само оголошуватимуть свої поучення, свої прикази і свої пастирські листи.

АРТ. III.

Для вдержання приязних взаємин між св. Столицею а Річпосполитою Польською резидувати ме в Польщі Апостольський Нунцій й амбасадор Річипосполитої резидуватиме при св. Столиці. Власти Апостольського Нунція в Польщі розтягатимуться на область вільного міста Ґданська.

АРТ. IV.

Горожанські власти даватимуть свою поміч до виконування рішень і декретів церковних: *а)* на випадок скинення з уряду духовної особи, позбавлення її церковної бенефіції, після оголошення канонічного декрету про скинення або позбавлення, попередно згадані, або на випадок заборони ношення духовної одежі; *б)* на випадок побирання такс або чинитьб, призначених на церковні цілі і передбачених державним законом; *в)* у всіх інших випадках передбачених обовязуючими законами.

АРТ. V.

Духовні особи користуватимуться в виконуванню свого уряду особливою охороною правною. На рівні з державними урядовцями користатимуть вони з права вилучення від судової займанщини части своїх дотацій. Духовні особи, котрі одержали свячення, ченці, котрі складали обіти, вихованці семинарій і новики, котрі вступили в семинарії і в новіціяти перед виповідженням війни, будуть виняті від військової служби, з виїмком випадків загального ополчення. У цих останніх випадках священики свячені виконуватимуть в армії свій духовний уряд, однак так, щоби не принесло шкоди для добра парохій, коли тимчасом другі члени клиру будуть приділені до санітарної служби. Духовні особи будуть вільні від горожанських чинностей, незгідних зі священичим званням, таких, як присяжних суддів, членів трибуналів і т. и.

АРТ. VI.

Недоторканість церков, каплиць і цвинтарів є забезпечена, однак так, щоб публична безпека на тім не терпіла.

АРТ. VII.

Війська Річипосполитої Польської користуватимуться всіми виїмками, якими Свята Столиця наділює війська по приписам канонічного права. З окрема військові духовники матимуть права пароха в відношенню до військових і їхніх родин і виконуватимуть

чинности свого духовного уряду під юрисдикцією військового епископа, котрий матиме право вибирати їх. Св. Столиця годиться на те, щоб цей клир, у цім, що відноситься до його військової служби, підлягав військовим владам.

АРТ. VIII.

У неділі і в день державного свята третього травня, священики, котрі правлять, відчитуватимуть літургічну молитву за добро Річипосполитої польської й її Президента.

АРТ. IX.

Ніодна частина Річипосполитої польської не буде залежна від епископа, котрого столиця находилабся поза границями польської держави. Католицька єрархія в Річипосполитій польській буде устроєна ось як:

А) Латинський обряд.

I. Церковна провінція гнєзненсько-познанська:
Архіепархія Гнєзно й Познань,
Епархія Хелмно,
„ Вроцлавок.

II. Церковна провінція варшавська:
Архіепархія Варшава:
Епархія Плоцьк,
„ Сяндомир,
„ Люблин,
„ Підляшша,
„ Лодзь.

III. Церковна провінція виленська:
Архіепархія Вильна:
Епархія Ломжа,
„ Пинськ.

IV. Церковна провінція львівська:
Архіепархія Львів:
Епархія Перемишль,
„ Луцьк.

V. Церковна провінція краківська:
Архіепархія Краків:
Епархія Тарнів,
„ Кельці,
„ Ченстохова,
„ Шлеськ.

Б) Грецько-руський обряд.

Церковна провінція Львівська:
Архіепархія Львів,
Епархія Перемишль,
„ Станиславів.

В) Вірменський обряд.

Архіепархія Львів.

Св. Столиця не переведе ніякої зміни в згаданій єрархії, або в розграниченню провінцій та епархій як тілько в згоді з польською владою, за виїмком малих поправок границь, потрібних для добра душ.

АРТ. X.

Творення й переміна церковних бенефіцій, згромаджень законних і законів, як також їхніх домів і заведень зависітиме від компетентної церковної влади, котра, скільки раз згадані зарядження потягалиб за собою видатки з державного скарбу, поступуватиме в цім за порозумінням із владою Чужинці не будуть одержувати становищ зверхників законних провінцій, хиба що дістануть від влади на цю річ уповажнення.

АРТ. XI.

Вибір архіепископів й епископів належить до Св. Столиці. Його Святість годиться на те, щоби звертатись до Президента Річипосполитої перед іменуванням архіепіскопів й епіскопів епархіяльних, коадюторів з правом наслідства, також і військового епископа, щоб допевнитись, чи Президент не має причин політичного характеру противитись цим виборам.

АРТ. XII.

Згадані ординарії, заки обіймуть свої чинности, зложать до рук Президента Річипосполитої присягу вірности по ось якій формулі: „Перед Богом і на святі Євангелії присягаю й прирікаю, як годиться епископови, вірність Річипосполитій польській. Присягаю й прирікаю, з цілою льояльністю шанувати й казати своему духовенству шанувати уряд, установлений конституцією. Присягаю й прирікаю крім того, що не братиму участи ні в якому порозумінні, ані не буду присутний ні при якій нараді, яка може принести шкоду польській державі або публичному порядкови. Не позволю мому духовенству брати участи в таких акціях. Дбаючи

за добро й інтерес держави, буду старатись відвертати від не всяку небезпеку, про яку я б знав, що вона грозить".

АРТ. XIII.

1. В усіх публичних школах, крім висших шкіл, наука релігії є обовязкова. Цю науку даватимуть католицькій молоді вчителі, іменовані шкільними владами, які вибиратимуть їх виключно з поміж осіб уповажнених ординаріями до навчання релігії. Церковні власти компетентні наглядатимуть навчання релігії в тім, що відноситься до його змісту й моральности вчителів. У випадку, колиб ординарій відобрав учителеви уповажнення, яке дав був він йому, сей останній буде тимсамим позбавлений права навчання релігії.

Ті самі принципи, які відносяться до вибору й відкликання вчителів, застосується до професорів, доцентів і адюнктів університетських виділів католицької Богословії (Церковних наук) в державних університетах.

2. В усіх епархіях католицька Церква матиме духовні семинарії відповідно до канонічного права, котрими вона управлятиме й для котрих Вона йменуватиме вчителів. Наукові дипльоми, видані великими семинаріями, будуть вистарчаючими для навчання релігії у всіх публичних школах, крім вищих шкіл.

АРТ. XIV.

Маєтки, котрі належать до Церкви, не будуть піддані ніякому юридичному актови, переміняючому їхнє призначення, без згоди церковних властей, крім випадків передбачених законами до вивласнення для цілей регуляції перевізних доріг і рік, державної оборони й подібних цілей. На всякий випадок призначення нерухомостей і рухомостей посвячених виключно для богослуження, як церков, предметів культу і т. д. не буде могло бути зміненим без пепереднього зняття з них через компетентну духовну владу їхнього святого характеру.

Ніяка будова, переміна чи реставрація церков і каплиць не відбудеться інакше, як тілько в згоді з технічними й мистецькими приписами законів, які відносяться до будови будинків і консервацій памятників. У кожній епархії установиться комісію, йменовану через епископа, в порозумінні з компетентним міністром для охорони в церквах і церковних місцях старинностей, творів мистецтва, архівних документів і рукописів, які мають історичну чи мистецьку вартість.

АРТ. XV.

Духовні, їхні маєтки й маєтки правних осіб церковних і чернечих підлягають оподаткуванню нарівні з особами і маєтками горожан Річипосполитої і світських осіб правних, однак крім будинків присвячених богослуженню, духовних семинарій, домів для виховання ченців і черниць, так само домів мешкальних ченців і черниць, котрі склали обіт убожества, та маєтків і титулів правних, яких доходи є призначені на потреби релігійного культу й не причиняються до особистих доходів бенефіціярів. Мешкання епископів і парохіяльного духовенства та їхні урядові домівки трактуватиме даржавний скарб на рівні з урядовими домівками урядовців і домівками державних установ.

АРТ. XVI.

Всі польські правні особи церковні й чернечі, мають право, по приписам загального закону, набувати, відступати, посідати й завідувати, згідно з канонічним правом, своїми маєтками, рухомими чи нерухомими, а також право ставати перед усякою державною інстанцією чи владою для оборони своїх горожанських прав. Правні особи духовні й чернечі признається за польські, о скільки цілі, за ради яких їх установлено, відносяться до справ церковних чи чернечих Польщі й о скільки особи, уповажнені репрезентувати їх і завідувати їхніми маєтками, мають постійну домівку на землях Річипосполитої польської. Правні особи духовні й чернечі, якіб не відповідали згаданим умовам, користуватимуться горожанськими правами признаними Річюпосполитою для чужинців.

АРТ. XVII.

Правні особи церковні й чернечі мають право закладати, посідати й завідувати, по канонічному праву, і в згоді з загальним законом держави, цвинтарями, призначеними на хоронення католиків.

АРТ. XVIII.

Духовні й вірні всіх обрядів, коли находяться поза своїми єпархіями, підлягатимуть місцевому ординарієви, по установам канонічного права.

АРТ. XIX.

Річпосполита забезпечує компетентним властям право надавати церковні функції, уряди й бенефіції по приписам канонічного права. До надавання парохіяльних бенефіцій застосується ось які правила:

На землях Річипосполитої польської не можуть одержувати парохіяльних бенефіцій, хиба за одержанням згоди польської влади:

1) чужинці, що не мають права приналежности, а також особи, котрі не відбули богословських студій в богословських установах Польщі, або в папських інститутах;

2) особи, котрих діяльність є суперечна з безпекою держави.

Перед приступленням до йменування на ці бенефіції, церковна влада запитається в компетентного міністра Річипосполитої, щоби допевнитись, що ні одна з причин, передбачених попередно в точці 1) і 2) тому не противиться. На випадок, колиб згаданий міністр не предложив протягом 30 днів таких закидів проти особи, котрої йменування намірено, церковна власть приступить до йменування.

АРТ. XX.

На випадок, колиб влади Річипосполитої мали піднести проти духовного закиди задля його діяльности як суперечної з безпекою держави, компетентний міністр предложить згадані закиди ординарієви, котрий у згоді з цим міністром протягом трьох місяців зарядить властиві міри. На випадок розбіжности між ординарієм а міністром, Св. Столиця поручить рішення питання двом духовним зі свого вибору, котрі в згоді з двома відпоручниками Президента Річипосполитої видадуть остаточне рішення.

АРТ. XXI.

Право патронату, чи то державне, чи приватних осіб, остається в силі аж до нової угоди. Презентування гідного духовного на вільне місце довершить патрон протягом 30 днів з листи о трьох назвищах, предложеної через ординарія. Коли протягом 30-ти днів не довершено презенти, обсада бенефіції станеться вільною. В випадку, в якім ішлоб о парохіяльну бенефіцію перед приступленням до йменування, спитає ординарій о думку компетентного міністра, згідно з арт. XIX.

АРТ. XXII.

Як що духовних або ченців обжаловано світськими судами о злочини, передбачені карними законами Річипосполитої, суди ці повідомлять негайно компетентного ординарія про кожну справу того роду й на той випадок перешлють йому акт обжалования і судовий присуд разом з його мотивами. Ординарій або його відпоручник мати-муть право, після закінчення судового

поступування, познакомитися з актами, які до цього відносяться. На випадок арештування або увязнення попередно згаданих осіб, горожанські власти обходитимуться з уважливістю належною їхньому станови й їхньому єрархічному степеневи. Духовні і ченці будуть арештовані й відбуватимуть кари вязниці в приміщеннях, відділених від приміщень для світських, хиба що компетентний ординарій позбавив їх їхньої церковної гідности. На випадок, колиби засудив їх суд на вязницю, відбуватимуть вони цю кару в монастиреви, або иншім чернечім домі, в приміщеннях на це призначених.

АРТ. XXIII.

Ніяка зміна в мові, вживаній в єпархіях латинського обряду для казань, додаткових молитв і викладів інших, ніж виклади святих наук у семинаріях, не буде вводитись, як тільки за особливим уповаженням, даним на конференції епископів латинського обряду.

АРТ. XXIV.

1. Річпосполита польська признає права власности правних осіб церковних і чернечих до всіх маєтків рухомих і нерухомих, капіталів, рент і інших прав, що їх посідають ці правні особи тепер на землях Річипосполитої польської.

2. Річпосполита Польська годиться на це, щоби згадані права власности, в випадках, колиб не були вони ще записані в гіпотечних книгах на імя правних осіб, котрі посідають їх (епископств, капітул, згромаджень, чернечих законів, семинарій, парохіяльних бенефіцій, інших бенефіцій і т. д.) тамже їх вписано, а то на підставі заяви компетентного ординарія, засвідченої через компетентну горожанську владу.

3. Справа маєтків, що їх забрала Церкві Росія, Австрія й Прусія, а котрі тепер находяться в посіданню польської держави, поладнається пізніщою умовою. Аж до тієї пори польська держава забезпечує Церкві річні дотації, не низші від реальної вартости дотацій, що їх признавали Церкві правительства: російське, австрійське і пруське на землях приналежних тепер до Річипосполитої польської. Згадані дотації будуть обчислятися і розділюватися так як це є виказано в залучнику А. На випадок парцеляції згаданих маєтків, епископські столи, семинарії й парохіяльні бенефіції, котрі тепер не посідають землі, або посідають її в невистарчаючих скількостях, одержать її на власність, по мірі розпорядимости, аж до висоти 180 гектарів на епископ-

ський стіл і 180 гектарів на семинарію, і, відповідно до якости землі, від 15 до 30 гектарів на парохіяльну бенефіцію. Гуртова сума грошевих дотацій, означених з залучнику А, зменшиться, для епархій, в яких буде це наділення землею, о 50 золотих річно за кожний гектар наділений, як попередно згадано.

4. Задержиться призначення маєтків, котрі Річпосполита польська ревіндикувалаб у колишніх займанчих державах як наслідниця прав, які прислугували тим державам з їхнього правного відношення до правних осіб церковних і чернечих Польщі, й які відносяться чи то до свідчень признаних тими державами в користь правних осіб церковних і чернечих, чи то до завідування нерухомими маєтками й капіталами, призначеними для Церкви.

5. Щоби поліпшити господарське й суспільне положення рільничого населення й щоб тим більше скріпити християнський мир у краю, Св. Столиця годиться на це, щоби Річпосполита Польська викупила від епископських бенефіцій, від семинарій, від капітульних бенефіцій, від парохіяльних бенефіцій, а також від звичайних бенефіцій, котрі посідають земні добра скількости орної землі, які перевисшають для кожної з цих одиниць: 15 до 30 гектарів, відповідно до якости землі, для парохії й звичайної бенефіції, 180 гектарів для капітули; 180 гектарів епископського стола й 180 гектарів для семинарії. В епархіях, котрих семинарії не посідають орних земель окромішних, від такихже земель епископства буде їм признано із земель приналежних до епископства 180 гектарів, вільних від викупу, незалежно від 180 гектарів застережених для епископського стола.

6. Згадані попередно правні особи церковні матимуть право самі вибирати собі з маєтків, які до них належать, парцелі землі, котрі в скількістях попередно означених лишаться їхньою власністю.

7. Ціну викупу земель попередно означених виплатиться по правилам, які застосується до викупу дібр приналежних до приватних власників і лишиться її до розпорядимости Церкви.

8. Св. Столиця годиться також на те, щоб орні землі, які приналежать до домів згромаджень і чернечих законів, та теж їхніх добродійних установ, з яких кожну з окрема вважається осібну рільну одиницю, викупила держава, згідно з правилами, які застосується до викупу дібр приналежних до правних осіб світських, з правом заховати для кожного зі вгаданих домів, як також для кожної з їхніх добродійних установ, що найменше 180 гектарів орної землі.

9. Правні особи церковні й чернечі, матимуть право, на рівні з правними особами світськими, переводити безпосередно парцеляцію орної землі, до них приналежної.

АРТ. XXV.

Всі закони, розпорядження чи рішення, які булиб суперечні з постановами попередніх артикулів, будуть тим самим скасовані від хвилі правосильности цього конкордату.

АРТ. XXVI.

Св. Столиця переведе протягом трьох місяців від хвилі правосильности цего конкордату і в порозумінні з правительством установлення й розграничення церковних провінцій й єпархій вичислених в арт. IX. Границі церковних провінцій й епархій відповідатимуть границям польської держави. Маєтки церковні, що лежать у Польщі, але приналежать до правних осіб церковних і чернечих, які мають свій осідок поза границями польської держави й на відворіт, становитимуть предмет осібної умови.

АРТ. XXVII.

Оцей конкордат увійде в правосильність два місяці після виміни ратифікаційних грамот.

Рим, дня 10. лютого 1925.

Петро Кард. Ґаспаррі
Володислав Скршинські
Станіслав Ґрабскі.

ЗАЛУЧНИК А.

Дотації, признані католицькій Церкві польською державою згідно з арт. XXIV цего конкордату, буде обраховуватись ось як:

I. Дотація духовенства:

Місячна дотація по курсовому множникови для державних урядовців.

1) Кардинали: 2500 пунктів, до того 800 зол. на удержання капелянів, повозів і т. д.

2) Архієпископи: 2000 пунктів, до того 600 зол. на удержання капелянів, повозів і т. д.

3) Епископи епархіяльні: 1700 пунктів, до того 600 зол. на удержання капелянів, повозів і т. д.

4) Епископи помічні: 1250 пунктів.

5) Члени капітул: 600 пунктів.

6) Парохи: 270 пунктів.

7) Ректори філіяльних церков, сотрудники й урядовці консисторії: 200 пунктів.

8) Ченці згромаджень, котрі побирають державні дотації: 125 пунктів.

9) Професори семинарії: 600 пунктів.

10) Вихованці семинарії: 125 пунктів.

11) Авдитор трибуналу св. Роти (платня рівна з платнею звичайних професорів університетських).

12) Секретар авдитора: 600 пунктів.

13) Учителі богословських інститутів, що мають права гімназійних професорів. (Платня рівна з платнею вчителів середніх шкіл.)

II. Річна дотація для емеритальної пенсії 383.413 зол.

1) Емеритура духовенства: 254.117 зол.

2) Емеритура для вдів і сиріт греко-катол. духовенства: 129.296 зол.

III. Річна дотація на удержання хорів катедральних і для низших церковних службовиків: 63.298 зол.

IV. Річні видатки церковної адміністрації: 755.940 зол.

1) Пастирські візитації епископів: 340.000 зол,

2) Епископ консисторії: 66.000 зол.

3) Ведення парохіяльних книг: 197.940 зол.

4) Почтові видатки: 147.000 зол.

V. Річна запомога для церков, церковних інституцій: 20.900 зол.

VI. Річний фонд будівельний: 1.016.000 зол.

VII. Інші видатки річні: 45.500 зол.

Згадані тут дотації признаватиме міністр скарбу кожній епархії осібно в гуртових сумах, означених на підставі виспеціялізованих буджетів, предложених компетентними ординарями. При

розділі поміж епархії суми дотацій признаних парохам через державу, візьметься в рахубу дохід з земель, що їх посідають парохіяльні бенефіції.

На випадок потреби й як що фінансове положення держави на це позволить, згадані дотації достаточно побільшиться, щоби запевнити відповідну матеріяльну екзистенцію парохам і другим членам клиру, а то на підставі спеціяльної угоди, якої предметом будуть „права епитрахиля".

Розділ дотацій попередно вичислених повіриться в кождій епархії ординарієви, котрий після хвилі правосильности цего конкордату зложить присягу вірности, передбачену в арт. XII.

Петро Кард. Ґаспаррі
Володислав Скршинскі
Станислав Ґрабскі.

Пояснення до Конкордату.

ВСТУП.

Ціллю цего конкордату є: означити становище католицької Церкви в Польщі і устійнити засади, які в гідности і сталий спосіб будуть управляти церковними справами на землях Річипосполитої Польської.

Католицька Церков в Польщі є виразом загальним і обіймає всі обряди, і під цим зглядом ріжниться від кан. 1. кодексу канонічного права, де сказано, що хоч в кодексі канонічного права часто наводиться устрій також східної церкви, він однако відноситься лише до церкви латинської і не обовязує східню хіба в тім, що з самої природи річи дотикає також східню.

В спосіб гідний означає, що постанови конкордату не уймають ані достоїнству церковної власти ані достоїнству власти державної,

і постійний або сталий, значить, що конкордат обовязує на все.

АРТ. І.

В цім артикулі висказується повага свободи католицької Церкви в Річипосполитій Польській: признається цій Церкві установлення Боже і цілий устрій правничий. Дальше прирікає держава свобідне виконання цілої власти, яку Церков посідає і свобідну управу Церкви після засад права божого і церковного, а також узнає кодекс права канонічного під зглядом церковної управи.

Вираз Церков католицька мається брати в найобширнійшім змислі, означає не лише тіло Церкви в Польщі, але також членів тої церкви, а саме: особи моральні і фізичні.

Слова: без ріжниці обрядів відносяться до 1. кан. кодексу і виражають, що всі приписи конкордату відносяться не лише до Церкви латинської, але також до католиків східніх обряду грецького і вірменського. По знесенню державних законів стісняючих, котрі Церков католицьку якогобудь обряду вязали в землях, що належать до Річипосполитої Польської, мають при-

мінятися приписи конкордату. Крім цих приписів конкордату мається заховати право канонічне чи то загальне чи частне.

Словом повна свобода не противорічать деякі установи в послідуючих артикулах. Арт. I. конкордату означує основну засаду, а саме, що польська Держава узнає право католицької Церкви до повної свободи в виконуванню цілої своєї власти, яка прислугує їй з права Божого і церковного, і проте всі установи, які находяться в конкордаті і в дечому цю свободу звужують, є і узнаються Державою, як повне уступство в виконанню своїх прав з боку Церкви в користь Держави. Права Церкви стисло до церковних справ не устають і не можуть уважатися як усунені.

В ріжних артикулах висказуються окремі приписи, які означують поодинокі свободи, хоч містяться в арт. I. і з нього можуть бути виведені, щоби виразними словами виказати права церкви, оспорювані нераз давнійшими Державами.

Держава запевнює Церкві свободу виконування її духовної власти і її судовласти. Це запевнення лежить в цьому, що Держава не буде ставляти ніяких перепон ані трудностей в виконуванню її властей, тільки прирікає також давати свою поміч Церкві в виконанню її розпоряджень. Дальше запевнює Держава свобідне завідування і заряд своїми справами і маєтком згідно з Божими правами і правом канонічним. Держава прирікає цим, що не буде робити ніяких перепон тому виконанню; зрікається отже тої системи, що правительство присвоювало собі право мішатися до церковних справ, зближення під якимбудь зглядом до життя публичного. Цій несправедливости поставляється кінець, коли висказується, що Церкві не грозить більше з боку Держави право надзору, реформи і т. и. Ця формула містить в собі твердження, шо до того виконання не вимагається від правительства ані згоди ані дозволу. — Та формула не означає, що Держава признає Церкві власть, тільки виражає її виконання, бо не належить ло цивільної власти означувати, які є права Церкви і її границі, в котрих може Церков виконувати свої права.

Судовласть (iurisdictio) означає звичайно всяку власть Церкви — кромі власти священства. — Цю означає устава Церкви описана канонами 218—486 і всі роди судовласти, котрі наводяться в канонах 196—210, як також ріжні справи означені кодексом права канонічного.

До тої судовласти належить всьо, що відноситься до законодатної власти, судейської і виконавчої в справах священодійств,

учительства і управи. Декотрі з тих чинностей означаються послідуючими артикулами конкордату, коли або обороняється в них повна свобода Церкви, або допускається певне уміркування цеї свободи. Дальше в тих артикулах предкладається лише якась часть, коли кодекс канонічного права пояснює їх обширнійше, і приписує ріжні правила в тім предметі. Не зашкодить навести тут у короткости, а саме: 1) Коли які предмети в частности не означується в конкордаті, не можна з цего вносити, що Держава може против Церкви усунути або новими законами так означити, що права Церкви або зноситься або звужуються. 2) Коли часткове правило в якім артикулі зносить якесь право Церкви, — з того не слідує, що зносяться й усі прочі права в цім самім предметі, означенім кодексом канонічного права.

Також коли якийсь припис канонічного права виразним правилом конкордату зноситься, не зносяться цілковито прочі приписи кодексу канонічного права в тім місци, тільки обовязують надальше, хібаби під певним зглядом видавалася правдива противорічність з виразними правилами конкордату; — тоді конкордат позістає в силі.

Заходить ще питання, чи маються заховати закони державні, які вже перед заключеним конкордатом були в уживанню і відносяться до висше сказаних предметів, а саме цих, що не означені окромішними артикулами конкордату, або які в певній части в поодиноких артикулах конкордату описуються, коли під ріжними иншими зглядами означуються правилами кодексу права канонічного.

Між иншими є провадження книг парохіяльних так званих метрикальних. Дотично провадження книг метрикальних кодекс права канонічного кан. 470 приказує, що душпастирі мають точно провадити книги парохіяльні, це є: книгу хрещених, миропомазаних, вінчаних і померших як також книгу про стан душ, і щоби в усі ці книги після звичаю одобреного Церквою або власним способом принятим Владикою поодинокі дійства вписували і їх переховували. З тих книг має парох при кінци кождого року пересилати відпис первопису до епископської курії, винявши спис душ. Владика або його відпоручник має в часі візитації або в иншім відповіднім часі в ті книги вглядати, і належить свято стерегти, щоби не дісталися в чужі руки. Католицька Церков а зглядно парохи придержуються того постановлення від непамятних часів.

З часом правительство надало тим метрикальним книгам силу публичних правних документів і запровадило для инших віроісповідань так звані метрикальні уряди і зачало ставити парохіяльні католицькі уряди на рівні з утвореними своїми метрикальними урядами і собі підляглими, і видавати розпорядження в метрикальних справах без огляду на дотичну церковну власть, неразпротивні розпорядженню сеї власти. Се було очевидне надужиття своєї власти і нарушення права церковної власти.

Метрикальні книги є всегда власністю Церкви і Церков робить прислугу власти цивільній виставляючи викази або витяги з метрикальних книг органам державним до їх урядування. Називати отже уряди парохіяльні урядами метрикальними або оставити їх на рівні з установленими правительством для инших віроісповідань урядами метрикальними; або відноситися до урядів парохіяльних з додатком яко урядів метрикальних є безправне.

Кан. 98 постановляє, що священики не сміють приймати чи то латинників на обряд східний або східних на латинський обряд; а також не вільно без позволення Апостольської Столиці переходити на инший обряд або по законнім переході повертати до давнійшого обряду.

Після закона австрійського вистарчало, коли хтось зголосив перехід свій з одного віроісповідання на друге перед адміністраційною властю. Правительстенні органи той закон примінювали до переходу з одного о б р я д у на другий того самого католицького віроісповідання і приймали такі зголошення від сторін всупереч повисшого канона кодексу канонічного. Се також є незаконне надужиття своєї власти.

Справи ті як і инші подібні рішає порівнання сего артикулу з артикулом XXV конкордану. Є очевидно, що зносяться всі закони і приписи, які є противні прочим артикулам конкордату як і першому артикулови.

Словами: з г і д н о з п р а в а м и б о ж и м и і п р а в о м к а н о н і ч н и м Держава узнає боже установлення Церкви і приріка є, що буде боронити свободу її і всі постановлення і права, які уважаються яко Богом надані і законодавством церковним зістали определені.

Вплив політичної власти до ведення метрикальних книг полягає лише на старанню (lediglich auf Obsorge), щоби всі в них передвиджені законом вписи були доконані у формі приписаній законом. Достережені похибки мають подати через політичну краєву власть до відома Курії Епископської в ціли їх припинення.

Таким ореченням адміністраційного Трибуналу у Відни з дня 8-о січня 1887 Ч. 20. Взд. 3334. були нормовані відносини адміністраційних властей до церковних метрикальних книг і справ та до парохіяльних урядів.

В справах відносячихся до 1) уряду церковного, 2) приходства (beneficium), 3) самої церкви, мають уряди державні порозуміватися з духовенством посередно, це є через Епархіяльні Курії Епископські.

Посередна також переписка повинна мати примінення при видаванню через уряди державні загальних поручень, оречень, розпоряджень і відозв до Духовенства.

Державні уряди можуть відноситися до духовенства безпосередно: 1) в справах відносячихся до духовних як осіб приватних; 2) в справах метрикальних, і то оскілько ходить о періодичні викази статистичні, військові, шкільні і о урядові витяги метрикальні.

У взаїмних переписках повинна заховатися вічливість і взаїмне пошанування. Розпорядок австрійського Міністерства внутр. справ з дня 25 го лютого 1856 Ч. 3862|342 устійнює, що відношення між Старостами і парохіяльними урядами не є ані „subordinirt“ ані „koordinirt“ та поручає перестерігати у взаїмовідносних форм вічливости, які практикуються між урядами від себе независимими. То поручення містить також рескрипт Міністерства справ внутр. з д. 27-го серпня 1857 р. Ч. 12522, в якім наложено Староствам як обовязок в переписці з парохіяльними урядами перестерігати форми вічливости та висказів і „зволить“ (wolle), упрашається (wird ersucht). Тимчасом теперішні Староства в переписці до зовсім непідчинених собі українських урядів парохіяльних відносяться в тоні як: „Wzywam przeto Wny urząd parafialny... pod zagrożeniem surowej sankcji karnej“, „czyniąc ks. proboszcza osobiście odpowiedzialnym“ або „Wzywam pod zagrożeniem bezwzględnego stosowania najsurowszych przepisów karno-administracyjnych“ і т. п.

Деякі Староства а також Магістрат міста Львова накладають грошеві кари на священиків за письма виготовлені до них в мові українській, покликуючися на язикові закони з 31. липня 1924 Дн. У. Р. П. Ч. 73 поз. 754, котрі до гр. кат. урядів парохіяльних зовсім не відносяться. Сей закон не установляє ніякого обєктивного загального правила, лише містить в собі зовсім подрібні постанови, котрі власти та державні і самоуправні уряди субєктивно мають урядувати в польській мові. З окрема § 1. розпорядку виконуючого до сего закона і розпорядку з 24. вересня 1924.

Дн. У. Р. П. Ч. 85 поз. 920 вичислює загально, а в § 2 в уст. 4 і то вичерпуючо всі власти і уряди, що під постанови язикового закона підпадають, однак парохіяльних урядів там нема згаданих.

Деякі Староства осмілилися безпосередно приказати гр. кат. урядам парохіяльним, щоби вмісто печаток гр. кат. уряду парохіяльного постаралися о печатки з польською написею і видані письма, метрики з печаткою з написею: „гр. кат. уряд парохіяльний" відкидають.

Старости забувають, що після Арт. 3 конституції, органи державної адміст рації не є компетентні видавати норми правні, вони мають тільки обовязуючі норми виконувати.

Установляти правила взаємовідношення між державою а церквою та її органами має після Арт. 114 і 115 конституції тільки законодавча власть і то неодносторонно, лише на засаді попереджаючого взаємного отже обосторонного порозуміння з представниками Церкви, це є Владиками.

Всі повисше наведені і инші подібні поступки декотрих органів державних є незаконні і надужиттям і зловжиттям.

Найвисший закон в Річипосполитій Польській є і повинен оставати Конституція з 17. марта 1921 р. а дотично Церкви, також Конкордат з Столицею Апостольською і всякі закони, міністерські розпорядження і прикази адміністраційних властей мусять брати за основу арт. Конституційного закона 114, в котрім сказано, що католицька Церков управнюється своїми власними правами, а арт. 113 конституції каже: „Każdy związek religijny, uznany przez Państwo, może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne".

Всч. уряди парохіяльні повинні о всяких надужиттях органів державних повідомляти свою духовну власть, а та не залишить, де належить, упімнутися о пошанування своїх прав.

АРТ. II.

Хоч в арт. I. запевнена повна свобода Церкви в виконуванню свого права, то в сім артикулі II. признає Держава спеціяльно свободу в безпосередніх взаєминах Владик і вірних з Апостольською Столицею і Владик з своїми вірними. На підставі сего артикулу можуть Владики оповіщати свому підчиненому Духовенству і вірним безпосередно свої розпорядження, рішення, пастирські листи і т. п. не підлягаючи ніякій цензурі зі сторони цивільної власти, чого вимагали декотрі давнійші Держави.

Під словом Епископи розумілося Владики. Імя Владики (Ordinarius) прислугує всім тим, що мають порядочну власть (potestatem ordinariam) в виконуванню церковних прав, якими кромі Апостольської Столиці є: Епископи столичні і їх Ґенеральні Вікарії, Адміністратори, Вікарії і Апостольські Префекти, Капітульні Вікарії і всі висші Настоятелі монаші в Чинах духовних винятих.

Під іменем Апостольська Столиця приходять не лише Папа Римський, але також, коли з природи річи або у звязи бесіди що иншого не оказується, Конґрегації, Трибунали, Офіція, через котрих Папа Римський справи Церкви полагоджує. Артикул сей мається пояснювати в найобширнійшім змислі, тому що є прихильний.

АРТ. III.

Словами: Для удержання приязних відносин поміж св. Столицею і Річпосполитою Польською виражається дипльоматична ціль посольства, але з того згляду цілком не обмежується повага церковна Апостольського Нунція.

АРТ. IV.

Артикул сей говорить про помочи власти світської в разі потреби при виконанню постанов і декретів церковних а) в разі низложення духовного, позбавлення приходства церковного по оповіщенню декрету канонічного про згадане низложення, або позбавлення, як також в разі заборони ношення духовної одіжи; б) в разі побору такс або данин, призначених на церковні ціли а передвиджені правом державним; в) у всіх инших випадках, передвиджених обовязуючими законами.

Будова і реставрація будинків церковних, подібно як всякі роботи, звязані з удержанням цмінтарів, можуть бути виконані через власти церковні точно після приписів права канонічного з захованням норм вказаних в Арт. XIV. і XVI. Конкордату без убіганняся до розкладу примусового коштів будовляних на парохіян, але при ужитю складок добровільних як також инших фондів призначених на ціли будівельні.

Коли власти церковні узнають потребу ужиття права розкладу обовязуючих складок на ціли церковні, мають бути примінені норми подані низше.

§. 1. Парохії мають право ухваляти складки, обовязуючі на ціли церковні, именно на будову або реставрацію храмів і ин-

ших будинків церковних і парохіяльних, на заложення, розширення погребових цвинтарів, на установи добродійні і просвітні, парохіяльні, на утримання дяків і церковної служби, на засилення каси церковної.

§. 2. Виконання того права належить до Ради парохіяльної на підставі сеї інструкції.

§. 3. Рада парохіяльна, утворена в половині через іменування Владики, згідно з правом канонічним, а в половині з вільних виборів парохіяльних, посідає компетенцію, виказану в §. 1. цеї інструкції.

§. 4. Рада парохіяльна складається з 4-ох до 12 членів, зависить від великости парохії. Се число усталює Епархіяльний Владика.

Члени Ради парохіяльної з виборів вибираються на 6 літ з тим однак застереженням, що по перших трох літах половина членів уступає через льосування, а на їх місце вибираються нові члени, по упливі других трох літ уступають ті члени, котрих мандат вигас через уплив виборчого часу. Крім членів чинних Ради парохіяльної, вибираються також їх заступники в відповіднім їм числі, в дорозі безпосередних виборів, або також через зачислення до тої категорії осіб, котрі отримали підчас виборів членів чинних найбільше по них число голосів.

Членами Ради парохіяльної, що їх вибрали вірні, як також їх заступниками не можуть бути акатолики, особи иншого обряду, карані кримінально, ноторично ворожо успособлені до Церкви, також люди знані з соблазняючого життя. Вибраних затверджує Владика. В разі ділання тих осіб на шкоду Церкви, Владика може їх звільнити від обовязків члена Ради парохіяльної.

§. 5. Зібрання парохіяльне виборче складається з повнолітних парохіян, замешкалих в парохії по крайній мірі від року і зістаючих в посіданню горожанських прав.

До компетенції Зібрання парохіяльного належить вибір Членів Ради парохіяльної і їх заступників.

Ухвали Зібрань парохіяльних відносно инших предметів є самі собою неважні.

Вибори доконуються на підставі листи виборчої, виставленої в місци означенім Парохом. До листи записуються всі, що мають виборче право пасивне і активне.

Вибори доконуються картками, тайно, звичайною більшістю. Бюро виборче творить собі парох, покликуючи чотирох лавників.

евентуальні спротиви рішає Рада парохіяльна, з правом від-

клику до Ради Адміністраційної Епархіяльної в речинци 14 днів по доконаних виборах.

§. 6. Зібрання парохіяльне скликує церковна власть.

§. 7. До правосильности парохіяльного зібрання, скликаного в першім речинци, потрібна є присутність половини всіх членів, що мають право до участи в зібранню. В разі колиб перше зібрання було безуспішне, скликується, не вчаснійше як в 8 днів і не пізнійше як в 15 днів, зібрання в другім речинци, важне без огляду на скількість присутних.

§. 8. Звідомлення про скликання парохіяльного Зібрання повинні бути вивішені в канцелярії парохіяльній або на дверах церковних найменше на 8 днів перед Зібранням.

§. 9. На Зібранню парохіяльнім виборчім предсідником є парох або особа, визначена церковною властю.

§. 10. Розклад на парохіян квот, конечних для покриття видатків передвиджених в § 1. сеї інструкції і виконання будовляних робіт, належить до Ради парохіяльної, згідно з слідуючими нормами :

§. 11. Рада парохіяльна при помочи війта в парохіях сільських, а бурмістра в парохіях міських, споряджує розклад належних складок. Розклад той має бути опертий на обчисленню певного проценту від загалу податків. Належна часть патроната зачислена є до впливів на дотеперішних підставах.

§. 12. Розклад той повинен бути виставлений в канцелярії парохіяльній до відомости публичної на протяг 14 днів, в цілі запізнання платників з його подробицями. Про можність розсмотрення розкладу, платники повинні бути повідомлені. Реклямації проти розкладу, зложені на письмі в протягу 10 днів від хвилі сповіщення, розсліджує Рада парохіяльна і видає протоколярно своє рішення, по чім цілий операт, це є розклад таяж Рада пересилає до Староства для узискання екзекутиви. Від рішення Ради парохіяльної прислугує відклик до Ради адміністраційної Епархіяльної в протягу 10 днів.

§. 13. Впровадження виконання розкладу, після його розсмотрення Староством, належить до Ради парохіяльної при помочи власти державної.

§. 14. По скінченню робіт будівляних або реставраційних Рада парохіяльна справджує правильність їх виконання, почім звіт свій пересилає до Владики і після отримання відповіди подає до відома парохіянам.

Закони ті передвиджують обовязаність державних урядів уділяти поміч виекзеквування таких даних або складок. Сим артикулом ті закони, що з одної сторони говорять про право накладання данин на будову церкви або будинків парохіяльних і обовязанности урядів державних і виекзеквування тих данин або складок позістають в своїй силі.

Крім наведених висших случаїв, в котрих прирікається поміч світської власти, є також закони державні, котрі такої помочі домагаються. І так Прокуратор цивільного Трибуналу обовязаний жадати від Церковного Суду розпізнання важности супружества заключеного в стані перепон розриваючих права публичного. Очевидно в такім случаю провадиться процес проти волі супругів, і длятого для екзеквування завізвань для них і свідків необхідна поміч цивільних урядів.

Дальше є також закони цивільні, котрі означують, що справи цивільні між особами церковними, як також справи мішаного судища маються судити Куріями церковними. І в тих справах правительство не може відмовити своєї помочі, колиби того домагалася власть церковна.

Слова: о б о в я з у ю ч и м и з а к о н а м и означають не лише закони, які тепер істнують, але також і ті, які в будучности будуть постановлені законною властю.

АРТ. V.

В сім артикулі потверджають і з деякими ограниченнями описуються три привилеї духовних: а) Привилей канона; б) Привилей судищ; в) Привилей звільнення особового від військової служби і инших служб, незгідних з станом духовним. Перший Привілей ограничається до оборони чинностей церковного уряду.

Звільнення від військової служби є як найобширнійше. Однак в часі війни ставляться границі тому звільненню при захованню привилея, — бо передвиджується лише завізвання священиків в відповіднім числі доповнення душпастирства при війську, коли инші духовні як кандидати стану духовного довжні сповняти обовязки служби санітарної. Щоби же в часі війни не дати молодіжі нагоди відтягнутися від військової служби уданим покликанням до стану духовного, відмавляється то звільнення таким питомцям Семинаря, котрі зістали там приняті по виповідженню війни.

Під словом „д у х о в н і“ розуміються не лише ті, що займають якібудь уряди церковні, але всі, що уже яко кандидати

стану духовного є приняті до духовного Семинаря, або задля браку місця в Семинари мають обітницю приняття і позволено їм слухати виклади богословських предметів і дійсно учащають на ті виклади, і всі вони користають з повисших привілеїв як також монахи і їх новики, також члени стоваришень релігійних жиючі спільно.

Слова: „в виконанню своїх урядів" значить кожду чинність духовного стану, а не лише самі чинности якогось церковного уряду, як напр. цивільні урядники при консисторіях і т. п.

Слова: особливою охороною правною в змислі правничім означають запобіження, оборону і свободу, а именно: Держава обовязується обороняти виконання релігійних чинностей і усувати всякі трудности і перешкоди, обороняти особи не лише при виконанню священнодійств і справуванню уряду пастирського і карати тих, котріби сего допустилися.

Нарівні з державними урядниками будуть духовні користати з права звільнення від судового заняття свого вивінування понад пяту часть. Тут здавалобися, що заходить певне ограничення зглядом духовних того права, з якого користають державні урядники. Коли бо урядники виняті від застановленя виплати $^4/_5$ своєї дотації адміністраційною і судовою властю, в конкордаті лише згадка про заняття судове. Но така гадка не має основи. Ціль і підстава закона в конкордаті є, щоби заховати для особи церковної відповідне удержання, котре сим артикулом конкордату обороняється проти примусової екзекуції. Слово „нарівні" надає духовним повне право, яке законами прислугує урядникам. Проте і власть адміністраційна не може здержати духовним понад пяту часть їх дотації.

Щоби не приносило шкоди для добра парохій: сим застерігається, щоби візвання священиків до служби військової не перешкаджало душпастирству в парохіях. Проте військові власти мають порозумітися з Владиками дотично числа маючихся опорожнити парохій. Владикам надається власть определення, котрі презвитери мають позістати в парохіях. Очевидно в покликанню презвитерів і инших духовних до війська мають заховатися приписи державні дотично віку цих, що їх мається покликати.

АРТ. VI.

Недоторкальність є вираз загальний; обіймає отже все, що під сею назвою про святі місця приходить в канонічнім праві, а іменно: 1) право прибіжища (ius asyli) в тих границях, які передвиджують канони. І так: Кан. 1179 „Церков користає права прибіжища так, що виновники, коли збігли до святого місця, не можуть бути з відтам забрані, хибаби наставала необходимість, без згоди Владики або по крайній мірі управителя церкви. 2) Виняття від цивільної судовласти після кан. 1160. „Місця святі є виняті від цивільної судовласти влади і в них законна влада Церкви виконує свобідно свою власть. 3) Усунення від місця святого не лише безбожного і огидного уживання (кан. 1172, 3), також світського ужитку, як розправи і торгів (кан. 1178, 1207). Навіть домашні і півпубличні каплиці повинні бути вільні від всякого домашнього ужитку. Під церквою розуміється будинок призначений для богослуження в тій особливо цілі, щоби був приступний для всіх вірних Христових до публичного виконання богослуження; а під каплицею розуміється місце призначене для богослуження, однако не в тій цілі, щоби весь вірний нарід міг там виконувати публично богослуження.

АРТ. VII.

В сім артикулі наводяться привилеї військових осіб, а іменно:) Є виняті від душпастирства і судовласти своїх Владик і відані власним душпастирям. 2) Установлення Апостольського Вікарія військового, котрий в декотрих державах зістає висвячений на титулярного Епископа, якому також св. Столиця надає судовласть до військових осіб, як також до парохів і капелянів військових.

Свята Столиця застерігає собі на підставі кан. 451, § 3, право уладження цеї справи окремими приписами.

Привілей виняття від душпастирства своїх Владик розтягається також на родину осіб військових.

Фаховим дорадником полевого Епископа для літургійних справ обряду східного, є декан греко-катол. при полевій Курії Епископській.

АРТ. VIII.

Накладаються сим артикулом молитва за Републику і її Начальника. Молитви літургічні очевидно означають молитви, які булиби означені приналежною церковною властю.

АРТ. IX.

Артикул сей мається толкувати стисло і не може розтягатися мовби жадний Епископ мешкаючий в Польщі не міг виконувати своєї власти в областях або на особи, перебуваючі по за границями Республики Польської.

АРТ. X.

В сім артикулі говориться 1) про утворення і переміну приходств (beneficium) церковних як також Згромаджень і Чинів релігійних, їх домів і заведень; 2) про назначення провінціялів Чинів релігійних, вкінці назначений не є горожанином польським.

Творення приходств означують кан. 1414—1418. Переміни пояснюють кан. 1419—1430.

Кромі Папи Римського можуть Владики в своїх областях основувати нові приходства, але Вікарії Ґенеральні лише на окремі поручення. Приходств не повиннося основувати, коли не є забезпечене стале і відповідне вивінування, з котрого доходи малися би стало побирати. Не забороняється однак, де відповідне вивінування не дасться озпачити, основувати нові парохії або мовби парохії, коли розумно провиджується, що всі потреби з відкиинде дадуться покрити. Перед оснуванням приходства мають бути покликані і вислухані інтересовані, коли які є.

Утворення приходств має статися законною грамотою, в котрій определяється місце, де приходство основується, і описується вивінования приходства як також права і тягарі приходства.

Можуть також Владики (з виїмком Вікаріїв Ґенеральних і Капітульних) з справедливої і канонічної причини якібудь парохії також проти волі їх управителів і без згоди народа ділити, і нові парохії творити. Причина канонічна до поділу парохії може бути лише тоді, коли або є утруднений доступ до церкви парохіяльної, або занадто велике число парохіян, котрих добру духовному парох не може належно задосить учинити.

Владика при розділі парохії має новоутвореній призначити відповідне удержання, котре коли не дасться з відкиинде осягнути, належить взяти з доходів належачих якимбудь способом до церкви матерної, скоро достаточні доходи остануть при церкві матерній.

Коли розділена парохія правно належить до якого чина релігійного, то ново утворена парохія не є уже того чина релігійного; рівно як ново утворена парохія відділена від парохії права патронатського, є свобідного надання.

Всі ті права Владик відносно поділу і творення нових парохій стверджує арт. X. конкордату; але оскільки ті зарядження потягнулиби за собою видатки з скарбу державного, мають ті зарядження діятися по порозумінню з урядом державним; в противнім разі можуть Владики ті зарядження предприняти свобідно, не жадаючи від правительства згоди або позволення.

В разі вимагання дотації для новоутвореного приходства або побільшення дотації при зміні стану якоїбудь бенефіції, властивий Владика звертається до Міністра В. Р. і О. П. з відповідним внесенням про виєднання повисшої дотації в Міністерстві Скарбу.

То само відноситься до Чинів релігійних вказаних в Арт. X. конкордату.

АРТ. XI.

Перша часть цего артикулу містить в собі відкликання всіх прав назначення особи на престіл Епископський опорожнений, які доси прислугували чи то капітулам, котрі могли вибирати кандидатів, чи то правительствам, цісарям або королям, котрі могли іменувати кандидатів. Тепер назначення Епископа належить до Апостольської Столиці. Лише Його Святість годиться звертатися до Президента польської Республики перед призначенням Архіепископів, Епископів і Коадюторів з правом наслідства, як також полевого Епископа, щоби впевнитися, що президент не має проти того вибору замітів політичної натури. Тут поставляється спеціяльно предмет, який може ставити трудности політичні. Не мають отже місця трудности з иншого предмету, і не може бути виявлена незгода формою загальною нествердженою.

В справі іменування Епископів, св. Столиця зноситься з Президентом Республики а не з Правительством взагалі.

АРТ. XII.

В сім артикулі наводиться формула присяги для правительства цивільного.

Владики (Ordinarii) згадані значить, що не всі, яким прислугує титул Владики, мають складати присягу, а лише Архіепископи і Епископи столичні, Коадютори з правом наслідства і Епископ полевий.

Час складання присяги не є означений. Після кан. 333 Епископи столичні є обовязані в протягу чотирох місяців від отримання Апостольскої грамоти обняти свій уряд. З того виходить, що в протягу тих чотирох місяців перед обняттям посади

мають зложити згадану присягу. В поодиноких случаях мають іменовані Епископи порозумітися з Президентом Републики дотично часу і місця складання присяги.

Слова до рук Президента не означають обряду присяги. Був звичай і нині ще декуди заховується, що присяга складалася при поданню руки, що означає приречення захована вірою присягу. Після приписів кодексу права канонічного обряд для складання присяги священиків є, щоби то чинили з зложенням руки на груди. (Кан. 1622 § 1.)

Слова „як годиться Епископови“ яко наслідникови Апостолів, котрі не лише заховували заповіди Христові дотично дочасного публичного устройства, але також обовязували вірних, щоби підчинялися „не лише задля гніву, но також задля совісти“ і їм ті обовязки всесторонно поясняли.

АРТ. XIII.

З двох частей складається сей артикул. Перша часть говорить про школи, релігійно-моральне вихованнія молодіжі, як також про виділи богословські, друга часть про Семінарі і права сих, що покінчили богословські науки.

Основа, на якій опираються права Церкви в шкільництві, є післанництво (місія), дане І. Христом для береженнія і вірного пояснення правд віри. Затім має церков задачу, учити всі народи відповідною формою, особливо виховувати молодіж в правдах католицької релігії, а потім управляти вірних в захованню Христових приказів.

Артикул сей постановляє, що по всіх публичних школах низших і середних наука релігії буде предметом обовязковим. Учителів релігії іменує Правительство з поміж тих, що отримали місію від церковної Власти.

У всіх публичних школах не лише тих, де подається загальне образування, але також низші школи промислові, семинарі всякого роду, школи торговельні, технічні, домашного господарства під якоюбудь назвою, чи вони зависять від Міністерства Просвіти, чи Міністерства рільництва або від инших.

Конституція в арт. 117 передвиджує ріжницю шкіл, именно: публичні і приватні. Право цивільне в стислім змислі називає школами публичними, в котрих програма шкільна обіймала науки для молодіжі до 18 року віку і котрі цілковито або в части удержуються зі скарбу державного або Товариств, отже 1) школи істнуючі на скарбі державнім; 2) школи удержувані Товариствами

(повітові, міські і т. п.); 3) школи національні, коли мають організацію автономічного тіла з характером права публичного.

Закони польські розріжнюють два роди шкіл, публичні і приватні, але законно утворений новий рід шкіл, котрі хоч уважаються приватними, о скілько удержуються датками осіб приватних, мають однак права прилюдних шкіл і тому називаються „Школами з правами прилюдности". Такі школи мають право виставляти свідоцтва укінченого курсу наук, які мають силу публичних документів. Ученики, що ходять до таких шкіл є звільнені від обовязку ходити до публичних шкіл, де є примус шкільного образування.

Школи середні приватні можуть на підставі рескрипту Міністра Віроісповідань і Просвіти з дня 22. квітня 1922 отримати права шкіл державних або повні або неповні. Ученики, що покінчили курси в школах приватних з повними правами шкіл державних, складають іспити перед Комісією державною і отримують свідоцтва зрілости тої самої важности, як у школах державних. Переходячі до шкіл державних з тих шкіл приватних складають вступний іспит лише з тих предметів, які не викладалися в сих школах а викладалися в школі державній.

Проте вираз публичне (прилюдне) ужите в конкордаті, мається брати в найобширнійшім змислі, іменно: обіймає школи низші публичні і приватні з правом публичности — як також школи середні, якабудь їх назва, чи се школи державні, чи школи приватні з правами повними або неповними шкіл державних. З того не слідує, що нема обовязку в якихбудь школах приватних науки релігії. Конкордат в цій справі определяє лише обовязок, який тяжить на Державі, та не виключає обовязку і права Церкви старатися, щоби по всіх школах відбувалася наука релігії.

Крім висших шкіл належить брати в стислійшім змислі, або означають лише школи академічні, які мають права університетів а не ті школи, що дійсно є середними школами — як всякі роди ліцеїв.

Іменування учителів релігії відбувається звичайно так: Учителі релігії етатові до шкіл середних державних призначуються Владикою місця, так, що до кождої школи призначується якийсь священик. Про се призначіння повідомляється шкільного куратора. В тім самім часі призначений священик предкладає томуж Куратореви: 1) перебіг життя; 2) свідоцтво з шкільних наук; 3) свідоцтво повненого уряду учителя релігії в якійсь школі. Коли

ходить про школи низші в більших містах, де є більше шкіл, заховується та сама форма призначання особи на учителя релігії як для шкіл середних, тільки що призначеного відсилається до шкільного інспектора, а не до Куратора. Подібно предкладає інспекторови свої особисті документи призначений священик. Коли заходить потреба призначити учителя в менших місцевостях, в котрих найчастійше той сам учитель призначається для всіх шкіл, Владика місця виявляє інспекторови імя особи, яка призначена до викладання релігії, і учитель призначений до науки релігії предкладає томуж інспекторови свої документи. Учителі неетатові, тільки тоті, що заступають їх, іменно: місцевий парох, або його сотрудник, або хто инший повідомляють лише шкільного інспектора, що будуть викладати науку релігії в означених школах. Перенесенню парохів або сотрудників, котрі заступають учителів релігії в школах, не стоїть на перешкоді ніяка трудність; Владика може в тім свобідно поступити. На учителів релігії в школах станових, середних державних і в школах низших публичних, не повинен Владика загально переносити в протязі шкільного року, щоби порядок шкільний через те не був нарушений, хіба в надзвичайнім случаю або з важної причини. З боку Владики перенесення діється самим повідомленням зділаним Куратори, коли ходить про школу середну, або інспекторови, коли є бесіда про школу низшу, що священика сповняючого уряд учителя релігії звільняє від того обовязку і на його місце призначує иншого, котрого імя наводиться. В сім повідомленню не наводяться причини перенесення — з боку Куратора або шкільного інспектора вноситься о звільненя, від уряду з наведенням причин, задля яких мається стати така заміна. Ніколи не можеться допустити перенесення священика учителя релігії зі школи якоїсь Епархії на учителя релігії в школі иншої Епархії, колиб случайно вносили уряди шкільні, хибаби то діялося відповідно з приписами канонів.

Владики мають право і обовязок наглядати навчання релігії під зглядом його змісту і моральности учителів, мають отже чувати, щоби в школах не викладалося і не діялося щось такого, що шкодилоби релігійному вихованню, що виразно сказано в § 2 кан. 1381: „Владики місця мають право і обовязок чувати, щоби в якихбудь школах в їх области не викладалося і не діялося щось против віри і добрих обичаїв". Мають отже уважати не лише на те, що учителі устно ученикам викладають, але також які письма і книжки поручають до читання. Крім того мають на-

глядати на моральне поведення учителів і взагалі чувати, щоби відповідними середниками побожність учеників підносилася, як духовними вправами, частим приняттям св. Тайн, як і старанним виповненням Заповідей Божих і церковних так учителями як і учениками.

Наколи би Владика відобрав учителеви уповажнення, то той тим самим буде позбавлений права навчання релігії, не має толкуватися, мовби міг навчати инші предмети в тій самій або иншій школі, тому що священики, учителі релігії підлягають свому Владиці і призначені до служення Епархії, і длятого не вільно їм приймати посади учителів світських предметів після свого уподобання, особливож проти волі свого Владики; в противнім случаю може бути караний, не винявши суспензії від священодійств.

Засади наведені висше про вибір учителів в школах, мають бути приноровлені до університетських професорів, доцентів і асесорів на богословських Виділах при державних університетах. Однак спосіб іменування на уряд професора, якогобудь степени, ріжниться в Виділі богословськім від того, який уживається в школах середних і низших. Кандидат на уряд професора представляється Владиці місця Деканом Виділу. Владика, вислідивши прилоги представлення, предкладає сю справу Апостольській Столиці, а отримавши рішення, виставляє представленому грамоту, уповажняючу викладати разом з канонічною місією. Той кандидат на уряд професора предкладає Деканови Виділу свої документи до дальшого полагодження з настоятелями Всеучилища.

Уряд учителів релігії в школах середних можуть отримати священики, що покінчили висші науки (Studia Superiora). Силою рескрипту Ради Міністрів з дня 5. серпня 1920 до шкіл висших для згаданої ціли причисляються Семинарі церковні, між иншими в Перемишлі і Станиславові. Силою Арт. XIII. конкордату всі Семинарі в Польщі причисляються до шкіл висших, бо дійсно їх науки богословські рівні є з тими, які викладаються на Виділах богословських університетів.

Семинарі так висші як і нисші, згідно з правом канонічним під зглядом науки, виховання, карности і т. д. підлягають виключно і цілковито місцевому Владиці.

АРТ. XIV.

Під маєтками розуміються тут добра тілесні, матеріяльні так рухомі як нерухомі. Сим артикулом Держава запевнює, що маєтки церковні зістануть ненарушені і не можуть бути предме-

том якоїбудь правної чинности Держави, якаби зміняла їх стан або призначення. Слова юридичний акт мається тут брати в найобширнійшім значінню, і обіймає так акти законодавчі, як також акти власти виконавчої, взагалі Правительства, в частности адміністраційної власти. Таким чином устає небезпека вивласнення, яка доси грозила добрам церковним недвижимим або движимим. Подібно в будучности на підставі спорядження конкордату, не можуть постановлятися закони, які якимбудь способом намірялиби відчуження або обмеження посідання церковних дібр. До якої небудь зміни річей церковних через Державу, яка має вид якогобудь відчуження, згода власти церковної є необходима.

Ограниченням сеї ненарушности постановляється лише то, що вже правом природним передвиджується, іменно законне вивласнення, яке в окремім случаю задля вимог загального добра накладається за відповідним винагородженням. Приміром представляються два сего рода окремі случаї, але через то не виключаються инші обставини загальної вимоги. Случаї сі мають бути тої самої важности, як ті що наведені, коли справедливі причини вивласнення істнують. Не можуть проте уважатися справедливими причинами вимоги якогось окремого заведення, яке не є висше і потрібнійше від заведення церковного, від котрого жадається відступлення части дібр за винагородженням, також в дорозі заміни землі в користь того окремого заведення, хотяйби ходило не лише про його розширення, але й його істнування або основання нового заведення. Не може проте ніяким способом примінятися до церковних дібр Арт. 4. закона з дня 7-го лютого 1922, котрий на ціли шкільні передвиджує вивласнення, коли громада сеї місцевости не має відповідного ґрунту на ту ціль.

В дальшім уступі сего артикулу є бесіда про консервацію старинностей, творів мистецтва і архівних документів і рукописів, що мають вартість історичну або мистецьку. В тій ціли має бути в кождій епархії утворена комісія, іменована Владикою в порозумінню з приналежним міністром. Є проте пожадано, щоби Владика при утворенню такої комісії іменував між иншими урядового консерватора, щоби уникнути непорозуміння, які моглиби повстати між консерватором іменованим Правительством а комісією утвореною Владикою. Не є там сказано, чи голос комісії є рішаючим, проте має тут приноровитися кан. 1280, котрим голос дорадчий уділяється знатокам в консервації памятників, як також кан. 1164 при будові церквей. В самім ділі власть церковна ніколи не легковажить голосу таких знатоків.

§ 1. До комісії мішаної для консервації входить кромі Владики яко предсідника, консерватор правительственний, один з архитектів і два члени. Лісту вибраних ним осіб, Владика пересилає Міністрови В. Р. і О. П. в цілі узискання гадки в тім взгляді.

§ 2. Конференція Епископів визначить комітет, котрого завданням буде опрацьовання інструкції, определяючої організацію, компетенцію і спосіб ділання мішаної комісії.

§ 3. Владики мають докладно оглянути предмети консервації в самім місці Епархіяльнім. Одночасно буде видане деканам поручення доконання списів таких мистецьких памяток старовини по думці Арт. XIV. конкордату по всіх церквах і заведеннях церковних, находячихся в границях деканату.

§ 4. Задачею мішаної консервативної комісії є виконування опіки над церковними памятками мистецтва і культури в границях Арт. XIV. 3.

§ 5. Мішану консервативну комісію становлять чотири особи, відповідаючі вимогам права канонічного що до своїх кваліфікацій, вибрані через Владику Епархіяльного в порозумінню з Міністром В. Р. і О. П.

§ 6. Предсідує в мішаній консервативній комісії Владика згідно з вимаганням кан. 1520 або визначений через нього заступник.

§ 7. Владика місцевий може змінити що три роки склад комісії міш. конс.; причім нових членів покликує згідно з § 5. сеї інструкції.

§ 8. Для провадження взоровости комісія міш. конс. обдумає средства в порозумінню з Міністром В. Р. і О. П.

§ 9. Комісія відбуває свої засідання на візвання її предсідника по крайній мірі раз в квартал. До важности засідань комісії міш. консерв. вимагається присутність предсідника і по крайній мірі двох членів сеї комісії. Гадки комісії, маючі значіння згідно з кан. 1520 § 3, западають звичайною більшістю голосів. При рівнім поділі голосів, голос предсідника переважає.

§ 10. Комісія міш. консерв. розгляне приготовані через парохів і управителів церквей, інвентарі старовинних предметів, а за разом виготовить спільний інвентар Епархіяльний.

§ 11. На підставі інвентара Епархіяльного зістануть справджені і поправлені істнуючі доси інвентарі державні церковних старовинних предметів.

ЛБ АН УРСР
Ж. №

§ 12. Обняті інвентарем предмети церковних памяток мистецтва позістають під опікою управителів властивих церквей, зглядно настоятелів даних заведень, до котрих старовинні предмети належать. Уділ Адміністраторів, зглядно Ради парохіяльної в виконуванню сеї опіки передвиджують канони 1183, 1521, 1522, 1523. Предмеги ті будуть розсліджувані мішаною консервативною комісією визначеним нею знатоком щорічно що до їх стану.

§ 13. Візія предметів архівальних може бути доконувана міш. консерв. комісією при приміненню кан. 378 права канонічного зложенням до перегляду квестіонованих предметів в Епископській Курії в спосіб вказаний в тім каноні, а іменно: § 1. „З архіву не вільно виносити письм без позволення Епископа, або генерального Вікарія, і тіїж мають по трьох днях зложитися на своє місце. Владиці прислугує право продовжити сей час, та се продовження має бути умірковане". § 2. Піднявший якесь письмо з архіву, має виставити посвідку з власноручним підписом і туюж доручити канцлєрови". Не можуть становити розсліду під зглядом артистичним або старовинним документи, вказані в кан. 379 права канонічного і переховані в тайнім архиві Епископським згідно з вимогами кан. 379—382 кодексу права канонічного.

§ 14. Памятки мистецтва нерухомі, обняті інвентарем Епархіяльним після § 10 сеї інструкції, не можуть бути бурені, нищені, перероблювані, відновлювані, реконструовані, окрашені або доповнювані (навіть інсталяціями) без попереднього позволення комісії міш. консерв. Таке позволення є необходиме при деяких змінах, замірених в найблизшім окруженню важнійших памяток мистецтва нерухомих.

§ 15. Виконання на засаді узисканого позволення всяких робіт дотикаючих забитків нерухових, підлягає котролі визначених через комісію міш. консерв. знатоків.

§ 16. Забитки рухомі церковні не можуть бути нищені, усувані, спродавані, заміняні, перероблювані без попереднього позволення кромі властей церковних також комісії міш. консерв.

Перевоження вимінених памяток мистецтва рухомих на виставу публичну вимагає позволення комісії мішаної консервативної.

§ 17. Консервація памяток мистецтва церковних має бути доконувана коштом заведень, які є власниками тих забитків при помочі підпомог признаваних через Правительство.

§ 18. Реставрація забиткових образів обнятих інвентарем Епархіяльних забитків — в застосованню кан. 1280 має бути доконувана не інакше, як на підставі писемного позволення Владики

Епархіяльного, по попереднім порозумінню з комісією мішаною консервативною.

Увага. Комісія мішана консервативна не має компетенції в окрузі будинків незабиткових або нововзношених.

Під старинностями розуміються річи, котрі не відносяться до якогобудь рода мистецтва, як монети, печатки, старинні різьби або образи. Твори мистецтва можуть бути новійші а не лише старинні. Архівні документи всегда якісь письма, однако виготовлені не для піднесення науки, лиш відносяться до певних справ. Рукописи, се або якісь діла, або письма, маючі задачу теоретичну і звичайно переховуються в бібліотеках. Лише сі чотири роди становлять предмет консервації, о скілько мають вартість історичну або мистецьку. З того слідує, що належить їх і списати і виготовити спис предметів консервації.

АРТ. XV.

Артикул сей говорить про податки, які будуть накладатися на особи церковні цивільною властю. Не відмавляється сим власти Церковній права вимагати від вірних на потреби церковні богослужебні, на відповідне удержання духовних і служби церковної, на катедральник, на Семинар і инші, котрих виекзеквування після Арт. IV. може діятися при помочи Держави, о скілько якесь наложення податку було передвиджене законом.

Податки, які передвиджуються конкордатом є ті самі, якими обтяжені особи і добра світські, ц. є: податки безпосередні, іменно: доходовий, грунтовий, чиншовий, маєтковий.

Проти несправедливого виміру податків допускається законами оборона.

Від податків на все звільнені: 1) Будинки призначені до Богослуження чи то посвяченням і благословенням. 2) Семинарі церковні більші і менші. 3) Доми призначені до виховання чернців обого пола; взагалі всі доми, де виховуються молодці, хотячі посвятитися станови релігійному. 4) Монастирі всі, без ріжниці назви, в котрих мешкають чернці. Тому що всі Згромадження релігійні мають кромі инших обіт убожества, проте всі користають з того звільнення, з виїмком лише стоваришень мужчин і женщин, що жиють спільно без обітів. 5) Всі добра і якібудь права, що служать до видатків на богослуження. Сим ставиться ріжниця межи добрами церковними, з котрих одні є а) в строгому змислі церковні і котрих доходи безпосередно призначені до богослуження, ц. є: не лише на покриття текучих

видатків Закристії, але на все, що з богослуженням безпосередно є злучене, як церкви, знаряди церковні, ризи і т. и., б) добра церковні звані звичайно парохіяльні або ерекціональні, котрих доходи служать на удержання духовників і проте призначені посередно для богослуження. Сі добра не звільнені від податку після Арт. XV. Ріжниця та дотикає всі роди дібр, именно так землю, як капітали і инші якібудь сталі жерела доходів, котрі творять предмет податків.

Дальше звільнені мешкання Епископів, духовенства парохіяльного, урядів церковних, духовенства катедрального. До домів, що служать на помешкання духовенства, належать необходимі части, як мешкання для служби і будинки господарські. Також доми, які займає Курія Епископська, канцелярії парохіяльні, Музеї, Бібліотеки, Архіви і т. и.

Ті всі будинки є звільнені від податків, так само як будинки державні. Доми приватні, заняті цілковито або в части на потреби Держави, уважаються домами приватними, проте в контракті самім належить означити, чи податки має платити властитель дому чи уряд державний.

АРТ. XVI.

Артикулом сим признається права особам моральним церковним, котрі основані властю церковною, після приписів св. канонів, добра дочасні, набувати, посідати, завідувати. Конкордат всюди уживає виразу „особа правна“, противно в кодексі права канонічного дуже рідко яке тіло соборне або заведення називається „особою правною“, лиш звичайно „особою моральною“. З того повстають нераз непорозуміння. Уряди цивільні, коли перед ними переводиться яка справа, від осіб церковних жадають, щоби предложили грамоту свого основання на особу правну. Та жадання таке є безпідставне і противне засадам законодавства так церковного як загального. Особа моральна і особа правна означає то само.

Побожні фундації, ц. є: добра дочасні, дані якійсь особі моральній в Церкві якимбудь способом, з тягаром всегдашним або через довший час з ріжних доходів відправляти якісь богослуження, або инші означені чинности церковні, або виконувати усякі діла побожности і любови, не є самі собою особою моральною. Тому цілком ріжняться від світських фундацій, котрі в цивільнім законодавстві уважаються особами правними самі собою. Для таких світських фундацій певно заходить по-

треба установити когось, що управлявби, завідував тими добрами після приписаних правил або окремих постанов фундації. Правно навіть Правительство повинно старатися, щоби такі добра не загинули або зле були завідувані, і щоби ужиті були до свого призначення. Длятого для фундацій світських необхідні окремі державні закони, котрі означилиб се. Такий закон в Польщі видано 7. лютого 1919. Та сей закон не відноситься до католицької церкви. Бо коли підставою закона є старанність, щоби фундації мали управнених управителів і добре управляли, то для побожних фундацій церковних та старанність є злишна, бо вони повірені особам моральним і безустанно підлягають надзорови Настоятелів церковних.

Особи моральні церковні позістають все під опікою і надзором висшої церковної власти.

Своєю природою є ті особи сталі; згасають однак: а) коли законною властю зістануть знесені, б) коли через протяг 100 літ перестали істнувати. Правительство цивільне не є законною властю, котра моглаби особи моральні церковні знести: проте на пр. Чини релігійні знесені правительством цивільним, коли повстануть в протягу 100 літ, не потребують заховувати церковних формальностей, установлених для основання нового Чина. Се однако важним є для судища церковного, а дотично Держави належить зважати на Арт. X., котрий після намірення заключаючих конкордат увзгляднює доми фактично неістнуючі і неістнуючі правом.

В судах, як також в инших чинностях правничих особи моральні ділають за посередництвом свого управителя або завідателя; наколи би був спір між ними а управителем або завідателем, поставляє Владика для них прокуратора. Місцевий Епископ стає в суді в імени катедрадьної церкви або епископського стола; приходники всі в імени прихода. Однак ті, котрі в імени осіб моральних після приписів права можуть ділати, можуть иншого відпоручити. Загальним же або окремим правом постановляється, котрі чинности можуть діятися настоятелем або урядниками особи моральної, а котрі гососованням всіх членів.

Слова: по приписам загального закону висказують, що усуваються всі якогобудь роду закони і приписи, якими свобода осіб церковних стіснялася в предметі прав дочасних і котрі можуть братися одним іменем законів о амортизації або о ограниченню річи дочасної в так званій „мертвій руці". Силою Арт. VI. конкордату може вповні виконуватися засаднича поста-

нова права канонічного, кан. 1495. § 1. „Церков католицька і Апостольська Столиця мають природне право, свобідно і независимо від цивільної власти набувати, посідати і завідувати добра дочасні для осягнення своїх власних цілей. § 2. Також поодиноким церквам і иншим особам моральним, котрі властю церковною основані яко особа правна, мають право після правних св. канонів, добра дочасні набувати, посідати і завідувати". Сею засадою не виключається захована способів, які правом цивільним в вихованню прав дочасних для всіх горожан приписуються. Навіть кодекс права канонічного постановляє захована тих приписів. Каноном 1529: „Що право цивільне в области постановляє про котракти так взагалі, як в частности, чи то поіменованих чи непоіменованих, як і про розвязання, то само мається заховати правом канонічним в предметі церковнім з тими самими наслідками, хибаби противилося праву божому або що иншого правом канонічним застережено". То само постановляється про угоди (кан. 1926); про завіщання (к. 1513); про задавнення (к. 1513); про документи цивільних публичних (кан. 1813 § 2). Особи церковні правні мають власть набувати добра всіми справедливими способами, чи то права природного чи позитивного, як се вільно иншим; як свобідні жертви вірних, побожні фундації. записи і побожні завіщання, данини і такси, засидження і контракти.

Слово посідати означає не лише чинність дотично власности, але й усяку опіку права, котра належиться правному посіданню.

Завідувати згідно з канонічним правом заключає всякі чинности, які відносяться до захована і улучшення сущности дібр уже набутих і до захована побирання і уживання плодів і доходів церковних.

Слова: згідно з канонічним правом зносять всякі закони, котрі видані були дотично завідування церковних дібр, незгідних з правом канонічним, під якимбудь предлогом се діялося, чи то чиїхсь прав або звичаїв. Участь якась надана законами цивільними вибраним особам світським з помежи парохіян до завідування дібр церковних яко членам дозору церковного або иншим брацтвам, не опиралася на ніяких приписах права канонічного, не була потверджена ніяким призволенням власти церковної, і уважалися яко противні установам Церкви, тому що старалися зменшити управу парохіяльну через допущення світських людей до управи церковними справами.

Право канонічне очевидно означає кодекс права канонічного.

Згідно з приписами кодексу права канонічного, як се виразно постановляє Арт. XVI. конкордату, завідування дібр церковних мається тепер уладити згідно з приписом, які містяться в титулі XXVIII (кан. 1518 і сл.) кодексу права канонічного. Правила ті передвиджують утворення Ради Адміністраційної Епархіяльної (Consilium Administrationis Dioecesanae) згідно з кан. 1520, — Ради парохіяльної (Consilium fabricae Ecclesiae) згідно з кан. 1183 і сл. о скілько ходить стисло про добра якоїсь церкви, і приняття кількох Адміністраторів, коли ходить взагалі про добра якоїсь окремої церкви або побожного місця. (Кан. 1621 і сл.) Хоч в сих Радах або в уряді завідування дібр церковних якась участь уділяється людям світським, то помимо того ціле завідування має діятися іменем Церкви з правом Владики; візитувати, вимагати предложення рахунків і приписувати спосіб завідування (к. 1521 § 2). Завідування дібр Чинів релігійних не належить до компетенції згаданих комісій.

§ 1. Добра духовні з огляду на Арт. XV. конкордату дотично податків, діляться на а) добра церковні, призначені безпосередно до хвали Божої, межи иншими добра, призначені для утримання дяка і служби церковної, і б) добра приходські призначені на удержання духовенства.

§ 2. Добра приходські становлять маєтки нерухомі або рухомі, фундації, права, котрих дохід обернений на утримання осіб духовних і церковної служби.

Добра церковні сталі є ті маєтки рухомі і нерухомі, котрих дохід служить на покриття коштів хвали Божої, будинків церковних і цвинтарів.

Заряд маєтком церковним і приходським, о скілько не дотичить маєтків церквей катедральних і колегіяльних, належить до пароха або до управителя церкви в залежности від місцевого Владики.

§ 3. До помочі парохови в заряді маєтком церковним додана буде Рада парохіяльна. Вибір і склад Ради парохіяльної описаний при Арт. IV. кондордату.

§ 4. В Раді парохіяльній предсідником є з уряду парох або управитель церкви. Члени Ради вибирають з поміж себе скарбника і секретара, засідання скликує предсідник в міру потреби, а обовязково раз на рік. Ухвали будуть записувані в окремій книзі протоколів.

§ 5. По уконституованню Ради парохіяльної, зглядно по доконанню виборів до тої Ради, перед приступленням до повнення урядових чинностей, члени парохіяльні мають: 1) зложити присягу, що вірно і добре будуть сповняти свої обовязки що до уділу в завідуванню церковнім, 2) спорядити спис інвентара маєтку церковного. О скілько інвентар такий бувби уже виготовлений наглядно, новоутворена Рада повинна зазначити в нім зміни, які зайшли в стані маєтку церковного від часу споряджения послідного інвентаря.

Сам інвентар належить виготовити в 3 примірниках, з котрих один призначений для Курії епархіяльної, другий для декана а третий позістає в архиві парохіяльнім.

На зарядження Владики Рада парохіяльна може спорядити інвентар маєтку приходського.

§ 6. До компетенції ради парохіяльної належить:

1. Утримання в добрім стані будинків церковних і цминтарів.

2. Вишукування средств для покриття видатків на повисші ціли і переведення всіх праць, відносячихся до приготовання плянів і кошторисів.

3. Надзір над роботами при будові і реставрації церквей, будинків парохіяльних, як також над урядженням і консервацією цминтарів.

4. Завідування фондами на повисші ціли зібраними.

§ 7. До компетенції Ради парохіяльної не належать справи дотикаючі:

1. Богослужень в церкві.

2. Способу і часу дзвонення, також утримування порядку в церкві і на цминтарі.

3. Способу збирання жертв, роблення оповіщень і всяких чинностей, що в якийбудь спосіб відносяться до богослуження і окраси церкви.

4. Урядження вівтарів, амвони, пушок до збирання жертв і инших річей, котрі відносяться до відправи богослужень.

5. До приймования або уживання знарядів посвячених і инших предметів, призначених до ужитку або окраси церкви і захристії.

6. Писання, провадження і переховування книг парохіяльних.

7. Приняття дяка і служби церковної.

§ 8. Фонди якими розпоряджає Рада парохіяльна складаються:

1. З призначених спеціяльно на будову і консервацію будинків церковних, повставших чи то з ерекції чи записів, чи з инших засобів, як покладних, боніфікація з каси убезпечень за спалені будинки і т. п.

2. З запомог і позичок Держави і Ради Епархіяльної.

3. З добровільних жертв.

4. З фондів зібраних від парохіян дорогою складок примусових згідно з обовязуючими приписами (див. Арт. IV).

§ 9. Рада парохіяльна пересилає по крайній мірі раз на рік звіт з своїх чинностей місцевому Владиці, а кромі того має приноровлятись до вказівок Кодексу права канонічного що до своїх компетенцій і обовязків.

§ 10. Церков катедральна і колєгіяльна є особою правною і репрезентує її Владика.

§ 11. В кождій Епархії католицькій для уділу в заряді майном церковним і Епархіяльним, твориться Раду Адміністраційну парохіяльну, ділаючу стало згідно з правом канонічним і приписами державними будівляними і санітарними.

Рада Епархіяльна є особою правною.

§ 12. В склад Ради Адміністрації Епархіяльної входить Владика яко предсідник, як також найменше 2 визначених через нього членів.

§ 13. Зібрання Ради Епархіяльної скликує Владика в міру потреби.

§ 14. Рада Епархіяльна є інстанцією відклику для Рад парохіяльних. Видавання інструкцій для Рад парохіяльних належить до компетенції Рад Епархіяльних.

§ 15. Рада Адміністраційна Епархіяльна повинна стосуватися що до своїх компетенцій і обовязків до кодексу права канонічного.

Слова: Згідно з канонічним правом відносяться не лише до завідування, але також до набування, відступлення і посідання.

Хоч всім правним особам церковним признано право ставати перед всякими державними інстанціями для оборони своїх цивільних прав, то однако належить заховати припис кодексу кан. 1526, котрий постановляє: „Завідателі не повинні починати і провадити в імени церкви спору, без попереднього позволення Владики місця, даного на письмі, або по крайній мірі, коли справа нагла, декана, котрий сейчас обовязаний повідомити Владику про дане позво-

лення. Кан. 1527 говорить про неважність актів, котрі порядочного завідування ціль і спосіб переступають, коли сталися без попереднього позволення Владики. Також в відчуженню якихось річей церковних і в якімбудь контракті, яким стан Церкви міг би погіршитися, вимагається позволення церковних Настоятелів.

АРТ. XVII.

Сим артикулом признається Церкві католицькій право закладання, посідання і завідування власних цвинтарів, відлучених від цвинтарів спільних або инших віроісповідань згідно з приписами права канонічного, як також права цивільного головно що до вибору місця зі здоровних оглядів.

АРТ. XVIII.

Сим артикулом висловлюється загальна засада права про власть Владик над чужинцями якогобудь обряду; а іменно згідно з приписами права канонічного має священик чужий, що хоче відправляти Службу Божу, предложити автентичну і доси важну грамоту поручаючу свого Владики, коли є світським, або свого настоятеля, коли є монахом, або св. Конгрегації для східної Церкви, коли є обряду східного, щоби був допущений до відправи Служби Божої, хіба би між тим поповнив щось такого, за що повинен би бути недопущений до відправи Служби Божої (к. 804).

Епископ обряду латинського не може рукополагати підчиненого обряду східного, без окремого призволення Апостольського (к. 955. § 2).

В арт. IX. конкордату наводяться лише три Єпархії обряду гр. кат., іменно: Львівська, Перемиська і Станиславівська. Про знесені давнійші Єпархії обр. греко-католицького, іменно: Пінську, Вильненську, Луцьку, Берестейську і Холмську нема згадки.

АРТ. XIX.

Сим артикулом признається свободу Церкви при надаванню посад і приходств церковних згідно з приписами права канонічного, лише при надаванню приходств парохіяльних пороблено деякі обмеження. Прикмета сущна приходства є сталість. Сталість є так предметова, котра стало лучиться з посадою і правом побирання плодів і тому вимагає сталого вивінування і сталих

доходів (к. 1415. § 1.), як підметова, коли надається приходство стало означеній особі, згідно з кан. 454, § 1., именно призначені до завідування парохії яко властиві її управителі, повинні бути сталими. Проте хоч якесь приходство має предметову сталість і таким чином є правдивим приходством, коли не надається стало, але особа котрій надається, є кождої хвилі усуваєма, або надається тимчасово, то та особа не є правдивим приходником. І так поставлення тимчасового завідателя на опорожнену парохію не є наданням приходства. Надання є тоді, коли заходить сталість предметова і підметова.

Ограничення певні в арт. XIX. відносяться лише до приходств парохіяльних, або приходств з душпастировництвом. Не всі місцевости Епархії, названі парохіями, є тим самим приходствами парохіяльними, бо такі мусять посідати обі сталости. В сім отже артикулі уважається парохом з повним правом „священик, або особа моральна, котрій зістала надана парохія в титул з душпастирством веденим властю Владики місця". Дві отже особи вказані в Кодексі права канонічного спосібними отримання приходства парохіяльного: особа фізична — священик і особа моральна. Коли парохія повним правом зістане прилучена до дому монашого, церкви капітульної, або до иншої особи моральної, мається установити Вікарій, котрий чинно сповняє душпастирство і котрому Епископ призначає відповідну часть плодів. Такі Вікарії як всі инші вікарії і сотрудники не підлягають обмеженню арт. XIX. конкордату. Вони всі є приходниками.

Експозитури не є парохіями і властиво не підпадає їх іменування вимогам Арт. XIX. конкордату; і коли їх вивінування становить земля, не можуть застеречи собі рілі 15—30 гектарів. Користь Церкви вимагає, щоби замінити їх на правдиві приходства парохіяльні або в повнім змислі. Услівя до одержання парохії є: Приналежність до Польської Держави, укінчення богословських наук в Польських Всеучилищах або Епархіяльних Семинарах або в богословських польських заведеннях чи то в Римі, чи поза Римом; а вкінці особи, яких діяльність не є суперечно з безпекою державною. Тому перед довершенням іменування на такі приходства, власть духовна засягне відомостей від міністра Віроісповідань і Просвіти, щоби впевнитися, шо з вище наведених причин не заходить ніяка перепона до канонічної інституції на дотичну парохію представленого кандидата.

Письмо до Міністра мається вислати за посередництвом дотичного Воєвідства. Колиб міністр в протягу 30 днів не предложив таких замітів проти інституції представленого кандидата, власть духовна має право тогож інституовати на дотичну парохію. Речинець, до котрого числиться, є від слідуючого дня по наданню на почту письма, а коли слідуючий день є неділя або свято, то від слідуючого дня по неділі або святі.

Не підлягають приписам арт. XIX. звільнення з урядів парохіяльних або також переношення парохів на инші парохії і уряди церковні.

АРТ. XX.

Артикул сей є продовженням Арт. XIX. і відноситься до другої перепони іменування священика на парохію, висловленої словами: „особи, яких діяльність є суперечна з безпекою держави".

Слова: власти Республики мається брати стисло і означають державні власти, або особи, котрі наділені є зі сторони Держави властю управи, а не тих, котрі мають стислі чинности виконавчі, або займаються суспільними справами, як війт, бурмістр і всі автономічні стоваришення. Також не обіймають самі собою і безпосередно сторожів публичної карности, як жандарми, поліція.

Слово: діяльність означає, що не один або другий факт є підставою замітів проти даного священика, але певних більше фактів, котрі висловилиби постійне успосіблення і не передвиджуються легкі факти, нерозважний якийсь вислів, ані річи оперті на пустих поголосках, но тяжкі і достаточними аргументами стверджені, котрі можуть бути уважані достаточними до звернення уваги найвисшої власти в Церкві і Републиці. Є то именно справи, що відносяться до безпеки Держави,

Компетентний міністр, значить той, до котрого належать церковці справи, котрим тепер є Міністр Віроісповідань і Просвіти.

На Владиці лежить тягар після отримання зажалення проти якогось пароха порозумітися з компетентним Міністром до стислійшого вислідження справи, щоби вкінці з собою погодилися. Перевід „qui d'accord avec ce Ministre" на польське „zgodnie z Ministrem" і в наслідок того на українське „в згоді з цим Міністром" не є властивий. Слова „d'accord avec ce Ministre" означають взаїмні наради обох сторін, щоби прийшло між ними до згоди,

отже замість „згідно з Міністром“ належить поставити „в порозумінню“.

Коли таке порозуміння в протягу 3 місяців не наступилоби, позістає так Владиці як Міністрови свобода відкликатися до Апостольської Столиці і Президента Републики. Апостольська Столиця і Президент Републики вибирають по двох відпоручників до вирішення сеї справи. Досі не є установлений час ані місце ані инші обставини до розпізнання сеї справи згаданою комісією. Рішення комісії не допускає дальшого відклику.

АРТ. XXI.

На підставі сего артикулу патрони так державні як і приватні обовязані запрезентувати на опорожнену парохію в протягу 30 днів одного з представлених Владикою трох кандидатів. Коли в протягу трийцять днів не довершеноби презентування, тоді обсада парохії стається свобідною. Перед інституцією презентованого на опорожнену парохію кандидата належить згідно з Арт. XIX. засягнути думки Міністра Віроісповідань і Просвіти. При парохіях державного патронату вже грамотою презентаційною задоситьучинено Артикулови XIX.

АРТ. XXII.

Артикул сей містить у собі певне обмеження привілея судища, коли говорить про розпізнання декотрих карних справ священиків именно таких, які відносяться до переступлення законів, наведених в польськім кодексі карнім, і д о н е с е н и х до світського Трибуналу, і таким чином припускає власть світських трибуналів в судженню злочинів Духовенства. Оскільки те постановлення узглядняє лише декотрі злочини, то тим самим узнає церковні суди, котрих сей артикул не дотикає. В прочих справах є важне правило канона 1553: „Церков правом власним і виключним розпізнає справи: 1) які торкаються духовних річей і з духовними злучені, 2) нарушення церковних законів і всі справи, в котрих добачується гріх для означення провини і наложення церковних кар, 3) справи чи то спірні чи карні, котрі відносяться до осіб, яким прислугує привілей судища. До церковного суду належать отже всі справи церковні так спірні як карні, які не містяться в кодексі карнім Польської Републики і не внесені до світського трибуналу. А навіть Церков не може відмовити собі головного обовязку заховати між вірними моральність при ужиттю також

духовних кар або церковних дочасних, або відлучення непоправних від свого лона, де добро вірних сего вимагалоби. Власть ту многими канонами кодексу канонічного права конкордат оставляє ненарушиму. Постановлення конкордату не нарушають якоїбудь судейської власти церковну, чи то Найвисшої Апостольської Столиці, чи Владик.

Сей Артикул наводить повну оборону привілея канона, коли приказує, щоби з духовними при увязненню цивільні власти обходилися з уважливістю, належною їх станові і єрархічному степеневи. Трибунал світський обовязаний 1) повідомити Владику властивого духовника про внесену проти сего жалобу; 2) той сам Трибунал має переслати до Владики виготовлений промотором справедливости „а к т о б в и н у в а ч е н н я"; 3) по скінченім процесі має Трибунал подати Владиці вирок разом з причинами.

Владиці не може бути заперечена власть розпізнати справу в власнім судищі сейчас після отримання повідомлення від Трибуналу цивільного так для своєї інформації, коли проступок відноситься вправді до судища цивільного, тяжить на Владиці обовязок розпізнати справи з огляду на гріх, як також для розпочаття судового слідства, чи проступок нарушає закон обох Стоваришень і обома властями може бути караний. (Кан. 2198.) В проступках мішаного судища Владика місця правильно не може переводити справи лише тоді, коли винуватий є світський і коли цивільний уряд звернувши увагу на винуватого задосить учинив публичному добру. Противно, коли проступок є мішаного судища а винуватий є д у х о в н и к о м, на Владиці тяжить обовязок поступити судово.

Які згляди прислугують церковним особам силою сего артикулу, конкордат не означує; проте в поодиноких случаях оставляється ту справу тим, що видають приказ увязнення і тойже виконують. Коли в якімсь випадку урядники не зважалиби на обовязок, наложений на них сим артикулом, увязнений може внести зажалення.

АРТ. XXIII.

Сей артикул відноситься до обряду латинського відносно уживання і зміни мови в проповідях і додаткових богослуженнях і инших викладах, як виклади в Семинаріях світських наук. Впровадження таке і зміна може бути постановлена лише на нараді Епископів обряду латинського.

АРТ. XXIV.

В сім артикулі є бесіда про добра церковні, про ужиток орної землі до цілей реформи рільничої, як також про дотації духовенства і церковних заведень. Республика польська признає право власности церковним особам дібр рухомих і нерухомих, які мають ті особи. Посідання береться тут у широкім змислі. Вистарчає, щоби то посідання було правне і може бути правом боронено, именно: має бути спокійне, публичне в намі-ренню річ придержувати і основане на добрій вірі.

З того не слідує, що Церква стратила право власности тих дібр, які дійсно не посідає, і котрі тієїж Церкві зістали відібрані незаконно. То само торкається посідання, якого Церква зістала несправедливо позбавлена таких дібр, котрі напевно є церковними. В такім разі важна є норма права канонічного, каноном 1698: „Хто силою або потайно якимбудь способом був позбавлений посідання річи або мовби — посідання права, може внести позов проти якогобудь виновника заграблення або придержування річи в цілі відзискання посідання або спротнв (exerptio) о заграблення. Заграблений має доказати лише саме заграблення.

Позов такий не допускається по упливі року; противно же спротив є сталий.

Польська республика позволяє права власности в разі, коли не булиби ще записані в книгах гіпотечних на імя посідаючих їх правних осіб, щоби були в них записані, а саме на підставі деклярації приналежного Владики, засвідченою приналежною цивільною владою. Отже силою конкордату має Владика загальне уповажнення переводити сю справу перед урядами в імени всіх осіб моральних і в справі всіх церковних дібр своєї Епархії. Котраж цивільна влада має засвідчити декларацію Владики, конкордат не виказує. Справа та повинна рішитися в порозумінню власти церковної, з правительством. Та якабудь булаби та влада, котра малаби засвідчити декларацію Владики, на тім уряді не тяжить инший обовязок, як лише засвідчити сам факт посідання; нема бо ніде найменшої вказівки, що має право заперечити посідання.

Польська держава запевнює церкві річні дотації не низші як дійсна вартість від дотацій, які давнійші уряди (російський, пруський, австрійський) виплачували на землях, що тепер нале-

жать до республики польської. Слова ті є дуже важні, о скільки впевняють: а) що дотації ті не можуть бути знижені яким будь способом, чи посередно чи безпосередно; б) що то зрівнання до давнійших дотацій не відноситься до висококости квоти, лиш її реальної вартости.

Уступ, котрий зачинається словами „на випадок парцеляції згаданих маєтків...“ говорить лише про одні землі церковні, котрі позістають в посіданню Держави і творять жерело дотації духовенства і заведень церковних. Передвиджується тут уповажнення Держави до парцеляції тих земель; Церкві же надається уповажнення позіставити собі з тих земель певну часть означену конкордатом. Хоч дальші уступи сего артикулу досить ясні, належить однак зазначити слідуюче:

а) Лише самі землі орні позваляється брати в тій ціли і то лише на поліпшення господарське і суспільне положення хліборобського населення і щоби тим більше скріпити християнський мир в краю. Ліси, луги, копальні і инші добра якогобудь рода позістають ненарушені.

б) Обшари земель, які мають позістати особам моральним церковним незалежні від яких будь норм законів аграрних, які можуть бути обвіщені.

в) Семинарії, що позбавлені власних дібр, мають отримати з дібр столових епископських 180 ha орної землі.

г) Особи моральні, від котрих мають бути відняті землі орні, і котрим полишається означений обшар, наводяться подрібно і чисельно.

Дотично ціни, що її має сплатити Держава за закуплені землі, рівняються особи церковні з особами фізичними і правними світськими в усіх обставинах і способах, які постановлять закони.

б) Поодиноким особам церковним мають бути ціни земель виплачувані безпосередно, як безпосередно виплачуються приватним.

в) Ціни ті позістануть до виключної і независимої розпорядимости католицької Церкви.

г) Мають бути розглянені будучі закони відносно виплачення ціни особам приватним світським за викуплені від них землі в ціли реформи аграрної, щоби згляди, які їм будуть признані, були також признані для осіб церковних.

Слова „добродійні установи“ мається брати обширно, до них числяться слідуючі: 1. Заведення для глухонімих;

2. для сліпих; 3. шпиталі старців і калік; 4. захоронки для дітей бідних родичів; 5. шпиталі і доми праці для волоцюгів і убогих, котрі в силі працювати; 6. доми поправи для упавших і каючихся женщин; 7. доми сиріт і доми виховавчі залишених або занедбаних дітей.

Закупно земель орних, належачих до тих заведень, має переводитися згідно з заходами, які торкаються осіб правних світських, а не фізичних; і тому ціну мається виплачувати поодиноким домам і заведенням релігійним, як також мають бути примінені тим домам і зяведенням згляди і добродійства, які будуть признані законами особам світським.

Обшари однак земель, які мають позістати для домів і заведень релігійних, означиться конкордатом, хочби будучими законами були означені инші обшари для осіб правних.

Сказано дальше: що найменше 180 ha, то значить, що за згодою урядів можуть задержати собі більшу скількість землі.

Не установляється ніякого речинця до виконання парцеляції; а колиби такий речинець був означений для правних осіб світських, не обовязувавби він осіб церковних і релігійних.

АРТ. XXV.

Сим артикулом зносяться всякі закони і приписи противні правилам попередних артикулів від I. до XXIV. включно. Отже обмеження свободи Церкви допускаються лише ті, які є означені в артикулах конкордату через переговори з Апостольською Столицею. Знесення то послідує самим фактом від хвилі, в котрій конкордат зачне мати силу обовязуючого закона. Не потреба отже ніякого нового закона про знесення тих законів або приписів.

Презес Ради міністрів дня 26. серпня 1925 видав слідуючі інструкції в ціли виконання арт. XXV Конкордату дотично законів, розпоряджень і декретів суперечних з постановленями конкордату:

В ціли влекшення властям виконавчим заняття однообразного становиска до припису арт. XXV Конкордату, стверджується, що до приписів правних, котрих як суперечних з Конкордадом а по части і з Конституцією не належить на дальше примінять до Церкви католицької і її членів, зачислити належить слідуючі:

Декрет надворний з д. 17. червня 1786 (постановляє дотично презенти).

Декрет канц. надв, з д. 7. січня 1792 (titulus mensae).

Декрет канц. надв. з д. 17. цвітня 1800, Ч. 846 (уділяння титулу стола з фонду релігійного).

Декрет канц. надв. з 2. цвітня 1802, Ч. 151 о урегульованню духовенства світського і законного, як також духовних закладів наукових (семинарії епископські).

Декрет канц. надв. з д. 1. вересня 1808, Ч. 17780 о обовязку парохів до закладання і утримування „fundus instructus".

Декрет канц. надв. з д. 23. січня 1812, Ч. 18 в справі віддання маєтку приходникам пярохіяльним.

Декрет канц. надв. з д. 29. жовтня 1812, Ч. 14200 (дотичить постановлень відносячихся до Семинарій).

Декрет канц. надв. з д. 30. січня 1812, Ч. 1302 (про відбирання інвентаря).

Декрет надв. з д. 25. цвітня 1817 (о поступованню в разі смерти приходника (beneficiale).

Декрет губ. з д. 9. вересня 1920, Ч. 42039 (в справі заряду інтеркалярного і поступования при арендованню темпоралій парохіяльних).

Декрет канц. надв. з д. 31. жовтня 1847, Ч. 37104 (про дотації поголовні для Законів жебручих).

Розпорядження цісарське з д. 23. цвітня 1850 (Дзд. Ч. 157) про установлювання катехитів і професорів богословських, як також про університетські студія богословські.

Розпорядження Міністра Віроісп. і Просв. з д. 30. червня 1860 (Дзд. Ч. 162) про позбування і обтяжання маєтку церков і приходників католицьких, як також закладів духовних.

Розпорядження Мін. Справедливости з д. 13. липня 1860 (Дзд. Ч. 175) про позбування і обтяжання маєтків церковних і приходств католицьких і закладів духовних.

Рескрипт Мін. Вір. і Просв. з д. 15. цвітня 1861, Ч. 3251, L. M. — в справі позволення на продажу монастирських дібр.

Закон з д. 7. мая 1874 (Взд. Ч. 50) приписи про управильнення зовнішних відносин правних Церкви католицької з виїмкою §§ 23—27 вкл. і 32—34 вкл.

*

Закон з д. 7. мая 1874 (Взд. Ч 51), котрим управильнюються датки до фонду релігійного в цілі покриття потреб ісповідання католицького.

Закон з д. 1. мая 1889 (Взд. Ч. 68) про побори і емеритування системізованого персоналу учительського в римо-кат. і гр.-кат. богословських наукових епархіяльних заведеннях.

Закон з д. 7. січня 1894 (Взд. Ч. 15) про поліпшення поборів пралатів і каноніків митрополичих, катедральних і конкатедральних капітул Церкви католицької в обряді латинськім, грецькім і вірменськім.

Закон з д. 19. вересня 1898 (Взд. Ч. 176), постановлення католицького парохіяльного духовенства.

Закон з д. 19. лютого 1902 (Взд. Ч. 48), постановлення дотично емеритури католицьких душпастирів сповняючих обовязки при заведеннях загально ужиточних, як також священиків сповняючих службу урядників при католицьких ординаріятах, консисторіях і епископських семінаріях.

Закон з д. 24. лютого 1907 (Взд. Ч. 56), котрим установлюється підвисшення мінімального доходу і емеритур душпастирів католицьких в міру часу служби.

Закон з д. 28. марта 1918 (Взд. Ч. 115), котрим установлюється підвисшення мінімального доходу і поборів емеритів для душпастирів католицьких, як також мінімального доходу пралатів і каноніків при капітулах Митрополичих, катедральних і конкатедральних Церкви католицької, а то обряду латинського, грецького і вірменського.

Не будуть також примінені до Церкви католицької і її членів всякі пізнійші приписи законодавства, видані на підставі повисших законів і в предметах тими законами управильнених.

Належить тут зазначити, що кромі наведених вище розпоряджень і декретів зноситься всі декрети і розпорядження суперечні з постановами конкордату і конституції.

Арт. XXVI. і XXVII. є ясні, і не потребують обширнійшого пояснення.

Залучник А.

В тім залучнику говориться про спосіб, як буде обраховане вивінування католицького духовенства. В тім зазначується, що при вимірі вивінування для парохів буде втягнений в рахунок дохід з земель, які посідають парохіяльні приходства. Розуміються лише землі, які оставлені будуть парохам: як ліси, луги, пасо-

виска і т. п., а не ті, які признані є парохіям в арт. XXIV. уступ 3. Правительство признається, що платня духовенства, є недостаточна і прирікає її підвисшення.

По достаточнім вивінуванню духовенства вірні будуть отримувати слідуючі услуги релігійні даремно:

1. З приводу Тайни подружа: а) оповіди, б) вінчання і 4 свічки на тетраподі від рана до полудня в годині означеній через пароха.

2. З приводу обрядів похоронних згідно з кан. 1215 перепровадження тіла від брами церковної до церкви і відправлення панахиди при 4 свічках, як також випровадження тіла на цвинтар, о скілько цвинтар не є віддалений понад 1 кільометр; подзвінне при впровадженню тіла до церкви і при випровадженню тіла з церкви.

Увага 1. О скільки цвинтар находиться в більшій віддалі, як на 1 кільометр, а особи інтересовані достарчать підводу, по панахиді в церкві, духовний удається до брами цвинтара і від брами цвинтаря випроваджує тіло до гробу.

Увага 2. Коли при цвинтарі є капелян, то священик парохіяльний не відпроваджує тіла з церкви на цвинтар, але капелян проводить тіло від брами церковної до гробу.

3. З причини чинностей канцелярійних: а) просьбу про диспензу або про індульт, б) протокол розсліду вільного стану, в) свідоцтво з оголошення оповідей, г) позволення вінчання в иншій парохії.

4. а) Акт уродження і хрещення, б) акт признання дитини, в) акт супружества, г) акт смерти, д) свідоцтва метрикальні, видавані безплатно на підставі істнуючих устав, як також убогим.

О скільки церковна служба не буде мати достаточного вивінування, передвидженого в умові про вивінування, вивінування їх буде узгляднене ухвалами парохіяльних Рад; тому з причини услуг висше вичислених, не вільно їм побирати ніякої винагороди.

Кожда провінція церковна означить оплати з приводу більшої виставности при сповненю послуг церковних.

Документи потрібні перебуваючим за гранецею до заключення подружа, належить переслати за посередництвом Курій Епархіяльних, для котрих буде посередником Познанська Курія.

Документи ті мається пересилати за оплатою, означеною поодинокими провінціями, оскільки після висше наведеного не

видається їх даром. В останнім випадку інтересовані платять лише почту.

Виказ тих чинностей має бути вивішений в канцеляріях парохіяльних і в захристіях.

Більша виставність при вінчаннях, похоронах, як також послуги позаобовязкові, можуть бути вимагані при зложенню жертви, котру означить такса, видана властями церковними згідно з канонічним правом. Випливаючі з того жерела доходи, як не означені і несталі, не входять до числа доходів, які мають покрити конґруу.

Стипендії літурґійні, добровільні жертви в користь осіб духовних, доходи з городів овочевих в обшарі понизше чотирох моргів як також платні за чинности, не входячі в круг обовязків даного уряду або інституції церковної як також за провадження актів стану цивільного, не є вчислені до жерел доходів, маючих покрити конґруу.

Дотації духовних улягають змінам залежно від змін ціни середників екзистенції і рівнобіжно до зміни платні урядників державних.

Духовні будуть побирати додатки за висші студії, за літа служби і доріжняні.

Додатки за студії висші числиться тим духовним і урядникам церковним, котрі укінчили духовну семинарію або иншу академічну школу.

Додаток за літа служби може бути в наслідок представлення власти Епархіяльної признаний по 10 роках повнення уряду церковного або посади.

Зміст річника XX. „Ниви“ за 1925 р.

Редакційні статті:

	стор.
Митрополиті-Ювилятови в привіт	1— 10
Целібатна реформа і її наслідки	49— 71
Горі їміїм серця	113—114
Ідуть на нас	145—146
Цензура	147—150
Настрій невдоволення	185—187
Спільний ювілей	225—227
Наше оправдання	289—293
Principiis obsta	329—333
Як їм треба	361—372

* * *

Матеріяли	14— 18, 75— 78
Конкордат Польщі з Ап. Престолом	124—132

Статті авторів

о. Юстин Гірняк: Причинок до методів душпастирства	11— 14
о. О. Гайовський: Одинока дорога	19— 24
о. Др. Андрей Іщак: Методисти, їх повстання і розвій	25— 31
Адвентисти	94— 99
о. Др. Г. Костельник: Боротьба за людську природу	31— 32
Ще про „духи в Бродах“	82— 87
Моральне зло	198—207
	233—245, 307—3 7, 382—388
Доля Унії	228—230
О. Сивий: Антирелігійна література на Україні	33—35, 73—75
Др. І. Копач: Промова о Юл Дзерович: Новий випуск проповідий	78— 82
о. Др. Г. К.: Ідеал а дійсність	87— 91
„Про що не говориться, о чім не пишеться, а про що навіть думати не хочеться“	136—139
о. А. Хлистун: Годі довше мовчати	91— 94
Др. В. Масюх: Загинення на війні як перешкода одружіння в душпастирській практиці	115—124
о. Др. А Іщак: Повстання баптистів і їх розвій	132—135, 165—167
Неіксиписильон: З нагоди зборів священичої кооперативи в Станиславові	150—156
Іван Охримович: Потреба українського духовно-музичного товариства	161—164
К. Лаврінович: Жмуток думок	167—172
о. Волод. Лиско: Ще в справі місій	188—192
о. С. Ковалів: Дар пророкування в первісній Церкві	192—198
Еп. Григорій: До всечесн. духовенства станиславівської епархії (посланіе)	210—216
о. Ст. Гарасовський: Кооперація духовенства і Ревізійний Союз	230—233
К. Л-вич: Дещо про „доброчинця“ Почаївського монастиря графа Миколу Потоцького	246—252
К.: „Обєктивні“ інформації	252—254
Д.: Греко-католицькі парохіяльні Уряди і їхне урядування	261—266

Др. Й. Маркевич ЧСВВ.: Вказівки для провідників Марійських Дружин . . . . . 266—270
о. Др. А. Іщак: Михайло Грушевський і його історія релігійної думки на Україні . . . 293—301
о. Й. Гкв.: Перед несповна 100 літами . . . . 302—307
В. Д. Садовський: Духовенству а особлидо б. членам поліцією розвязаного Т-ва Св. Ап. Павла під розвагу . . . . . 317—320
Учасник: Українське католицьке паломництво до Риму в святім році 1925. . . . . 333—336
о. Берест Роман: Нові завдання душпастирства відносно сект . . . . . 337—342
К. К-ський: Берестецьке поле. . . . . 342—346, 388—391
о. М. Н.: Боротьба проти словянського богослуження . 372—382
Й. Гкв.: В справі маєткового податку . . . . 391—393
З апостоляту Східної Церкви . . . . . 394—395
Домет: Грецька літургія у св. Петра в Римі . . 396—399
о. Ал. Бучацький: Звіт із Заг. Зборів Т-ва катехитів . 400—401
З апостоляту Східної Церкви . . . . . 207—209
З бобрецького деканату . . . . . 36— 37
о. Й. Логинський: Місія в Ціневі . . . . . 401—403
Місії. . . . . 156—161, 255—263, 401—403.
Зі світа
Нові книжки
Всячина
Від управи свящ. кооперативи „Власна Допомога“ 287—288, 358—360, 403
Гомілетична частина Свящ. Др. Я. Левицький: Гомілетика. 1—104

В книгарні Ставропигійського Інституту продається:

1) Коляди на Рождество Христове;

2) Нове видання напрестольного Євангелія середнього формату з червоними обзідками;

3) Требник часть І. (нове видання о. Дра Т. Мишковського) на основі рішення синодальної комісії під предсідательством Митрополита.

Пошукує місця у священичому домі як господиня ∴ ∴

Корнелія Хомів

вже була у священиків як господиня через 7 літ, має дуже добрі свідоцтва — удатись на її адресу Львів, ул. Голомба 11 а.

